

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : LXVIII

Sa. 253

Aralık 2004

ANKARA - 2005

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:	Sayfa
ÖKSE, A. TUBA: "Suriye Şişeleri"nin Taşınma Biçimlerine İlişkin Yeni Bir Bulgu (5 çizim, 4 resim ile birlikte)	599
GÜRLER, BİNNUR: Tire Müzesi'nden M.S. 5.-7. Yüzyllara Ait Kandiller (8 resim ile birlikte)	613
KARAMUK, GÜMEÇ: Dağılmış Roma İmparatorluğu'nun Alanında Roma Zihniyetinin İzleri	621
ÇEVİKEL, NURİ: Piri'nin <i>Fethiye-i Cezîre-i Kıbrıs</i> 'ının Viyana Nüshası	633
ŞANAL, MUSTAFA: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler	649
UMUNÇ, HİMMET: On the Edge of the Civilized World: Cyrus Hamlin and the American Missionary Work in Turkey	671
KARPAT, KEMAL H.: The Entry of the Ottoman Empire into World War I	687
Kitap Tanıtmalar:	
AKA, İSMAIL: Budak Münşi-yi Kazvinî: <i>Cevâhir'ül-Ahbar (Bahş-i Tarih-i İran ez Kara Koyunlu tâ sâli 984 h.k.)</i> , ...	735
KAYAPINAR, LEVENT: Kemal H. Karpat: <i>Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays</i>	737
KAYAPINAR, AYŞE: Nicolas Vatin-Gilles Veinstein: <i>Le Sérail ébranlé, Essai sur les morts, dépositions et événements des sultans Ottomans, XIVE-XIXe siècle</i>	741
İLGÜREL, MÜCTEBA: Câbî Ömer Efendi: <i>Câbî Tarihi, (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni), Tahlil ve Tenkidli Metin</i>	747
KAHYA, ESİN: Gary Leiser-Noury Al-Khaledy: <i>Questions and Answers for Physicians</i>	749
ÇİÇEK, KEMAL: Eunjeong Yi: <i>Guild Dynamics In Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage</i>	751
2004 Yılı Birinci Yarısında Kütüphanemize Gelen Kitaplar ve Dergiler	755
İngilizce Özetler	905

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR
PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

Cilt: LXVIII - Volume: LXVIII

Sayı: 251-253 - No.: 251-253

ANKARA, 2005

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Türk Tarih Kurumu Adına
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Proprietor and Redactor in Chief
Turkish Historical Society
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler:

	<u>Sayfa</u>
BAŞTAV, ŞERİF: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Esnasında Bizans ve Avrupa	63
BİLGİ, ÖNDER-ATASOY, SÜMER-DÖNMEZ, ŞEVKET-SUMMERER, LATİFE: Samsun (Amisos) Bölgesi'nin Kültürel Gelişimi Projesi (1 harita, 5 çizim, 22 resim ile birlikte)	387
ÇAKAR, ENVER: 17.Yüzyılın İkinci Yarısında Antakya Kazasında İskân ve Nüfus (1678/1089 Tarihli Avârız-Hâne Defterine Göre)	431
ÇETİN, ALTAN: Selçuklu Teşkilâtı'nın Memlûklere Tesiri	105
ÇEVİKEL, NURİ: Piri'nin <i>Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs</i> 'ının Viyana Nüshası	633
DÖNMEZ, ŞEVKET: Sinop Province in the Second Millennium B.C. (In the Light of New Archaeological Evidence)	29
DÖNMEZ, ŞEVKET: Yeni Arkeolojik Bulguların Işığında İÖ 2. Binyılda Sinop (1 harita, 1 plan, 10 levha, 20 resim ile birlikte)	1
DURNA, GÜL. E.: Mitostan Siyasete Venüs <i>Prometor</i> -Roma-Aphrodisias İlişkisinde Etkin Tanrısal Bir Figür-	33
DURU, REFİK: Bademağacı Kazıları 2002 ve 2003 Yılları Çalışma Raporu (53 levha ile birlikte)	519
ERDEMİR, HATİCE: The Nature of Turko-Byzantine Relations in the Sixth Century Ad .	423
GÜRLER, BİNNUR: Tire Müzesi'nden M.S. 5.-7. Yüzyıllara Ait Kandiller (8 resim ile birlikte)	613
KARAMUK, GÜMEÇ: Dağılmış Roma İmparatorluğu'nun Alanında Roma Zihniyetinin İzleri	621
KARPAT, KEMAL H.: The Entry of the Ottoman Empire into World War I	687
KÖSE, OSMAN: Osmanlı-Amerikan İlişkilerinde Bir Kriz: Hacı David Vapur Kumpanyası Boykotu (1911)	461
ÖKSE, A. TUBA: "Suriye Şişeleri"nin Taşınma Biçimlerine İlişkin Yeni Bir Bulgu (5 çizim, 4 resim ile birlikte)	599
SEVİN, VELİ: Son Tunç/Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi. Kökeni Aranan Bir Devlet: Urartu (2 harita, 20 resim, 3 tablo ile birlikte)	355
ŞANAL, MUSTAFA: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttıkları Dersler	649
TAŞAĞIL, AHMET: Köl Tigin Yazıtının Çince Yüzü Hakkında	403
TEMEL, MEHMET: Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Brezilya İlişkileri (4 belge ile birlikte)	131
TÜRKMEN, ZEKERİYA: Balkan Savaşlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri	483
UMUNÇ, HİMMET: On the Edge of the Civilized World: Cyrus Hamlin and the American Missionary Work in Turkey	671

Çeviriler:

LEWIS, BERNARD: (Çev: Arslantaş, Nuh): Osmanlı Hâkimiyetine Girmesinden Hemen Sonra Dimaşk'tan Bahseden Bir Yahudi Kaynak	561
STILLMAN, NORMAN: (Çev: Nuh Arslantaş) : Ortaçağ Mısır'ında İş, İşçi ve İşveren Meseleleri	155

Kitap Tanıtımları:

AKA, İSMAIL: Budak Münşi-yi Kazvinî: <i>Cevâhir'ül-Ahbar (Bahşi Tarih-i İnan ez Kara Koyunlu tâ sâl-i 984 h.k.)</i> , ...	735
BAYKARA, TUNCER: Settar Cabbar: <i>Kurtuluş Yolunda</i>	577
ÇİÇEK, KEMAL: Eunjeong Yi: <i>Guild Dynamics In Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage</i>	751
İLGÜREL, MÜCTEBA: Câbî Ömer Efendi: <i>Câbî Tarihi, (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni), Tahlil ve Tenkidli Metin</i>	747
KAHYA, ESİN: Gary Leiser-Noury Al-Khaledy: <i>Questions and Answers for Physicians</i>	749
KAHYA, ESİN: Z. Vesel-H. Beikbaghban-B. Thierry: <i>La Science Dans le Monde Iranien à L'Epoque Islamique</i>	569
KAYAPINAR, AYŞE: Nicolas Vatin-Gilles Veinstein: <i>Le Sérail ébranlé, Essai sur les morts, dépositions et événements des sultans Ottomans, XVe-XIXe siècle</i>	741
KAYAPINAR, LEVENT: Kemal H. Karpat: <i>Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays</i>	737
KAYAPINAR, LEVENT: <i>The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography..</i>	585
ÖZCAN, AZMİ: <i>Travellers in Faith: Studies of the Tablighi Jamaat as a Transnational Islamic Movement for Faith Renewal</i>	581
2003 Yılı İkinci Yarısında Kütüphanemize Gelen Kitaplar ve Dergiler	167
2004 Yılı Birinci Yarısında Kütüphanemize Gelen Kitaplar ve Dergiler	755
İngilizce Özetler	349
İngilizce Özetler	591
İngilizce Özetler	905

CONTENTS

Articles and Studies:	Page
BAŞTAV, ŞERİF: The Founding of the Ottoman Empire	63
BİLGİ, ÖNDER - ATASOY, SÜMER - DÖNMEZ, ŞEVKET - SUMMERER, LATİFE: The Cultural Development in Samsun (Amisos) Region (with 1 carte, 27 illustrations)	387
ÇAKAR, ENVER: Settlement and Population in the District of Antakya, During the Second Half of the 17 TH Century [According to the <i>Avârız-Hâne</i> (Household Tax) Register, dated 1678/1089]	431
ÇETİN, ALTAN: Seljuk Influence on the Mamelukes	105
ÇEVİKEL, NURİ: The Vienna Version of Piri's <i>Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs</i>	633
DÖNMEZ, ŞEVKET: Sinop Province in the Second Millennium B.C. (In the Light of New Archaeological Evidence) (with 1 map, 1 plan, 30 illustrations)	1
DÖNMEZ, ŞEVKET: Sinop Province in the Second Millennium B.C. (In the Light of New Archaeological Evidence)	29
DURNA, GÜL E.: Venus Prometor From Mythos to Politics a Divine Key Figure in the Relations Between Rome and Aphrodisias	33
DURU, REFİK: Excavation at Bademağacı Preliminary Report, 2002 and 2003 (with 53 plates)	519
ERDEMİR, HATİCE: The Nature of Turko-Byzantine Relations in the Sixth Century Ad ..	423
GÜRLER, BİNNUR: Oil Lamps from the 5 TH and 7 TH Centuries A.D. At the Tire Museum (with 8 illustrations)	613
KARAMUK, GÜMEÇ: Traces of Roman civilisation within the area formerly occupied by the Roman Empire	621
KARPAT, KEMAL H.: The Entry of the Ottoman Empire into World War I	687
KÖSE, OSMAN: A Crisis in Ottoman-American Relations: The Boycott of the Hacı David Shipping Company (1911)	461
ÖKSE, A. TUBA: A New Find Showing How "Syrian Flasks" were Carried (with 9 illustrations)	599
SEVİN, VELİ: Chronology for the Van Area During the Late Bronze and Early Iron Ages the Urartu -a Search for the Origins of this State (with 2 cartes, 23 illustrations)	355
ŞANAL, MUSTAFA: Women Administrators and Teachers Working in Ottoman Era Girls' Schools of Education and the Courses they Taught.....	649
TAŞAĞIL, AHMET: Chinese Side of Köl Tigin's Inscriptions	403
TEMEL, MEHMET: Ottoman-Brazilian Relations in the 19 TH Century and in the Beginning of the 20 TH , According to Ottoman Archival Sources (with 4 documents)	131
TÜRKMEN, ZEKERİYA: Medical Treatment of Ottoman Army by Kızılay (The Association of Hilâl-i Ahmer) During the Balkan Wars	483
UMUNÇ, HİMMET: On the Edge of the Civilized World: Cyrus Hamlin and the American Missionary Work in Turkey	671

Translations:

LEWIS, BERNARD: (translated by, Arslantaş, Nuh) : A Jewish Source about Damascus, immediately after its Conquest by Ottomans	561
STILLMAN, NORMAN (translated by Nuh Arslantaş) : Matters Concerning Labour, Workers and Businessmen, in Egypt during the Middle Ages	155

Book Reviews:

AKA, İSMAİL: Budak Münşi-yi Kazvini: <i>Cevâhir'ül-Ahbar (Bahşi Tarih-i İnan ez Kara Koyunlu tâ sâl-i 984 h.k.)</i> , ...	735
BAYKARA, TUNCER: Settar Cabbar: <i>Kurtuluş Yolunda</i>	577
ÇİÇEK, KEMAL: Eunjeong Yı: <i>Guild Dynamics In Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage</i>	751
İLGÜREL, MÜCTEBA: Câbî Ömer Efendi: <i>Câbî Tarihi, (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni), Tahlil ve Tenkidli Metin</i>	747
KAHYA, ESİN: Gary Leiser-Noury Al-Khaledy: <i>Questions and Answers for Physicians</i>	749
KAHYA, ESİN: Z. Vesel-H. Beikbaghban-B. Thierry: <i>La Science Dans le Monde Iranien à L'Epoque Islamique</i>	569
KAYAPINAR, AYŞE: Nicolas Vatin-Gilles Veinstein: <i>Le Sérail ébranlé, Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans Ottomans, XIVE-XIXe siècle</i>	741
KAYAPINAR, LEVENT: Kemal H. Karpat: <i>Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays</i>	737
KAYAPINAR, LEVENT: <i>The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography</i> ..	585
ÖZCAN, AZMİ: <i>Travellers in Faith: Studies of the Tablighi Jamaat as a Transnational Islamic Movement for Faith Renewal</i>	581
The books and periodicals our library received during the first half of 2004	755
The books and periodicals our library received during the second half of 2003	167
Abstracts	349
Abstracts	591
Abstracts	905

BELLETTEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Proprietor and Redactor in Chief
Türk Tarih Kurumu Adına / Turkish Historical Society
PROF. DR. YUSUF HALAÇOĞLU

Yayın Komisyonu / Commission of Publications
Prof. Dr. Kâzım Yaşar KOPRAMAN
Prof. Dr. Abdülkadir DONUK
Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Hakemler / Referees
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI
Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Ercüment KURAN
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN
Prof. Dr. Aliye ÖZTAN
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK

Adres/Address:

Türk Tarih Kurumu Kızılay Sokak No: 1

06100-Sıhhiye/ANKARA

Tel: 310 23 68/210-217

310 25 00

Fax: 310 16 98

Internet: <http://www.ttk.org.tr>

e-posta: yusuf@ttk.org.tr

e-posta: ttkinfo@ttk.org.tr

ISSN 0041-4255

Türk Tarih Kurumu Yayınlarını İnternet üzerinden alabileceğiniz adresler

İnternet Adresi : <http://e-magaza.ttk.org.tr>

e-posta : e-magaza@ttk.org.tr

Sarıyıldız Ofset tarafından basılmıştır.

Tel : (0312) 342 16 14

BELLETEN

Cilt: LXVIII

Aralık 2004

Sayı: 253

"SURIYE ŞİŞELERİ" NİN TAŞINMA BİÇİMLERİNE İLİŞKİN
YENİ BİR BULGU

A. TUBA ÖKSE

Eski Önasya'da besin maddelerinin uzak mesafeye taşınması için pişmiş topraktan üretilmiş testi, anfora, şişe, çömlek, küp, matara gibi kaplar kullanılmıştır. Akdeniz kıyılarında bulunan çeşitli dönemlere ait batıklarda ele geçen anforalar ile ticari amaçlı olarak şarap taşındığı bilinmektedir¹. Kuzey Suriye'de ve Orta Fırat havzasında üretilen ve arkeoloji literatüründe yoğun buldukları bölgeye atfen "Suriye Şişeleri" olarak adlandırılan kaplarda ise iksir, melhem ya da parfüm saklandığı düşünülmektedir².

"Suriye Şişeleri" genellikle Kuzey Mezopotamya'nın ince nitelikli hamurdan üretilmiş ve sert pişirilmiş gri renkli seramiği içerisinde değerlendirilmektedir. Bu seramiğin başlıca teknik özelliği, hamurunun içinde bulunan minerallerin kristal yapısının değişip moleküller arasındaki gözeneklerin kapanması sonucu pekişmesi, bir başka deyişle taşlaşmasıdır. Pekişmenin oluşması için, kabın yaklaşık 1000° C üzerinde bir ısıda pişirilmesi ya da daha düşük ısıda uzun süre pişirilmesi gerekmektedir³. Bu kaplar, sertliklerinin taşı andırması nedeniyle "stone ware"⁴ olarak, sertliğin yanı sıra koyu gri rengi ve pekişmiş dokusunun bazalt kayaç yapısına benzerliği nedeniyle de "basalt ware"⁵ olarak adlandırılmışlardır. Pişmeden oluşan sertlik nedeniyle kaplara vurulduğunda ya da parçaları birbirine çarpıldığında çıkan ses, metal parçalarının birbirine çarpıldığında çıkarttığı ses-

¹ Grace 1961.

² Van Loon 1979: 111; Erkanal 1993: 143.

³ Kühne ve Schneider 1988: 111; Schneider 1994: 106 v.d.

⁴ Mallowan 1966: 91; Prag 1970: 78, 81.

⁵ Woolley ve Barnett 1952: 228.

leri andırmaktadır. Bu metalik tınlama ve bu seramik türünde üretilen kapların metalden üretilmiş kaplara benzeyen biçimleri nedeniyle, bunlara "metallic Ware"⁶, "metallische Ware"⁷ ya da "fine clinky ware"⁸ gibi adlar verilmiştir.

Kapların hamur ve yüzey renkleri genellikle koyu gri, gri ya da griye çalan renklerdedir. Bu özelliğinden dolayı bu seramiğe "black ware"⁹ ya da "schwarze Ware"¹⁰ gibi adlar verilmiştir. Rengin yanı sıra yüzey işlenişi de adlandırmada rol oynamıştır. Kap yüzeylerinin genellikle perdahlı ve koyu gri olması nedeniyle bu seramik türü "black / grey burnished ware"¹¹ olarak da adlandırılmıştır.

Bazı kapların yüzeyi yatay perdah izleriyle kaplanmışır. Bu özelliğe sahip olan grup "grey spiral ring burnished ware"¹², "Graue Ware mit Spiralglatting"¹³ ya da "Graue Ware mit streifiger Glättung"¹³, "Graue Ware mit Ringpolitur"¹⁴ ya da "Graue Ware mit poliertem Ringmuster"¹⁵ gibi adlar altında anılmaktadır. Bu bezeme tarzının özellikle Habur bölgesinin batısında ve Orta Fırat havzasında yaygın olması¹⁶ nedeniyle bu grup "Euphrat-Ware"¹⁷, "Euphrat-Gruppe der metallischen Ware"¹⁸ ya da "Jezirah grey ware"¹⁹ olarak da adlandırılmaktadır. Yapım tarzı, bezeme tarzı ve biçimlerinin benzerliği nedeniyle bu kaplar, bölgenin "plain simple ware"²⁰ ya da "Einfache Ware"²¹ olarak adlandırılan fabrikasyon seramiğinin ince nitelikli grubu içerisinde de değerlendirilmektedir²².

⁶ Braidwood ve Braidwood 1960: 370; Thureau-Dangin ve Dunand 1936: 105.

⁷ Kühne 1976: 33-34; Hauptmann 1969/70: 41.

⁸ Schwartz 1988: 31, 41.

⁹ Woolley 1914: 91.

¹⁰ Moortgat 1965: 46-47; aynı yazar 1967: 38; Orthmann ve Rova 1991: 72 v.d.; Heinz 1992: 64.

¹¹ Woolley 1914: 91; Mallowan 1947: 29.

¹² Woolley 1914: 91; Thureau-Dangin ve Dunand 1936: 105; Woolley ve Barnett 1952: 228; Braidwood ve Braidwood 1960: 450; Mellink 1965a: 111; Prag 1970: 78-81; Spanos 1972: 20; Fielden 1977: 249; Abay 1997: 34, Ware 6.1.

¹³ Strommenger 1970a: 46; Kühne 1976: 35; Orthmann ve Rova 1991: 72 v.d.

¹⁴ Parzinger 1993: 279.

¹⁵ Spanos 1972: 84.

¹⁶ Kühne 1976: 56.

¹⁷ Orthmann ve Rova 1991: 75.

¹⁸ Fitz 1984: 124; Kühne ve Schneider 1988: 118.

¹⁹ Pruf 2000: 196.

²⁰ Braidwood ve Braidwood 1960: 435 v.d.

²¹ Kühne 1976: 73 v.d.

²² Campbell 2000: 56, 58.

Karkamış Barajı Kurtarma projesi kapsamında kazılan, Fırat nehrinin doğu kıyısında yer alan Gre Virike'de bir çocuk mezarında²³ ele geçen bir "Suriye Şişesi" (Ökse 2001: Nr. J9/0092/02), bu gruba girmektedir (Şekil 1, Resim 1-4). Gri²⁴ hamurlu, dış yüzeyi gri ve siyah alacalı olan kabın hamuru çok ince kum katkılı ve mikalıdır. Kırık görünümü ve sertliği, pekişmiş bir pişmeye işaret etmektedir. Kap çarkta biçimlendirilmiş ve düzgün yüzeyi yatay perdah izleriyle bezenmiştir. Kap 14.7 cm yükseklikte, omuzu 4 cm ve karnı 6.2 cm çaptadır. Oval biçimlendirilmiş gövdesi sivri dibe doğru genişleyen kabın boyun kısmı kısa (0.9 cm) ve dar (1.55 cm) olup, ağız kenarı dıştan çift boğumlu kalınlaştırılmıştır.

Gre Virike şişesi arkeoloji literatüründe "alabastron biçimli"²⁵ olarak adlandırılan tipe girmektedir. Bu tipin çekirdek bölgesi Torosların güneyinde, Habur havzasının batısında ve Amanos dağlarının doğusunda kalan bölgedir²⁶.

Bu tip şişeler Kuzeybatı Suriye'de Tell Hadidi LI ve EI mezarlarına²⁷, Wreide mezarlarına²⁸, Tall Bi'a'nın Akkad çağına tarihlenen 24/49:10 ve U:25 mezarlarına²⁹, Tawi T6 mezarına³⁰ ve Tell Amarna Erken Tunç III Çağı mezarlarına³¹ bırakılan kaplar arasında yer almaktadır. Tall Bi'a güney yamaçtaki eski saray ile yeni saray arasında kalan tabakada³², Tell Habuba-Kabira'da³³, Halawa 2 A'da³⁴, Tell Melebiya³⁵ ve Al Qitar'da³⁶ bulunan benzeri

²³ Ökse 2001: Nr. J9/028. Gre Virike'de bulunan kap, Berlin'de 2000 yılında düzenlenen Der Instrumentum. Tagung "Die Rolle des Handwerks und seiner Produkte in vörschriftlichen und schriftlichen Gesellschaften im Vergleich" adlı kongrede "Eine 'syrische' Flasche mit Netzspuren" başlıklı bildiri ile tanıtılmıştır.

²⁴ Munsell kataloğuna göre gri hamur rengi: 10 YR 5/1, gri yüzey rengi: 10 YR 4/1 ve yüzeydeki siyah alacalı renk varyasyonu 7.5 YR 3/0.

²⁵ Kühne 1976: Abb. 65, Taf. 7:7; Schachner ve Schachner: 93 v.d., Form IIc; Abay 1997: 234, 386 v.d., 391 v.d., Flaschentyp III.

²⁶ Orthmann 1963b: Taf. 100; Kühne 1976: 65, Karte II; Kontani 1995: 114-115; Schachner ve Schachner 1995: 93 v.d.; Abay 1997: 34 v.d.

²⁷ Dornemann 1988: Fig. 15:18, 20:12.

²⁸ Orthmann ve Rova 1991: Abb. 18: W 54 A:79, 23: W 54 C:76.

²⁹ Spanos ve Strommenger 1993: 577-578.

³⁰ Kampschulte ve Orthmann 1984: Taf. 11:107, 108.

³¹ Woolley 1914: 87 v.d., Pl. 23:12.

³² Spanos ve Strommenger 1993: Pl. 105:2.

³³ Strommenger 1970a: 46-49, Abb. 12d; aynı yazar 1970b: 32, Abb. 10d.

³⁴ Orthmann 1981: Taf. 59: 28, 30; Jamieson 1993: 91, Fig. 3.

³⁵ Lebeau 1986: 26, 35, Taf. IV: 4; Spanos ve Strommenger 1993: 577.

³⁶ Sagona 1986: 109, 115-116, Fig. 3:2.

kaplar, yerleşim alanlarında ele geçen örnekleri oluşturmaktadır. Mari'deki İstar mabedinde bulunan bir şişe üzerinde kırmızı boya ile yapılmış file deseni bulunmaktadır³⁷.

Orta Fırat havzasında bu tip şişelere Kurban Höyük'te Erken Tunç Çağı IV ve Orta Tunç Çağı I'e tarihlenen Periode III³⁸ ve Periode IV³⁹, Titriş Höyük'te Kurban IV döneminde⁴⁰ ve Samsat Höyük batı yamacının XVII. tabakasında⁴¹ rastlanmıştır. Fırat nehrinin batısında bu tip şişelere Tell Mardikh II B 1 evresine ait, Erken Tunç Çağı IVA ya tarihlenen G sarayında⁴² ve Ansa-ri'de⁴³ rastlanmıştır.

Bu kapların en doğudaki örnekleri Balih havzasında Tell Djidle'nin Erhanedanlar Çağına tarihlenen 5. tabakasında⁴⁴, Tell Chuera'nın Erhanedanlar III ile III. Ur Çağı başlarına tarihlenen Ib tabakası ile F sarayının tahribat tabakasında⁴⁵ ve Tell Brak'ta Naramsin Çağına tarihlenen yapıda⁴⁶ ele geçmiştir.

"Suriye şişeleri"nin çekirdek bölgesinde bulunan örnekler genel olarak Erhanedanlar III Çağının geç evresine ve Erken Akkad Çağına aittir. MÖ. 3. binin son çeyreğine yerleştirilen⁴⁷ bu dönem Kuzey Mezopotamya için Erken Jezirah III b-V⁴⁸, Anadolu kronolojisine göre Erken Tunç Çağı III, Suriye kronolojisine göre Erken Tunç Çağı IV olarak adlandırılmaktadır. Çekirdek bölge dışında bulunan örnekler ya dışarıya ithal edilen şişelerden ya da bunların yerel çömlekçiler tarafından üretilen taklitlerinden oluşmaktadır.

Oval gövdeli "Suriye şişeleri" Amuq J evresinde Tell Açana VII⁴⁹ ve Tell Ta'yinat T8:4 de⁵⁰ ele geçmiştir. Tilmen Höyük III'd şişesi MÖ. 22-21. yüzyıl-

³⁷ Parrot 1956: 227-228, Fig. 109: 787.

³⁸ Algaze ve diğerleri 1990: 326, 380 v.d., Pl. 133:I; Marfoe ve diğerleri 1986: 136, Fig. 25:A.

³⁹ Algaze ve diğerleri 1990: Pl. 78:C.

⁴⁰ Algaze ve diğerleri 1990: 345; aynı yazarlar 1992, 56, 39, Fig. 11; aynı yazarlar 1995, 25, Fig. 26.

⁴¹ Abay 1997: 159, 197, 233, Abb. 229e.

⁴² Mazzoni 1985a: 11, Fig. 3:6-10; aynı yazar 1985b: 569 v.d., Fig. 6:3, 6, 7.

⁴³ Suleiman 1984: Pl. VII: 65.

⁴⁴ Mallowan 1946: 154, Fig. 12:16.

⁴⁵ Moortgat 1960: 6, Abb. 6; Kühne 1976: 64, Abb. 65, Taf. 7:7.

⁴⁶ Fielden 1977: Pl. XI:26.

⁴⁷ Schachner ve Schachner 1995: 87; Abay 1997: 197, 233, 342, Fig. 46.

⁴⁸ Lebeau 2000: Table III-V; Pruß 2000: 196.

⁴⁹ Woolley 1955: 313; Mellink 1962: 222; Heinz 1992: 41-43, 64, Taf. 47-49.

⁵⁰ Braidwood ve Braidwood 1960: 480, 521, Fig. 348.

lara⁵¹, Gedikli III a-f kremasyon mezarları⁵² ile Oylum Höyük mezarlarında⁵³ bulunan şişeler Erken Tunç Çağı III-IV'e tarihlenmişlerdir. Tarsus Erken Tunç Çağı III b tabakasında da Akkad Çağı sonrasına ve III. Ur Çağına tarihlenen ithal "Suriye şişeleri"nin⁵⁴ yanı sıra, bunların yerel taklitlerine de rastlanmıştır⁵⁵. Amuq I evresinde yerel boyalı seramik türünde üretilen bir şişe⁵⁶ ile, Zalaquiyate⁵⁷ ve Hama J 2-3⁵⁸ buluntuları, yerel taklitlerden oluşmaktadır. Mari İstar mabedinin d tabakasında⁵⁹ ve Kisch⁶⁰ ile Fara'da⁶¹ bulunan "Suriye şişeleri", bu kap türünün güney sınırını oluşturur.

İthal örnekler kuzeyde Arslantepe VI D (MÖ. 2500-2100)⁶² ile Norşun Tepe'nin Erken Tunç III Çağına ait 8-6. tabakalarında⁶³ ele geçmiştir. Alabastron biçimli "Suriye şişeleri" Kültepe'nin 11-12. tabakalarında ele geçmiştir⁶⁴. Aynı merkezin 11 b tabakasına ait bir mezarda bulunan taklit örnek, kazıma yatay çizgiler arasına yerleştirilen zigzag ile bezenmiştir⁶⁵. Acemhöyük'ün Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen IX. tabakasında⁶⁶ ve Alishar 14 T' den bir mezarda bulunan⁶⁷ küresel gövdeli şişeler de taklit ürünlerdir.

Bu kapların en batıdaki örnekleri Küllüoba'da bir kurban çukurunda bulunan bir şişe⁶⁸ ile yerel seramik türünde üretilmiş, üzerinde kazıma bir

⁵¹ Alkım, U. B. 1964: 174, Res. 26; aynı yazar 1965: 505-506; aynı yazar 1969: 283, 288.

⁵² Alkım ve Alkım 1966: 44-47, Fig. 32; Alkım, U. B. 1968: 100; Alkım, H. 1979: 91, 136, 140, Res. 27.

⁵³ Özgen 1989-90: 26, Fig. 1:5; Özgen ve diğerleri 1997: 62, Abb. 15:2, 3, 5, 7.

⁵⁴ Goldman 1956: 134, 154, Fig. 268:617.

⁵⁵ aynı eser Fig. 268: 614.616.

⁵⁶ Braidwood ve Braidwood 1960: 451, Fig. 348.

⁵⁷ Maqdissi 1987: 291, Fig. 4:3.

⁵⁸ Ingholt 1940: Pl. XII, 3; Fugmann 1958: 74, Fig. 93: 3 A 674, S. 77, Fig. 98: 3 A 647, 3 A 879.

⁵⁹ Parrot 1956: 209, 222, Pl. LXX, Fig. 100, Nr. 379, Fig. 107.

⁶⁰ Watelin 1934: 16, Pl. 16: 3.

⁶¹ Schachner ve Schachner 1995.

⁶² Mellink 1962: 226; aynı yazar 1965a: 117; Conti ve Persiani 1993: 363 v.d., 387, Fig. 12:12.

⁶³ Hauptmann 1969/70: 53, Abb. 12:9; aynı yazar 2000: 424, Abb. 7:11; Mellink 1992: 214.

⁶⁴ Özgüç, N. 1957: 68, 78, Abb. 27:81; Orthmann 1963b: 105, 11-12, Taf. 1:1/6; Özgüç, T. 1963: 34; aynı yazar 1986: 34, Ill. 3:3, 6, 7; Mellink 1965a: 113; Spanos 1972: 84; Öktü 1973: Taf. 58: I-k/01 ve 03.

⁶⁵ Mellink 1965b: 135; Öktü 1973: 265, 105, Taf. 58: I-k/02; Özgüç, T. 1986: Fig. 3:8.

⁶⁶ Özgen 1989: 409, Pl. 124:5, Fig. 39.

⁶⁷ von der Osten 1937: 171, 176, Fig. 168: d 2762, Pl. VIII; Orthmann 1963b: 91, Taf. 11.2173-2174.

⁶⁸ Efe 1999: 175, Çiz. 5:1.

çarpı motifi bulunan parça⁶⁹ ve Troia'da bulunan oval şişe⁷⁰ ile taklit bir örnektir⁷¹.

"Suriye Şişeleri"nin MÖ. 3. binin son çeyreğinde bu denli geniş bir alana dağılmış olması, içine doldurulan maddenin bölgelerarası ticaret kapsamında ihraç edildiğini ve bunların olasılıkla ticari amaçlarla melhem ya da parfüm taşımada bir nakil kabı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Gre Virike kabının ağız kenarı ve boynu içindeki aşınma izleri, kabın ağzının bir tupa ile kapatılmış olduğuna işaret etmektedir. Boynun dış yüzeyinde de aşınma izlerinin bulunuşu, şişenin boyundan bağlanarak taşınmış olabileceğini, ya da ağzını kapatan tıpanın üzerine gerilen bir deri parçasının boyna bağlanarak kabın içindeki sıvının dışarı akmasının önlendiğini göstermektedir. Kap gövdesi üzerinde boyundan itibaren dibe kadar inen verev aşınma izleri, omuz ve karın üzerinde birbirini keserek iki sıra halinde dörder baklava biçimi oluşturmaktadır. Bu izler omuz kesiminde 0.535 cm genişlikte, derin aşınmalar şeklinde başlamakta, gövdenin alt bölümüne doğru 0.425 cm genişlikte daha sık izler halinde devam etmekte, ancak alt karın bölgesinden dibe kadar olan kesimde izlenmemektedir. Gövdenin alt kesiminde yer yer korunmuş olan beyaz izler, çürümüş bir organik maddenin kalıntıları olmalıdır.

"Suriye şişeleri"nin yayınlanan fotoğrafları incelendiğinde, Tell Chuera'da bulunan bir şişenin⁷² yatay perdah izli yüzey üzerinde iki diagonal beyaz şerit ve Titriş Höyük şişesi⁷³ üzerinde de baklava dilimlerini andıran beyaz hatlar görünmesine karşın, bunların Gre Virike şişesindekilerle aynı nitelikte olup olmadıkları kesin olarak anlaşılamamıştır. Bu şişelere ilişkin yayınlarda da benzeri izlerden söz edilmemiştir⁷⁴. Buna karşın Tell Banat'ta bulunan, yaklaşık 14-15 cm. boyutlarda beş çömlekçik üzerinde belirlenen baklava deseni oluşturan çizgilerin, bu kapların bir file içinde asılarak kullanıldığını kanıtlayan izler olduğu belirtilmiştir⁷⁵.

⁶⁹ Aynı eser 175, Çiz. 5:3.

⁷⁰ Schliemann 1881: 441, Nr. 408, S. 604, Nr. 1124; Schmidt 1902: 78, No. 1824; Blegen 1950: Pl. 130: B5; aynı yazar 1951: 27, Pl. 70: 34.750; Podzuweit 1979: 182, Taf. 11A, Typ IIIa.

⁷¹ Schliemann 1874: 36, Taf. 130, No. 2576.

⁷² Moortgat 1960: Abb. 6.

⁷³ Algaze ve diğerleri 1995: Fig. 26.

⁷⁴ G. Algaze ile yapılan sözlü görüşmede de Titriş Höyük şişeleri üzerinde bu biçimde aşınma izlerine rastlanmadığı belirtilmiştir. Bu bilgi için kendisine şükranlarımı sunarım.

⁷⁵ Porter 1995: 20, Fig. 16: P19, P50, P211.

Eski Önasya ve Akdeniz'de büyük boyutlu kapların özellikle içleri dolu iken ağırlaşmaları nedeniyle kulplarından bağlanan ipler ya da bir file yardımı ile taşındıkları bilinmektedir. İp delikli tutamakları olan ya da üzerinde iple taşındığına ilişkin izler bulunan kaplar, taşıma ya da bir yere asma işleminin nasıl yapıldığı hakkında fikir vermektedir.

Fara'da bulunan Erhanedanlar II Çağına ait bir silindir mühür baskısında⁷⁶ ve Hafaca'da MÖ. 3. bin başlarına tarihlenen alabastardan yapılmış bir adak levhası üzerinde⁷⁷ iki kişinin büyük bir kabı taşıdığı tasvir edilmiştir. Bu sahnelerde kabın dibinin oturtulduğu çanak biçimli bir sepetten çıkan iplerin, iki kişinin omuzlarındaki sopaya asıldığı görülmektedir (Şekil 4). Mısır'da MÖ. 15. yüzyıla tarihlenen Rekhmara'nın mezar freski üzerinde, Kenan ülkesinden getirilen içi şarap dolu bir amphoranın taşınışı tasvir edilmiştir⁷⁸. Bu tasvirde kap, iki kişinin omuzlarına aldıkları sopaya asılmış bir file içerisinde taşınmaktadır (Şekil 5). Hatnof'er'in aynı çağa tarihlenen mezarında bir sepet içerisinde keten kordonlarla makrame tarzında örülmüş bir file bulunmuştur⁷⁹. Filenin dip kısmında kabın dip kısmının geçirilmesi için yapraklardan bir kasnak oluşturulmuş, sapları da yukarıdan bir sopaya geçirilecek biçimde örülmüştür. Bu file bir amphoranın taşınması için uygun boyutlarda üretilmiştir. Gre Virike şişesi üzerindeki izlerin kabın daralarak sivri dibin oluştuğu alt karın kesiminde izlenememesi, bu kabın benzeri bir kasnağa sahip bir file içerisinde taşındığını düşündürmektedir.

Eski Önasya tasvirlerinde küçük boyutlu şişelerin genellikle boyundan ya da dipten tutularak taşındıkları görülmektedir. Akkad ve III. Ur Çağı geçiş evresine tarihlenen Suriye kökenli silindir mühür baskılarında "Suriye şişeleri" tanrıların elinde (Şekil 3)⁸⁰ ya da mühür sahnesinin boş kalan kesimlerinde doldurma motifi⁸¹ olarak görülmektedir. Bir Suriye Grubu silindir mühür baskısında bir kişinin üzerinde taşıdığı nesnenin⁸² bir çanta mı, ya da bir kap mı olduğu belirgin değildir.

⁷⁶ Frankfort 1939: Pl. XI: f.

⁷⁷ Cole 1979: 705, Fig. 505; Hrouda 1991: 332.

⁷⁸ Grace 1961: Fig. 12.

⁷⁹ Roehring 2002: 37, Fig. 49.

⁸⁰ Moortgat 1988³, 105, Taf. 34:253, 62:523; N. Özgüç 1968 a, 19, 31, Taf. XXVI:3; Erkanal 1993, Lev. 71: VII 7-B/01, VII 7-X/01.

⁸¹ Özgüç, N. 1968 a: 17, 28, Taf. XV: A; Erkanal 1993: 143, Lev. 71: V 1-A/02, I-A/09.

⁸² Özgüç, N. 1968 b: 161 v.d., Lev. XLVII, 2; Erkanal 1993: 59, Lev. 22, 39, No. V 2-X/05.

Gre Virike şişesi üzerindeki izlerin ipten ya da deri şeritlerden üretilmiş bir fileye (Şekil 2) ait olabileceği göz önüne alındığında, "Suriye şişeleri"nin de bir file içerisinde kişilerin üzerinde, ya da giysinin bir tarafına bağlanarak taşındıkları düşünülebilir. Bu kaplar evin herhangi bir yerindeki kancaya bir file içerisinde asılmış ve içindeki maddeye gerek duyuldukça asıldıkları yerden alınmış olmalıdır. Gre Virike kabı, büyük olasılıkla günlük hayatta bu biçimde kullanılan bir kaptı ve ölen bir çocuğun mezarına, ona öteki dünyada da kullanabilmesi için bırakılmıştı. Kabin üzerindeki, olasılıkla çürümüş organik maddeye ait beyaz kalıntular, bu şişenin içinde taşındığı file ile birlikte mezara bırakıldığına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abay, E. (1997), *Die Keramik der Frühbronzezeit in Anatolien mit "syrischen Affinitäten"*. Münster: Ugarit Verlag.
- Algaze, G., M. A. Evins, M. L. Ingraham, L. Marfoe ve K. A. Yener. (1990), *Town and Country in Southeastern Anatolia II: The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük*. Chicago: The Oriental Institute.
- Algaze, G., A. Mısır ve T. Wilkinson. (1992). "Şanlıurfa Museum / University of California Excavations and Surveys at Titriş Höyük, 1991: A Preliminary Report", *Anatolica* 18: 33-60.
- Algaze, G. ve diğerleri. (1994). "Titriş Höyük. A Small EBA Urban Center in Southeastern Anatolia: The 1994 Season", *Anatolica* 21: 13-64.
- Alkım, H. (1979). "Gedikli (Karahöyük) Çanak-Çömleğine Toplu Bir Bakış", VIII. *Türk Tarih Kongresi* I: 135-142.
- Alkım, U. B. (1964). "İslahiye Bölgesinde Türk Tarih Kurumu Adına 1955-1962 Yılları Arasında Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar", *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları* I: 165-178.
- Alkım, U. B. (1965). "Archaeological Activities in Turkey (1962)", *Orientalia Nova Series* 33: 503-507.
- Alkım, U. B. (1969). "The Amanus Region in Turkey. New Light on the Historical Geography and Archaeology", *Archaeology* 22: 280-286.
- Alkım, U. B. ve H. Alkım. (1966). "Gedikli (Karahöyük) Kazısı Birinci Ön-Rapor. First Preliminary Report", *Belleten* XXX (117): 1-56.
- Blegen, C. W., J. L. Caskey, M. Rawson ve J. Sperling. (1950), *Troy I: General Introduction, The First and Second Settlements*. Princeton: Princeton University Press.

- Blegen, C. W., J. L. Caskey ve M. Rawson. (1951), *Troy II: The Third, Fourth and Fifth Settlements*. Princeton: Princeton University Press.
- Braidwood, R. J. ve L. S. Braidwood. (1960). *Excavations in the Plain of Antioch I: The Earlier Assemblages, Phases A-J*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Campbell, S. (2002). "Questions of Definition in the Early Bronze Age of the Tishrin Dam", C. Marro ve H. Hauptmann (eds.) *Chronologies des Pays du Caucase et de L'euphrate aux IVe-IIIe Millenaires*. Paris: De Boccard: 53-63.
- Cole, S. M. (1979). "Landtransport without Wheels, Roads and Bridges", C. Singer ve diğerleri (eds), *A History of Technology I: From Early Times to Fall of Anient Empires, c. 500 B.C.* Oxford: The Clarendon Press: 704-715.
- Conti, A. M. ve C. Persiani. (1993). "When Worlds Collide. Cultural Developments in Eastern Anatolia in the Early Bronze Age", M. Frangipane ve diğerleri (Eds.), *Between the Rivers and over the Mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica. Alba Palmieri Dedicata*. Rome: Gruppo Editoriale Internazionale: 361-413.
- Dornemann, R. H. (1988). "Tell Hadidi: One Bronze Age Site Among Many in the Tabqa Dam Salvage Area", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 270: 13-42.
- Efe, T. (1999). "Küllüoba 1997 Kazısı", XX. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 165-181.
- Erkanal, A. (1993), *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fielden, K. (1977). "Tell Brak 1976: The Pottery", *Iraq* 39: 245-256.
- Fitz, V. (1984). "Steinzeug vom Tell Chuēra: Das früheste Beispiel für die Herstellung dicht gebrannter Keramik", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 74: 123-132.
- Frankfort, H. (1939), *Cylinder Seals*. London: Macmillan and Co.
- Fugmann, E. (1958), *Hama II/1. Fouilles et Recherches 1931-1938*. Copenhagen: Carlsberg.
- Goldman, H. (1956), *Excavations at Gözlı Kule, Tarsus II: From the Neolithic through the Bronze Age*. Princeton: Princeton University Press.

- Grace, V. R. (1961), *Amphoras and Ancient Wine Trade. Excavations of the Athenian Agora, Picture Book 6. American School of Classical Studies at Athens*. Princeton: ASCS Athens.
- Hauptmann, H. (1969/70). "Norşuntepe. Historische Geographie und Ergebnisse der Grabungen 1968/69", *Istanbuler Mitteilungen* 19/20: 21-78.
- Hauptmann, H. (2000). "Zur Chronologie des 3. Jahrtausends v. Chr. am oberen Euphrat Aufgrund der Stratigraphie des Norşuntepe", C. Marro ve H. Hauptmann (Eds.), *Chronologies des Pays du Caucase et de L'euphrate aux IVe-IIIe Millenaires*. Paris: De Boccard: 419-438.
- Heinz, M. (1992), *Tell Atchana / Alalakh: Die Schichten VII-XVII*. Neukirchen-Vluyn: Butzon & Keverlaer.
- Hrouda, B. (1991), *Der alte Orient. Geschichte und Kultur des alten Vorderasiens*. München: Bertelsmann Verlag GmbH.
- Ingholt, H. (1940), *Rapport Préliminaire Sur sept campagnes de fouilles a Hama en Syrie (1932-1938)*. Kobenhavn: Munksgaard.
- Jamieson, A. S. (1993). "The Euphrates Valley and Early Bronze Age Ceramic Traditions", *Abr-Nahrain* 31: 36-92.
- Kampschulte, I. ve W. Orthmann. (1984), *Gräber des 3. Jahrtausends im syrischen Euphrattal. Ausgrabungen bei Tawi 1975 und 1978*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Kontani, R. (1995). "Relations Between Kültepe and Northern Syria During the Third Millennium BC", *Bulletin of the Ancient Orient Museum* XVI: 109-142.
- Kühne, H. (1976), *Die Keramik vom Tell Chūera und ihre Beziehungen zu Funden aus Syrien-Palästina, der Türkei und dem Iraq*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Kühne, H. ve G. Schneider. (1988). "Neue Untersuchungen zur metallischen Ware", *Damaszener Mitteilungen* 3: 83-139.
- Lebeau, M. (1986). "Rapport préliminaire sur la deuxième campagne de fouilles à Tell Melebiya (Moyen-Khabour-printemps 1985)", *Akkadica* 49: 1-16.
- Lebeau, M. (2000). "Stratified Archaeological Evidence and Compared Periodizations in the Syrian Jezirah During the Third Millennium BC", C. Marro ve H. Hauptmann (Eds.), *Chronologies des Pays du Caucase et de L'euphrate aux IVe-IIIe Millenaires*. Paris: De Boccard: 167-192.

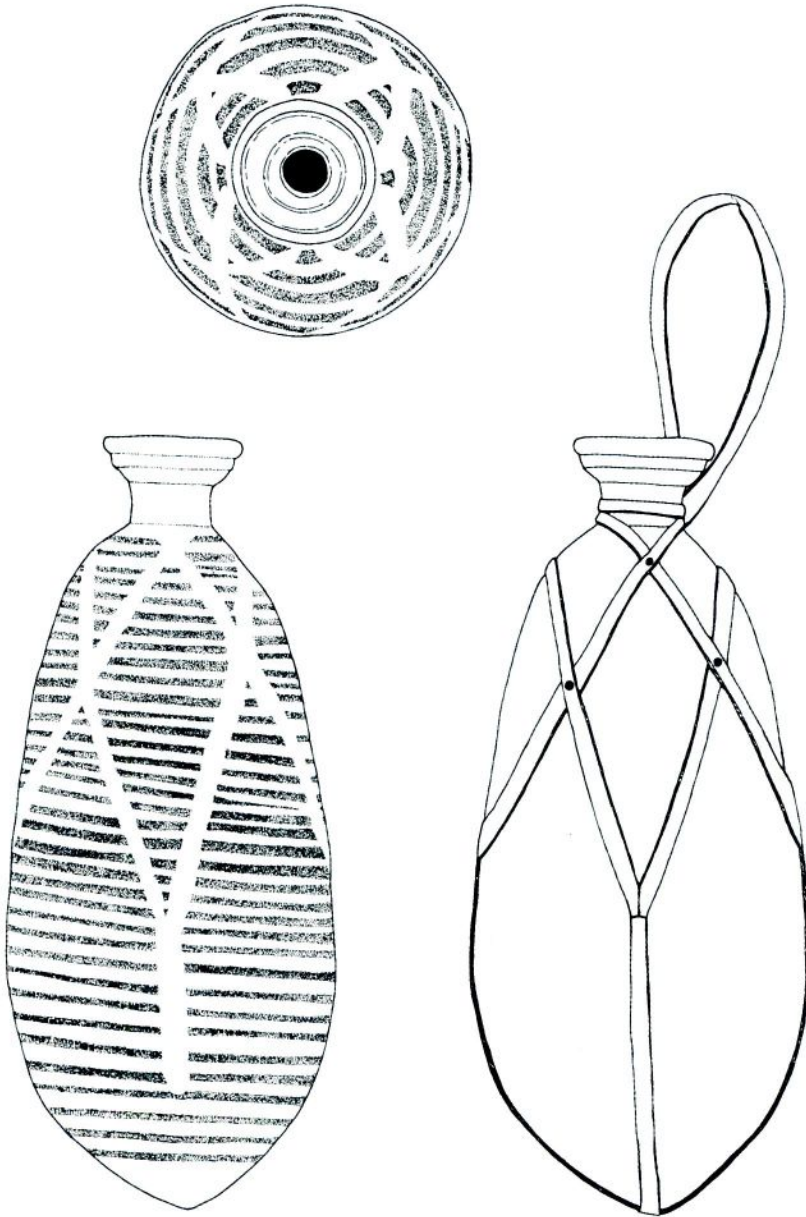
- van Loon, M. (1979). "1974 and 1975 Preliminary Results of the Excavations at Selenkahiye Near Meskene, Syria", *Annual of the Schools of Oriental Research* 44: 97-112.
- Mallowan, M. E. L. (1946). "Excavations in the Baliḥ Valley", *Iraq* 8: 111-159.
- Al-Maḡdissi, M. ve M. Yabroudi. (1987). "Chronique Archéologique Syria. Poterie du Bronze Ancien IV de la Vallée de l'Oronte", *Syria* 64: 291-295.
- Marfoe, L. ve diğeri (1986). "The Chicago Euphrates Archaeological Project 1980-1984: An Interim Report", *Anatolica* 13: 37-147.
- Mazzoni, S. (1985a). "Elements of Ceramic Cultures of Early Syrian Ebla in Comparison with Syro-Palestinian EB IV", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 257: 1-18.
- Mazzoni, S. (1985b). "Frontières Céramiques et le Haut Euphrate au Bronze Ancien IV", *Mari Annales de Recherches Interdisciplinaires* 4: 561-577.
- Mellink, M. J. (1962). "The Prehistory of Syrio-Cilicia", *Bibliotheca Orientalis* 19: 219-226.
- Mellink, M. J. (1965a). "Anatolian Chronology" R. W. Ehrich (Ed.), *Chronologies in Old World Archaeology*. London: The University of Chicago Press: 101-131.
- Mellink, M. J. (1965b). "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology* 69: 133-149.
- Mellink, M. J. (1992). "Anatolian Chronology" R. W. Ehrich (Ed.), *Chronologies in Old World Archaeology*. London: The University of Chicago Press: 207-220.
- Moortgat, A. (1960), *Tell Chuēra in Nordost-Syrien. Bericht über die zweite Grabungskampagne 1959*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz.
- Moortgat, A. (1988), *Vorderasiatische Rollsiegel*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Orthmann, W. (1963). *Die Keramik der frühen Bronzezeit aus Inneranatolien*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Orthmann, W. (1981). *Halawa 1977-1979. Vorläufiger Bericht über die 1. bis 3. Grabungskampagne*. Bonn: Habelt.
- Orthmann, W. ve A. Pruß. (1995). "Der Palast F", W. Orthmann ve diğeri (eds.), *Ausgrabungen in Tell Chuēra in Nordost-Syrien I: Vorbericht über die Grabungskampagnen 1986 bis 1992*. Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag: 121-172.

- Orthmann, W. ve E. Rova. (1991). *Gräber des 3. Jt. v. Chr. im syrischen Euphrattal 2. Ausgrabungen in Wreide*. Bonn: Saarbrücker Druckerei und Verlag.
- von der Osten, H. H. (1937). *The Alishar Hüyük III: Seasons of 1930-32*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ökse, A. T. (2001). "Gre Virike 1999 Kazısı", N. Tuna ve diğerleri (eds.), *II-İsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi: 263-307.
- Öktü, A. (1973). *Die Intermediate-Keramik in Kleinasien*. Freie Universität Berlin: Doktora Tezi.
- Özgen, E. (1989/90). "Oylum Höyük. A Brief Account of Investigations Conducted in 1987 and 1989", *Anatolica* 16: 21-19.
- Özgen, E., B. Helwing ve H. Tekin. (1997). "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen auf dem Oylum Höyük", *Istanbul Mitteilungen* 47: 39-90.
- Özgüç, N. (1957). "Marble Idols and Statuettes from the Excavations at Kültepe", *Belleten* 21 (81): 71- 80.
- Özgüç, N. (1968a), *Kaniş Karumu İb Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, N. (1968b). "Afyonkarahisar, Kayseri ve Malatya Çevresinden Derlenmiş Olan Mühürler", *Anadolu* 10: 155-178.
- Özgüç, T. (1986). "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millennium B.C.", J. V. Canby, E. Porada, B. S. Ridgway ve T. Stech (Eds.), *Ancient Anatolia: Aspects of Change and Cultural Development. Essays in Honor of M. J. Mellink*. Madison: The University of Wisconsin Press: 31-47.
- Özten, A. (1989). "A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region", in: K. Emre ve diğerleri (eds.), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of T. Özgüç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi: 407-418.
- Parrot, A. (1956). *Le Temple D'Ishtar. Mission Archéologique de Mari I*. Paris: Lib. Orientaliste, Paul Geuthner.

- Parzinger, H. (1993). *Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte des Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und mittlerem Taurus*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Podzuweit, C. (1979), *Trojanische Gefäßformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Porter, A. (1995). "Tell Banat - Tomb I", *Damaszener Mitteilungen* 8: 1-50.
- Prag, K. (1970). "The Deep Sounding at Harran in Turkey", *Levant* 2: 63-94.
- Pruß, A. (2000). "The Metallic Ware of Upper Mesopotamia: Definition, Chronology and Distribution", C. Marro ve H. Hauptmann (eds.), *Chronologies des Pays du Caucase et de L'euphrate aux IVe-IIIe Millenaires*. Paris: De Boccard: 193-203.
- Rochring, C. H. (2002). "Life Along the Nile. Three Egyptians of Ancient Thebes". *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, LX (1): 4-56.
- Sagona, A. (1986). "An Early Bronze Age IV Tomb at al-Qitar, Syria", *Abr-Nahrain* 24: 107-119.
- Schachner, Ş. ve A. Schachner. (1995). "Eine 'syrische' Flasche aus Fara", *Mitteilungen der deutschen Orientgesellschaft* 127: 83-96.
- Schliemann, H. (1874). *Atlas des Antiquités Troyennes*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Schliemann, H. (1881). *Ilios: Stadt und Land der Trojaner*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Schmidt, H. (1902). *Trojanische Altertümer*. Berlin: Georg Reimer Verlag.
- Schneider, G. (1989). "A Technical Study of North-Mesopotamian Stone Ware", *World Archaeology* 21 (1): 30-50.
- Schneider, G. (1994). "Rohstoffe und Brenntechnik von Keramik in Nordmesopotamien", R.-B. Wartke (ed.), *Handwerk und Technologie im Alten Orient. Ein Beitrag zur Geschichte der Technik im Altertum*. Mainz: Philipp von Zabern: 99-109.
- Schwartz, G. M. (1988). *A Ceramic Chronology from Tell Leilan: Operation I*. New Haven / London: Yale University Press.
- Spanos, P. Z. (1972). *Untersuchung über den bei Homer 'depas amphiky-pellon' genannten Gefäßtypus*, Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.
- Spanos, P. Z. ve E. Strommenger. (1993). "Zu den Beziehungen zwischen Nordwestanatolien und Nordsyrien/ Nordmesopotamien im III.

- Jahrtausend vor Christus", M. J. Mellink, E. Porada ve T. Özgüç (Eds.), *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbours. Studies in Honor of N. Özgüç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi: 573-578.
- Strommenger, E. (1970a). "Keramik", E. Heinrich ve diğerleri, "Zweiter Vorläufiger Bericht über die von der deutschen Orientgesellschaft und Mitteln der Stiftung Volkswagenwerk in Habuba Kabira und in Mumbaqat unternommenen archäologischen Untersuchungen", *Mitteilungen der deutschen Orientgesellschaft* 102: 45-50.
- Strommenger, E. (1970b). "Keramik", E. Heinrich ve diğerleri, "Über die von der DOG mit Mitteln der Stiftung Volkswagenwerk in Habuba Kabira und in Mumbaqat unternommenen archäologischen Untersuchungen", *Annales Archéologiques Arabes Syriennes* 20: 25-44.
- Suleiman, A. (1984). "Excavations at Ansari-Aleppo for the Seasons 1973-1980. Early and Middle Bronze Age", *Akkadica* 40: 1-16.
- Thureau-Dangin, F. ve M. Dunand. (1936). *Til Barsip*. Paris: Librairie Orientalist, Paul Geuthner.
- Watelin, L. C. (1934). *Excavations at Kish IV, 1925-1930*. Paris: Librairie Orientalist, Paul Geuthner.
- Woolley, C. L. (1914). "Hittite Burial Customs", *Annals of Archaeology and Anthropology* 6: 87-98.
- Woolley, C. L. (1921), *Carcemish II: The Town Defences*. London: Prit. Mus.
- Woolley, C. L. (1955). *Alalakh. An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*. Oxford: Oxford University Press.
- Woolley, C. L. ve R. D. Barnett. (1952), *Carchemish III: The Excavations in the Inner Town*. London: The Trustees of the British Museum.
- Yakar, J. (1985). *The Later Prehistory of Anatolia: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*. Oxford: British Archaeological Report Publications.

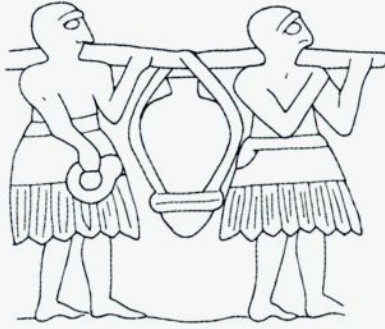

Şekil 1- Gre Virike J9/0092/02 No.lu Suriye Şişesi. (Çizim: A. Görmüş ve Ö. Yılmaz)

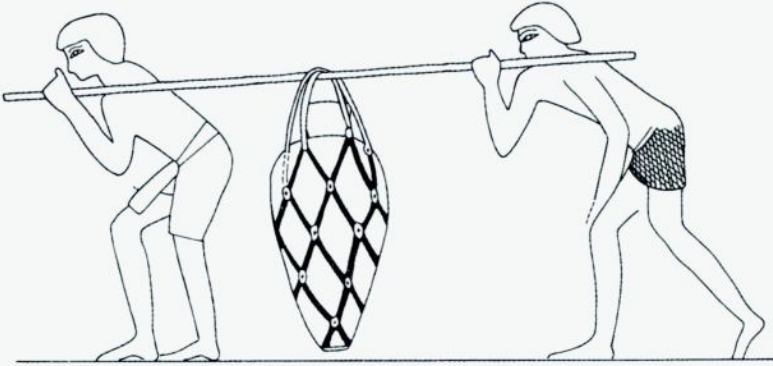
Şekil 2- Gre Virike Şişesinin File Rekonstrüksiyonu (Çizim: A. Görmüş ve Ö. Yılmaz)

Şekil 3- Suriye Mühürleri Üzerinde Şişe Taşıma Tarzı
(Alınan Eser: Erkanal 1993: Lev. 37, No. II7-B/01, Lev. 41, No. VII2-X/01ve II3-X/01)

Şekil 4- Hafaca Adak Levhası Üzerinde Büyük Kap Taşıma Tarzı
(Alınan Eser: Cole 1979: 705, Fig. 505)

Şekil 5- Rekhmara Mezar Freski Üzerinde Amphora Taşıma Tarzı
(Alınan Eser: Grace 1961: Fig. 12)

1

2

Resim 1-2 - Gre Virike Çocuk Mezarı No. J9/028/G Buluntuları
(Fotoğraf: H. Uğur Dağ ve G. Mustafaoğlu)

A. Tuba Ökse

Resim 3 - Gre Virike Şişesinin Yandan Görünümü
(Fotoğraf: A. T. Ökse)

Resim 4 - Gre Virike Şişesinin Üstten Görünümü (Fotoğraf: A. T. Ökse)

TİRE MÜZESİ'NDEN M.S. 5.-7. YÜZYILLARA AİT KANDİLLER

BİNNUR GÜRLER*

Tarihsel ve Sosyal Yapıya Genel Bakış:

M.S.5. yüzyıl Gotlar sorunu¹, Hun tehlikesi ve dini mücadelelerle geçmiştir. Gerçi Gotlar sorunu yeni değildi. Ephesos kenti M.S. 3. yüzyılda Gotların saldırısına uğramış, ama kendini toparlamıştı². Zenon zamanında Gotlar bertaraf edilmiş, onların yerini İzaurlular almıştı³. M.S. 5. yüzyıl sonu-6. yüzyıl başlarında Bulgarlar ve İslavlar Makedonya, Teselya ve Trakya'ya kadar akınlarını devam ettirerek etrafi yağma ve talan ediyorlardı. Doğuda da İranlılar Erzurum ve Diyarbakır'ı geçici bir süre için işgal ettiler. Ayrıca din kavgaları sert bir biçimde devam etti. M.S. 6. yüzyılın ortalarında, imparatorluk 5. yüzyılın sonundan beri geçirmekte olduğu ağır buhrandan henüz kurtulmuştu⁴. Fakat genel durum iç açıcı değildi. Batıdaki yayılma hareketi, iç isyanlar ve büyük inşaat faaliyetleri devletin maddi kaynaklarını tüketmişti. Büyük giderler zalimce vergilerle karşılanmış ve sadece devletin eski vatan-daşlarını değil yeni kazanılan eyaletlerin halkını da imparatorluğa yabancılaştırmıştı. Artık doğu ve batının çıkarları büyük ölçüde birbirinden ayrılmıştı. Ayrıca doğu eyaletlerindeki Hıristiyan mezhepleri ile anlaşmaya varmak için verilen ödünler Roma ile İstanbul kiliselerinin arasını açmıştı. İustinianos'un ölümüyle imparatorluk en perişan dönemini yaşamaya başladı. İçte karışıklıklar, dışta çeşitli saldırılar birbirini izliyordu. M.S. 6. yüzyılın ikinci yarısında doğuda İran ve batıda Lombardlar ve Avarlar huzursuzluk kaynağıydı⁵. İran'la 572-74 yıllarında yapılan savaş Bizans için felaketle sonuçlandı. M.S. 6. yüzyılın sonlarında Sasani Hükümdarı 2. Hüsrev, Suriye ve

* Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

¹ J. Elsner, *Imperial Rome and Christian Triumph*, Oxford 1998, 287-288.

² T. Cornell, J. Matthews, Roma Dünyası, *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, Cilt V, (Çeviren Şadan Karadeniz), İstanbul 1988, 152.

³ H. D. Yıldız, "Bizans Tarihi", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul 1982, 436.

⁴ Yıldız 1982, 437.

⁵ Yıldız 1982, 439.

Filistin'i zapt ederek Anadolu'yu yağma etti. İran birlikleri 608'de Kadıköy'e kadar ilerledi⁶. Avarlar da kuzeyden saldırmıştı. İçte de anarşi merkezi, merkezi yönetimin varlığını bütünüyle tehdit ediyordu. Suikastlar, karışıklıklar birbirini izliyordu. İmparatorluk bir kurtarıcı bekliyordu. Kurtarıcı Afrika'dan geldi. 610 yılında Kartaca eksarhının oğlu Herakleios ayaklandı, Mısır da ona katıldı. Herakleios bir donanma ile İstanbul'a geldi. Başkent halkı derhal onun tarafına geçti. Phokas tahttan indirilip idam edildi⁷. Herakleios dönemi, bir yandan İran'a karşı kazanılan zafer diğer yanda Balkanlar'da Avar gücünün kırılması, buraya İslav kabilelerinin yerleşmesi ve sonunda İslam'ın ortaya çıkardığı durum ile siyasal ve kültürel bakımdan Bizans tarihinin bir dönüm noktasıdır. Herakleios ile Geç Roma devri sona erer ve asıl Bizans dönemi başlar. M.S. 7. yüzyılın ikinci yarısı boyunca İslam ilerleyişi devam etti⁸. 670 yılında Kapıdağ yarımadası Müslümanların eline geçti. 672 yılında İzmir ve Ege kıyılarında bazı köprü başları zapt edildi. 674 yılında deniz yoluyla gelen İslam ordusu karadan ve denizden İstanbul'u kuşattı. 680 yılında Müslümanlar kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar⁹.

M.S. 5.-7. yüzyıllarda Tire ve çevresi ile ilgili veriler doyurucu değildir. Bugünkü Tire, Bayındır ve Halkapınar'ın köşe noktalarını oluşturduğu alan antik çağda Ephesos Artemis tapınağının kutsal alanının bir kısmını oluşturuyordu. Hıristiyanlıktan sonra bu tapınak arazisine el kondu. Subaşı'nda Bizans döneminden kalan bir sınır taşının bulunması rastlantı değildir¹⁰. Tire'nin Selçuklu öncesi zamanda yalnızca bir kez, Geç Notitia III'de Piskoposluk merkezi olarak bahsedildiği bilinir¹¹. Ramsay'ın, Notitia III'te adı geçen Arkadiupolis Piskoposu'nun adından hareketle önerdiği Arkadiupolis adı henüz kanıtlanmamıştır¹². Bizans döneminde Tire'de, Hıristiyan dininin Ortodoks mezhebinin etkin rolü dikkat çekmektedir. Türkler tarafından Efes'in alınmasıyla buradaki Hıristiyanların Tire'ye yerleşmeleri anlamlıdır¹³. Kimi kayıtlarda "Rumun Meşhur Şehri" olarak tanıtılan Tire, gerek tarihçilerin yayınladıkları dini belgelerde, gerek kilise listelerinde Asya Eyaletinin

⁶ Cornell, Matthews 1988, 5.

⁷ Yıldız 1982, 440.

⁸ Yıldız 1982, 443.

⁹ Yıldız 1982, 444-445.

¹⁰ J. Keil, A. Von Premerstein, *Bericht über eine dritte Reise in Lydien*, Wien 1914, 82.

¹¹ Keil, Premerstein 1914, 82.

¹² Keil, Premerstein 1914, 82.

¹³ A. M. Armağan, *Tüm Yönleriyle Tire II*, İzmir 1989, 17.

Piskoposluk merkezlerinden biri olarak yer almaktadır. Kalkedon/İstanbul (M.S. 451), Nikea/İznik (M.S. 787) Kilise meclislerinde 42 kentten biri olarak dikkati çeker. Tire ve çevresinde Bizans döneminin izleri olarak açıklayabileceğimiz Kiliseli köyler belgelerde de yer almaktadır. Akmescit (Tekfurlu), Akyurt (Zeamet Kilise), Osmancık (Kiliseli) köyleri kilise adıyla anılırken Tire merkezinde 1908 yılında 3 kilisenin varlığı bu etkinin en canlı örnekleridir¹⁴.

M.S. 5.-7. Yüzyıllarda Kandil Üretimi ve Pazarlar:

M.S. 5. yüzyılın kandil yapımcıları kullandıkları kalıpları iki kaynaktan sağlıyorlardı. İlki M.S. 4. yüzyıla ve hatta M.S. 3. yüzyıla ait kalıplardı. Kandil yapımcıları bu kalıpları kullanmaya devam ediyorlardı. İkincisi ise ithal kandiller üzerinden aldıkları yeni kalıplardı. Bu durum kandillerde geniş bir form çeşitliliği sağlarken, dekorasyonları keskin detaylardan belirsiz motiflere doğru değişiyordu. Çok farklı bu iki uygulama bazen aynı ustanın işi olabiliyordu. M.S. 5. yüzyıl kandil örneklerindeki kalıpların M.S. 3. yüzyılın prototiplerinden alınmış olması sonucu M.S. 3. ve 4. yüzyıllardaki formlar ve dekorasyonun sunumu M.S. 5. ve hatta 6. yüzyıl örneklerinde tekrar ortaya çıkıyordu. Kalıpların kullanılmış kandiller üzerinden alınması da genellikle üçüncü ya da dördüncü jenerasyon kandillerde dekorasyonun görüntüsünün belirsizleşmesine neden oluyordu. Bazen eski kalıp kullanılırken dekorasyonda değişiklik yapılmaktaydı¹⁵.

Kandil yapımcıları M.S. 3. ve 4. yüzyılın yerel geleneğiyle ithal elemanları karıştırarak sonsuz kombinasyon olanakları da sağlıyorlardı. M.S. 5. ve 6. yüzyıl kandilleriyle ilgili bu özellikler Atina buluntularında saptanmış olmakla birlikte söz konusu yüzyıllar için daha geniş bir coğrafya da geçerlidir¹⁶. Atina'da, üzerlerinden kalıp alınarak taklitleri yapılan ithal kandiller buraya Kuzey Afrika ve Anadolu'dan gelmektedir¹⁷. Bunun nedeni, M.S. 5. ve 6. yüzyılların Ege ve Akdeniz dünyasında ticaretin zayıflamış olmasıdır. Kuzey Afrika ve Anadolu başlıca ihracat yapan bölgelerdir. Anadolu'da özellikle Ephesos, Atina'ya ihracatını sürdürür. Ephesos'da da Attika kandilleri M.S. 4. yüzyılda artmıştır. Atina M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda Korinth, Delphi ve

¹⁴ Armağan 1989, 18.

¹⁵ J. Perlzweig, *Lamps of the Roman Period, Athenian Agora*, Volume VII, Princeton, New Jersey 1961, 64.

¹⁶ Perlzweig 1961, 65.

¹⁷ Perlzweig 1961, Pl.42 no.2657.

diğer Yunan kentlerine de kandil ihraç etmektedir. Fakat yabancı pazarlar geniş oranda kaybolmuştur. Sonunda Atina'da Kuzey Afrika ve Anadolu kandillerinin, özellikle de Ephesos kandillerinin, başarılı taklitleri yapılır¹⁸. Bu durum M.S. 5. yüzyılın ikinci yarısındaki kandillerle M.S. 6. yüzyılın ilk yarısındaki kandilleri ayırmayı güçleştirir.

M.S. 3. yüzyılda Kuzey Afrika'dan "African Red Slip" (Afrika Kırmızı Firnisli) kaplar ithalat yoluyla Ephesos'a gelir. M.S. 3. ve özellikle 4. yüzyıllarda "Sigillata Chiara" olarak adlandırılan ithal kaplar Ephesos'da artar. M.S. 4. ve yoğun olarak 5. ve 6. yüzyıllarda "Geç Roma C" olarak tanınan bölgesel üretimler "African Red Slip" kaplarla yan yana pazarlarda görülür. Her iki türün üretimi de Ephesos'da M.S. 7. yüzyıl başına kadar sürer¹⁹. Ephesos'da yerel üretim ve bunların ihracı da söz konusudur. Hellenistik dönemden M.S. 7. yüzyıl başına kadar kenttin seramik ihraç ettiği bilinmektedir²⁰. Bu yüzyıllar boyunca Ephesos sakinleri yerel atölyelerinin ürünlerini kullanıyor olmalıydılar. Bu ürünler sadece yerel kullanım için değil aynı zamanda bölgesel ihracata yönelik de düşünülmekteydi²¹.

M.S. 5.-7.yüzyılların kandil üretimi açısından Anadolu ve özellikle Ephesos ve çevresinin önemli bir yeri olduğu açıktır. Bu yüzyılların söz konusu coğrafya ile ilişkili örnekleri, az sayıda da olsa, çeşitli yayınlar içerisinde yer alır²². Konunun detaylarının belirlenmesi için daha fazla örneğin tanınması gerekir. Bugün Tire Müzesi'nde korunan ve M.S. 5.-7. yüzyıllara tarihlenen 6 adet kandil, M.S. 5. ve 6. yüzyılların ihracat yapabilen bir kenti olan Ephesos'a yakın yerlerde bulunmuş olmaları, form ve dekor açısından bu kenttin üretimlerine yaklaşımları nedeniyle incelenmeye değerdir.

Tire Müzesi'ndeki M.S. 5.-7. Yüzyıllara Ait Kandiller:

412 envanter numaralı kandil gri, mikalı hamura sahiptir. Uzunluğu 8,7 cm., genişliği 5,4 cm. ve yüksekliği 2,7 cm., olan bu kandil tamdır. Damla biçimindeki disk kısmı fitil deliğine doğru genişler. Doldurma deliği ile fitil

¹⁸ Perlzweig 1961, 68-69.

¹⁹ U. Otschar, "Beobachtungen und Aspekte zur ephesischen keramik", *Hellenistische und kaiserzeitliche keramik des östlichen Mittelmeergebietes*, Kolloquium Frankfurt a. M. 1996, 36.

²⁰ Otschar 1996, 37.

²¹ Otschar 1996, 39.

²² D.M.Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British museum III: Roman Provincial Lamps*, London 1988; F.Miltner, *Das Coemeterium der Sieben Schläefer*, *FiE IV*, 2, Wien 1937; R.Meriç, *Spaethellenistisch-römische keramik und kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos*, *FiE IX/3*, Wien 2002; V.Gassner, *Das Südtor der Tetragonos-Agora. Keramik und kleinfunde*, *FiE XIII/1/1*, Wien 1997.

deliği arasında hava deliği bulunur. Çerçeve motifi spiral dizisinden oluşmaktadır. Kulpu tümdür. Bu kandilin paralellere Attika üretimleri arasında rastlanır²³. Bu paralellerin yardımıyla, Tire Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen 412 envanter numaralı kandil için M.S. geç 4. yüzyıldan M.S. 5. yüzyılın ilk yarısına kadar olan zaman dilimini tarih olarak önerebiliriz.

92/212 envanter numaralı kandil de Tire Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Bu kandil pembemsi bej renkte mikalı hamura sahiptir. Kulpunun uç kısmı eksik olan kandilin korunan uzunluğu 9,5 cm., genişliği 5,5 cm., yüksekliği 2,8 cm. dir. Doldurma deliğinin etrafında alçak bir halka ve bunun da etrafında fitil deliğine doğru kanal oluşturan yükselti vardır. Doldurma deliği ile fitil deliği arasında hava deliği bulunur. Omuz dekorasyonu iri noktaların oluşturduğu dizi şeklindedir. Halka şeklindeki kaidenin ortasında planta pedis vardır. Burnun alt kısmında iki yandan kaideye doğru çift yivler devam eder. Form ve üretim Miltner'in "Anadolu Kandilleri" (Kleinasiatische Lampen) olarak tanımladığı ve genel olarak M.S. 4. yüzyıldan M.S. 7. yüzyıla kadar tarihlenen gruba girer²⁴. Ephesos'da ve Miletos'da bu tür kandillerin örnekleri bulunmuştur²⁵. Kıbrıs'ta, benzer örnekler vardır ve bunlar buluntulardan anlaşıldığına göre varlığını birkaç nesil boyunca sürdürmüş²⁶ olan bir atölyenin kandillerindedir. Çoğunun kaidesinde planta pedis yer alır. Atina Agorası'nda bulunmuş ithal örnekler de azımsanmayacak sayıdadır²⁷.

Yanma deliğinin etrafındaki yükseltilmiş bant, burunla disk arasındaki diller, eğimli kenar, balık kuyruğu şeklinde biten kulpu, kaidede planta pedis, burnun alt kısmında çift yivler Anadolu özellikleridir. Anadolu (özellikle Ephesos) kandillerinin Atina'ya ihraç edilmeleri Kuzey Afrika kandillerinden daha öncedir. Bu ilişki M.S. 4. yüzyılın ikinci yarısında başlar ve ticaret M.S. 7. yüzyılın içlerine kadar devam eder. Tüm bu kandiller Broneer'in Tip

²³ Perlzweig 1961, Pl.27 no.1414, Pl.43 no.2722.

²⁴ Miltner 1937, 100; H.Menzel, *Antike Lampen im römisch-germanischen Zentralmuseum zu Mainz*, Mainz 1954, 94; Perlzweig 1961, 10, dipnot 32; Bailey 1988, 371.

²⁵ Meriç 2002, Taf.83 L 109; Miltner 1937, 1 vd.; H.B.Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, London 1914, 229.

²⁶ S.S. Başer, "1988-89 Yılları Kıbrıs Kurtarma Kazıları", *I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 19-20 Nisan 1990, Ankara 1991, 239.

²⁷ Perlzweig 1961, Pl.10 no.346-350, Pl.11 no.351-363, Pl.41 no.2595.

XXIX'una girer²⁸. Bu grup Anadolu ithallerini ve yerel taklitlerini içerir. 92/212 envanter numaralı kandil, kaidesinde planta pedis olması, fitil deliğine doğru uzanan kanal, eğimli kenar, burnun altındaki çift yivler gibi Anadolu özellikleri taşır. Benzer örnekler yardımıyla 92/212 envanter numaralı kandil için M.S. erken 5. yüzyıl tarih olarak önerilebilir.

270 envanter numaralı kandil Tire Müzesi'ne Faik Tokloğlu tarafından hediye edilmiştir. Tam olan bu kandilin uzunluğu 10,2 cm., genişliği 6,5 cm. ve yüksekliği 2,3 cm.dir. Açık kiremit rengi mikalı hamura sahiptir. Doldurma deliğinin kenarında yükselti bulunur. Doldurma deliğini çevreleyen bu yükselti burun üzerinde kanal oluşturarak fitil deliğini de çevreler. Burun üzerinde diller bulunur. Kenarda kıvrımlar yaparak devam eden filizler yer alır. Balık kuyruğu şeklindeki kulpun gövdeyle birleştiği üst kısımda iki küçük daire yapılmıştır. Kandilin kaidesi halka biçimindedir ve içinde balık kılıcı motifi bulunur. Kulpun altında simetrik kıvrılmış diller ve burnun altında her iki yanda simetrik yerleştirilmiş çift çizgiler yer alır. Bunlar, bazıları bir önceki kandilde de izlediğimiz Anadolu özellikleridir. Benzer kulpa ve omuz dekoruna sahip kandiller Kibyra'da bulunmuştur²⁹. Kibyra'da bu kandillerin ele geçtiği mezarlar M.S. 2. yüzyıl sonu ve M.S. 3. yüzyıl başına aittir. Ancak 200 yıl boyunca kullanılmışlardır. Antik çağda defin merasiminin dışında, soygun amacıyla bu mezarların açılarak karıştırıldığı dolayısıyla ele geçirilen bu geç devir kandillerinin mezar soyguncularına ait olabileceği ileri sürülmektedir³⁰. 270 envanter numaralı kandilin form açısından bir diğer benzeri Aphrodisias antik kentine 1000 metre uzaklıkta Palamutçuk köyü sınırları içindeki Kabalar mevkiinde ele geçmiştir³¹. Beraber bulunduğu sikke M.S. 4. yüzyıla aittir³². Tarih konusunda yardımcı olacak başka paralel örnekler Atina'dadır³³. Tüm bunların ışığında 270 envanter numaralı kandil için tarihini M.S. 5. yüzyılın ilk yarısı olarak önerebiliriz.

19 envanter numaralı kandil Tire'nin Kahrat köyünde bulunmuş ve Fehmi Has tarafından Tire Müzesi'ne hediye edilmiştir. Tam olan bu kandi-

²⁸ O.Broneer, Terracotta Lamps, Corinth, Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens, IV, ii, Cambridge, Mass. 1934, Tip XXIX.

²⁹ Başer 1991, Res.18,19.

³⁰ Başer 1991, 239.

³¹ A.Semih Tulay, "Kabalar Kurtarma Kazısı 1989", I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri", 19-20 Nisan 1990, Ankara 1991, Res.14.

³² Tulay 1991, 30.

³³ Perlzweig 1961, Pl.42 no.2657.

lin uzunluğu 11,8 cm. , genişliği 5,5 cm. ve yüksekliği 2,9 cm., dir. Mikalı gri hamura sahiptir. Kulpunun üzerinde erkek yüzü biçiminde mask vardır. Bu maskı noktalar çevreler. Doldurma deliğini çevreleyen yükselti, burun üzerinde kanal oluşturarak fitil deliğini de dolaşır. Kenarlarda kıvrım yaparak ilerleyen dallar ve üçlü meyve grupları bulunur . Bu kandil de önceki iki örnek gibi Anadolu özellikleri taşır. Paralel bir örnek Atina'da bulunmuştur. Atina'daki bu kandil bir Anadolu kandilinden yapılmış taklittir ve M.S. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir³⁴. Bu tarih kandilimiz için de uygun görünmektedir.

92/218 envanter numaralı kandil Tire Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Kulpu eksik olan kandilin korunan uzunluğu 10,3 cm., genişliği 5,8 cm. ve yüksekliği 2,7 cm. dir. Pembemsi bej renkte mikalı hamura sahiptir. Doldurma deliğinin etrafında 7 petalli çiçek rozet vardır. Bunu çevreleyen yükselti burun üzerinde kanal oluşturduktan sonra fitil deliğini çevreler. Kenarda kavisli diller, burnun iki yanında kanala paralel büyük diller vardır. Arkada kulpun altından gelen çift yiv kaideyi dolaşarak burna ulaşmakta. Bu form Miltner'in "Anadolu Kandilleri" olarak tanımladığı gruptandır³⁵. Formun bu tipi Miltner I/2'dir³⁶. Ephesos'da³⁷, Pergamon'da³⁸, Delos'da³⁹ ve Atina'da⁴⁰ örnekleri vardır. Bu örnekler yardımıyla 92/218 envanter numaralı kandil için M.S. geç 5. yüzyıl veya 6. yüzyılı tarih olarak önerebiliriz.

92/293 envanter numaralı kandil Tire Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Tam olan bu kandilin uzunluğu 10,7 cm., genişliği 5,3 cm. ve yüksekliği 2,6 cm., dir. Koyu gri mikalı hamuru vardır. Form damla biçimindedir. Kalın ve yedi yivden oluşan kulpu oldukça büyüktür. Doldurma deliğini çevreleyen yükselti burunda daralarak bir kanal oluşturur ve fitil deliğini de çevreler. Bu iki delik arasında daha küçük olan hava deliği bulunur. Kan-

³⁴ Perlzweig 1961, Pl.41 no.2644.

³⁵ Miltner 1937, 100.

³⁶ Miltner 1937, Taf.2 ,140.

³⁷ Meriç 2002, Taf.83 no. L 107; Gassner 1997, Taf.65 no.824, 825, 829; Miltner 1937, Nr.216 Taf.XIII; Taf.IV Nr.575.

³⁸ G. De Luca, Das Asklepieion. 4 Teil. Via Tecta und Hallenstrasse. Die Funde. Altertümer von Pergamon XI, 4, Taf.19 nr.486.

³⁹ P. Bruneau, Les Lampes. *Exploration archeologique de Delos XXVI*, Paris 1965, av.33 Nr.4702-4703.

⁴⁰ Perlzweig 1961, Pl.10 Nr.349.

dilin kenarları dekorsuzdur. Atina'da bulunmuş olan ve örneğimize benzer iki Anadolu ithalinden ilki M.S. 6. yüzyıla ⁴¹, ikincisi M.S. 6.-7. yüzyıllara tarihlenmektedir⁴². 92/293 envanter numaralı kandil için de M.S .6 .yüzyıl- M.S. 7. yüzyıl başı tarih olarak uygun görünmektedir.

Değerlendirme:

Tire Müzesi'nde bulunan ve M.S. 5.-7. yüzyıllara tarihlenen bu 6 adet kandil Miltner'in "Anadolu Kandilleri" başlığı altında topladığı ve büyük kısmı Ephesos kökenli örneklerden oluşan gruba, yakın bir alanın buluntuları olarak ilave edilebilirler. Ephesos buluntularıyla olan paralellikleri ticaret, moda ve bu yüzyılların üretim yöntemleri konusunda bir başka ışığı yakmaktadır. Ayrıca Tire ve yakın çevresinin söz konusu yüzyıllarla ilgili eksik noktalarına az da olsa bir katkı sağlanmaktadır.

⁴¹ Perlzweig 1961, Pl.11 no.356.

⁴² Perlzweig 1961, Pl.11 no.357.

Resim 1 - 412 envanter numaralı kandil.

Resim 2 - 92/212 envanter numaralı kandil.

Binnur Gürler

Resim 3 - 92/212 envanter numaralı kandilin arka kısmı.

Resim 4 - 270 envanter numaralı kandil.

Resim 5 - 270 envanter numaralı kandilin arka kısmı.

Resim 6 - 19 envanter numaralı kandil.

Binnur Gürler

Resim 7 - 92/218 envanter numaralı kandil.

Resim 8 - 92/293 envanter numaralı kandil.

DAĞILMIŞ ROMA İMPARATORLUĞU'NUN ALANINDA ROMA ZİHNİYETİNİN İZLERİ¹

GÜMEÇ KARAMUK

Bu bildiride güdülen amaç, hem Akdeniz dünyasındaki Doğu-Batı, hem de Avrupa'daki Roman²-Cermen ayrışması, zihniyetlerin ayrımlaşması ve izlerinin çağlar ötesi kültür çemberlerinde kendini göstermesi üzerine eğilmektir. Konu, dağılmış Roma İmparatorluk alanıyla ilgili olduğundan, Roma'nın bölünmesiyle belirginleşmeye başlayan ayrışma süreci, araştırmanın çıkış noktasını oluşturuyor.

Henüz dağılmamış *Imperium Romanum* tek başına bir Avrupa, Asya veya Afrika imparatorluğu değil, hepsinin birlikteliğini oluşturan bir Akdeniz gücüydü ve Akdeniz birliğinin canlı temsilcisiydi. O zamanlar ortak bir uygarlık çemberini oluşturan Akdeniz dünyası kendi içinde oldum olası çok-kültürlü bir yapıya sahipti. Nitekim Roma'nın bölünmesiyle, siyasal coğrafya-

¹Türk Tarih Kurumu tarafından 25-28 Kasım 1999 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen "L'Empire Romain - esprit Romain et l'Empire Ottoman" konulu sempozyumda yazılı bir metine dayanmadan sunulmuş olan bildirinin, bildiri sahibi tarafından dil hataları ve bağlam bozuklukları giderilmeye çalışılarak ve dipnot açıklamaları eklenerek, ses kaydından kâğıda dökmüş ve 2000 yazında teslim edilmiş, sempozyum bildirilerinin yayımlanmayacağından dolayı müstakil makale olarak yayımlanmasına onay verildikten sonra da, dn. 2 ve dn. 8'in eklenmiş olduğu biçimi. Eski Doğu, Roma, Bizans, Kilise, Avrupa, İslâm, Osmanlı ve Feodalite ile ilgili açıklamalarda bildirinin kusallığı ve konunun yaygınlığı göz önünde tutularak, başvuru yayımlanmış birincil kaynaklara ve bilinen vazgeçilmez çığır açıcı eserlere tufta bulunulmayacak, ancak daha özgül konulara değinildiğinde, temsili olarak asgarî ölçüde araştırmalara yer verilecektir. Bunların yanı sıra Arnaldo Momigliano'nun Antikite bağlamında antik ve modern Tarih yazıcılığı hakkında yazdıklarından bir seçme sunan ciltten (Arnaldo Momigliano, *Wege in die Alte Welt*, giriş: Karl Christ, çev.: Horst Günther, Berlin: Wagenbach 1991), Karl Christ'in, İlkçağ uzmanlarının biyografileri çerçevesinde tarih yazıcılığına katkılarını değerlendiren çalışmasından (*Neue Profile der Alten Geschichte*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1990) ve nihayet eserleriyle İlkçağ araştırmalarında saygın bir yere sahip olan merhum hocam Ernst Meyer'in yaklaşık kırk yıl önce derslerinde verdiği kalıcı ilhamdan yararlandığımı belirtmeliyim.

²Cermenlerin Romen (yani Roma) kültürünü ağırlıklı devraldıkları yerlerde oluşan kültür. Roman dilleri de değişik coğrafyalardaki halk Latincesi'nden 3. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar oluşan ve, yerine göre Kelt, Cermen, Arap veya Slav dil kalıntılarını veya eklemelerini, sınırlı da olsa, barındıran Avrupa dilleridir (Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Rumence, Retoromanca ve Katalan, Sardanya ve Provence dilleri gibi).

ların en kapsamlı biçimiyle Grek Doğu ile Latin Batı ana kategorilerine ayrışması, esasında öteden beri tabanda var olan karakter farklarının eninde sonunda tavana yansımasydı. Roma'nın, yani Akdeniz birliğinin parçalanması demek, budur, her ne kadar o Akdeniz birliği varlığını bugün bile belirli bir ölçüde tartışmasız sürdürüyorsa da. Elbette ki bu ana kategoriler kendi içlerinde birer homojen yapıya sahip değildi, ama her *Imperium*'a özgü olan yerel kültürler çokluğunun üstündeki ortak uygarlık çatı yapısının yerini -bu Osmanlı'da da böyleydi, aynen Roma'da olduğu gibi- Akdeniz birliğinin parçalanmasıyla, gitgide daha bariz bir biçimde, daha rahat algılanabilecek biçimde iki odaklı bir yapı aldı. İlerde, bu sürecin başlamasından çok sonra, İslâm'ın ortaya çıkışı ve Greko-Romen uygarlık çemberine fetihleriyle girmesiyle, eski Akdeniz birliğinin bozulmuş iki odaklı tablosuna bir yenilik eklenmiş, o iki dünya arasına, yani Grek Doğu ile Latin Batı arasına, onların ayrımlaşmasını olsa olsa daha da körükleyecek olan bir İslâm kültür çemberi adeta bir takoz gibi girmiştir. Akdeniz birliğinin parçalanması sonucunda, yüzyılların akışında, artık kendi damgalarını ortak damganın üstünde vurgulayabilen üç kültür odağı ağır basmaktadır, ancak, bunlar da yine ana kategorilerdir. Din Ortaçağ'ın çok önemli bir siyasal faktörü olduğundan, burada tablonun tarifi din grupları ile sürdürülebilir: Doğu Hıristiyanlığı-Batı Hıristiyanlığı ayrışması, 11. yüzyılın ortasında artık tam bir büyük kopuşa, Kilise kopuşmasına varacak ölçüde asırlar sürececek olan bir yabancılaşma ve bu iki Hıristiyanlık çatısının ya da kültür çemberinin arasına giren bir İslâm kültür çemberi³.

Roma zihniyetinin izleri üzerinde düşünürken, ön planda beliren bir konu, siyasal kültürdür. Gerek *Imperium Romanum*'un alanında, gerekse Roma yönetiminin Doğu Roma-Batı Roma biçiminde ikiye bölünmesinden sonra burada bir batı coğrafyasından elbette söz edilebilirken, henüz siyasal kültürüyle farklılaşmış bir Batı dünyası yoktur. Kökenleri Avrupa'nın tarihsel gelişiminde yatan ve kendine özgü bir uygarlık çatısını çağrıştıran Batı kavramı, henüz Antikite'de var olmayan bir zihniyettir. Zaman içinde ve ancak Cermen faktörü için içine girince Avrupa'nın oluşumuyla Erken Ortaçağ'ın

³Bunun yanı sıra Grek Doğu ile Latin Batı arasındaki bağlantı Güneydoğu Avrupa'nın Slavlaşması ile Balkanlar'da da kopmuştur; ancak buradaki Slav dünyası, Doğu Hıristiyanlığı ile kuzey batı Balkanlar'daki Batı Hıristiyanlığı'nın dışında bir din grubunun mensuplarından değil, bu mevcut iki alanda özel kimliklerini geliştiren halklardan meydana gelmiştir. Bu coğrafyada Doğu Roman lehçelerinin bulunduğu Romanya'nın varlığı ise kendine özgü iskân tarihi ve kültür biçimlenmesiyle bir özellik taşımaktadır.

daha ileri safhasında dünyaya gelecek olan Batı, Roma mirasını baştan beri sahiplenmekle birlikte, Antikite'den uzaklaşan müstakil bir evren olarak, Bizans karşısında artık erginleşmesini kanıtlamış ilk Batı *Imperium*'u olan Karolenj İmparatorluğu'nda⁴ hayat bulacaktı. Kavimler Göçü'nden itibaren "cenin devresi"ni yaşamaya başladığını varsaydığım Batı, Avrupa Ortaçağı'nı başlatan Frank Devleti'nin Karolenj döneminde dünyaya gelip 800 yılının taç giymesiyle simgeleyebileceğimiz ergin hale gelişiyile, davranış, düşünme ve hayat anlayışı bakımından Doğu siyasal kültüründen farklı yaklaşımlar sergileyen kendi siyasal kültürünü de yaratmıştır. Erken ve Yüksek Ortaçağ'da Bizans kültürünün etkisi altında kalan Batı, 11. yüzyılın sonlarından itibaren antik mirası her alanda tekrar canlandırmaya başlamış ve zihinlerde Roma'yı dirilterek, 7. yüzyılda artık bir Ortaçağ âlemine dönüşen Bizans'ın ve antik birikimi aktaran diğer kültür çemberinin, İslâm dünyasının, yaşamadığı Renaissance'ın temellerini atmıştır⁵.

Roma'nın ikiye bölünmesinden ve araya giren üçüncü bir gücün Batı'nın Doğu'dan uzaklaşmasını hızlandırdığından söz ederken, din gruplarına göre bir kültür tasnifine yer vermişim: Doğu Hıristiyanlığı ile Batı Hıristiyanlığı arasına giren bir İslâm kültür çemberi. İşte bu tasnife siyasal kültürleri de ekleyecek olursak, tarihsel gelişmesinde din ile devleti birkaç yüzyıllık bir süreçte birbirinden uzaklaştıran Batı Hıristiyanlığı ile onunla bağdaşan Batı siyasal kültürü karşısında -Hıristiyanlık olsun, İslâm olsun, işte burada din farkı herhangi bir şekilde ortak siyasal kültür çemberine mensup olmaya engel değil- tarihsel gelişmelerinde din ile devleti bir bütün olarak kurulaştıran Doğu Hıristiyanlığı ve İslâm'ı, yine kaba tasnif içinde, Doğu siyasal kültür ana kategorisinde birlikte görüyoruz; elbette ki daha ince bir bölümlenmede bunların da aralarında farklar olduğu bir gerçek, fakat bir Doğu-Batı siyasal kültür ayırılma süreci içinde Doğu Hıristiyanlığı ile İslâm çemberi, aynı grubun mensuplarıdır.

⁴Büyük Karl'ın imparatorluk tacı hakkındaki araştırmaları göz önünde tutan titiz bir kaynak araştırması: Heinrich Fichtenau, *Karl der Große und das Kaisertum*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1971.

⁵Batı'da "Roma yenileşmesi" düşüncesi, İmparatorların, Papaların ve Roma ahalisinin bu düşünceye yaklaşımları ve dirilen Roma hukuku ile ilişkisi için klasik bir başyapıt: Percy Ernst Schramm, *Kaiser, Rom und Renovatio, Studien zur Geschichte des Römischen Erneuerungsgedankens vom Ende des Karolingischen Reiches bis zum Investiturstreit*. (Leipzig 1929 baskısının yeni bs.) Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1992.

Roma'nın izlerini sürerken, temelde hep bu hayat anlayışı farklarını *Imperium Romanum*'un bugünkü coğrafi alanında Doğu ile Batı arasında görmekle kalmıyoruz. Daha sınırlı bir mekân olan Avrupa'nın içinde bile, hatta "Batı Dünyası" dediğimiz âlemin tarihsel çekirdeğinde, yani Karolenj İmparatorluğu'nun bugünkü coğrafi alanında dahi, elbette Doğu siyasal kültürü denilemese de, vaktiyle *imperiumlaşıkça* belirli bir ölçüde doğululaşmış olan Roma İmparatorluğu'nun izlerine yoğunluk farklarıyla rastlamaktayız. Görülüyor ki, tabanda daha Antikite'de yer etmiş farklı kültür renkleri, bu görece daha ufak siyasal çatıyı 843'ten beri daha açıkça beliren ve 887'de parçalayacak güce erişen zihniyet farkları biçiminde tavana yansımıştır.

Gerek bütün *Imperium Romanum*'un, gerekse Karolenj İmparatorluğu'nun bugünkü coğrafi alanında karşımıza çıkan Roma izlerinin örneklerine geçerken, Doğu-Batı karşılaştırmalarında dikkati çeken yaklaşımlara ve dil sorunlarından kaynaklanan kavram kargaşasına değinmek gerekiyor:

Türkiye'de Batı değerlendirilirken, özellikle son çeyrek yüzyılda, Batı'nın epeydir yapmadığı bir ölçüde, herşey fazlasıyla din gözlüklerinden yorumlanmaktadır. Dinin Avrupa'da birinci derecede bir siyasal faktör olduğu çağlarda Batı'nın da bakış tarzı böyle idi⁶, fakat o günden bugüne oluşan büyük fark, bir dünya Feodalite'nin hayat damarlarını zaman içinde kurutacak olan şehirleşmeyle daha Ortaçağ'da başlayan ve de asırları kapsayan sancılı ve kanlı bir bireysel ve toplumsal dünyevileşme⁷ sürecinden geçmişken, diğer dünyanın böyle bir zihniyet ortamını kaçınılmaz olarak yaratacak maddî-toplumsal bünye dönüşümünü henüz tamamlamamış olmasından kaynaklanıyor. Buna bağlı olarak da Türkiye'de gündelik tartışmalarda ve güncel konularda kullanılan yabancı sözcükler, geçtikleri bağlam itibarıyla her zaman doğru anlaşılmamaktadır. Bu, "imperare" ve "imperium"da böyledir, "laiklik"te de böyledir, "sekülerlik"te de böyledir; yani Türkçe tartışmalarda -son iki sözcüğü örnek alacak olursak -etimolojik kökenleri itibarıyla farklı

⁶Son yıllarda uluslararası ilişkilerde Batı söyleminde İslâm dini zaman zaman telâffuz ediliyorsa, bu ilkece bir inanç farkına değil, Müslüman köktendinci çevrelerce İslâm'ın buyurduğu iddia edilen yaşayış tarzı farklarına bir atıf ve İslâm köktendinciliğinin, savaççı bir tutumu vurgulayarak yaygınlaşan bir siyasal akıma dönüşmesinin sonucudur. Bundan farklı olarak, günümüzde Hıristiyan köktendinciliğinin canlandığı ortamlarda bile onun söylemleri ancak uçtaki bireyleri ya da grupları etkileyebilmektedir, yani kamuoyu belirleme gücüne sahip değildir.

⁷Bir zihniyet olarak laikliğin püf noktası zaten budur ve yaygın bir yanlış olarak savunulan "sadece devlet laik olabilir" görüşü, bu dünyevileşme sürecini tamamlamış toplumların tarihi tarafından çürütülmektedir.

anamlardan kaynaklansalar da, hem teknik uygulamada, hem de mecazî anlamda sanki ayrı kavramlardan söz edilmişçesine, "laiklik değil, sekülerlik" gibisinden bir yanılgıya düşülerek temelsiz kısır tartışmalarda zaman yitilmektedir⁸. Kilise örgütlenmesinde ve Kilise-Devlet ilişkilerindeki hukuksal

⁸1) *Laik<lik>*: Temeli Yunanca ad ve sıfat biçimleriyle *laos* (halk) / *laïkos* (halka ait, halka dair) sözcüğüne dayanan ve buradan Latinceye *laicus* (din adamı olmayan, dünyevî kişi) / *laïcalis* (ruhanî olmayan, dünyevî) ad ve sıfat biçimleriyle devralınan bu sözcük, Roman ve Cermen Avrupa dillerine birbirinden farklı yazımlarla Latince'den aktarılmış ve Latince'deki karşılığına ilâveten zamanın akışı içinde mecazî anlam yelpazesi genişleyerek "konunun uzmanı olmayan, konuya vakıf olmayan, bilgisiz <kişi>, tecrübesiz <kişi>, acemi <kişi>, avam, amatör, bir konunun meraklısı" karşılıklarını da kapsayacak biçimde ve aynı terime birden fazla anlam yüklenerek yerleşmiştir. Türkçe'deki *laiklik/laik*, Fransızca *laïque* [daha ender ve din adamı olmayan erkek için: *laïc*] ([hem ad, hem sıfat] dünyevî <kişi>, din tarafından belirlenmeyen, [ruhanî olmayan] profan <kişi>, acemi <kişi> [Alm. *Laic* [ad], *laienhaft* [sıf. ve belirteç]; Fr. *lai<e>* [=novice, séculier] [ad ve sıf.]; İng. *laic<al>*, *lay<person>*, *lay<man>*, *lay<woman>*] [ad ve sıfat], *laically* [belirteç] [=secular, ignorant, nonprofessional, unprofessional, uninitiated, novice, outsider, parishioner, proselyte, recruit], dünyevî vaiz [=tarikat mensubu olmayan veya kutsanmamış vaiz] [Alm. *Laienpriester*, [=Leutpriester, Säkulargeistlicher, Weltgeistlicher, Säkularkleriker, Säkularpfarrer], *Laienbruder*; Fr. *frère lai* [=frère convers, prêtre séculier], *soeur laie* [=soeur converse]; İng. *lay clerk* [=secular clerk], *lay preacher*) sözcüğünden devralındı. Bu Fransızca sözcükten, ad olarak *laïcité* [=laïcité'nin bir anlamı, état séculier, vie séculière, "sécularité"nin bir anlamı] (dünyevîlik, dünyevî nitelik, din tarafından belirlenmeme durumu, kamu hayatının dinî ölçütlere göre düzenlenmemesi durumu, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılığı, [mec.:] konunun uzmanı olmama durumu [Alm. *Laientum* [= "Weltlichkeit" in bir anlamı, Weltsinn], *Laienstand*'ın bir anlamı, *Laizität* [säkulare Verfassung, säkulare Ordnung], *Laienschaft*'ın bir anlamı; İng. *lay<man>ship*, *laicality*, *laicity*, *lay character*, *laity*'nin bir anlamı [=secularness, secular principle, "secularity"nin bir anlamı, "secularism" in bir anlamı, worldlyness; worldly-mindedness]), *laicat* (dünyevîler topluluğu, dünyevî din adamları topluluğu [=clergé séculier], [Alm. ve İng. mec.:] konunun uzmanı olmayanlar [Alm. *Laienstand* [= "Weltlichkeit" in bir başka anlamı, weltliche Macht], *Laienschaft*'ın bir başka anlamı, "Sekularität" in bir anlamı, *Laienwelt*; İng. *laity*, *laymen*, *laywomen*, *laypeople* / *lay people* ["secularity"nin bir başka anlamı]), *laïcisme* (kamu hayatının dinî ölçütlere göre düzenlenmediği durum<un savunuculuğu> [özgül bir anlamıyla de kutsanmamış din görevlisinin niteliği] [=sécularisme] [Alm. *Laizismus* [=Säkularismus]; İng. *laicism* [= "secularism" in bir başka anlamı]), *laïcisation* [=sécularisation] (Avrupa'da Ortaçağ'dan beri bireyin, devletin ve toplumsal grupların Kilise ile olan bağlarının çözülmesi, [zihinsel ve hukuksal/kurumsal] dünyevîleş<ür>me, ruhanî mülke el koyma, ruhanî mülkü dünyevî mülke dönüştürme, ruhanî mülkü devletleştirme, kutsanmış din görevlisini dünyevî din adamları topluluğuna kaydırma [Alm. *Laizisierung* [=Säkularisierung, Verweltlichung, Verstaatlichung, Säkularisation, Weltlichmachung], *Laisierung*; İng. *laicization* [=secularization, secularisation]), sıfat olarak *laïciste* (kamu hayatının dinî ölçütlere göre düzenlenmemesi durumu<nun savunuculuğu> [=séculariste], [Alm. *laizistisch*; İng. [daha ender ve İngiliz'den ziyade Alman/Avusturyalı/Türk yazarların İngilizce yazılarında:] *laicistic* [onun yerine daha alışımlı: "secular<ist/ic>" kullanılmakta]), eylem olarak da *laïciser* ([zihinsel ve hukuksal/kurumsal] dünyevîleştirmek [=laikleştirmek], ruhanî mülkü devletleştirmek, kutsanmış din görevlisini dünyevî din adamları topluluğuna yerleş-

ayarlamalarda, değişik ruhanî ve hukuksal görev statülerinin adlandırılması gibi çok özgül bir bağlamda bile, gerek Latince, gerekse modern Batı dillerinde her iki sözcüğün kökünden türetilmiş teknik terimler, aynı şeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Anayasa metinlerinin bir Batı dilinden bir diğer Batı diline çevirilerinde de bu terimler sinonim olarak yer alıyor⁹. Cermen dillerinde ve Roman dillerinde kendi içlerinde bile her iki terim Türkiye'de söz konusu olan tartışma bağlamında eşanlamlı kavramları ifade ediyor ve kullanılıyorsa da, bu iki diller ailesinde yine kendi içlerinde ve aynı bağlamda tıpatıp aynı şeyi gösteren bu iki terimden birinin lehine karşılıklı olarak bir tercih yapılabilmektedir. Özgün tarihsel gelişimi Batı'da yer almış olan evrenselleşmiş değer ve sistemlerin adları Türkçe siyaset terminolojisiye kazandırılırken, doğal olarak bunu yapan kuşaklara Batı etkilerini aktarmada ağır basan ülkenin, bu durumda Fransa'nın, dilinde tercih edilen terim devralınmıştır. Daha sonraki kuşaklar çağdaş normları Anglosakson terminolojisiyle de adlandırmışlardır. Türkçe tartışmalardaki yanılığının temelinde, kul-

türmek [Alm. *laizisieren* [=säkularisieren, verweltlichen, weltlich machen, verstaatlichen], *laisieren*; İng. *laicize/laicise*, [=secularize/secularise]] biçimleri türetilmiştir.

2) *Sekülerlik*: Lat. *saec(u)lum* [ad] (İnsanlık kuşağı [nesli], <bir hükümdarın/ünlünün> iktidar dönemi/iz bıraktığı çağ, yüzyıl [asır] [Alm. *Säkulum*, [=Jahrhundert], Fr. *siècle*, İng. *century*, [=age]], uzun bir zaman dilimi, yüzyılın insanlar topluluğu, dönemin zihniyeti, [geç antik ve orta Lat.:] dünya [=bu dünya]) / *saecularis* [sıfat] (yüz yıllık, yüzyıla/çağa ait, yüzyıla/çağa dair [geç antik ve orta Lat.:] dünyaya ait, dünyevî <görüşlü>, buradan sadece mecazî anlamıyla: içinde bulunulan zaman<a ait>, çağdaş [asrî]). Bu Latince sözcük modern Batı dillerine değişik biçimlerde geçerken, kapsamına zamanın akışı içinde şu anlamlar eklendi: a) Her yüz yılda bir [döngü], yüz yaşını doldurmuş, [mec.:] çok yaşlı [Alm. *Säkular-/säkular*, *Zentenar*; Fr. *séculaire*, *centenaire*; İng. "secular", *centennial*, *centenarian*]; b) yüzüncü yıldönümü töreni [Alm. *Säkularfeier*, *Zentenarium*; Fr. *fête séculaire*, *centenaire*; İng. *centenary*]; c) bir Kilitse'nin dünyevî alandaki adlı yetkisi [Alm. *Sekularität*; Fr. *secularité*, *juridiction séculière* [=jurisdiction temporelle]; İng. *secularity*'nin bir başka anlamı]; d) "laicus"/"laicalis"nin türevleriyle eşanlamlı biçimler: Ad ve sıfat olarak "laïque/laïc/lai(e)"nin sinonimi (dünyevî <olan>, din tarafından belirlenmeyen, ruhanî olmayan, profan <olan>, [laik], [Alm. *Säkular*-[tamlamada ad] /*säkular* [sıf.] [=Laie [ad], Laien-/laien- [tamlamalarda ad ve sıfat], Welt-/weltlich [ad ve sıf.], irdisch [sıf.], laienhaft [sıf. ve belirteç]; Fr. *seculier/-ière* [ad ve sıfat] [=tamlamada "laicat"nın da karşılığı, lai(e) [ad ve sıf.], temporel, profane, terrestre [sıf.]; İng. *secular*<ity>, [=laity, layman<ship>, layperson, laic<al>, lay, worldly, temporal, unspiritual, unsacred, civil, earthly, material, materialistic, nonclerical, nonreligious, profane, state]]); *saec(u)lum/saecularis*'in bu temel biçimlerinden, bu dipnotun *Laik*<lik> bölümündeki açıklamalarda "laicite", "laicat", "laicisme", "laicisation", "laiciste" ve "laiciser"nin sinonimleri olarak ayrıç içinde yer alan türevler meydana gelmiştir.

⁹Örn. Fransa'nın 1946 anayasasının 1. md. ve 1958 anayasasının 2. md.: *Staatsverfassung, Eine Sammlung wichtiger Verfassungen der Vergangenheit und Gegenwart in Urtext und Übersetzung*, yay. Günther Franz, 2. genişl. ve tamaml. bs., München: Oldenbourg 1964, 414/415 ve 454/455.

lanılan yabancı terimin, ait olduğu dil bölgesindeki tarihsel olayın -bu durumda laikleşme sürecinin- karakteriyle bağdaştırılması gibi bir hata yattır ("Fransız laikliği"/ "Alman veya İngiliz sekülerliği"). Kavram kargaşasına kapılmamanın güvenilir bir yolu, kullanılan yabancı sözcüğe yüklenilmiş anlamın Türkçe karşılığını hatırlamaktır. Bir dilde bilimsel terminoloji yaratmak, herşeyiyle birlikte bilimsel anlayışı geliştirmekle mümkündür, 19. yüzyılda olağanüstü bir biçimde zenginleştirilmiş ve uluslararası yaygınlığa erişmiş olan Almanca bilim ve felsefe terminolojileri örneğinde görüldüğü gibi. Almancada hem özgül teknik bağlamda, hem geniş mecazî anlamda "Laizisierung" ve "Säkularisierung"un yanı sıra bunların karşılığı olarak da kullanılan ve tartışmasız ne olduğu gayet açık olan "Verweltlichung"un, Türkçe'de kullanılan "laikleşme" ve "sekülerleşme"yi ifade eden "dünyevileşmek", "dünyasallaşmak" olduğunun hatırlanması yararlı olacaktır. Bugünün Doğu-Batı karşılaştırmasında, siyasal kültürler arasındaki farklarda bu dünyevileşmişlik raddesi de, başka öğelerin dereceleriyle birlikte, önemli bir ölçüttür. Konuları basitleştirici kalıplara indirgemekten kaçınmak ve kolayına kaçan yersiz benzetmelere de sapsamak şartıyla, bu kategoriler bugünün birtakım farklılıklarını açıklamada bir anahtar işlevine sahiptir.

Şimdi konuyu Roma-Osmanlı ve Roma-Avrupa, Avrupa'da neresinin daha çok, neresinin daha az Roma izleri taşıdığına dair karşılaştırmalara ya da basit örneklerle getirirken, Roma'nın parçalanmasının temelinde var olan, ama ortak çatının durmasına 4. yüzyılın sonuna kadar engel olmayan kültür farklarından yola çıkılacak olursa, 395'ten önce de kültürel çokluğun Akdeniz dünyasının bir öz niteliği olduğu bilinmelidir. Akdeniz uygarlık ortaklığı içinde kültürel renk farkları zaten tabanda Grek Doğu ve Latin Batı olarak iki ana kategoride kümeleşiyordu¹⁰. Bu tabii ki yukarıda belirtildiği gibi, bir tarafın homojen Grek, öbür tarafın homojen Latin olduğu anlamına gelmiyor, hayır, Grek Doğu'da nasıl değişik yerel diller de konuşuluyorduysa, Latin Batı'da da Cermenlerin Romanlaşmamış olanları, hâlâ kendi Cermen dillerini kullanıp yaşıyorlardı. 395 o halde bu kültür farklarından dolayı kaçınılmaz mıydı? Elbette ki bu nedenden dolayı kaçınılmaz değildi; İmparatorluk bünyesinin parçalanmasını hazırlayan değişme, Roma'nın batı yarısında, özellikle Gallia taşrasında ihracatın gerilemesiyle bağlantılı olarak

¹⁰Akdeniz yarımadasının Neolitik çağın büyük İndoerman göçleriyle İndoermanlaşmaya başlamasından önce Akdeniz dünyasının en eski halkı olarak kabul edilen ve "Akdeniz ırkı" olarak anılan topluluklar da Doğu ve Batı grubu olarak iki alt kategoriye sokulmaktadır.

2. yüzyılın ortalarından itibaren yaşanmaya başlayan ve dışardan gelen saldırıların yoğunlaşmasıyla 3. yüzyılda körüklenerek geniş çaplı toplumsal sarsıntulara yol açan ekonomik krizler sonucu şehir ekonomisinin gitgide felce uğramasıydı. Doğu Roma'da benzeri, ama görece daha ufak çapta bir kriz birkaç yüzyıl sonra yaşanacaktı. Sağlam şehir ekonomisi sürdürdüğü müddetçe güçlü, merkezîyetçi yönetim ve mutlakîyetçi bürokratik yapı, Roma'nın parçalanmasından sonra, daha büyük insan, üretim, direnç ve yenilenme gücüne sahip olan doğu yarısında bir hasar görmeden sürebilmiştir. Devlet ile toplumun çarkı olan şehirlerin maddî ve tinsel kültürüyle çöktüğü batı yarısında ise bu olmadı ve daha 476'dan önce yaratılan siyasal vakuumda adeta birer gecekondular gibi bazı Cermen devletleri kuruldu. Otorite yokluğunda kurulan bu "gecekondulara", 5. yüzyılda 476'ya kadar ancak ismen var olan Batı Roma, tapularını da vermek zorunda kaldı¹¹. Zaten daha dağılmadan önce Germania tarafından gelen Cermen akınları karşısında Roma, kriz dönemlerinde bu Cermenleri sınır bekçiliği yapmaları kaydıyla kendi "territorium"una kabul etmek ve onlara yer ayırmak zorunda kalmıştı. Kısacası, güçlü bir bürokratik devlet yapısına artık imkân tanımayan şartlar Roma'nın batı alanında yaşanırken, doğu coğrafyasında bu yapı birkaç yüzyıl daha sonrasına kadar değişikliğe ya da yıkıcı güce sahip olabilecek bir bunalmaya uğramaksızın sürebilmiştir.

Roma, ikiye bölünmesinden çok daha önce, daha İtalya'ya bile tam hâkim olmadan, Etrüsk Krallığı döneminde Eski Akdeniz-Anadolu yüksek şehir kültüründen ve dolaylı olarak Güney İtalyan Grek kolonilerinden etkilenmeye başlamış, ayrıca ekonomik ve kültürel ilişkilerle İran kültür çemberiyle irtibat kurmuştu. 3. yüzyıldan itibaren Sâsânîler ile yaşadığı etkileşim, daha sonra Bizans tarafından Araplar ve Türkler ile de sürdürülmüştür. Yüzyıllar sonra *imperium*laştıkça belirli bir ölçüde Doğululaşırken¹², yayıldığı yerlere Roma karakterini¹³ de aşlayan bu dev boyutlu yapının coğrafi alanında artık

¹¹476'dan sonra onaylayıcı üst makam rolü Bizans'a geçmiştir.

¹²Yabancı, bu arada Grek etkisine de açılan Roma'nın, bu kültürel buluşmada kendine özgü Roma kimliğini üstünden atmayı için bk. Joseph Vogt, *Römische Republik*, 2 c., 1951 2. bs.'nin yeni bsk., Freiburg i. Br.: Herder 1962 (Herder-Bücherei 128/133), II: *Weltreich und Krise*, 140 v.d.

¹³Doğa felsefesini yaratan ve derinleştiren, sanatta ve bilimde pratik işlevine bakmaksızın kurcalayıcı bir merakla en üst düzeye varan Klasik Yunanistan'dan farklı olarak, Roma'nın sanat ve bilim etkinlikleri, pragmatik bir yaklaşımla, daha çok hukuk, siyasal nutuk, tarih yazıcılığı, bayındırlık, mühendislik gibi, geniş alana yayılmış güçlü devlet iktidarını ayakta tutmaya yarayacak, "raison d'état"nın gerektirdiği alanlar ve dallarda Hellenistik kültür mirasını geliştirerek özgün eserler yaratmıştır.

ağır basan Hellenistik kültür hamurunun yoğrulduğu bölgeler, ilerdeki bölünmede zaten Doğu Roma İmparatorluğu'na dönüşecekti. Klasik Grek biçiminin öncesine ve Doğu'ya yönelerek klasik zihniyetten uzaklaşan Hellenizm'in Geç Roma ile buluştuğu kültür sentezinde Doğu geleneğinin öğelerini bünyesine katan Bizans, baştan beri ayrıca pagan Batı Roma'dan farklı olarak, daha onunla ortak çatıyı paylaşırken bile, Konstantin'in yönelişinde görüldüğü gibi, bir Geç Roma-Hellenistik-Hıristiyan-Doğu kimliğine kavuşmuştu. Burada siyasal kültür için önemli olan, mutlakıyetçi, yani bölüştürülmeyen bir devlet otoritesinin varlığıdır. Roma egemenliğinin yok olduğu Romania'da ise para ekonomisinin gerilemesi gibi Geç Roma oluşumlarıyla buluşan Cermen siyasal kültürünün etkisiyle, hukuksal yapıyı belirleyecek ölçüde yaşanacak olan ademi merkezîyetçi, toprak mülkiyeti odaklı bir süreç, gelecekteki Batı feodalitesini hukuksal temelleriyle birlikte ortaya çıkarmaya başlarken, mutlakıyeti sürdürebilen Bizans'ın feodalitesi -bütün dünyada elbette ki kendine özgü feodalite tipleri var(dı)- Batı'daki bağımlılık ilişkilerinden farklı bir biçim sergilemiş ve hukuksal-siyasal alanda olmaktan çok, olsa olsa ekonomik-toplumsal alanda bir iktidar sistemi olarak gelişmiştir.

Benzer hayat aşamalarında ve çevre şartlarında yaşayan topluluklarda birbirinden bağımsız olarak ortak sonuçlara varılabilmiş olmanın yanı sıra, genellikle hep sanılandan çok daha önce, Neolitik çağın yoğun irtibat ortamına bile geçmeden, farklı kültürler birbirini karşılıklı etkilemişlerdir. Ortak mekânı paylaşan topluluklar için -öteden beri orada yaşayanlar için de, yeni gelenler için de- bu haydi haydi geçerlidir¹⁴. Başka topluluklarda olabildiği

¹⁴Bizans'ın Osmanlılara etkisi sorununa eğilen Köprülü'nün Bizans'ın güçlü etkisinin, başta Emevîler ve Abbasîler olmak üzere, Osmanlı öncesi İslâm dünyasına ve bu arada Batı Asya Müslüman Türk devletlerine, özellikle de 11.-12. yüzyılların Anadolu Türklerine yansıdığına dair tespitlerinin yanı sıra Andreas Alföldi'nin Geç Antik Roma'ya Avrasya bozkır kavimlerinden ve İran'dan gelen etkilere dikkat çekışı, birbirini tamamlayan, karşılıklı etkilenmeyi somut örneklerle gösteren açıklamalarıdır. Sâsânî, İslâm ve Eski Türk kurumlarının Büyük Selçukluların sisteminde yoğrulup gelenek kaynağına dönüştürülmesinden sonra, bu kaynaktan beslenen topluluklar ve devletler, Roma'yı da değişen ölçülerde içlerine sindirmiş oluyorlar. Hellenizmin -Aşemenid mirasın daha ağır bastığı yerlerde sınırlı - etkisiyle İran kültür evrenine giren Grek öğeleri, Bozkır halkları ile Roma İmparatorluğu arasında yarım bin yıl boyunca varlığını sürdüren Part devletinde Eski Doğu öğeleriyle buluşmuştu. Eski Doğu mirasına dayanan Aşemenid geleneğine çok daha sıkı biçimde sarılarak "Zerdüşt Rönesansı"nda özgül İran damgasıyla Roma'ya karşı koyabilen ve onu etkileyen Sâsânîler bile kendi hukuk sistemlerini Roma etkisinin girmesini engellememişlerdir. Bizans aracılığıyla Roma'nın Osmanlı'daki izlerini sürerken, bütün bu karmaşık eski kültür buluşmalarını hatırlamak ve karşılıklı yönlere etki akışlarını tartmak gerekir. Bu konuda Konrad Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des osmanischen Hofzeremoniells im 15. und 16. Jahrhundert*, München: Trofenik 1967, Bizans ile Osmanlı saray teşrifatı örneğinde dolaysız ve dolaylı etkileri eleştirel bir gözle irdeleyerek, her iki tarafın ortak Sâsânî kaynağından, dolayısıyla Eski Doğu kültür mirasından beslendiğini belirtmiştir.

gibi, tarih sahnesine ataerkil yapıya geçmiş olarak çıkan İndogermanların aile yapısında bazı ortaklıklar olsa da, bu kavimler değişik şartlar altında edindikleri özgül tarihsel deneyim ve uğradıkları etkilere göre farklı siyasal yapılanmalara yönelmişlerdir. Onların aile yapılarındaki ortak görüntülerden biri, ailesi üzerinde mutlak egemenlik gücüne sahip olan aile reisidir. Roma'da daha krallık devrinde hukuken belirli konularda devletin dahi müdahale edemeyeceği bir yargı erkiyle ("patria potestas") donatılmış bu "pater familias"¹⁵ aile fertlerinin hayatta kalıp kalmayacaklarına varana kadar -Cermenlerde de bu böyleydi- bir karar otoritesine sahipti. Devletin, güçlü otoritesini kanıtladığı alanlarda, Hıristiyan olsun, Müslüman olsun - orada işte din, siyasal kültür bakımından hiç farketmiyor- hem benzer gelişmişlik derecelerinden kaynaklanan, hem de kültürel etkileşimle paylaşılan otoriter zihniyetin izleri, aile yapısına varıncaya kadar görülmektedir. Roma mirasından İslâm dünyasına tek yanlı bir etki akışı varsayılamasa ve o dünyanın da apayrı bileşenlerinin olduğu kabul edilmesi gerekiyorsa da, bunlara Roma etkeninin de katıldığı yadsınamaz. Bir çekirdek model olarak aile düzeninde var olan ilişkiler, daha büyük boyutlu devlet örgütü biriminde de mevcuttu. Nitekim Roma ailesinde "pater familias" ne ise, devlet çapında -Augustus'tan beri¹⁶- "pater patriae" ("vatanın babası") aynı şeydi. Güçlü devlet, egemenliğini genele yönelik kullanıyor, özel aile alanına müdahaleden mümkün olduğu kadar uzak duruyordu¹⁷.

Farklı siyasal yapılanmalara doğru ayrışmanın bir örneği olması ve Roma zihniyetini göstermesi bakımından klasik Grek demokrasisi ile Roma demokrasisinin yurttaşlık kavramları arasındaki çarpıcı bir farka değinmekte yarar var. Klasik Grek dünyasında bile kendi içinde birbirinden farklı ekonomik-toplumsal gelişmeler sonucu devlet hukuku bakımından değişik yapılanmalar olduğu için, bu karşılaştırmada klasik Yunanistan'ın Attik demokrasisi ölçüt olmaktadır. Atina'da ve Roma'da hukuken yurttaş sayılan kişilerin farklı konumları ayrınıya girmeden özetlenecek olursa, Atina yurttaşı uygulamada da kendini yöneten bir birey olarak kişiliğini üstün tutabilirken, Roma Cum-

¹⁵Köleler de "familia"ya dahildi; hatta "familia"nın sıkça rastlanılan dar anlamı, bir evin köleler topluluğudur. "Patria potestas"ın alanı için bk. Horst Blanck, *Einführung in das Privatleben der Griechen und Römer*, 2., gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bs., Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1996, 115 v.d.; "familia"nın boyutları için bk. a.g.e., 115-117.

¹⁶Ernst Meyer, *Römischer Staat und Staatsgedanke*, 3., gözden geçirilmiş ve tamamlanmış bs., Zürich, Stuttgart: Artemis 1964, 373, 406.

¹⁷a.g.e., 257 v.d.

huriyeti'nin yurttaşı devletle olan ilişkisinde birey olarak ön planda bulunmıyordu. Bir yüksek görevliyi seçse bile, aktif siyasal işlevi orada bitiyordu. Seçilen kişi, kendisini seçenlere karşı sorumlu sayılmayan bir yetkili olarak mutlak devlet otoritesinin taşıyıcısıydı¹⁸. Doğu siyasal kültürünün bir öz niteliği olarak Roma Krallığı'nda da, Cumhuriyeti'nde de gördüğümüz bu yaklaşım, Roma Cumhuriyeti'nin devlet üstünlüğü zihniyeti, İmparatorluk çağı'nın ilerleyen dönemlerinde, Mutlakiyet'in, Tanrı-impator anlayışına varmasını kolaylaştırmıştır. Sıkı sıkıya şehir ekonomisiyle, toparlanmış güçlü merkezî ekonomiyle bağlantılı şartlar altında ancak kurulabilecek olan Mutlakiyet'i Eski Doğu'da Sümer'in mekânına dünya egemenliği düşüncesiyle birlikte ilk olarak Samiler -Akkadlar- yerleştirmişti. Hem bu Mezopotamya'daki, hem de Mısır'daki dünya egemenliği düşüncesi ve Tanrı-krallık kavramı Roma'yı bin yıllık tarihi boyunca etkileyen Doğu kültürlerinin karakterlerini vaktiyle belirlemişken, Roma'nın dolaysız olarak Mısır'dan aldığı etkiler de, bünyesi elverişli kıvama geldiğinde, öteden beri taşıdığı devlet üstünlüğü anlayışını pekiştirmiştir. Akdeniz birliğinin parçalanmasından itibaren Antikite'den uzaklaşan Avrupa'da, Yeniçağın sonuna kadar hukuken varlığını sürdüren Feodalitenin Geç Ortaçağ ile birlikte içinin boşalmağa başlamasını ve yerini ilerde mutlakiyetçi yapıya kavuşacak olan güçlü merkezli bürokratik devlete terketmesini sağlayacak ekonomik şartlar, Eski Doğuya nazaran ancak binyıllar sonra yerine gelebilmiştir.

Burada noktayı koyarken, Batı dünyasının içinden, değil Kıta Avrupası-Anglosakson¹⁹ farklarını, sadece Kıta Avrupası'ndaki farkları ana çizgileriyle örnek olarak hatırlamak bile, çağların akışı içinde taban karakterinin ne kadar dirençli olduğunu görmeye yeter. Fransa'nın siyasal kültürü ile Almanya'nın siyasal kültürü: Bu devletlerin toprakları vaktiyle sadece Roma'nın Gallia'sı ve Roma'nın uçlarındaki Germania olarak birbirine uzak kalmış değil, hayır, bunlar üstelik Antikite'den uzaklaşarak Ortaçağ normlarını yaratan ilk Batı *Imperium*'unun, Karolenj İmparatorluğu'nun bizatihî alanlarıydı, ama o Batı *Imperium*'u 843'te üç kardeş arasında Frank veraset ilkelere uygun bir biçimde alt birimlere bölüştürüldüğünde, rastgele seçilmiş bir coğrafi sınırlamaya göre değil, zaten daha önceden tabandaki kültür farklarına göre belirgin hale gelmiş yönetim bölgelerinin, ortak bir imparatorluk

¹⁸ "Magistratus'un güçlü konumu ve tabi olduğu şartlar için bk. Meyer, 155, 257; Vogt, (bk. d.n. 11) I: *Der Aufstieg Roms*, 86-93.

¹⁹ İngiltere için: Kurt Kluxen, *Englische Verfassungsgeschichte, Mittelalter*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1987.

tacına bağlı kalan üç krallığa, Doğu Frank, Batı Frank ve Orta Frank Krallığı'na dönüştürülmesiyle paylaşıldı. Zamanın akışı içinde, daha Antikite'de tabanların derinine sızmış olan siyasal kültürler, Büyük Karl'ın hükümdarlığında henüz Yüksek Feodalite aşamasına ulaşmamış olan ve üniter yapıda olmasa da, oldukça etkili bir merkezî taç otoritesi altında yönetilerek Batı dünyasının çekirdeğini oluşturan bu ülkelerde bile çarpıcı farklarıyla dirilmişlerdir: Germania topraklarındaki Doğu Frank Krallığı'ndan ademi merkezîyetçi, Cermen kabile düzeninin izlerini Roma tarafından sildirmemiş ve bünyesine Roma siyasal kültürünü bir bütün olarak sindirmemiş olan Almanya; Romen Gallia'nın topraklarındaki Batı Frank Krallığı'ndan güçlü merkezli üniter yapıyla Fransa; "fermuar bölge" olarak adlandırdığım, Roman-Cermen öğelerin içiçe girmiş olduğu ve zaman içinde siyasal parçalanma ve erimeye rağmen taban mozaikinde bugüne kadar kültür damgalarını korumuş olan, hatta 15. yüzyılda bir büyük güç siyasetine yönelen Burgonya Büyükdukalığı'nda dirilecek olan Orta Frank Krallığı'ndan da, bugünün Benelux ülkelerinden Orta İtalya'ya kadar uzanan çokkültürlü ara şerit.

Roman ve Cermen toplumsal bünyelerinin farklılıkları, değişik tarih aşamalarından şu örneklerle hatırlanabilir: Fransa Yeniçağ'ın ikinci yarısında güçlü "Kraliyet Mutlakiyeti"ni bütün Avrupa'ya bir model olarak sunarken, Almanya'da mutlaklaşabilenler, yüzyıllar boyunca İmparator karşısında güçlenerek doruktaki taç makamını feodal ilişkilerin doğasına uygun biçimde sınırlayabilen Taç Vassalleri, yani "Prensler" olmuştur. Nazi yönetiminde Almanya'nın bütün alanının üniter devlete dönüştürülmesi, kendi bünyesinin eninde sonunda kabul edemeyeceği bir yabancı organ etkisi yaratmıştır. Roma siyasal kültürünün soyut kurumlar devletiyle bağlantılı devlet üstünlüğü anlayışı ile onun karşısındaki Cermen siyasal kültürünün kabile geleneğindeki "kişiler birliği" devlet anlayışının izlerini Savaşlararası Dönemin İtalyan Faşizmi ile Alman Nasyonsosyalizminin söylem farklarında bile görmek mümkün. Nutuklarında Mussolini daha çok "devlet", "parti" gibi kurumları dile getirirken, Hitler "halk", "ırk" gibi kavramları daha sık kullanmıştır.

Bu örnekler gösteriyor ki, derinine kazınmış ve günümüze kadar varlıklarını sürdüren izler aynı derinliklere ulaşabilen yeni bir etkilenmeyle silinmedikçe, bir ülkenin temel yapısını, bünyesine yabancı olan ve keyfi biçimde seçilmiş bir modele göre -örn. üniter yapı/federatif yapı- değiştirme özgürlüğü pek yok, çünkü asırların, binyılların, iliklere kadar inmiş, organın siyasal kültürünü biçimlendirmiş zihniyeti, gelip geçen yönetimlere ve hatta rejimlere göre daha zor değişmektedir.

PİRÎ'NİN *FETHİYYE-İ CEZİRE-İ KIBRIS*'İNİN VİYANA NÜSHASI*

NURİ ÇEVİKEL**

Giriş

Konuya başlamadan önce fetihnâme kavramını kısaca tanımlamak yerinde olacaktır. Bilindiği kadarıyla genel olarak fetihnâmeler iki kısma ayrılmaktadır: Birinci kısım *fetihnâmeler*, elde edilen zafer sonucunda zapt olunan memleketlerle ilgili olarak komşu hükümdarlara, hanlara, prenslere, şehzâdelere ve vâililere gönderilen ve Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan nâmeler, yani küçük kitap veya mecmualardır¹. Bu uygulama, zafer kazanmış olan hükümdarlar için, hem aleyhte şayiaları önlemek, hem de dahilde ve hariçte kendisine saldırmak için fırsat kollayanların ümidini kırmak için bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Dosta, düşmana ve hatta düşmanın dostuna da hediyelerle birlikte gönderilen bu fetihnâmeler düşmanlara tehdit, dostlara müjde anlamı taşımakta idi. Her hâlde bundan dolayı bu tür fetihnâmeler, mümkün olduğu kadar, gönderilen makam ve muhatabın durumuna uygun olarak âyetler, hadisler ve Arapça ve Farsça hikmetli ibârelerle süslü ve abartılı olarak kaleme alınmaktaydı². Konumuz bu tür fetihnâmeler olmadığı için burada bunlar hakkında ayrıntıya girilmeyecektir.

İkinci tür fetihnâmeler ise, Türk edebiyatında manzum ve mensur veya ikisi birden birçok örneği bulunan edebî eserlerdir. Bu türde kaleme alınmış fetihnâmeler bir şehrin veya kalenin fethini anlatır. Zamanla gazavâtname ve

* Bu yazının aslının özeti tebliğ olarak "Kıbrıs Fetihnâmeleri Hakkında Yeni Bir Gelişme: Avusturya Milli Kütüphanesi (Vienna) Fetihnâmesi" başlığıyla *III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa / K.K.T.C.'de sunulmuştur.

** Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gazimağusa / K.K.T.C.

¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 2.bs., Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 981'de, bu kavram; "bir memleketin fethi veya bir galibiyete muvaffakiyet akibinde neşr olunan galibiyet fer mân-ı hümayûnu" olarak tanımlanmaktadır.

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 615.

zafernâmeler ile karışmış olan³ söz konusu fetihnâmeler önceleri yalnız bir hadiseyi anlatırlarken, daha sonraları bir padişahın, bir vezirin veya kumandanın bütün savaşlarını, fetihlerini anlatan türlere de ayrılmışlardır⁴. Şemseddin Sâmî bu ikinci tür fetihnâmeleri de, "bir fetih veya zafer hakkında yazılan kasîde ve manzûme, zâfernâme" olarak tanımlamaktadır⁵.

İlk örnekleri onbeşinci yüzyılda görülmeye başlamakla birlikte on altıncı yüzyıldan itibaren sayıları önemli ölçüde artan bu tür fetihnâmeler de, mümkün olduğu kadar olayın gidişatına ve mahiyetine uygun âyet, hadis ve Arapça, Farsça ve Türkçe hikmetli ibâre ve beyitlerle süslü ve abartılı olarak kaleme alınmışlardır. Bununla birlikte, edebî olarak sadece dönemin dil özelliklerini göstermeleri açısından kayda değer görülmektedirler⁶. Tarihi yönden, özellikle de savaş tarihi konusunda büyük öneme sahip oldukları bilinmektedir. Bu araştırmanın esas konusu olup, aşağıda tanıtılmaya çalışılacak olan Kıbrıs fetihnâmeleri de bu türden eserlerdir.

1. Kıbrıs Fetihnâmeleri ve Bu Konudaki Çalışmalar

Kıbrıs Türk tarihinin birçok kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan şüphesiz birincisi, yerli arşivlerde korunmakta olan, sayıları kesin olmamakla birlikte milyonlarla ifade edilen ve çoğu el değmemiş arşiv kaynaklarıdır. Değer olarak bunlardan sonra gelmekle beraber, 300 yıldan fazla süren bir dönemin sadece bir kesitini, özellikle fetih olayını ele alan ve bu konuda, mümkün olduğu kadar arşiv malzemeleriyle test edilmek kaydıyla önemli bilgiler sağlayabilecek Kıbrıs Türk tarihinin bir başka kaynağı da *Kıbrıs fetihnâmeleridir*.

Bilindiği kadarıyla Kıbrıs fetihnâmelerinin en eskisi Şerifi'nin *Fetih-nâme-i Kıbrıs*'idir. Bu eser önce Levend⁷, daha sonra ise Mert⁸ tarafından tanıtılmıştır. Nihâyet yine Mert⁹ tarafından asıllarının fotokopileriyle birlikte

³ Gazavâtnâme, zafernâme ve fetihnâme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Agâh Sırrı Levend, *Gazavâtnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnâmesi*, Ankara, 1956.

⁴ "Fetihnâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, III, (Yayıma hazır. Ezel Ayverdi, Mustafa Kutlu, D. Mehmet Doğan), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979, s. 209. (Bundan sonra TDEA olarak geçecektir).

⁵ Şemseddin Sâmî, a.g.e., aynı yerde.

⁶ TDEA, s. 297.

⁷ Levend, a.g.e., ss. 83-84.

⁸ Özcan Mert, "Kıbrıs Türk Tarihçiliği", *Türk Kültürü*, VIII, Nu. 92, Ankara, s. 5 (Bundan sonra *Kıbrıs* olarak geçecektir).

⁹ Özcan Mert, Şerifi'nin "Fetih-nâme-i Kıbrıs", *Tarih Ensütüsü Dergisi*, Sayı 4-5'ten ayrı bs., Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974 (Bundan sonra *Şerifi* olarak geçecektir).

yayımlanmıştır. Şerifi'nin bu eseri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 3851 numarada kayıtlı bulunmaktadır ve Mert'in bildirdiğine göre¹⁰, diğer kütüphanelerde başka bir nüshası da yoktur. Eser 28 yapraktan ibârettir ve nesih olarak kaleme alınmıştır. Eserde adanın fethi tamamıyla ele alınmamıştır. Lefkoşa kalesinin düşmesi ile son bulmaktadır. Mert'in tespitine göre¹¹, eser Lefkoşa'nın zaptından (9 Eylül 1570) sonra kaleme alınmıştır. Mağusa'nın zaptı hakkında herhangi bir kayıt içermemektedir. Şerifi, eserinde kendi hakkında da bilgi vermektedir.

Kıbrıs fetihnâmeleri hakkındaki çalışmalar bahsi geçerken, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencilerinden Münever Durmuşoğlu¹² ve Y. Eribe Ilgaz'ın¹³ birisi bir kısmını, diğeri de kalan kısmını olmak üzere ele aldıkları Zirekî'nin *Târih-i Feth-i Kıbrıs* isimli yazma eserinin Paris Millî Kütüphanesi nüshası (Supplement Turc, nr. 926)¹⁴ hakkındaki lisans tezlerini de hatırlamakta fayda vardır. Zirâ, Zirekî'nin eseri de fetihnâme tarzında kaleme alınmıştır ve büyük bir kısmı adanın zaptı ile ilgilidir. Ayrıca, içerik olarak aşağıda ele alınacak olan Pîri'nin fetihnâmesi ile büyük benzerlikler ihtiva etmektedir. Biz eserin Viyana nüshasının mikrofilmini temin ettik¹⁵ ve bu nüshayı incelememiz esnasında hemen karşılaştığımız önemli bir fark olarak eserin müellif adının "Zirekî" değil "Zirek" ve başlığının da *Târih-i Feth-i Kıbrıs* değil, *Târih-i Kıbrıs* olduğunu tespit ettik.

Bugüne kadar araştırmacıların üzerinde çalıştığı bir fetihnâme de Pîri'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ıdır. Nesih yazısı ile kaleme alınmıştır. Çift yanlı yazılmış 86 yapraktan (varak) oluşmaktadır. Her sayfada 15 satır vardır. Eser, 25 "bâb", ya da konu başlığı ve 39 adet Farsça, 12 adet de Türkçe şiir içermektedir. Eserin başında besmele ile başlayan bir giriş, sonunda da (25. bâb) Kıbrıs hakkında bilgiler ve adanın o zamana kadar zapt edilemeyişinin sebepleri yer almaktadır. Hicrî Evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel 979 / Miladî Ağustos-Eylül 1571 tarihinde tamamlanmıştır.

¹⁰ Mert, *Şerifi*, s. 49.

¹¹ Mert, *Şerifi*, s. 50.

¹² Münever Durmuşoğlu, *Zirekî, Târih-i [Feth-i] Kıbrıs, I. Kısım*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi, Nr. 803, İstanbul, 1965.

¹³ Y. Eribe Ilgaz, *Zirekî, Târih-i Feth-i Kıbrıs, II. Kısım*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi, Nr. 616, İstanbul, 1961.

¹⁴ E. Blochet, *Bibliothèque Nationale, Catalogue des Manuscrits Turcs*, II, Paris, 1933.

¹⁵ Bu nüshanın tanıtımı için bkz. Nuri Çevikel, "Kıbrıs Fetihnâmeleri ve ve Zirek'in "Târih-i Kıbrıs"ı", *XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002*, TTK, Ankara, (baskıda).

Bu fetihnâme Özcan Mert'in, Şerifi'nin fetihnâmesini 1974 yılında yayımlamasına kadar en eski Kıbrıs fetihnâmesi olarak biliniyordu¹⁶. Bu fetihnâmeye ilk önce Alasya¹⁷, Levend¹⁸ ve Karatay¹⁹ ve daha sonra da Mert²⁰ değinmişlerdir. Eserin bilinen bir nüshası Topkapı Sarayı Revan Kitaplığı'nda 1294 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin bir başka nüshası da aslen, ondokuzuncu yüzyılın Kıbrıslı iki sadrazamından birisi olan Kâmil Paşa'nın torunlarından Perihan Arıburun'da bulunmaktadır. Bu nüsha ona, Halil Can isimli bir Mevlevî tarafından 22 Mart 1970 tarihinde hediye edilmiştir. Bu nüshanın ismi *Cezîre-i Fetih-nâme-i Kıbrıs*'dur²¹. Fedai'den edindiğimiz bilgilere göre²², bu nüsha 92 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfa 15 satır içermektedir. Son üç sayfası ta'lik ile yazılmıştır. Bu üç sayfanın satır sayısı da farklıdır. Bu yazma eserde, esere sahip olmuş iki kişinin adlarıyla birlikte "temellükleri" ile ilgili olarak Hicrî 979 ve Hicrî 1263 tarihleri bulunmaktadır. Fedai, Pîri'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının Revan nüshası ile Perihan Arıburun nüshasını²³ 1997 yılında edisyon kritiğini yaparak yayımlamıştır²⁴.

Pîri'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ına ilişkin olarak üzerinde durulması gereken bir yazma eser daha vardır ki, ismi *Kıbrıs Tarihçesi*'dir. Bu eser Lefkoşa Mevlevîhanesi meşâyihinden Ârif Dede'ye aittir ve Pîri'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının sadeleştirilmiş ve özetlenmiş şekinden ibârettir. Ârif Dede çalışmasını 11 Safer 1177 / 11 Ağustos 1763 tarihinde tamamlamıştır²⁵.

¹⁶ Harid Fedai, *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Nr. 18, Lefkoşa, 1997. Harid Fedai'yi (a.g.e., s. XXIV) öyle bir düşünceye sevk eden en önemli neden herhalde Özcan Mert'in 1974 yılında yayımladığı ve yukarıda bahsi geçen Şerifi'nin *Fetihnâme-i Kıbrıs*'ını görmemiş olmasıdır.

¹⁷ H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, M. Fikri Matbaası, Lefkoşa, 1939, s. 174. Alasya bu eserin değişik yerlerinde dipnotlarla atıfta bulunduğu söz konusu fetihnâmenin adını "Tarih-i Feth-i Kıbrıs" olarak vermektedir.

¹⁸ Levend, a.g.e., s. 174.

¹⁹ Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul, 1961, s. 229.

²⁰ Mert, *Kıbrıs*, ss. 505-512.

²¹ Fedai, a.g.e., aynı yerde.

²² Fedai, a.g.e., aynı yerde.

²³ Fedai (a.g.e., aynı yerde) bu nüshayı "Can nüshası" olarak isimlendirmiştir.

²⁴ Fedai, a.g.e.

²⁵ Fedai (a.g.e., s. 149) 11 Safer 1177 tarihini Miladî takvime göre 21 Ağustos 1763 olarak çevirmiştir. Biz çalışmamızda kullandığımız Faik Reşit Unat, *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK, Ankara, 1980, s. 80'e göre, Hicrî 11 Safer 1177 tarihini 11 Ağustos 1763 olarak çevirdik. Eğer Fedai de aynı kılavuzu kullandıysa, kılavuzun 80. sayfasının altındaki "Not: 11. III. 1700 - 11. III. 1800 tarihleri arasında Julian takvimine göre günün tarihini bulmak için on bir gün önceki günün tarihini esas tutmalıdır" kaydı gözünden kaçmış olmalıdır.

Bu eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar kitaplığında 319 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin adı *Osmanlı Müellifleri*'nde²⁶ "*Kıbrıs Tarihçesi, Meşâyih-i Mevleviyeden Ârif Dede Efendi*" olarak geçmektedir.

Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının sadeleştirilmiş ve özetlenmiş şekli olan Ârif Dede'nin *Kıbrıs Tarihçesi* Fedai tarafından ilk önce 1991 yılında yayımlanmıştır. Eserin bu 1991 baskısı, yazarın kendi ifâdesi ile²⁷ "baştan aşağı yanlışlarla dolu" olduğu için yazarın bizzat kendisi tarafından toplatılmıştır. Fedai bu yazmayı, 1997 yılında yayımladığı *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs* isimli kitabının²⁸ ikinci kısmında tekrar basmıştır. Fedai adı geçen çalışmasının ikinci kısmının sonunda *Kıbrıs Tarihçe*'sini günümüz Türkçe'sine de çevirmiştir.

2. Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının Viyana Nüshası

Yakın zamana kadar, yukarıda bahsi geçen, Mert²⁹ ve Fedai³⁰ tarafından yayımlanan Kıbrıs fetihnâmelerinin eldeki nüshalarından başka nüshası olmadığı sanılmaktaydı. Bunlara ilâveten bir de, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencileri tarafından Paris nüshası lisans tezi olarak hazırlanan Zîrekî'nin *Târih-Feth-i Kıbrıs*'ından bahsedilmekteydi.

Franz Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*³¹ isimli çalışmasında yer alan Kıbrıs'la ilgili fetihnâme ve tarihler hakkındaki notlardan hareketle, yaptığımız araştırmalar ve çalışmalar neticesinde Avusturya Millî Kütüphanesi'nde (Viyana) *Fethiyye-i Berây-ı Cezîre-i Kıbrıs* isimli bir fetihnâme nüshası daha bulunduğunu tespit ettik. İncelemelerimiz sonucunda bu fetihnâmenin, iki nüshası Fedai tarafından yayımlanan³² Pîrî'nin fetihnâmesinin bir başka nüshası olduğunu gördük.

3. Pîrî'nin Fetihnâmesinin Viyana Nüshası ve Özellikleri

Fetihnâmenin ismi Babinger'de³³ *Târih-i Feth-i Kıbrıs* olarak verilmektedir. Yalnız eserin herhangi bir yerinde böyle bir isme rastlanmamıştır. Eser "*Fethiyye-i berây-ı Cezîre-i Kıbrıs der zamân-ı saltanat-ı hazret-i şehinşâh gâzi*

²⁶ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, İstanbul, 1338, s. 186.

²⁷ Fedai, a.g.e., s. XV.

²⁸ Fedai, a.g.e.

²⁹ Mert, *Şerîf*.

³⁰ Fedai, a.g.e.

³¹ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), 2. bs., T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, ss. 126-127.

³² Fedai, a.g.e.

³³ Babinger, a.g.e., s. 127, 1 numaralı dipnot.

Sultan Selim Hân” başlığı ile başlamaktadır (1b). Dolayısı ile eserin bu nüshasını sadece *Fethiye-i Berâyı Cezîre-i Kıbrıs* olarak isimlendirmek doğru olacaktır. Eser Avusturya Milli Kütüphanesi’nde (Viyana) 1111 numara ile kayıtlıdır³⁴. Müellifi Pîrî’dir (2a). Müstensihî “Ahmed, el-imâmü’l-câmî-i ‘Arab Ahmed Pâşâ”dır (82a). İstinsah tarihi H. Evâ’î’li Muharrem 1160 / M. Ocak 1747’dir (78b). Eser çift yanlı yazılmış toplam 88 varaktan oluşmaktadır³⁵. Her sayfada 15 satır yer almaktadır. Yalnız 31a’da 14 satır vardır. 15. satır müstensih tarafından silinmiş ve boş bırakılmıştır. Eser ta’lik olarak kaleme alınmıştır.

Eserin 1 numaralı yaprağının ön yüzünde (1a) üstte sonradan düşüldüğü anlaşılan ve eserin Kıbrıs tarihi ile ilgili olduğuna dair Almanca bir not bulunmaktadır. Onun altında eserin sahibine ait olduğu anlaşılan ta’likle yazılmış şöyle bir kayıt bulunmaktadır:

Fî imzâ’ihi

Feth olcak bana bu nüsha-i gül
Ma’rifet büyü oldu sine-güşâh
İhtiyârı gidüp heman-dem dil
Didi Allâhdur fe-enne-lehâ

Berîni’l-‘ibâd el-müftû fi vilâyeti’r-Rûm

El-müderris-i medrese-i Bâyezîd Hân-ı merhûm

Bu kayıttan sonra da eserin müstensihî Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Camisi’nde görevli İmâm Ahmed’e ait olduğu anlaşılan şöyle başka bir kayıt ve tarih vardır: “Züyyile ‘alâ yed-i fakîr-i hakîr felâhî-i pür-efkâr, fi M(uharrem), sene 1160”. En altta sol köşede ise okunamayan bir mühür bulunmaktadır.

Eser, besmele ile başlayan, Hz. Peygambere duâ içeren ve tahta Sultan Selim II’nin geçişini ve Kıbrıs’ın zaptını gerektiren hâlleri beyan eden bir girişle başlamaktadır (1b-4a). Girişi, fetih hazırlıklarını, sırasıyla Lefkoşa’nın

³⁴ Avusturya Milli Kütüphanesi’nden fetihnâmenin yalnızca mikrofilmini temin edebildik. Dolayısıyla bu mikrofilm üzerinde çalışmak zorunda kaldığımız için yazmanın gerçek boyutları, cilt, kağıt ve kullanılan mürekkep hakkında kesin bilgi veremiyoruz. Bu konuda Avusturya’ya yazmış olduğumuz yazıya cevap alamadık. Yalnız mürekkep konusunda, genelde siyah mürekkep kullanıldığını, metinde geçen âyetlerin renkli, meselâ kırmızı ile yazılmış olduğunu ve belki de bu nedenden dolayı renkli mürekkeple yazılmış olan ibârelerin filmde yer yer silik çıkmış olduğunu söylemek mümkündür.

³⁵ Babinger (a.g.e., aynı yer)’de eserin yaprak sayısı 81 olarak verilmiştir.

ve Mağusa'nın ayrıntılı şekilde fetihlerini, Avrupa'dan gelecek yardımlara güvenerek kaleyi bir yıl boyunca teslim etmeyip, kalenin düşmesine yakın teslim bayrağını çeken, bu arada iki taraftan da binlerce insanın ölmesine neden olan Venedikli Mağusa kale komutanının ve adamlarının cezalandırılmasını, Kıbrıs adasının evsafını ve o tarihe kadar Müslümanların adayı zapt etme teşebbüslerini ele alan 24 "bâb", yani konu başlığı takip etmektedir (4a-78b).

Eserin müstensihî İmâm Ahmed, eserin bitiminde (78b) eserin müellifi Pîrî'nin koyduğu tarihi değil kendisinin istinsah tarihini (Evâ'i'l-i Muharremi'l-harâm, sene 1160 / Ocak 1747) koymuştur.

İmâm Ahmed eserin sonuna (79a-88a) değişik konularda Arapça olarak bazı zeyller koymuştur. Bu zeyller kısmında 79a ile 88a arasında bazı sayfalar boş bırakılmıştır. Bunlar; 82b, 84a, 84b ve 86b'dir.

Müstensih, birinci "Fâ'ide" (79a) ve "Ve mimmâ yüf'alü't-tardi'l-cerâd" (79b) başlıkları altında, ondokuzuncu asra kadar Kıbrıs'ta bir hayli etkili olmuş ve özellikle çiftçilerin ekip biçtiklerine büyük zarar vermiş olan çerğirge istilâlarına karşı manevî olarak mücadele etmenin yolları hakkında bilgi vermektedir. Bir yöntem sunmaktadır.

İkinci "Fâ'ide" başlığı altında (80a-80b) kitabın tarihiyle ilgili bazı kısa bilgiler verilmektedir. Sonra "Fâ'ide-i celîle" başlığı (80b-82a) gelmektedir ki, burada eserin müstensihî İmâm Ahmed geçmiş zamanlarda yaşamış olan müfessirlerden (ehli't-tefsîr) naklen Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürmeye çalışmalarına dair bazı rivâyetlere yer vermiştir. Konuyu Hz. Peygamberin, "İlim öğrenmek her Müslüman için farzdır. Ehil olmayana ilim öğretmek hınzırın (domuz) boynuna cevher, lü'lü, dürr ve altın takmak gibidir" mealinde bir hadisi ile bitirmektedir (82a).

Yaprak 82a'nın sonunda eserin müstensihî "temmet" ibâresinin altında kendisini şu şekilde tanımlamaktadır: "Harrerehu'l-fakîru'l-hakîr Ahmed el-İmâmü'l-câmi'-i 'Arab Ahmed Paşa, gafera'l-lâhu leh ve li-vâlideyhi ihsana'l-lâhu ileyhimâ ve ileyhi fi medîne-i Lefkoşa der cezîre-i Kıbrıs fi şehri-i Muharremi'l-harâm, sene sitün ve mi'e ve elf".

Müstensih İmâm Ahmed 83a-88a arasında yine Arapça olarak "mes'ele" başlıkları altında bazı kaynaklardan birtakım hukukî konuları, daha doğrusu problemleri ve onlara cevap olarak verilmiş olan fetvâları kaydetmiştir. Me-

selâ, birinci meselede (83a) ömründe namaz kılmamış ve ne kadar kılması gerektiğini de bilmeyen birisinin ne yapacağı sorusuna cevap veriliyor.

İkinci meselede (83a) bir kadınla zinâ eden yedi erkeğin her birisine nasıl ceza verileceği belirtilmekte ve bu cezaların hukukî gerekçeleri açıklanmaktadır.

Dördüncü meselede (83b) bir adam, bir yerde oturmuş bir kadın ve onunla birlikte on tane erkek gördüğünü söylemektedir. Kadına bu erkekler nedir diye sorulduğunda kadın; “beş tanesi gulâmım, birisi zevcim ve dördü erkek kardeşimdir ve on tanesi de aynı karındandır” demiştir. Sonra bu durum şu şekilde açıklanmıştır: Kadın altı oğlu olan bir cârîye satın almıştır. Bunlardan birisini azat etmiş ve onunla evlenmiştir. Satın alınan cariye kendisini, kendini satın alan kadının babasına teslim etmiş ve ondan dört oğlan çocuğu doğurmuştur. Dolayısıyla kadınla beraber görülmüş olan on erkek de aynı karındandır³⁶.

Yaprak 85a-86a'da ise, İslâm'ın büyük hukukçularından olan Ebu Yusuf'a bir gün ilim tedris ederken bir adamın yaklaşarak değişik konularda sormuş olduğu beş mesele ve bunlara verilen cevaplar hikâye edilmektedir. Müstensih İmâm Ahmed son olarak 87a-88b'de *Mevzû 'âtü'l-'ulûm*³⁷ isimli eserden yine değişik konulara ait bazı kayıtları iktibas etmiştir.

4. Viyana Nüshasının Harid Fedai Nüshasına Göre Durumu

Araştırmalarımız sonucunda tespit ve mikrofilmli temin ettiğimiz ve yukarıda ismini *Fethiyye-i Berâyı Cezîre-i Kıbrûs* olarak belirlediğimiz Pîrî'nin fetihnâmesinin Viyana nüshasının, içerik olarak Harid Fedai tarafından 1997 yılında yayımlanan nüsha ile aynı olduğu görülmüştür. Bütün benzerliklerine rağmen birçok farklılıklara da sahip oldukları anlaşılmıştır. İki nüsha arasındaki farklılıkların bir listesi çıkarılmıştır. Yukarıda söz konusu

³⁶ Bu meselenin İmâm Ahmed tarafından burada kaydedilmiş olması öyle görünüyör ki, insanlara görünüşe bakarak suiizan edilmemesi gerektiğini hatırlatmak gibi bir amaç taşımaktadır.

³⁷ Onaltıncı yüzyılın büyük Osmanlı âlimlerinden Ahmed Taşköprüzâde'ye (1495-1561) ait olan bu eser Osmanlı'da ve diğer İslâm ülkelerinde bilinen 300'den fazla ilim kolunun ele alındığı, her birisinin ayrı ayrı tanımlandığı, insanlara faydalarının açıklandığı ve bu ilim dallarında isim yapmış ulemânın isimlerinin sıralandığı ansiklopedik bir çalışmadır ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellifin oğlu Taşköprüzâde Kemaleddin Mehmed (Ölm. 1621) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir ve 1313'te İstanbul'da yayımlanmıştır (Babinger, a.g.e., ss. 94-97, 164-165).

nüşhanın özellikleri ele alınırken belirtilen farklılıklardan başka, neredeyse her sayfada ve bazan bir sayfada 9-10 tane farklı noktaların bulunduğu şahit olunmuştur. Bu çalışmanın sınırları, tespit edilen farklılıkların bütünüyle sunulmasına imkân vermemektedir. Önemli görülen durumlar genel olarak 5 gruba ayrılmıştır. Aşağıda bu gruplar birkaç örnek verilerek ele alınacaktır.

a) İmlâ farklılıkları: İki nüsha arasında en çok karşılaşılan farklılıklardan birisidir. Bunlara küçük bir tablo hâlinde şöyle örnekler verilebilir:

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Harid Fedai Nüshası
1b	1	Kıbrûs	Kıbrıs
4a	11	Olunup	Olup
4b	4	Beşâretiyle	Beşâreti birle
44b	14	Mahalle varukubda	Mahalle vardukda
57b	8	Tayerân etdiler	Tayerân etdürdiler
59b	2 / 3	Müddet-i medide	Müddet-i medid
66a	15	Görüp	Giyirüp
73a	1	Cümle ağâyân atılp	Cümle ağâyân atlanup

Tabloda verilen örnekleri kısaca değerlendirmek gerekirse, birinci örnekte farklılıktan dolayı anlamın değişmediği görülüyor. İkinci örnekte, Viyana nüshasında edilgenlik, Harid Fedai nüshasında etkenlik söz konusudur. İlgili fiilin geçtiği cümle şöyledir: “Müddet-i kalilede sefâ’in-i nusret-karîn yer yer müheyyâ olunup ‘adedü hasardan bîrûn kadırgalar müretteb ve mükemmel düzilüb”. Cümlenin gidişatına göre fiilin edilgen hâlde olması daha uygun gözükmektedir.

Üçüncü örnekte anlam değişikliği yoktur. Sadece yazım farkı vardır. Dördüncü örnekte Viyana nüshasında bir kâtip hatası söz konusudur, denilebilir.

Beşinci örnekte Viyana nüshası daha uygun gözükmektedir. Fiilin geçtiği cümle şöyledir: “Kuvvet-i dūş-i gâziyân-ı âhen-pūşden, akdâm-ı mü’minân yere degmeyüp mânend-i mürğ-i diyâr halkı uçurdılar. Ve ‘âmmeten bir âşiyân-ı üstüvâra karâr etmegiçün hümâ-yı himmetlerin ma’iyyetiyle tayerân

etdiler". Cümleden, gazilerin güçlerinden dolayı, bir kuşa benzetilen himmetlerinin yardımı ile *tayeran ettikleri*, yani uçtukları ve ayaklarının yere değmediği anlaşılmaktadır.

Altıncıda, Arapça dilbilgisi kuralları gereği Viyana nüshası doğrudur. "Müddet" sözcüğü müennes olduğu için onu tanımlayan sözcük de müennes olmalıdır. Yani "müddet-i medîd"de "medîd" müzekkerdir. "Medîde" olmalıdır. Yedincide, fiil esirlerin elbiselerinin çıkarılıp, onlara başka bir şeyin giydirilmesi ile ilgili olduğu için Harid Fedai nüshası doğru gözükmektedir.

Sekizinci örnek şöyle bir cümlede geçmektedir (72b-73a: 15/1): "...*Mîr-i Efrenc-i dalâlet-şi'ârun* *hakkından gelinmek niyetiyle rahş-ı hevâ-reftâre sûvâr olup; ahvâl-i mevzû'ât ve esrâr-ı meknûnâta herkes 'ârif ve vâkıf olmağîcün, tarz-ı şâhî üzre alâylar bağlayup ve cümle ağâyân atılap ve sipâhiyân-i encüm-şümâr kat-ender-kat 'alâ-mekâdirihim yeniçeri serverleri ile müretteb ve müheyyâ oldular*". Cümle geneline bakılırsa Harid Fedai nüshası daha uygun gözükmektedir.

İmlâ farklılıkları açısından sonuç olarak, nüsha genelinde tespit edilen imlâ farklılıklarından bir kısmının anlam değişikliğine yol açtığı ve bir kısmının da herhangi bir anlam farklılığına neden olmadığı söylenebilir. Ayrıca, her iki nüshadaki farklılıkların önemli bir kısmının da müstensihlerin dikkatsizliklerinden kaynaklanmış olabileceğini burada belirtmek gerekir.

b) Farklı okuyuşlar: Nüshalar arasındaki farklılıklardan bazıları Harid Fedai'nin yayımladığı nüshada bazı terkipleri farklı okumasından kaynaklanmıştır. Meselâ, Viyana nüshasında 5b/6a: 15/1'de yer alan şöyle bir cümle vardır: "*Kenâr-ı deryâyı nümûne-i mecma'ü'l-bahreyn itdiler*". Fedai³⁸ bu cümleyi şöyle okumuştur: "Kenâr-ı deryâyı nümûne-i mecma'ü'l-bahreyn". Viyana nüshasında cümlenin anlamı daha kolay anlaşılmaktadır: "Denizin kenarını, iki denizin kavuştuğu nokta gibi yapular".

Farklı okuyuşlara ikinci bir örnek 10b: 2'de cesurlar, kahramanlar, yiğitler anlamına gelen "*gürdân*" sözcüğü Fedai³⁹ tarafından "Kürdân" olarak okunmuştur ki, onun okuyuşuna göre sözcük "Kürtler" anlamına gelmektedir. Fedai'nin nüshasında bu sözcük "kürdân-ı neberd-gerdân" şeklinde geçmektedir ki, "savaşı döndüren, çeviren yiğitler, kahramanlar" anlamına gelmektedir. Viyana nüshasında cümle şöyledir: "Ümerâ-i ekrâddan Canbo-

³⁸ Fedai, a.g.e., s. 8.

³⁹ Fedai, a.g.e., s13.

lad Beg dâme 'izzuhu gürdân ile cânib-i garbîsinden meterisler kurub yev-mü'l-ehadde ma'a'l-itifâk...". Kıbrıs'ın fethinde Canbolad Bey ve adamlarının savaşın gidişatını değiştirecek şekilde gösterdikleri yiğitlikler hatırlanırsa, Fedai'nin okuyuşu olan "Kürdân-ı neberd-gerdân", yani "savaşı döndüren, çeviren Kürtler" yerine, "gürdân-ı neberd-gerdân", yani "savaşı döndüren, çeviren cesurlar, yiğitler veya kahramanlar" şeklindeki okuyuşun daha uygun olduğu söylenebilir.

c) Çok farklı kelimeler: İki nüshada bazı kelimeler çok farklı şekilde geçmektedir. Bu farklılıkların çoğu büyük anlam değişikliğine neden olacak niteliktedir. Bu farklı kelimeleri de küçük bir tablo hâlinde vermek mümkündür:

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Harid Fedai Nüshası
3a	5	Sipâhî	Sipîhr
6a	13	İsâl	İttisâl
10b	10	Mihr-i cân	Mihr-i cihân
11b	7	İki iki bin	İki üç bin
15b	6	Mağfîret	Mağrifet
27a	9	Kahr-ı pâdişâhiye	Kahrâmân-ı pâdişâhiye
34b	9	Sene-i mezbûrenin [978] Zi'l-hiccesinün on ikinci gününde	Sene-i mezbûrenin Zi'l-hiccesinün ikinci gününde

Tabloda verilen örnekleri kısaca değerlendirmek gerekirse, birincisinde Harid Fedai nüshasındaki, geçtiği cümlede "asmân, semâ" anlamına gelen "sipîhr" daha doğru ve anlamlıdır. Viyana nüshasında cümle şöyle başlamaktadır: "*Ol hurşîd-i sipâhî-i saltanat ü iclâl ve cemşîd-i serîr-i ma'dilet ü ik-bâle...*".

İkinci örnekteki "İsâl" ve "İttisâl" hemen hemen aynı anlamı taşımaktadırlar. Yalnız "İsâl" sözcüğünün metinde "İsâl bulunduğu gibi" şeklinde geçtiğine ve genelde de "İsâl buldurma, buldurulma" şeklinde kullanıldığına bakılırsa⁴⁰ Viyana nüshasının daha doğru olduğuna hükmedilebilir.

⁴⁰ Sâmi, a.g.e., s. 243; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, 12. bs., (Yayıma haz. Aydın Sami Güneçyal), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 450.

Üçüncüde, Harid Fedai nüshası doğru ve anlamlı görünmektedir. Cümle Viyana nüshasına göre şöyledir: “*Muhassal her gün ewel-i tulû‘-ı mihr-i cân-ârâdan âher-i grûb-ı âf-tâb-ı âlem-tâba ve ...*”. “Mihr-i cihân-ârâ” (dünyayı süsleyen güneş) genelde daha sık kullanılan bir tabirdir ve metne de daha uygundur.

Dördüncü örnekteki farklılık, Viyana nüshasının müstensihininin bir yanlışlığından kaynaklanmış gibidir. Beşincide, farklılık ya Harid Fedai nüshasının müstensihinden, ya da Fedai’nin okuyuşundan kaynaklanmaktadır. Zirâ “mağrifet” sözcüğünün en azından metne uyan bir anlamı yoktur. Doğrusu “affedilme, bağışlanma” anlamına gelen “mağfiret” olacaktır. Altuncuda, Viyana nüshası anlamlı ve doğru gözükmektedir. Viyana nüshasına göre (27a: 8-11) cümle şöyledir: “*‘Küffâ(r)-ı hâk-sârun şikâr-horde olan sefâ‘ini, sadamât-ı kahr-ı pâdişâhiye tahammül idemeyüb kırân⁴¹-ı bed-fi‘al cânibine teveccühi ve ...*”.

Sonuncu örnekte ise bir tarih farklılığı vardır. İki nüsha arasındaki fark on gündür. Miladî karşılığı 7 Mayıs 1571 olan bu tarih, Mağusa kalesinin fethi için ikinci muhasara teşebbüsünün başlangıç dönemine aittir. Kıbrıs’ın fethi ile ilgili *12 Numaralı Mühimme Defteri*’nde (978-979 / 1570-1572)⁴² bu tarihle ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Dolayısı ile hangi tarihin doğru olduğunu şu an için tam tespit edebilmek güç gözükmektedir. Aslında söz konusu tarih farklılığı fazla bir öneme sahip gözüküyor. Çünkü Hicrî 978’in 12 veya 2 Zilhicce’si önemli bir olayın veya gelişmenin kesin başlangıç veya bitiş tarihi değildir.

ç) Atlanmış kelimeler ve kelime grupları: Bunlar da, iki nüshayı birbirinden ayıran en önemli farklılık unsurlarındandırlar. Bu gruba örnek teşkil edebilecek bazı farklılıkları içeren yine şöyle bir tablo hazırlamak mümkündür:

⁴¹ Viyana nüshasında “krân” olarak geçen bu sözcük, Harid Fedai nüshasında “kırâl” şeklinde yazılmıştır ki, bu şekil daha doğrudur.

⁴² *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572) / Özet-Transkripsiyon ve İndeks*, I-III, (Haz. Komisyon), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Nu. 33, 1996.

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Harid Fedai Nüshası
4a	6	Allahümme kemâ ce'alte ağsâne'l-lisân fi besâtîni evvâhi'l-insân müsmireten <i>bi-zikri</i> vasfihi'l-cemil ic'al celile 'inâyetike'l-kâ'ide ve'd-delil	Allahümme kemâ ce'alte ağsâne'l-lisân fi besâtîni evvâhi'l-insân müsmireten, vasfihi'l-cemil ic'al celile 'inâyetike'l-kâ'ide ve'd-delil
6b	13/14	Taht-ı eyâletlerinde <i>olup</i> olan	Taht-ı eyâletlerinde olan
10b	2	Gürdân	Kürdân-ı <i>neberd-gerdân</i>
23b	3 / 4	Bahâdurân-ı şîr-pişe	-
45b	1	Şurû' olundu. Çünkü vifâk-ı cumhûr ...	Şurû' olundu. [Başlık] <i>Âsâkir-i nusret-makrûn yer yer muvâfa-kat ve zümre-i muvabhidîn taraf taraf mutâbakât edüp üçüncü def'a yürüyüşleridir. Çünkü vifâk-ı cumhûr...</i>
45b	6	... 'asâkir-i nusret penâhun .... İttifâk-ı vifâk-ı pür-eşvâkı <i>perâkende</i> berekâtunda melâ'in-i bed-âyinün tobları 'amal-mânde ve .... Olub	... 'asâkir-i nusret penâhun .... ittifâk-ı vifâk-ı pür-eşvâkı berekâtunda melâ'in-i bed-âyinün tobları 'amal-mânde ve .... Olub
74a	13	Güşe-be-güşe <i>sehri</i> seyr etdirdi	Güşe-be-güşe seyr etdirdi

Birinci örnek Arapça bir duâ cümlesidir. Viyana nüshasında olup da, Harid Fedai nüshasında bulunmayan “*bi-zikri*” sözcüğünün eksikliği, söz konusu dua cümlesinde bir anlam bozukluğuna neden olmaktadır. Bu cümle aşağıda beşinci grupta daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İkinci örnekteki “*olub*” sözcüğü Viyana nüshasında fazladan yazılmıştır. Harid Fedai nüshası daha doğrudur.

Üçüncüde, Viyana nüshasında bizim okuyuşumuza göre, yiğitler, cesur- lar anlamına gelen “gürdân”, Fedai'nin kendi nüshasındaki okuyuşuna göre Kürtler anlamına gelen “Kürdân” ismi, Harid Fedai nüshasında “savaş çeviren, döndüren yiğitler veya Kürtler” şeklinde çevrilebilecek olan “*neberd-gerdân*” tamlaması ile birlikte geçmektedir.

Dördüncüde, Viyana nüshasında olup da, Harid Fedai nüshasında bulunmayan “*bahâdurân-ı şîr-pişe*”, ait olduğu cümlelerin öznesi durumunda olduğu için önemlidir.

Beşincide, Harid Fedai nüshasında verilen başlık Viyana nüshasında atlanmıştır. Dolayısı ile Viyana nüshası girişten sonra 24, Harid Fedai nüshası ise girişten sonra 25 “bâb”tan oluşmuş gözükmektedir.

Atuncıda, bolluk, çokluk anlamında kullanılan “perâkende” sıfatı cümlede çok önemli bir anlam farkına yol açmamaktadır.

Sonuncu örnekte ise, Viyana nüshasında yer alan “*şehri*” sözcüğü cümlelinin anlamını değiştirmektedir. En azından belirsizlikten kurtarmaktadır. Nereyi seyr ettirdi sorusuna cevap oluşturmaktadır.

d) Nüsha farkı olmadığı hâlde, okuma, transkripsiyon ve tercüme konusunda gözden kaçanlar: Elindeki Pîri'nin fetihnâmesinin nüshalarını büyük emek ve gayret sarfederek hazırlayarak önemli bir çalışma ortaya koymuş olan Kuzey Kıbrıs'ın en önemli araştırmacılarından birisi olan Harid Fedai'nin transkripsiyon ve tercüme konusunda doğal olarak gözünden kaçan bazı durumlar da olmuştur. Önce okuma ve transkripsiyon hususundaki bazı durumlara şu şekilde birkaç örnek vermek mümkündür:

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Fedai'nin okuyuş veya transkripsiyonu
46b	2 / 3	Âyâtü'z-zafer	Âyâtü'l-zafer
54a	14	Evbâşdan bir kesük baş	Evbâşdan bir kesün baş
71b	1	Emel-i nâ-me'cür	Emel-i nâ-mâ'i cevri
74b	8	Rûsiü'l-asl	Rûsbiyyü'l-asl

Tabloda görüldüğü gibi, birinci ve dördüncü örnek transkripsiyonla ilgilidir. İkinci ve üçüncü ise doğrudan okuyuşla ilgilidir. Birinci örnek zafer ayetleri; ikincisi, evbâşdan (ayak takımı) bir kesik baş; üçüncüsü, ecri, yani karşılığı verilmemiş, karşılığı olmayan ümit, arzu ve dördüncüsü ise Rus asıllı anlamına gelmektedir.

Fedai'nin⁴³ çalışmasındaki tercüme hususunda da birkaç noktayı belirtmekte yarar vardır. Fedai, yayımladığı fetihnâme nüshasında geçen konuyla ilgili *Kur'ân-ı Kerîm* âyetlerinin tercümesinde önemli bir zorlukla karşılaşmamış gözükmektedir. Çünkü çalışmasında her ne kadar kullandığı kaynakları belirtmemişse de, âyetlerin tercümesinde Türkçe açıklamalı bir *Kur'ân-ı Kerîm*'den faydalandığında şüphe yoktur. Dolayısıyla âyet tercümelerinde kayda değer bir problemle karşılaşılmamıştır⁴⁴. Bununla birlikte, fetihnâmelerde Arapça ibâreler yalnızca âyetlerden ibâret değildir.

⁴³ Fedai, a.g.e.

⁴⁴ Bu konuda da istisnâlar vardır. Meselâ, Viyana nüshasına göre 4a/4b: 15/1'de geçen ve âyet olduğu anlaşılan şöyle bir kayıt vardır: “*Feddale'l-lâhü'l-mücâhidine 'ale'l-kâ'idine derece-*

Fetihnâmelerde âyetlerden başka, Arapça kaydedilmiş hadisler, duâlar ve atasözleriyle de sıklıkla karşılaşılabilir. Yapılan incelemeler sonucunda Fedai'nin özellikle bu sonuncular hususunda sıkıntı çektiği görülmüştür. Öyle ki, âyetler dışındaki Arapça ibârelerin Türkçe'ye tercümelerinin yeniden gözden geçirilmesinde yarar gözükmektedir. Bu duruma birkaç örnek verilebilir: Birincisi, Viyana nüshasına göre 4a/4-6'da şöyle bir duâ vardır: *"Allahümme kemâ ce'alte ağşâni'l-lisân fi besâtüni efvâhi'l-insân müsmireten bi-zikri"⁴⁵ vasfihi'l-cemil ic'al celile 'inâyetike'l-kâ'ide ve'd-defil".* Fedai⁴⁶ bu duâyı iki kısma ayırmış ve şu şekilde tercüme etmiştir: Birinci kısmı; "Ey Allahım! Lisanları çeşitli kıldığın gibi bahçelerde (biten bitkilerden) çeşitli kokular saçan çiçekleri insan için (yarattın)" ve ikinci kısmı; "O'nun en güzel yanı (vasfı), yüceliği "yardım" olarak üstün kılması. Tıpkı yol gösteren kılavuz gibi". Bu duâ cümlesinin Kıbrıs'ın fethine serasker tayin edilen ve Hz. Peygamberin ismini taşıyan ve onu hatırlatan Lala Mustafa Paşa'nın isminin hemen ardından geldiğini de hatırlatarak, teşbihlerle bezenmiş söz konusu cümle şu şekilde de tercüme edilebilir: *"Ey Allahım! İnsanların ağız bahçelerinde O'nun [Hz. Peygamberin] güzel vasfını zikretmekle, yani annakla meyve veren lisân fidanlarını meydana getirdiğin gibi, yol gösterici ve kılavuz olan inâyetini celil kıl, yani bize büyük inâyetler (yardım) eyle".* Çünkü girilen olay, yani Kıbrıs'ın fethi on altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ve Akdeniz dünyasının en önemli hâdiselerinden birisiydi.

Fedai'nin Arapça tercüme konusunu tekrar gözden geçirmesi gerektiğini hatırlatan durumlara bir başka seçkin örnek daha vermek mümkündür. Yine Viyana nüshasına göre 65b/3'de, kendisinden, Venedikli Mağusa kale komutanı ve adamlarının fethin neredeyse tamamlandığı bir esnâda ellerinde bulunan "ehl-i İslâmî hedm ü katl itmekle anların haktan gelinüp itdiği kabâyh mukâbelesinde cezâ-yi sezâsın virmek câ'iz" olup olmadığı hu-

---

ten". Fedai (a.g.e., s. 6, 6 numaralı dipnot) bu cümleyi şu şekilde tercüme etmiştir: "Allah mücahitleri kat-be-kat daha üstün kıldı". Fakat Allah'ın mücahitleri kimlere göre üstün kıldığı çevrilen cümlede belirtildiği hâlde tercümede belirtilmemiştir. Cümlede geçen "kâ'idin" sözcüğünün "oturucu, oturan, oturmuş" anlamı vardır (Devellioğlu, a.g.e., s. 482). Buna göre cümle şöyle tercüme edilebilir: "Allah mücahidleri, yani Allah yolunda savaşanları bu savaşa katılmayanlardan, yani geride evlerinde oturup kalanlardan derece derece faziletli, yani üstün kıldı". Burada cihâd sözcüğünün diğer anlamları da göz önünde bulundurulursa, "Allah yolunda savaşma"nın sadece silahla çarpışma anlamına gelmeyeceği ve kısaca Allah için ve onun yolunda çalışma, gayret gösterme gibi anlamları da bulunabileceği hatırlanmalıdır.

⁴⁵ Harid Fedai nüshasında "bi-zikri" ibâresi yoktur.

⁴⁶ Fedai, a.g.e., s. 6, 2-3. dipnotlar.

susunda fetvâ talep edilen ve fetvâyı veren “Cezîre-i mezbûrede müftî-i vakt”, yani zamanın müftüsü için kullanılan şöyle bir bir elkâb vardır: “Efdâlü'l-mevâlî ve zuhri'l-e'âlimü'l-ma'âlî”. Fedai⁴⁷ bu ibâreyi şu şekilde çevirmiştir: “Fazılların övüncü yaptıklarından, âlimlerin sıkıntısı ise yorumlarından gelir”. Eğer bu elkâb cümlesi Arapça bir atasözü olup da, meselâ Fedai'nin verdiği gibi başka bir anlama sahip değil ise, bu ibâreyi en azından bir elkâb olarak şu şekilde tercüme etmek daha uygun gözükmektedir: “Mevleviyet pâyesine yükselmiş hâkimlerin faziletlilerinin övüncü ve yüksek ve ince ilimlerin, sıraların en yüksek âlimlerinin nâdir bulunanı”. Tabii söz konusu ibâreye metne uygun olarak bu şekilde bir anlam verebilmek için Osmanlı tarihi ile ciddi ölçüde ilgili olmak gereği âşikârdır.

Sonuç

Her bilim dalında olduğu gibi tarih ilminde de bilginin sonu yoktur denilebilir. Genelde Türk tarihi, özelde de Kıbrıs Türk tarihinin kaynaklarının çok büyük bir kısmı henüz gün ışığına çıkarılamamıştır. Bu konuda sınırlı da olsa, çalışmalar sürmekte ve her gün yeni yeni belge ve bilgiye şahit olunmaktadır. Birinci dereceden olmasa da, arşiv kaynaklarınca desteklenmek ve test edilmek kaydıyla en azından adanın zaptı esnasında cereyan eden savaşın tarihi, ya da başka bir deyişle, askerî tarih açısından büyük önem taşıyan Kıbrıs fetihnâmeleri için de aynı şey söz konusudur. Bugün olduğu gibi bundan sonra da yeni yeni fetihnâme örnekleri veya bunların farklı nüshaları ortaya çıkmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

Bu araştırmada tanıtımını ve Fedai'nin incelediği Türkiye nüshaları ile karşılaştırmasını yapmaya çalıştığımız Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının Viyana nüshası onlardan yalnızca bir tanesidir. Bu araştırma sonucunda anlaşılmıştır ki, Harid Fedai tarafından Türkiye'deki bilinen iki nüshası yayımlanan Pîrî'nin Kıbrıs fetihnâmesinin başka bir nüshası olan Viyana nüshası ile Harid Fedai nüshası arasında hem içerik açısından büyük benzerlikler, hem de aynı zamanda Viyana nüshasının yeniden basılmasını gerektirecek kadar farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada iki nüsha arasındaki farklılıklara ancak sınırlı sayıda örnekler verilebilmiş olduğu da belirtilmelidir. Ayrıca bir son söz olarak, Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının elindeki nüshaların edisyon kritiğini yaparak uzun uğraşlar neticesinde yayımlamayı başaran araştırmacı Harid Fedai'nin başarısının göz ardı edilemeyeceği gerçeğini burada vurgulamak gerekir.

⁴⁷ Fedai, a.g.e., s. 74, 1 numaralı dipnot.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KIZ ÖĞRETMEN OKULUNDA GÖREV YAPAN KADIN İDARECİ VE ÖĞRETMENLER İLE OKUTTUKLARI DERSLER

MUSTAFA ŞANAL*

Giriş

Son yıllarda kadın eğitime ilişkin araştırmaların çoğaldığı gözlemlenmektedir. Gerek tarihi boyutu içerisinde ve gerekse de güncel olarak kadın sorunları araştırılmakta ve bu araştırmalara dayanan bir çok yayın yapılmaktadır. Ancak tarihi boyutu içerisinde kadın idareci ve öğretmen yetiştirilmesi ile bu idareci ve öğretmenlerin etkinliği meselesi ihmal edilmiş, çoğu zaman da sorun olarak bile ifade edilme şansını bulamamıştır. Oysa günümüzde kadın öğretmenlerimizin okul yöneticiliğine ilişkin istek ve tutumları ile yetkililerin ve toplumun okul yöneticisi kadın öğretmenlere bakışı, bir ölçüde, eğitim tarihimizde görülen anlayış ve uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle pek çok konuda olduğu gibi, kadın öğretmenler ve okul yöneticiliği ilişkisinin eğitim tarihimizdeki kökenlerinin ve gelişme sürecinin bilinmesi gerekmektedir¹. İşte bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunda (Dârülmualimât) görev yapan kadın öğretmenler ile bu kadın öğretmenlerin hangi dersleri okuttukları ve hangi idari görevlerde buldukları incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunun tarihsel süreç içerisinde göstermiş olduğu gelişim ve dönüşümler hakkında bilgi verilmeye çalışılmış, daha sonra ise bu öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenlerin kimler olduğu ve bu öğretmenlerin hangi dersleri okuttukları konusuna değinilmiştir. Böylece çalışma iki konu başlığı üzerine inşa edilmiştir. Bu konu başlıkları şunlardır:

a- Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunun kuruluşu ve tarihsel gelişimi,

* Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi, KAYSERİ.

¹ Yahya Akyüz, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadın Öğretmenler ve Okul Yöneticiliği", *2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Eğitimde Yansımalar:VI*, Ankara, 2001, s.250.

b- Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunda görev yapan kadının idareci ve öğretmenler ile bu öğretmenlerin okutmuş oldukları dersler.

A- Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi

Osmanlılarda Tanzimat'tan önce kızlar için tek eğitim müessesesi sıbyan mektepleri olup bu okullara beş-altı yaşlarındaki kız ve erkek öğrenciler devam ederlerdi. Erkekler ve kızlar için ayrı ayrı açılmış olan sıbyan mektepleri olduğu gibi kız ve erkek çocuklarının birlikte devam ettikleri sıbyan mektepleri de vardı. Bu okullara erkek çocukları ergenlik çağına, kız çocukları ise "kaç-göçü" gerektiren bir yaş ve bünyeye erişinceye kadar devam ederlerdi. Öğretmenler erkek olduğu için yaşları dokuzu geçmiş kız çocukların okula devam etmesi uygun görülmezdi. Ancak hali vakti yerinde olan bazı varlıklı ve kültürlü ailelerin kızları, ya özel öğretmenlerden dersler alarak ya da kendi kendilerini yetiştirmek suretiyle dini ve edebi bilgilerini artırma imkanı bulabilirdi.

Bu dönemde kızların eğitimi sıbyan mektepleri ile sınırlı kalmıştır. Kızların sıbyan mekteplerinden sonra gidebilecekleri okullar yoktu. Orta ve yüksek öğretim kurumları olan medreseler toplumda yaygın olmasına rağmen, buralara sadece erkek öğrenciler girebilmekteydi².

Tanzimat ile Batı'ya açılan Osmanlı İmparatorluğu'nun idari ve siyasi yapısında ortaya çıkan değişiklikler, fikri ve sosyal yapıda da tedrici olarak değişikliklere yol açmıştır³. Bu değişimlerden etkilenen müesseselerin başında aile ve onun içindeki kadın gelmiştir. Bu devirde kadın, evin içinden dışına doğru açılmıştır⁴. Özellikle 1850'li yıllardan itibaren, basın ve yayın organlarında ülkenin kalkınması için erkek eğitimi kadar kadın eğitiminin de gerekli olduğu sık sık vurgulanır hale gelmiştir⁵. Nitekim sıbyan mekteplerinin üstünde ve orta öğretimin ilk derecesi sayılabilecek kızlara özgü ilk

² Yahya Akyüz, "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlıda Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi", *Tarih ve Toplum*, XXXIII/195 (Mart 2000), s.159.

³ 1839-1908 yılları arasında batılılaşma döneminde eğitim alanında görülen gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Akşin Somel, *The Modernization Of Public Education In The Ottoman Empire 1839-1808*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 2001, s.1-414.

⁴ Sema Uğurcan, "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s.498.

⁵ Cemil Öztürk, *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul, 1998, s.31.

okul Ocak 1859'da İstanbul'da açılmıştır. Bu okula Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüşdiyesi, Sultanahmet (At Meydanı) Kız Rüşdiyesi de denilmekteydi. O yıllarda Tanzimat dönemi devlet adamları, İstanbul'da sıbyan mekteplerindeki erkek ve kız çocuklarını birbirinden ayırıp, ayrı ayrı mekteplerde okutmaya başlamışlardır. İşte Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi, Tanzimat'ın ilanından yirmi yıl sonra ülkenin eğitim sorunlarını biraz daha fark etmiş, kızların eğitimine biraz daha ilgi duymaya başlamış bir toplumsal çevrede açılmış oluyordu⁶.

Türkiye'de kadın eğitiminin gelişim sürecinde çok önemli bir dönüm noktası olan kız rüşdiyelerinin açılması, bu okullarda istihdam edilecek "kadın öğretmenlerin" yetiştirilmesi sorununu gündeme getirmiştir⁷. Dönemin sosyolojik yapısı bu okullarda derslere kadın öğretmenlerin girmelerini zorunlu kılmaktaydı. Fakat kız rüşdiyelerinde derslere girecek bayan öğretmen bulunamadığı için ahlâkına güvenilir, yaşlı erkek öğretmenler de bu okullara öğretmen olarak tayin edilmişlerdir⁸.

Kız rüşdiyeleri için kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi zorunluluğu geçirdiğinden hareketle dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan 1 Eylül 1869 tarihli *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nde "kız mekâtib-i sıbyaniye ve rüşdiyesine muallimler yetiştirmek üzere" İstanbul'da bir Dârülmuallimât'ın açılması öngörülmüştür⁹. Bu Nizamnâmenin 68-78. maddeleri Dârülmuallimât ile ilgilidir. *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi* ile kurulacak olan Dârülmuallimât'ın teşkilatı, öğretim kadrosu, öğrencilerde aranacak şartlar ile müfredat programının nasıl olacağı gibi hususlara yer verilmiştir.

Dârülmuallimât'ın açılması için gerekli hazırlıklara derhal başlanmıştır. İstanbul'da Sultanahmet'te Ayasofya civarında Yerebatan Caddesi'nde ahşap bir konak kiralanarak okul binası olarak düzenlenmiştir¹⁰. Ayrıca aylık 200 kuruş maaş ile bir kapıcı ve 150 kuruş maaş ile bir de hizmetçi görevlendirilmiştir¹¹. Yine gazetelere de ilanlar verilmek suretiyle Dârülmuallimât'a öğretmen ve öğrenci temin etme yoluna gidilmiştir. Örneğin, 1 Zilkade 1286 tarihli *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayınlanan bir ilanda "Dârülmuallimât'a

⁶ Akyüz, "a.g.m", s.160.

⁷ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, 1996, s.10.

⁸ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Ankara 1967, s.21.

⁹ Tefik Temelkuran, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 36 (Eylül 1970), s.61-62.

¹⁰ BOA, *İrâde, Dahiliye*, Numara:42823, Lef: 6

¹¹ BOA, *İrâde, Dahiliye*, Numara:42823, Lef: 6

alınacak olan kadınların 13 yaşından aşağı ve 35 yaşından yukarı olmamaları gerektiği” belirtilmiştir¹².

Dârümuallimât’a öğrenci temin etmek amacıyla 7 Zilkade 1286 (8 Şubat 1870) tarihinde Maarif Nazırı Saffet Paşa ile Maarif Nezâreti İdare Dairesi azasından Mecit ile İlmiye Dairesi azasından Mustafa Efendilerin de hazır oldukları bir komisyonun yapmış olduğu sınava 32 öğrenci katılmış, bu sınavda öğrenciler, Emsile, Amel-i Erbaa, Coğrafya, İmlâ, Sülûs Yazı, Resim ve Nakış-Hiyatet derslerinden sınava tâbi tutulmuşlardır¹³. Nihayet Dârümuallimât, 26 Nisan 1870 Salı günü Maarif Nazırı Saffet Paşa’nın bir nutku ile açılmıştır. Saffet Paşa Türk eğitim tarihi için oldukça önemli olan bu konuşmasında Türk kadınlarının cehaletini ve İslamın kadın eğitimine verdiği önemi dile getirmiştir¹⁴. Mahmut Cevad ise Dârümuallimât’ın kuruluşunu şu cümleleri ile dile getirmeye çalışmıştır:

“87 muharreminde inas rüşdiyelerine muallime yetiştirmek üzere bir Dârümuallimât küşad edildi. Dar-ı mezkûr Ayasofya civarında tedârik olunan bir hanede Maarif-i Umûmiye Nâzırı Saffet Paşa tarafından mühim bir makale iradıyla küşad edilmiştir¹⁵.”

Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nin Dârümuallimât’a ilişkin hükümlerinin büyük bir kısmı uygulanamamıştır. Örneğin, bir çok külfete ve güçlüğü yol açacağı gerekçesiyle Gayrı Müslime Dairesi’nin açılmasından vazgeçilmiş, bu durum ilgili arşiv belgesinde şu söz ile dile getirilmiştir¹⁶:

“...nizam ahkâmına nazaran her cemaate kendi lisanınca tedris olunmak üzere Dârümuallimât’ın muhtelit olması lazım geliyor ise de şu hal birçok müşkilat ve tekâlifâtı dâ’i olunacağından Dârümuallimîn hakkında dahi icra olunacağı vecihle şimdilik yalnız islâm dairesi küşadiyle muameleleri ona göre tayin kılınmıştır...”

Sultan İkinci Abdülhamit devrinde 1892 yılında Dârümuallimât’ta, hazırlık okulu niteliğinde altı yıllık bir İhtiyat Kısmı kurulmuştur. İhtiyat Kıs-

¹² *Takvim-i Vekâyi*, 1 Zilkade 1286, Defa:1184.

¹³ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârümuallimât 1870*, İstanbul 1933, s.3-4.

¹⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 25 Muharrem 1287, Defa:1217; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, İstanbul 1977, s.671-67; Aziz Berker, *Türkiye’de İlköğretim*, Ankara, 1945, s.99-100.

¹⁵ Mahmut Cevat, *Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, 1338, s.115.

¹⁶ *BOA, İrade, Dahiliye*, Numara:42823, Lef: 6.

mi'nin kuruluşu 20 Kânûn-ı Sani Sene 1207 (1892) tarihli arşiv belgesinde şu şekilde dile getirilmiştir¹⁷:

“İnas mekâtibine muallime yetiştirilmek üzere mukâddema tesis etmiş olan Dârülmuallimât'ın programca ıslah ve tâdiline eşşed (şiddetli) ihtiyacı tahakkuk etmesine binâen buna mahrec olmak ve müddet-i tahsilîyesi altı seneden ibaret bulunmak üzere İbtidâî ve Rüşdiye kısmı dahi teşkil ve Dârülmuallimât kısmının müddet-i tahsilîyesi üç sene olarak tertip ve icap eden dersleri tanzim ve tâdil kılınmış ve elyevm mevcut ve müstâhdem bulunanlardan mâdâ zükûr ve inâsdan istihdamına lüzum görölerek ehliyet ve emniyet asabından intihâb ve tâyin edilen ve sene-i haliye kânûn-ı sanisi ibtidâsından itibaren tedrisata başlandırılan muallimin ve muallimata müceddeden 3500 gurus maaş itâsi icap eylemiş ve le-del havale meblağ-i mezburun taşralarda henüz inşa olunmayan mekâtib adedine mürettebatı mevkufatundan mezkûr Dârülmuallimât tahsisatına naklen ve mezkûr kânûn-ı sani ibtidâsından itibaren tahsisi ve tevsiyesi lazım geleceği hükmü muhasebeden ifade kılınmış suret-i maruza muvafık halde ve maslahat bulunmuş olmakla nezd-i sami-i cenab-ı sadaretpenahilerinde karin-i tasvib-i âli olduğu suretle icra-yı mutktezâsı husus-ı sami-i âliye-i hidiv efhamileri şayan buyrulmak babında emri-i ferman hazret-i veliyü'l emrindir.”

17 Temmuz 1311 (29 Temmuz 1895) yılında yayınlanan *Dârülmuallimât ile İhtiyat Kısmına Mahsus Tâlimât* ile Dârülmuallimât'ta okulun idarî yapısı, öğretim kadrosu, öğrencileri, ders programı gibi hususlarda yeni düzenlemelere gidilmiştir:

“Madde-3: Dârülmuallimât, mekâtib-i ibtidaiye ve rüşdiyeye muallime yetiştirmek üzere üç sene için müesses ise de altı senelik bir de ihtiyat kısmı olup bu da esasa tâbi ve inas mekâtib-i rüşdiyesine muadildir.

Madde-5: İhtiyat kısmı sınıflarına dahil olmak isteyenlere bir heyet-i mümeyyize huzurunda imtihanları icra olunarak müstahak oldukları sınıflara kabul olunur. Alehtlak Dârülmuallimât'a dahil olmak isteyen inâsın tezkere-i osmaniyelerini ve hüsn-i hal ve şanlarına

¹⁷ BOA, *İrâde, Dahiliye*, Numara:42823, Lef:1-2.

dair mahallerinden lazım gelen ilmühaberleri ve aşı şahadetname-
siyle emraz-ı sariyeden beri olduğunu mübeyyin tabib maruf rapo-
runu ibraz eylemeleri meşruddur¹⁸.

Buna göre, Dârülmualimât, ibtidâiye ve rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere kurulmuş olup, öğretim süresi üç yıldır. Ayrıca Dârülmualimât'a bağlı bir de İhtiyat Kısmı bulunacaktı. Bu kısım öğrenim süresi altı yıl olacak ve rüşdiyelere denk olacaktı. Buradan mezun olanlar, diğer rüşdiyelerden mezun olanlar gibi Dârülmualimât'a ancak yapılacak seçme sınavında başarılı oldukları takdirde girebileceklerdi. Yine 1895 Tâlimâtı ile, okulun bir "erkek müdürü" ve onun maiyetinde bir "kadın müdiresi" olacaktı. Bunlar, Maarif Nezâreti tarafından seçilip atanacaklardı. Müdür, Tâlimât hükümlerini uygulama yetki ve sorumluluğuna sahipti. Müdire, okulun dış işlerinde ve yazışmalarına "asla karışmayacak" okulun iç işlerinde de, erkek müdürün onayını almadan küçük ya da büyük herhangi bir uygulamaya kesinlikle girişemeyecekti. Müdüre daima, müdür ise haftada en az iki kez dershaneler ile nakış odasını dolaşır, okuldaki tüm personelin görevlerini tam olarak yapıp yapmadıklarını denetleyecekler, hatta derslerde bizzat hazır bulunarak eğitim-öğretim sürecini bizzat izleyecekleri¹⁹. Böylece, 1895 Tâlimâtı, kadın müdirenin konumunu erkek müdürden daha alt düzeyde belirlemiş, onun yönetimle ilgili yetkilerini ve görevlerini geniş ölçüde kısıtlamış, gerçek yönetimin ve yetkilerin erkek müdürde olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu hükümler, o tarihten 26 yıl önce yayımlanan Maarif-i Umûmiye Nizam-nâmesi'ne göre daha geriye giden bir zihniyetin de işaretidir²⁰.

II. Meşrutiyet dönemi, kadınların eğitimi konusunda çok yoğun tartışmalar ve yayınların yapıldığı dönem olmuştur. Bunun temel nedenleri şunlardır:

1-1908'de sansürün kaldırılması ve bir fikir ve tartışma özgürlüğü ortamının oluşması ve böylece herkesin düşüncelerini söylemeye imkân bulması,

2-Batı ülkelerindeki yaşantının ve kadınların durumunun daha iyi tanınması,

3-Kız çocuklarını eğitebilmek ve okullandırmak için çok sayıda kadın öğretmenin yetiştirilmesinin gerekli olduğunun anlaşılması,

¹⁸ *Maarif Salnamesi, Sene:1317, Sayfa:321-322* (Bu salnamede, 1895 tarihli Talimâtın tam metni bulunabilir.)

¹⁹ *Maarif Salnamesi, Sene:1317, Sayfa:321-322* (Madde: 6-9).

²⁰ Yahya Akyüz: *a.g.m.*, s.163.

4-Balkan ve I. Dünya Savaşlarının ve bunların sonunda ortaya çıkan sosyal yıkım ve felaketlerin etkileri. Bu etkiler toplumda iki şekilde görülmüştür:

a- Toplumda kadının fikrî ve bedenî gücüne ihtiyaç duyulması,

b- Savaşlar ve felaketlerin her alanda olduğu gibi, kadın konusunda da Osmanlı yönetici ve aydınlarını bir özeleştirme yapmaya ve geleneksel olumsuz tutum ve davranışlardan kurtulma çabalarına yönelmesi²¹. Nitekim, dönemin önde gelen eğitimcilerinden biri olan Sâtu Bey bu dönemde eğitime duyulan ilgiyi şu sözleri ile ifade etmiştir:

“...Balkan felaketleri herkesin gözünü açtı, yalnız ordunun kuvvetli bulunmasının kâfi olmayıp memlekette maarifin münteşir bulunmasının lazım olduğu kanaati herkeste hasıl oldu²².”

Ancak bu dönemde gerek eğitim ve gerekse de kadın hayatında süratli bir gelişme ve değişme yaşanırken, Dârümuallimât, sarf edilen tüm çabalara rağmen, bu süratli değişim ve dönüşüme ayak uyduramamıştır. Çünkü, hâlâ mutaassıp bir zihniyet okulun hayatına hâkim durumdaydı. Erkek öğretmenlerde yine yaşlı ve çirkin olma şartı aranıyor, müdür yalnız başına okula giremiyordu²³. Sâtu Bey, bu manzarayı şu sözleri ile dile getirmiştir:

“...müdür asıl mektebin binasından ayrı dairede bulunacak, yalnız mektebin mübaayatu ve hâricî işleri ile meşgûl olacaktı. Muallimler de o dairede bulunacaklar. Binaya yalnız ders için gireceklerdi. Muallim binanın kapısından girince kendisine bir mubassıra refakat ediyordu. Muallim dersinden çıkar çıkmaz yine bu mubassiranın refakatiyle binayı terk ediyordu²⁴.”

Halide Salih (Edip Adıvar), *Tanin* gazetesinde yazdığı bir makalesinde, Dârümuallimât'tan bu hali ile nitelikli öğretmenler yetişemeyeceğini ifade ediyordu. Çünkü Dârümuallimât, Halide Salih'e göre idâdî derecesinde bir okul diye açılmasına rağmen bu hali ile rüşdiyelerden bile daha aşağıda idi. Okulda Pedagoji bile okutulmuyordu. Ayşe Sıdika Hanım hariç, şimdiki kadar okulu yöneten şahıslar yetersiz ve başarısız kimselerdi. Halide Salih'e

²¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, İstanbul 1999, s.229-230; Akyüz, "a.g.m.", s.164.

²² Sâtu., "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi" *Muallim*, 19 (15 Şubat 1324), s.663.

²³ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.16.

²⁴ Sâtu, "a.g.m.", s. 662.

göre, Dârümuallimât'ın gerçek anlamda bir öğretmen okulu haline gelmesi için en iyi yol, okulun Amerika'daki öğretmen okulları modelinde ve bir Amerikalı eğitimcinin gözetiminde yeniden düzenlenmesi idi²⁵. Kamuyunda vukû bulan bu gelişmeler neticesinde Dârümuallimât, 1910-1911 öğretim yılından itibaren, birinci sınıftan 65 öğrenci ile başlanarak yatılı hale getirilmiştir. Böylece, bu tarihe kadar toplam 731 mezun veren Nehârî Dârümuallimât tarihe karışmıştır²⁶. Bu yeni yapılanma ile okulun öğrenim süresi iki yıla indirilmiştir. 1913-14 öğretim yılında uygulamalı eğitim yapmak amacıyla okula bağlı bir Tatbikat Mektebi açılmış, bu mektebin birinci muallimeliğine Aleksanyan, vekilliğine Hürmüz Hanım, ikinci muallimeliğine Asiyе, üçüncü muallimeliğine Lûtfiye, dördüncü muallimeliğine Hamide ve beşinci muallimeliğine de Fatma Behiye Hanımlar tayin olunmuşlardır²⁷.

1914-1915'te yayınlanan Dârümuallimât Programı ile okul;

1-Kısm-ı İbtidâî, 2-Dârümuallimât-ı İbtidâiye, 3- Ana Muallim Mektebi, 4-Ana Mektebi olmak üzere dört kısma ayrılmıştı. Kısm-ı İbtidâî'nin öğretim süresi beş yıldır ve Dârümuallimât-ı İbtidâiye'nin uygulama okulu niteliğindedir. Dârümuallimât-ı İbtidâiye, biri ihzârî olmak üzere beş yıllık idi. Ana Muallim Mektebi'nin öğretim süresi ise bir yıldır. Ana Mektebi, Ana Muallim Mektebi'nin uygulama okulu niteliğindedir²⁸.

Öztürk'e göre 1914-15 programının getirmiş olduğu en önemli yenilik Ana Muallime Mektebi'nin kuruluşuna zemin hazırlamış olması ve Türkiye'de anaokulu öğretmeni²⁹ yetiştirme sürecini başlatmasıdır³⁰. Ana Muallime Mektebi, 42 öğrenciyle öğrenime başlamıştır. Bir yıl sonra 42 öğrenciden 34'ü Türkiye'nin ilk ana okulu öğretmenleri olarak mezun olmuşlardır³¹. Ancak 1914-1915 tarihli Dârümuallimât Programı da fazla uzun ömürlü olamamıştır. 1915'te yayınlanan *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizam-nâmesi* ile Dârümuallimât, yeniden yapılandırılmıştır. Bu Nizamnâme, toplam 39 maddeden ibaret olup, İbtidâî, İhzârî ve Âlî Kısımlarından oluşan

²⁵ Halide Salih, "Maarif Nezâreti Daire-i Aliyesine: Dârümuallimât", *Tanin*, Numara:56 (12 Eylül 1324).

²⁶ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.42.

²⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.44.

²⁸ *Dârümuallimât Programı*, İstanbul 1330, s.3

²⁹ Türkiye'de ana okullarının tarihsel süreç içerisinde kuruluşu ve gelişimi için ayrıntılı bilgi için bk. Yahya Akyüz, "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihiçesi", *Millî Eğitim*, 132 (Ekim-Kasım-Aralık 1996), s.7-13.

³⁰ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.17.

³¹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.49.

Dârümuallimât-ı Âliye'nin kurulmasını öngörmekteydi³². Bunlardan İbtidâî Kısımın öğretim süresi 5, İhzârî Kısımın 2, Âli Kısımın öğrenim süresi 3 yıl idi. Âli Kısımın edebiyat, tabiiyat ve riyâziyât şubelerine ayrılması öngörülmüştü. İbtidâî Kısımına ait bir Tatbikat Mektebi ile doğrudan okul müdürlüğüne bağlı, öğretim süresi bir yıl olan Ana Muallime Mektebi ve buna bağlı bir Ana Mektebi, yine Dârümuallimât teşkilatı içersindeydi³³. Âli kısımdan mezun olanlar mekâtib-i tâliye ve âliyede öğretmen, İhzari kısımdan mezun olanlar dârümuallimîn ve dârümuallimât-ı ibtidâiyelere öğretmen ile ibtidâilere ilköğretim müfettişi olacaklardı³⁴. 1915'te yayınlanan *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*'nin hükümlerinin sağlıklı bir biçimde yürürlüğe konulabilmesi için toplam 148 maddelik bir *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidâiye Tâlimatnâmesi* yayınlanmıştır³⁵. Dârümuallimât'ta bu suretle kaydedilen gelişmeler neticesinde, 1916-17 öğretim yılında 803'ü yatılı, 276'sı gündüzlü olmak üzere 1079 öğrenci vardı³⁶. Bu, o zamana kadar okulda bulunan en yüksek öğrenci kitlesi idi³⁷. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle çıkması üzerine, ülkede ortaya çıkan siyasi, iktisadi felaketler Dârümuallimâtı da etkilemiş, 1918-19 öğretim yılında İhzârî Kısım ile Ana Muallime Mektebi kapatılmıştır³⁸. İhzârî kısıımın öğretmen yetiştirme görevi İnas Dârülfünunu'na verilmişti. Ana Muallim Mektebi'nin kapatılma gerekçesi olarak da yeterli anaokulunun açılmaması ve ihtiyaçtan fazla anaokulu öğretmeni yetiştirilmesi gösterilmiştir³⁹. İstanbul'un işgal edilmesi üzerine İbtidâî ve Tatbikat kısımlarındaki öğrenci sayısı azaltılmış, okul 5 Teşrinisani 1338 (5 Kasım 1922) tarihli Ali Reşat imzalı bir emirle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. 1923-24 öğretim yılında daha önce kapatılan İhzârî Kısım'na denk bir Tâli Kısım açılmıştır⁴⁰. 1924-25 öğretim yılında 1923-24 öğretim yılında açılmış olan Tâli Kısım kapatılmış ve okul, 1924-25 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır⁴¹.

³² *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizamnâmesi*, İstanbul 1331, (Madde:I)

³³ *Aynı Nizamnâme*, (Madde:2,3,4).

³⁴ *Aynı Nizamnâme*, (Madde:2).

³⁵ *Dârümuallimîn ve Dârümuallimât-ı İbtidâiye Tâlimatnâmesi*, İstanbul 1332.

³⁶ *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.56.

³⁷ Yahya Akyüz "a.g.m.", s.164.

³⁸ *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.67.

³⁹ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.19.

⁴⁰ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 193*, s.75.

⁴¹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.79; Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.19.

B- Osmanlı İmparatorluğu'nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Bu Öğretmenlerin Okutmuş Oldukları Dersler

Dârülmualimât, 26 Nisan 1870 tarihinde⁴² dönemin Maarif Nâzırı Saffet Paşa tarafından açılmıştır⁴³. Dârülmualimât'ın ilk müdürlüğüne Emin Efendi⁴⁴ getirilmiş olup okulun açıldığı zaman elli öğrencisi, iki hizmetlisi ve bir kapıcısı bulunmaktaydı. Bunlardan kapıcı ve hizmetlilerin her birinin maaşı 200'er kuruştu⁴⁵. Bu suretle açılan Dârülmualimât'ın fiilen uygulanmaya başlanan ilk ders programında bulunan dersler ile bu dersleri okutan hocaların isimleri ile bu hocaların aldıkları maaşlar şu şekildeydi⁴⁶:

Dersler	Ders Hocası	Maaşı
Mebâdi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk	Musa Efendi	300 Guruş
Kavâid-i Lisan ve İnşâ	-	800 Guruş
Hesab	İsmail Efendi	700 Guruş
Nakış ve Ameliyât-ı Hiyatiye	Hatice Hanım	800 Guruş
Resim	Madam Balcer	800 Guruş
Hatt-ı Sülûs ve Nesih	Hacı Raşit Efendi	400 Guruş
Tarih-i Osmanî	-	700 Guruş
Coğrafya	İsmail Efendi	700 Guruş

1872-73'te okul müdürlüğü görevinde Emin Efendi bulunmaktaydı. Okulun toplam öğrenci sayısı 45 idi. Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve ahlâk dersi muallimi Musa Efendi, hesap ve coğrafya dersi muallimi İsmail Efendi, Sülûs

⁴² Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç*, 10 (2000), s.234.

⁴³ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, s.671; *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.4.

⁴⁴ BOA, *İrade, Dahiliye*, Numara:43609, Lef:1-3. Bu arşiv belgesi toplam üç sayfadan ibaret olup, 1870-71 yılında Dârülmualimât'ın müdürlüğünü bilgisi ve dirayeti ile kendisini gösteren Emin Efendi'nin yapmakta olduğunun yanı sıra, o tarihte Emin Efendi'nin maaşının azlığından dolayı Sadarete vermiş olduğu dilekçesine binaen maaşının 2000 kuruştan 2500 kuruşa çıkarılması hususunu da ifade etmektedir.

⁴⁵ BOA, *İDH*, Numara:42823, Lef: 4.

⁴⁶ BOA, *İDH*, Numara: 42823, Lef: 4; *Devlet Salnamesi*, Sene: 1288, s. 134.

dersi muallimi Hacı Raşit Efendi, Nakış dersi muallimleri Hatice Hanım ve Madam Armik, Resim dersi muallimi Madam Balker idiler⁴⁷.

1873-1874 yılında okulun müdürü yine Emin Efendi idi. Bu yıl, okulun öğretim kadrosunda değişiklik olmamakla birlikte, bazı derslerin programa dahil olması ile yeni öğretmenler Dârülmualimât'ta görev almaya başlamışlardır. Rikâ dersi muallimliğine Arif Efendi, Hendese dersi muallimliğine Yüzbaşı Mustafa Efendi getirilmiştir. Sadece bu yıl, Resim dersi muallimliğine Madam Balker'in yerine Mösyö Kez getirilmiştir⁴⁸. 1290 (1873-74)'da Dârülmualimât'tan toplam 17 öğrenci mezun olmuştur⁴⁹.

1874-1875 yılında Dârülmualimât'ın okul müdürü yine Emin Efendi idi. Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk dersi muallimi Musa Efendi, Hesap ve Coğrafya ve Farişi dersi muallimi İsmail Efendi, Sülûs dersi muallimi Hacı Raşit Efendi, Nakış dersi muallimi Hatice Hanım ve Madam Armik, Resim dersi muallimi Mösyö Kez, Rikâ dersi muallimi ise Arif Efendi idi⁵⁰.

1875-1876 yılında Dârülmualimât'ta, 1874-1875 yılında okutulan dersler ve bu dersleri okutan öğretmenler değişmeyerek aynen kalmıştır. Sadece bu yıl programlara Musikî dersi eklenmiş ve bu dersin muallimliğine Refika Hanım getirilmiştir⁵¹.

1293 (1876-77) tarihli Devlet Salnamesi'nde Dârülmualimât'ta okutulan dersler ile bu derslerin hangi hocalar tarafından okutulduğu şu şekilde ifade edilmiştir⁵²:

Dersler	Ders Hocası
Nakış	Hatice Hanım
Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk	Musa Efendi, Madam Armik
Rikâ	Arif Efendi
Hesap ve Coğrafya	İsmail Efendi
Musikî	Refika Hanım
Sülûs	Hacı Raşid Efendi
Resim	Mösyö Kez

⁴⁷ Devlet Salnamesi, Sene: 1288, s.134.

⁴⁸ Devlet Salnamesi, Sene: 1289, s. 255.

⁴⁹ Devlet Salnamesi, Sene: 1290, s.197; Maarif Salnamesi, Sene: 1318, s.771.

⁵⁰ Devlet Salnamesi, Sene: 1291, s. 197.

⁵¹ Devlet Salnamesi, Sene:1292, s.137.

⁵² Devlet Salnamesi, Sene:1293, s.140.

1878-1879 yılında okulun müdürlüğüne vekâleten İsmail Efendi getirilmiştir. İsmail Efendi bu yıl, Mebadi-i Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk dersini okutmuştur. Okulun öğretim kadrosunda başka bir değişiklik yapılmamış, 1876-1877 yılındaki öğretmen kadrosu aynen korunmuştur⁵³.

1879-1880 yılında Dârümuallimat'ın yönetim ve öğretim kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Okulda yine vekâleten İsmail Efendi müdürlük görevinde bulunmaktadır. Öğretmen kadrosu da 1878-1879 yılındaki halini muhafaza etmiştir⁵⁴.

1880'li yıllardan itibaren Dârümuallimât'ta gerek idarî kadroda gerekse öğretim kadrosunda kadın eğitimcilerin ağırlığı artmaya başlamıştır⁵⁵. Hicri 1299 tarihli Devlet Salnamesi'ne göre Dârümuallimât'ın müdürlüğüne ilk kez bir bayan, Fatma Zehra Hânım getirilmiştir⁵⁶. 1933'te *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933 -Dârümuallimât-1870* adlı eseri hazırlayanlar ise Fatma Zehra Hanım'ın Dârümuallimât'ta müdürlük görevini 1879-1880 ders yılından itibaren yapmaya başladığını yazmışlardır ki⁵⁷, Akyüz, bu eseri hazırlayanların o tarihte ilk ve sağlam bilgi ve belgelere sahip olduklarının düşünülebileceğinin önemi üzerinde durmuştur⁵⁸. Fatma Zehra Hanım'ın Dârümuallimât'taki müdürlük görevi uzun sürmemiş, 1882-83'te okulun müdürlüğüne, daha önce önemli görevler üstlenmiş, yetkili ve dirayetli bir zat olan⁵⁹ Davut Şükrü Efendi, müdireliğine de Refika Hanım⁶⁰ getirilmiştir⁶¹. Bu ders yılında Darümuallimât'ta görev yapan diğer öğretmenler ise şunlardı:

⁵³ *Devlet Salnamesi*, Sene:1295, s.254.

⁵⁴ *Devlet Salnamesi*, Sene:1296, s.74.

⁵⁵ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.14.

⁵⁶ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1299, s.260.

⁵⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.11.

⁵⁸ Yahya Akyüz, "a.g.m.", s.162-163.

⁵⁹ Yahya Akyüz, "a.g.m.", s.163.

⁶⁰ Şefika Kurnaz'a göre Dârümuallimât'ta kadınların idareci olarak görev alması ilk kez 1881 yılına rastlamaktadır. Fakat yukarıda ilk kez 1880-1881'de Fatma Zehra Hanım'ın Dârümuallimât'ın müdürlüğüne getirildiği belgesi ile ifade edilmiştir. Kurnaz, "a.g.e.", s.48.

⁶¹ *Devlet Salnamesi*, Sene: 1300, s.192.

Dersin Adı	Öğretmeni
Musikî	Refika Hanım
Arapça	İsmail Hakkı Efendi
Farsça	“
Hesap	“
Coğrafya	“
Türkçe	“
Din Dersleri	Musa Kazım Efendi
Tarih	Nakiye Hanım
Rikâ	Besime Hanım
Dikiş ve Nakış	Hatice Hanım
Sülüs	Ali Efendi
Resim	Mösyö Kez

Sıbyan Şubesinin muallimleri ise; Muhibbe, İfakat, Sadiye hanımlar ile Nakış ve Dikiş muallimesi Fatma Zehra Hanım idi. 1882-1883 öğretim yılında Dârümuallimât'ın rüşdiye kısmında 26, sıbyan kısmında ise 103, toplam 129 öğrenci bulunmaktaydı⁶².Yine bu yılda Sıbyan Şubesi'nin öğretmenleri ise muallim-i evveli Muhibbe Hanım, muallim-i saniye İfakat Hanım, muallim-i salise Sadiye Hanım ve nakış ve dikiş muallimi Fatma Hanımlar idi⁶³.

1884-1885 yılında Dârümuallimât'ta görev yapan öğretmenler şunlardı: Rüşdiye Şubesi:İsmail Hakkı Efendi-Arabî ve Farisî ve hesap ve coğrafya ve lisan-ı Osmanî ve imlâ, Musa Kazım Efendi- Ulûm-ı Diniye, Nakiye Hanım-Tarih-i Osmanî, Ali Efendi-sülüs, Hatice Hanım-dikiş ve nakış biçki, Refika Hanım-resim. Sıbyan şubesinde ise Muhibbe Hanım, Sadiye Hanım, Fakiha Hanım ve Fatma Hanım görev yapmışlardır⁶⁴.

1885-1886 yılında Dârümuallimât'ın müdürlüğü görevinde İsmail Hakkı Bey, müdür yardımcılığı görevinde ise Refika Hanım görülmektedir.

⁶² Devlet Salnamesi, Sene: 1300, s.193,

⁶³ Devlet Salnamesi, Sene:1300, s.193.

⁶⁴ Devlet Salnamesi, Sene:1301, s.378-379.

Rüşdiye Şubesinde; Arapça, Farsça, coğrafya, Lisan-i Osmanî dersleri İsmail Hakkı Bey tarafından, Ulûm-ı Diniye dersi Musa Kazım efendi tarafından, musikî ve resim dersi Refika Hanım tarafından, Tarih-i Osmanî dersi Nakiye Hanım tarafından, sülûs dersi Ali Efendi tarafından, Nakış, Biçki ve Dikiş dersi Hatice Hanım tarafından, Rikâ dersi Seniye Hanım tarafından, Muavene dersi ise Servet Hanım tarafından okutulmuştur. Sıbyan Şubesinde ise Lütfiye Hanım, Emine Hanım, Sadiye Hanım, Makbule Hanım, Fakihe Hanım, Asiye Hanım, ve Fatma Hanımlar öğretmen ve öğretmen yardımcılığı görevlerinde bulunmuşlardır⁶⁵.

1886-1887 yılında Dârümuallimât'ın yönetim ve öğretim kadrosunda belirgin bir değişiklik olmamış, okul 1885-1886 yılındaki kadrosunu korumuştur. Sadece Rüşdiye Şubesinde Emine Hanım muavine olarak görev almıştır. Sıbyan Şubesinin öğretmen kadrosunda da belirgin bir değişiklik olmamıştır⁶⁶. Yine 1887-1888 yılında da Dârümuallimât'ın gerek idari gerekse öğretmen kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamış, okulun idari ve öğretmen kadrosu 1886-1887 yılındaki halini korumuştur⁶⁷.

1890-91 eğitim-öğretim yılında Dârümuallimât'a usûl-i tedris dersi konmuş⁶⁸, bu dersi okutma görevi de Ayşe Sıdika Hanım'a verilmiştir⁶⁹. Muallim Cevdet bu konu ile ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

“...nihayet 1308 tarihinde Münif Paşa'nın nazırlığı zamanında Dârümuallimât'a “fenn-i terbiye ve usûl-i tedris” vaz' ve muallimliğine Rıza Tefvik Bey'in harem-i fazılası merhum Ayşe Sıdika Hanım tayin ediliyor⁷⁰”.

Nitekim bu yıllarda usûl-i tedris dersini okutan Ayşe Sıdika Hanım, okutmuş olduğu dersleri, yabancı kaynaklardan da yararlanarak “*Usûl-i Tâlim ve Terbiye Dersleri*” (İstanbul 1313) adlı bir kitap haline getirerek Türkiye'de ilk pedagoji kitaplarından birini yazmıştır⁷¹.

⁶⁵ *Devlet Salnamesi*, Sene:1302, s.400-401.

⁶⁶ *Devlet Salnamesi*, Sene:1303, s.324-325.

⁶⁷ *Devlet Salnamesi*, Sene:1304, s.312-313.

⁶⁸ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.15; Ergin, “a.g.e.”, s. 675.

⁶⁹ Ergin, “a.g.e.”, s. 675.

⁷⁰ Muallim Cevdet, “Dârümualliminin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans”, *Tedrisat Mecmuası*, 32 (7 Mart 1332), s.191.

⁷¹ Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme-I*, İstanbul,1930, s.165-167; Muallim Cevdet, “a.g.m.”, s.195.

1895 Tâlimâtı ile, okulun bir “erkek müdürü” ve onun maiyetinde bir “kadın müdiresi” olması kararlaştırılmıştır. Bunlar, Maarif Nezâreti tarafından seçilip atanacaklardı. Müdür, Tâlimât hükümlerini uygulama yetki ve sorumluluğuna sahipti. Müdire, okulun dış işlerinde ve yazışmalarına “asla karışmayacak” okulun iç işlerinde de, erkek müdürün onayını almadan küçük ya da büyük herhangi bir uygulamaya kesinlikle girişemeyecekti. Müdüre daima, müdür ise haftada en az iki kez dersaneler ile nakış odasını dolaşıp, okuldaki tüm personelin görevlerini tam olarak yapıp yapmadıklarını denetleyecek, hatta derslerde bizzat hazır bulunarak eğitim-öğretim sürecini bizzat izleyeceklerdi⁷².

Böylece, 1895 Tâlimâtı, kadın müdirenin konumunu erkek müdürden daha alt düzeyde belirlemiş, onun yönetimle ilgili yetkilerini ve görevlerini geniş ölçüde kısıtlamış, gerçek yönetimin ve yetkilerin erkek müdürde olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu hükümler, o tarihten 26 yıl önce yayımlanan *Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'ne göre daha geriye giden bir zihniyetin de işaretidir⁷³.

1895-1896 yılında Dârülmualimât'ın müdürlüğü görevini Mehmet Hulusi Efendi, müdireliğini ise Refika Hanım yapmıştır. Öğretmen kadrosunda Nakiye Hanım, Sıdika Hanım, Hatice Hanım ve Latife Hanımlar bulunmaktaydı⁷⁴. 1896-1897 yılında ise Dârülmualimât'ın idari ve öğretmen kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamıştır⁷⁵. Yine 1897-1898 yılında Mehmet Hulusi Efendi okul müdürü, Refika Hanım ise müdire idi⁷⁶. Ancak bu yılda Dârülmualimât'ta görev yapan kadın öğretmenlerin sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Örneğin Ulûm-ı Mütenevviâ ve El İşleri dersine Sıdika Hanım, nakış dersine Hatice Hanım, kavâid ve ulûm-ı saire dersine Reşide Hanım, kıraat dersine Maide Hanım, Tarih dersini Samiye Hanım, Ulûm-ı Diniye dersini Hatice Hanım, Hanife Hanım, Şadiye Hanım, Hayriye Hanım, Feride Hanım, Naciye Hanım, Makbule Hanım, Muhlise Hanım ile Fatma Hanımlar, piyano dersini Madam Halçika, nakış dersini Matmazel Aleksandır, resim dersini Matmazel Gırmiryar okutmuşlardır. Yine bu tarihte okulda erkek öğretmenler de çeşitli dersleri okutmuşlardır. Örneğin hendese ve he-

⁷² *Maarif Salnamesi*, Sene:1317, s.321-322 (Madde: 6-9).

⁷³ Yahya Akyüz, “Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlıda Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi”, *Tarih ve Toplum*, XXXIII/195 (Mart 2000), s.163.

⁷⁴ *Devlet Salnamesi*, Sene:1312, s.424.

⁷⁵ *Devlet Salnamesi*, Sene:1313, s.352-353.

⁷⁶ *Devlet Salnamesi*, Sene:1314, s.460-461.

sap dersini Abdüllatif Bey, Arapça dersini Halil Bey, Farsça, kitâbet ve kavâid dersini Sait Bey, ulûm-ı diniye dersini Mustafa Bey, Kur'an-ı Kerim dersini Galip Bey, yazı dersini ise Ziya Bey okutmuştur⁷⁷.

1898-1899 yılında Dârümuallimât'ın idari kadrosunda herhangi bir değişiklik olmamış, Mehmet Hulusi Efendi okul müdürü, Refika Hanım ise müdire olarak görev yapmıştır. Nakiye Hanım, Sıdika Hanım, Hafize Hanife Hanım, Hatice Hanım ve Latife Hanım, Dârümuallimât'un öğretmen kadrosunu teşkil etmiştir⁷⁸.

1899-1900 yılında ise okul müdürlüğü görevinde yine Mehmet Hulusi Efendi görülmekle birlikte bu yıl, müdirelik görevinde Refika Hanım görülmemektedir. Okulun öğretmen kadrosu ise Latife Hanım, Feride Hanım, Nakiye Hanım, Sıdika Hanım, Hatice Hanım ve Latife Hanım'dan oluşmaktaydı⁷⁹. 1899-1900 yılındaki idari ve öğretmen kadrosu, 1901-1902 yılında da aynen görevine devam etmiştir⁸⁰.

1902-1903 yılında ise Dârümuallimât'ın müdürlüğüne Mehmet Hulusi Efendi'nin yerine Hacı Numan Efendi getirilmiştir. Latife Hanım, Feride Hanım, Sıdika Hanım, Hatice Hanım, Lütfiye Hanımlar ise okulun öğretmen kadrosunu oluşturmaktaydı⁸¹.

1911-12 eğitim-öğretim yılında Dârümuallimât'ta görev yapan kadın öğretmenlerin sayısında belirgin bir artış görülmektedir. Bu tarihte birinci sınıfların ulûm-ı diniye, tarih ve coğrafya derslerini Muhsine Hanım, ikinci sınıfların ulûm-ı diniye, tarih ve coğrafya derslerini Makbule Hanım, Türkçe dersini Zahide Hanım, malumât-ı medeniye ve ahlâkiye dersini Halide Hanım, el işleri ve nakış dersini Feride ve Firdevs Hanımlar, dikiş ve biçki dersini Misliya Hanım ve Matmazel Haritomeni, hesap ve hendese dersini Fatma Hanım, malumât-ı fenniye ve sıhhiye dersini Nazlı Hanım, idare-i beytiye dersini Nezihe Hanım, Fransızca dersini Matmazel Lumer, beden terbiyesi dersini Kuvarik Hanım, resim ve piyano derslerini ise Madam Rafel okutmuştur⁸².

⁷⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.32.

⁷⁸ *Devlet Salnamesi*, Sene:1315, s.290-291.

⁷⁹ *Devlet Salnamesi*, Sene:1316, s.322-323.

⁸⁰ *Devlet Salnamesi*, Sene:1317, s.306-307.

⁸¹ *Devlet Salnamesi*, Sene:1319, s.380-381.

⁸² *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.43.

1912-13 yılında okulun müdürlüğüne Hulusi Bey'in yerine Mustafa Refik Bey getirilmiştir. Mustafa Refik Bey bu tarihte Dârümuallimât'ta mürebbi olarak görev yapan Matmazal Ralli, Anna Eskinazi ve Mersoneyi'nin yerine Matmazal İpanyan'ı getirmiştir. Yine bu tarihte Ahmet Mithat Bey'in ölümü üzerine derslerini okutmak üzere Halide Edip Hanım görevlendirilmiş, Halide Edip Hanım'ın bu görevi kabul etmemesi üzerine bu defa Muhsine Hanım bu göreve getirilmiştir. Yine Ahmet Mithat Bey'in okutmuş olduğu terbiye dersini okutmak üzere de Huriye Hanım görevlendirilmiştir⁸³.

1913-14 öğretim yılında uygulamalı eğitim yapmak amacıyla okula bağlı bir Tatbikat Mektebi açılmış, bu mektebin birinci muallimeliğine Aleksanyan, vekilliğine Hürmüz Hanım, ikinci muallimeliğine Asiye, üçüncü muallimeliğine Lûtfiye, dördüncü muallimeliğine Hamide ve beşinci muallimeliğine de Fatma Behiye Hanımlar tayin olunmuşlardır. Ev idaresi öğretmeni Nezihe Muhlis Hanım'ın ilk olarak izinle sonra da istifa ile görevinden ayrılması üzerine yerine Pakize Hanım getirilmiştir⁸⁴.

1914-1915'te yayımlanan Dârümuallimât Programı ile Dârümuallimât'ta Ana Muallime Mektebi'nin kurulmuş ve Türkiye'de anaokulu öğretmeni⁸⁵ yetiştirme süreci başlamıştır⁸⁶. 1914/15'de okulda görev yapan kadın idareci ve öğretmenler şunlardı: Müdür Muavinesi Samiye Hanım, Kâtiibe Zehra Hanım, Mürebbiye İstepanyan Hanım, Mürebbiye Hugasyan Hanım, Mürebbiye Hamide Hanım, ilm-i ahvâl-i ruh dersi öğretmeni Samiye Hanım, coğrafya dersi öğretmeni Makbule Hanım, tarih dersi öğretmeni Muhsine Hanım, Fransızca dersi öğretmeni Anastasya Hanım, Almanca dersi öğretmeni Arapyan Hanım, hesap dersi öğretmeni Fatma Hanım, resim dersi öğretmenleri İptidâi kısımda Madam Rafael ile Dârümuallimât kısmında Mihri Hanım, el işleri dersi öğretmenleri Feride Hanım ile Firdevs Hanım, Terbiye-i Bedeniye dersi öğretmenleri Matmazal Vantura ile Müteneffize Hanım, iktisat ve idare-i beytiye dersi öğretmeni Pakize Hanım, biçki, dikiş ve tamir dersi öğretmeni İhsan Hanım, tabahat dersi öğretmeni Halide Hanım, çamaşır yıkama ve ütü dersi öğretmeni Fahriye Hanım, tathir dersi öğretmeni Fevziye Hanım, pirografi dersi öğretmeni Matmazal Hengeni, hüsn-i

⁸³ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.43-44.

⁸⁴ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.44.

⁸⁵ Türkiye'de ana okullarının tarihsel süreç içerisinde kuruluşu ve gelişimi için ayrıntılı bilgi için bk. Yahya Akyüz, "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", *Millî Eğitim*, 132 (Ekim-Kasım-Aralık 1996), s.7-13.

⁸⁶ Öztürk, *Öğretmen Yetiştirme Politikası*, s.17.

hat dersi öğretmeni Zahide Hanım, riyaziye dersi öğretmeni ise Aleksanyan Hanım idi. Ana Sınıfı öğretmenleri; Makruhi, Emine, Hürmüz, Hediye, Atamyan, Nevart Arakelyan Hanımlardı. Tatbikat mektebinin öğretmenleri ise Asiye, Lütfiye, Fatma, Mukbile ve Fatma Hanımlardı⁸⁷.

1915-16'da ruhiyat dersini okutan Samiye Hanımın yerine İsmail Hakkı Bey getirilmiştir. Musiki dersi Naile Vehhap Hanım, dikiş ve tamir dersi Feruh Hanım, resim dersi Naşide Hanım tarafından okutulmuştur. 1915-16'da Ana Muallim Mektebinde ise ruhiyat ve terbiye dersine Nafi Atuf Bey, Fröbel Tedrisatı ve El İşlerinin ameli ve nazari kısmına Makruhi Hanım, İmlâ ve Kıraat dersine Sabahat ve Nazife Hanımlar, Tarih dersine Muhsine Hanım, coğrafya dersine Makbule Hanım, jimnastik dersine de Şefika Hanım tayin edilmiştir⁸⁸. 1916-17'de okulun müdürü Ahmet Hilmi Bey idi. Müdür muavini yine Samiye Hanım'dı. Bu tarihte okulda görev yapan diğer kadın idareci ve öğretmenler ise şunlardı: Katibe Zehra Hanım, Mürebbiyeler Hamide, Fatma ve Hugasyan Hanımlar, ahlâk ve malumât-ı medeniye dersi öğretmeni Samiye Hanım, kıraat ve inşaat ile imlâ dersi öğretmeni Lütfiye Hanım, yine İmlâ dersi öğretmeni Atfa Hanım, Coğrafya dersi öğretmeni Makbule Hanım, tarih dersi öğretmeni Muhsine Hanım, usûl-i defteri öğretmeni Fatma Hanım, hesap dersi öğretmenleri Hamdiye, Saadet ve Suat Hanımlar, Fransızca dersi öğretmeni Anastasya Hanım, hat dersi öğretmeni Zahide Hanım, pirografi dersi öğretmeni Hingeni Hanım, iktisat ve İdare-i Beytiye öğretmeni Zehra Hanım, Resim dersi öğretmenleri Madam Rafael ile Mihri ve İhsan Hanımlar, piyano dersi öğretmenleri Dakes ve Naile Hanımlar, terbiye-i bedeniye dersi öğretmeni Vantura Hanım, dikiş ve biçki öğretmenleri Ferruh ve Avniye Hanımlar, tabahat dersi öğretmeni Halide Hanım, çamaşır, ütü ve tathir dersi öğretmeni Mukadder Hanım, el işleri dersi öğretmeni Dürdane Hanım, örücülük dersi öğretmenleri Firdevs ve Feride Hanımlardı. Ana Muallim Mektebi'nde ise ilm-i ruh ve fenn-i terbiye dersi Behice ve Safiye Hanımlar, hıfzısihha dersi Lütfiye Hanım, ulûm-ı tabiiye dersi Seniha Nafiz Hanım, imlâ ve kıraat dersi Asiye Hanım, Hesap ve Hendese dersi Mersiyeye Hanım, Coğrafya ve Tarih dersi Behire Hanım, terbiye-i bedeniye dersi Sabahat Hanım, resim dersi Nevzat Hanım, frobel tedrisatı ve tatbikat dersi Makruhi Hanım, imlâ kıraat dersi Adalet Hanım tarafından oku-

⁸⁷ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.48-49.

⁸⁸ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.56.

tılmaktaydı. Ana sınıfının öğretmenleri ise Nuvart, Nuriye, Emine, Macide, İkbal, Makruhi ve Havva Hikmet Hanımlardı⁸⁹.

1917-18'de Dârülmualimât'ta Adalet, Mediha ve Müfide Hanımlar Türkçe dersine, Aliye Hanım Almanca dersine, Naşide Hanım Resim dersine, Fazıla Hanım piyano dersine, Seniye Hanım jimnastik dersine, Müzeyyen Hanım biçki ve tamir dersine, Naim Hanım ise tathir dersine girmektedirler. Ana Muallim Mektebi'nde ise terbiye dersi Aliye Esat Hanım, tabiiye dersi Atfa Hanım, tarih ve coğrafya dersi Behice Hanım, Türkçe dersi Kıymet Hanım tarafından okutulmuştur⁹⁰.

1918-19'da ise okulun öğreten kadrosunda bazı değişiklikler olmuştur. Almanca dersi öğretmeni Vitalis Hanım ile resim dersi öğretmeni Mihri Hanım görevlerinden ayrılmışlar, bunların yerine Fransızca dersine Madam Polin, tabiiye dersine Hamdiye Hanım, ütü ve çamaşır dersine ise Zehra Hanım tayin edilmişlerdir⁹¹. Nihayet Dârülmualimât, öğretim ve idari kadrosunda görülen bazı küçük değişiklikler ile birlikte 1924-25 eğitim-öğretim yılında "İstanbul Kız Mektebi" adını almıştır.

Sonuç

26 Nisan 1870 Salı günü Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın bir nutku ile açılan kız öğretmen okulunda (Dârülmualimât) 1924-25 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını alıncaya kadar geçen süre içerisinde bir çok kadın idareci ve öğretmenler eğitim-öğretim hizmetinde bulunmuşlardır. Nitekim yaklaşık 54 yıllık bir dönemi kapsayan bu zaman dilimi içerisinde kız öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenlerin kimler olduğu bu çalışmada yıllara göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde dahi okullarımızda kadın idarecilerin sayısının oldukça az olduğu düşünülecek olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimde baululaşma hareketleri neticesinde olsa bile, bayan öğretmen yetiştiren bir okula bir kadın okul müdiresinin veya müdür yardımcısının atanmış olması o dönemlerde toplumun kadınların çalışmasına ve idarecilik görevlerinde bulunması olgusuna nasıl yaklaştığını göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

⁸⁹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.58-60.

⁹⁰ *İstanbul Kız Muallim Mektebi*, s.63-65.

⁹¹ *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933*, s.67.

KAYNAKLAR

A - Arşiv Belgesi, Salname, Gazete, Talimât-nâme ve Nizâm-nâmeler

BOA, İrâde, Dahiliye, Numara: 42823, Lef:1-6.

BOA, İrâde, Dahiliye, Numara:43609, Lef:1-3.

Dârülmualimât Programı, İstanbul 1330, s.3.

Dârülmualimîn ve Dârülmualimât Nizam-nâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331.

Dârülmualimîn ve Dârülmualimât-ı İbtidâiye Tâlimat-nâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332.

Devlet Salnamesi, Sene: 1288, Sayfa: 134.

Devlet Salnamesi, Sene: 1289, Sayfa: 255.

Devlet Salnamesi, Sene: 1290, Sayfa: 197.

Devlet Salnamesi, Sene: 1291, Sayfa: 197.

Devlet Salnamesi, Sene:1293, s.140.

Devlet Salnamesi, Sene:1295, s.254.

Devlet Salnamesi, Sene:1296, s.74.

Devlet Salnamesi. Sene: 1298, Sayfa: 269.

Devlet Salnamesi, Sene: 1299, Sayfa:260.

Devlet Salnamesi, Sene: 1300, Sayfa:193.

Devlet Salnamesi, Sene:1301, s.378-379.

Devlet Salnamesi, Sene:1302, s.400-401.

Devlet Salnamesi, Sene:1303, s.324-325.

Devlet Salnamesi, Sene:1304, s.312-313.

Devlet Salnamesi, Sene:1312, s.424.

Devlet Salnamesi, Sene:1313, s.352-353.

Devlet Salnamesi, Sene.1314, s.460-461.

Devlet Salnamesi, Sene:1315, s.290-291.

Devlet Salnamesi, Sene:1316, s.322-323.

Devlet Salnamesi, Sene:1317, s.306-307.

Devlet Salnamesi, Sene:1319, s.380-381.

Maarif Salnamesi, Sene:1317, Sayfa:321-322.

- Maarif Salnamesi*, Sene:1318, Sayfa:771.
Takvim-i Vekâyi, 1 Zilkade 1286, Defa:1184.
Takvim-i Vekâyi, 25 Muharrem 1287, Defa:1217.

B - Kitap, Makale ve Diğer Yardımcı Eserler

- Akyüz, Yahya, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadın Öğretmenler ve Okul Yöneticiliği", *2000 Yılında Türk Milli Eğitim Örgütü ve Yönetimi Eğitimde Yansımalar:VI*, Ankara, 2001, s.250-268.
- Akyüz, Yahya, "Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi", *Milli Eğitim*, Sayı: 132, Ekim-Kasım-Aralık 1996, s.7-13.
- Akyüz, Yahya, "Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlıda Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi", *Tarih ve Toplum*, Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim Yayınları, Cilt:33, Sayı:195, Mart 2000.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.
- Berker, Aziz, *Türkiye'de İlköğretim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara,1945.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, Eser Matbaası, İstanbul,1977.
- Halide Salih, "Maarif Nezâreti Daire-i Aliyesine: Dârülmuallimât", *Tanin*, Numara:56, 12 Eylül 1324.
- İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârülmuallimât 1870*, İstanbul Kız Muallim Mektebi Yayını, İstanbul, 1933.
- Kansu, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme-I*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara,1967.
- Mahmud Cevat, *Maarif-i Umûmiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Matbaa-i Amire, 1338.
- Muallim Cevdet, "Dârülmuallimîn'in Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans", *Tedrisat Mecmuası*, Sayı: 32, 7 Mart 1332, s.175-200.
- Öztürk, Cemil, *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998.

- Öztürk, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
- Sâti, "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi", *Muallim*, Sayı:19, 15 Şubat 1324, s.654-665.
- Somel, Selçuk Akşin, *The Modernization Of Public Education In The Ottoman Empire 1839-1808*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 2001.
- Somel, Selçuk Akşin, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Ke-bikeç*, Sayı:10, Ankara, 2000, s.223-238.
- Temelkuran, Tevfik, "Türkiye'de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:36, Eylül 1970, s.61-66.
- Uğurcan, Sema, "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1992, s.497-510.

ON THE EDGE OF THE CIVILIZED WORLD:
CYRUS HAMLIN AND THE AMERICAN MISSIONARY
WORK IN TURKEY

HİMMET UMUNÇ*

While he was yet a third-year student at Bangor Theological Seminary in Maine, Cyrus Hamlin received a letter, dated February 4, 1837, from Rev. Dr. William Armstrong of the Prudential Committee, the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Boston (Hamlin, 1924, p. 158). The letter informed him that he had been assigned as a missionary to Istanbul in order, as he pointed out later in his memoirs, "to take charge of a high school... and give myself to the work of education" (Hamlin, 1877, p. 28). Although he had been expecting to be assigned to China, he welcomed his transfer to Istanbul with equal satisfaction and was especially thrilled by the prospect that his assignment would provide him with the unique opportunity to work with what he called the "excellent and noble associates" of the American mission in Turkey, whose reports and news he had read "with so much interest that I felt acquainted with them" (Hamlin, 1924, p. 159). The missionaries that he so enthusiastically looked forward to being associated with were William Goodell, Harrison Gray Otis Dwight, William G. Schaffler, Henry A. Holmes, Benjamin Schneider, and Philander O. Powers, who had, as the founding fathers of the missions in Turkey, played a very important role in the development and expansion of the missionary effort throughout Turkey and in other parts of the Ottoman Empire. Therefore, on receiving the letter Hamlin got into an ecstatic mood and, in his memoirs afterwards, described his ecstasy as follows:

I was profoundly affected by thus being taken up by the Spirit and instantly transferred from China to the Bosphorus. It seemed as though some physical influence had descended upon me from the clouds. I hastened to my room, and was glad I could be alone; my chum was out. I took the map, and contemplated the route (Hamlin, 1924, pp. 158-59).

* Prof. Dr., Department of English Language and Literature, Hacettepe University, Ankara.

In fact, he contemplated not only the route, which he thought was constantly being traversed by "rum and missionary" merchant ships, but also Istanbul itself which, for him, was a city "on the borders of civilization" (Hamlin, 1924, p. 159). Since he had never been to Turkey before, and since all that he knew about Turkey, its people and culture, had mainly been derived from missionary sources, travel narratives, and historiographical and other types of writing, his reference to Istanbul as a city situated on the edge of the civilized world, which for him was Europe, was understandably coloured by his cultural solipsism, religious parochialism, and sense of oriental otherness. This initial vision he had of Istanbul and, indeed, of Turkey on the whole, was hardly altered through his experiences and observations of the country during his long stay in Istanbul of over thirty five years as a leading missionary and educator. For him, Istanbul, whose "streets were filled... with crowds of strangely dressed people", was inhabited by an "insane, vociferating multitude" (Hamlin, 1924, p. 181); after all, Turkey itself, he thought, was "so strange a country" (Hamlin, 1877, p. iii), and the Turks had, throughout their history, been "a menace to Christendom" (Hamlin, 1877, p. 28). Moreover, he considered Islam to be a kind of "theology or demonology" (Hamlin, 1924, p. 276), which the Turks as "an unevangelized people" (Hamlin, 1877, . 196) and as "the Mohammedans" (Hamlin, 1924, p. 203) practised. Therefore, he strongly believed and maintained that, although the Muslims and the Muslim clergy were fanatically bound to the Koran as the word of God, and also despite the fact that "apostasy" as a Muslim's renunciation of his faith, and his conversion to another religion, was a most serious crime in the Ottoman penal code, subject to capital punishment (Hamlin, 1877, pp. 83-84), the evangelical conversion of the Muslim Turks as well as of the eastern Christians (the Armenians, the Greeks, and the Nestorians) was to be achieved through the philanthropic work of education and vocational training offered jointly with evangelical instruction (Hamlin, 1877, pp. 90, 196-204 and 218-19). In his discussion with the other mission leaders of the field policies and practices to be adopted and put into effect, he pointed out that, under the favourable social and political circumstances brought about by the 1839 and 1856 Ottoman imperial rescripts, which, historically, ushered in a wide range of civil liberties and institutional reforms throughout the Empire (Karal, 1995, pp. 170-84 and 248-52), this goal of the conversion of the Muslims and the eastern Christians could be achieved much more effectively through a

combination of vocational education and evangelical instruction. Especially in the case of the Muslim Turks, he further argued, "so far as an evangelical Christianity reaches the Moslem mind, it disarms itself of its prejudices [against the Christian faith]" (*Among the Turks* 92). For him, in the implementation of the American missionary policies, "commerce and the arts have no corrupting influence, when introduced to help forward a Christian life, and Christian work" (Hamlin, 1877, p. 203). Therefore, he concluded, "education, and the common industries of civilized life, must accompany, but not precede the Gospel, in order to have a church [for the converts of Turkey] with the three grand characteristics,— 'self-governing', 'self-supporting', and 'self-developing.'" (Hamlin, 1877, p. 204). Thus, his idea of the American missionary work in Turkey did not accommodate mere evangelism with no missionary involvement in the improvement of the economic, social and cultural life of the converts. Indeed, he regarded the missionary work as an integrated activity and practice of evangelism and philanthropy (Daniel, 1970, pp. 53-57 and 69-70). However, both the Boston headquarters of the missions and the great majority of the mission administrators in Turkey opposed Hamlin's idea of evangelism through philanthropy (Hamlin, 1877, pp. 196-204; Daniel, 1970, pp. 53-57 and 70). So, by way of a defence of his vision, he wrote in his memoirs that

some suppose that I have gone into secular and especially mechanical industries, in the evangelizing work, from a natural tendency that way. Nothing could be further from the truth. What I have done has been from the *the imperious force of circumstances* (Hamlin, 1877, p. 204).

Thus, through the philanthropic work of education, the converts would have the opportunity to acquire skills and techniques whereby they could set up a business and earn a decent living for a respectable life. Moreover, the philanthropic work as such would also justify and bolster the aims and practice of the missionary work. Hamlin reiterated this view of the use of the philanthropic work for the success of the evangelical mission as follows:

We, the missionaries, have protection, safety, and all the comforts of life. They [the converts] are persecuted by their own people. Some of them have been reduced from affluence to poverty, to beggary even; and their present life will never show to the world the Gospel in its true light. Until they can live by

their own labor, and not by charity, their faith will not commend itself to others. To help them out of this condition is as truly a Christian work as healing the sick or restoring sight to the blind. Instead of blotting or blearing the missionary character, it will vindicate it (Hamlin, 1877, pp. 218-19).

So, by taking Hamlin's argument that the missionary work ought to be an integrated practice of philanthropy and evangelism, our purpose in this paper is both to describe his own philanthropic efforts through his missionary work and dwell on the philanthropic aspects of the American missionary activities in Turkey in the nineteenth century. In order for us to have a working framework of reference and situate our subject in a theoretical as well as historical context, it would be useful to refer at the outset to the relationship between philanthropy as a secular activity and the missionary work as an evangelical practice and also describe the historical process of the initiation and development of the American missionary involvement in Turkey.

Robert L. Payton, whose seminars in the late 1970s and early 1980s at Columbia University on volunteerism and voluntary work have led to the rise of philanthropy as a field of study and research (Lyman, 1988, p.ix), has defined philanthropy as "voluntary giving, voluntary service, and voluntary association primarily for the benefit of others" (Payton, 1988, p. 32). Metaphorically, he has called it "the prudent sister of charity" (Payton, 1988, p. 32). Moreover, he has emphasized that "the first law of philanthropy, like the first law of medicine, is *Do no harm*" (Payton, 1988, p. 28). The fact that a philanthropic work does not, and should not, for the donor of the service, aim at any kind of profit, whether economic or political, social, moral, and religious, is obvious from Payton's association of philanthropy with volunteerism and charity, whereby the giving self interacts, through a sense of fulfilment, with the receiving other so that, in the end, the quality of life for the other may be improved and upgraded in a way agreeable with human dignity. Payton calls this interaction between the giving self and the receiving other the philanthropic dialectic which, for him, operates through a compassionate and humanitarian nonprofit relationship (Payton, 1988, p. 39). In this respect, although he points out that, due to the varied norms and patterns of behaviour adopted by individuals, institutions, and organizations in the perception and practice of philanthropy, "philanthropy

is not a firmly fixed and settled compendium of values and practices" (Payton, 1988, p. 32), one may further suggest with the nonprofit and no-harm principles of philanthropy in mind that, in addition to charity, compassion, humanity and humanitarian concern, a philanthropic activity is also motivated and characterized by good conscience, fairness, generosity, honesty, goodness and tenderness. Obviously, these are the same values which Payton may have meant through the ethical principles he has attributed to the American philanthropic organization "Independent Sector" (Payton, 1988, p. 27n); for him, these principles are "commitment beyond self, worth and dignity of the individual, individual responsibility, tolerance, freedom, justice, and responsibilities of citizenship" (Payton, 1988, pp. 33-34). If one recalls that Payton identifies religion, health, education, welfare, culture, and civic and community affairs as the "six major areas of philanthropic activity" (Payton, 1988, p. 39), one cannot refrain from posing the question whether the practice and demonstration of these principles in each of these six field may also embody other variants of purpose whereby the moral and humanitarian significance of the philanthropic work itself is subverted and distorted.

A relevant example in history of the difference as such between the theory and practice of philanthropy is obviously the American missionary work in Turkey and other parts of the Ottoman Empire in the nineteenth and early twentieth centuries. Principally, the question whether or not any missionary work, which in essence aims at proselytism and, hence, seeks a moral profit in cultural terms through the replacement and eradication of the native religion by the missionary's own religion, may also be regarded as a philanthropic activity, is certainly a matter of controversy, although some historians of the American missionary work in the Ottoman Empire have found it hard to make a distinction between the two. For instance, Daniel has acknowledged that it is impossible "to distinguish between the work carried out as an integral part of the missionary effort and the activities supported for humanitarian reasons. [...] Motives were often mixed" (Daniel, 1970, p.x).

However, it is not the immediate concern of this paper to problematize the issue further, and, as we have already stated, our concern here is to present a concise account of the philanthropic activities in which, along with their evangelical pursuits, Cyrus Hamlin in particular and the American

missionaries in general were engaged in Turkey in the nineteenth century. The theoretical paradigms that will be taken into consideration in assessing the philanthropic aspects of the missionary work are those set down by Payton and referred to above.

Historically, the establishment of the American missionary services in Turkey was a natural outcome of the growing economic and political relations between the United States and the Ottoman Empire in the late eighteenth and early nineteenth centuries. Faced with the British and French diplomatic, commercial and navigational subversions (Allison, 1995, pp. 3-5 and 153 ff.), the early American administrations after the Revolution sought new measures to promote American international trade and expand foreign relations. Hence, as early as 1784 the Congress set up a special committee, consisting of John Adams, Benjamin Franklin, and Thomas Jefferson, to study and formulate policies and strategies for the establishment of relations with other friendly countries (Kocabaşoğlu, 1992, p. 66). The committee drew up a list of the sovereign states with which the United States could initiate diplomatic contacts and negotiations. In the list was also included Turkey, then the Ottoman Empire with Istanbul as its capital. For the United States, the establishment of relations with Turkey was of vital importance because, through such a rapprochement, the American merchant ships engaged in the Levant trade would be much more secure from the harassments of the British and French navies and, thus, gain "commercial freedom in the Mediterranean" (Allison, 1995, p. 155). Thus, economically, America would have safe access to the lucrative Smyrna [İzmir] and Black Sea trade potential, which was further to preoccupy the Monroe, Adams, and Jackson administrations in the early nineteenth century (Daniel, 1970, p. 3). Moreover, America needed the political and moral support of Turkey in a peaceful solution of the chronic political and maritime problems with the Barbary states of Algiers, Tunisia, and Tripoli [Libya], which were then under the suzerainty of the Ottoman sultan (Allison, 1995, pp. 3-34 and 153-85; Daniel, 1970, p. 3). Therefore, when the American frigate *George Washington* made the first official visit to Turkey in the late autumn of 1800 (Allison, 1995, pp. 175-77; Kocabaşoğlu, 1992, p. 66), this signified a turning point in the relations between the two states. As a gesture of goodwill towards friendship with the United States, the Ottoman Sultan, Selim III (1789-1808), received the frigate's commander Captain

William Bainbridge in audience, who presented gifts to the sultan (Kocabaşoğlu, 1992, p. 66).

In fact, similar to the American expectations of Turkey, also the Turkish government in the early decades of the nineteenth century began to seek a political and economic alliance with the United States. Especially, during the Greek revolt in the 1820s, Turkey attached great importance and gave much urgency to such an alliance against the pressures of the European powers. Yet, due to the Monroe doctrine of no involvement in European affairs, the United States openly shunned any political alliance; instead, despite the strong and frantic anti-Turkish activities of the American philhellenes, a policy of quiet diplomacy was adopted towards Turkey for the protection of long-term American economic interests (Daniel, 1970, pp. 1-16). In the end, all these early political overtures and commercial expectations culminated in the signing, on 7 May 1830, of a commercial and maritime treaty between the two states. The treaty consisted of ten articles. The first nine articles spelt out the provisions made for the rights, privileges, exemptions, protection and free movement in Turkey of American merchants and commercial vessels, while the tenth article, which was a strictly confidential one, concerned the American military procurement and naval shipbuilding, which Turkey needed desperately (Armaoğlu, 1991, pp. 1-6). Following the treaty, the American naval architects Henry Eckfort and Foster Rhodes soon began work, in compliance with the tenth article, for the construction of a new Turkish navy in order to offset the 1827 Navarino disaster when the whole Turkish fleet had been destroyed by an allied force of the British, French, and Russian navies in support of the Greek revolt (Karal, 1995, p. 118; Armaoğlu, 1991, p. 1; Daniel, 1970, p. 280; Kocabaşoğlu, 1989, p. 11; Hamlin, 1877, p. 29). Then, in March 1831, the first American diplomatic mission was officially established in Istanbul. Obviously, all these diplomatic, political, and economic developments not only strengthened the relations between Turkey and the United States but they also opened up the Ottoman territories, first Lebanon and Syria, then followed by Turkey, and, later on, by Bulgaria, Albania, and Macedonia, for the introduction and expansion of the American missionary activities (Daniel, 1970, pp. 24-147).

Following its institutional incorporation in 1810 in Boston by the evangelical wing of the Congregational Church through the support of "like-minded men in both the Presbyterian Church and the Reformed Church"

(Daniel, 1970, p. 18), the American Board of Commissioners for Foreign Missions (hereafter, cited as "the Board") immediately set to work by founding mission stations both at home and overseas. The Board's domestic missionary effort was mainly directed at the native Indian tribes, which in its initial stage included the Cherokees, the Choctaws and the Arkansas Indians (Daniel, 1970, p. 18). However, it was the foreign missions which the Board was keen to institute in what was often called in missionary literature heathendom or heathen lands (Martin, 1991, pp. 16 and 27). In this effort, much guidance and moral support for the Board came from the British missionary institutions, the Church Missionary Society and the British and Foreign Bible Society, which had also been engaged in evangelical proselytism in Africa, Asia and the Middle East (Hamlin, 1924, p. 158; Daniel, 1970, pp. 18-19; Salt, 1993, p. 30). So the Board followed the same pattern of action and initially focused on Japan, China, the Indian subcontinent, Zululand in South Africa, and the Pacific islands from Hawaii to Fiji and Samoa. Then, in 1819, encouraged by the British evangelists in the area, the Board decided to establish missionary stations in the Middle East, then part of the Ottoman Empire. Thus, for the Board, the Gospel would be taken "back to the land where it came" (Daniel, 1970, p. 19). Viewed in terms of Protestant missionary politics, the Board's decision meant the dissemination of the true Christianity, represented in the Gospel, among the congregations of the eastern churches, which, for the Board, were superstitious and devoid of the teachings of the Gospel. The same perception was reiterated years later when Hamlin wrote that

The Christianity of the [Byzantine] empire was lost in drivelling superstitions. Magic and charms and relics and miraculous pictures, and holy fountains and places, were all that remained of the Gospel among the common people (Hamlin, 1877, p. 19).

It was also stressed in a later Board report that "the people in the area was in a state of deplorable ignorance and degradation, destitute of the means of divine knowledge and bewildered with vain imaginations and strong delusions" (Daniel, 1970, p. 19).

Therefore, as a preliminary step towards the establishment of missions in the Middle East, two young and dedicated missionaries, named Levi Parsons and Pliny Fisk, were sent to the area to make a full survey of the

people and the circumstances (Daniel, 1970, pp. 18-21; Kocabaşoğlu, 1989, pp. 29-30; Salt, 1993, p. 30). They were also instructed "to suggest an appropriate course of action to authorities in Boston" (Daniel, 1970, p. 40). Their journey first took them to Turkey where they landed in Izmir about mid-January, 1820. So, in a way, they became the very first American missionaries to set foot on the Turkish soil. While in Izmir, they made a tour of the Biblical "seven churches" in the region (Rev. 1.20, 2.1, 8, 12, 18 and 3.1, 7, 14) and then travelled to the Holy Land as their assigned destination for missionary exploration. However, during this mission, Parsons died because of his poor health, and the survey was completed by Fisk in 1822 (Daniel, 1970, pp. 18-21). In the light of the Parsons-Fisk findings, the Board determined to expedite its missionary effort in the Middle East and, hence, appointed two of its senior missionaries, Isaac Bird and Dr William Goodell, in 1823 as the founders of the missions in Lebanon, Syria and Palestine, with Beirut as the mission headquarters (Daniel, 1970, pp. 24-40).

The establishment of missions in the Middle East was in fact the first stage of the missions that the Board envisaged to introduce into the Ottoman Empire. Hence, under the favourable circumstances brought about through the political and economic rapprochement between the United States and the Ottoman Empire, and also with the official inauguration in March 1831 of the American diplomatic mission in Istanbul, the Board took the initiative for the second stage of its missions and resolved to make Turkey the new field of the missionary effort, with Istanbul, like Beirut, as the regional headquarters. For this purpose, first of all, a survey of central and eastern Turkey together with the Caucasus and northwestern Iran was carried out from May 1830 to May 1831 by two senior missionaries, Eli Smith and Harrison Gray Otis Dwight. Their observations of the Armenian communities in particular provided the Board with vital information for the formulation of its policies of the missionary work to be undertaken in Turkey (Hamlin, 1877, pp. 148-49; Daniel, 1970, pp. 32 and 42-43; Kocabaşoğlu, 1989, pp. 38-39). In the meantime, in June 1831, only three months after the opening of the diplomatic mission, Goodell, transferred from Beirut, arrived in Istanbul as the first senior missionary commissioned to establish and coordinate the missions in Turkey (Daniel, 1970, pp. 42 and 44-46; Kocabaşoğlu, 1989, p. 38). Within a year, H.G.O. Dwight, William G. Schauffler, and Elias Riggs, as the other senior founding missionaries, joined Goodell in his work (Daniel, 1970, pp. 42-43 and 102).

In the following years the number of the missionaries stationed in Turkey began to increase noticeably, reaching nearly a hundred by 1860. With the training and recruitment of the native missionaries, the total number involved in the active missionary work went up rapidly (Daniel, 1970, p. 94; Kocabaşoğlu, 1989, p. 106).

During the first few years the missionary activities were mainly confined to the Greek, Armenian, and, somewhat selectively, Jewish communities in Istanbul. Yet, the Greek and Armenian patriarchal authorities, relying on the political and moral support of Russia, were extremely opposed to the loss of their own flock to Protestantism and, therefore, adopted a policy of attrition to forestall the efforts of the missionaries (Hamlin, 1877, pp. 30-37 and 65-66; Daniel, 1970, pp. 48-51). The patriarchal opposition gradually lost its vigour partly due to the sectarian frictions among the Armenians themselves (Hamlin, 1877, p. 66) and, more importantly, due to the growing atmosphere of religious tolerance and freedom of conscience introduced by Sultan Mahmut II (1808-39), who was, in the latter part of his reign, determinedly committed to full modernization through radical reforms and the introduction into all aspects of social life of the values of European civilization (Hamlin, 1877, p. 47; Karal, 1995, pp. 143-64; Daniel, 1970, pp. 41-42). Furthermore, with the Imperial Rescript later in 1839, religious tolerance and freedom of conscience, especially for the non-muslim subjects of the Sultan, became absolute stipulations and received full recognition from the authorities (Hamlin, 1877, pp. 47-54; Karal, 1995, pp. 172-75).

Hence, encouraged by these political and social developments in the Empire, Goodell and his colleagues decided to carry their missionary activities to other parts of Turkey through the establishment of an increasing number of mission stations in the country. So, as Daniel (1970, p. 47) has explained,

by the end of the 1830's, mission stations and supporting schools, all at the elementary level, were spread across Asia Minor from Trebizond at the eastern end of the Black Sea to Urumia, Persia, near the Turkish frontier, to Caesarea [Kayseri] in the interior of Anatolia and Tarsus in the South.

It was right at this time when all these major changes were taking place in Turkish politics and social life, and also the expansion of the missionary

work into the country was under way, that Cyrus Hamlin arrived in Istanbul and assumed his missionary responsibilities. Like his missionary colleagues, he was also primarily concerned with the dissemination of evangelicalism through proselytizing among the faithful of other creed. Naturally, he fully subscribed to the Board's policy that the ultimate aim of the missionary effort was to "establish Christian institutions of all kinds and organise an enlightened Christian society in all its departments" (Salt, 1993, p. 31). Hence, as we have pointed out above, he attached great importance to education and regarded it as an indispensable and most powerful means for the achievement of this goal. In other words, for him, mere evangelical preaching was far from being effective and, therefore, a philanthropic concern such as education was to be amalgamated with the ultimate evangelical purpose. His first attempt, as a perfect demonstration of this idea, was the founding in 1840, just one year after his arrival, of the Bebek Seminary in Istanbul, which was pragmatically to be the centre of "the evangelical movement in the oriental churches" (Hamlin, 1877, p. 61). Indeed, along with the evangelical instruction, the Seminary also offered vocational courses in various crafts and, thus, provided its students with the opportunity to acquire technical skills for their economic well-being. Hamlin strongly argued for what one may call philanthropic evangelism, and emphasized that it would be no deviation at all from the evangelical purpose of the missionary work to introduce "civilization when it is accompanied by the organization of the converts into a Christian church" (Hamlin, 1877, p. 203).

Undoubtedly, the most significant work, through which Hamlin's philanthropic perception of the missionary effort was fully realized, was Robert College in Istanbul, which was to be re-incorporated in 1971 as Bogazici [Bosphorus] University, today a most prestigious institution of higher education in Turkey. Originally, the idea of a college came not from Hamlin himself but, as we learn from his memoirs, from "the sons of my esteemed and beloved associate Dr. Dwight, the father of the mission" (Hamlin, 1877, p. 284). In 1856, a New York merchant, Christopher R. Robert, visited Istanbul and, during his stay, had contacts with the American missionary community. In his talks with them he was clearly much impressed by Hamlin's philanthropic evangelism and had a first-hand experience of his educational enterprises at the Seminary. On his return to the United States, he was approached by the Dwight brothers with a proposal for the

establishment of an American college in Istanbul (Daniel, 1970, p. 72). With a philanthropic interest in the project, Robert turned to Hamlin to undertake the work. So from 1858 onwards Robert and Hamlin began to correspond about the project and reached an agreement in 1859 on the establishment of "a Christian college" in Istanbul, which Robert wanted to be non-denominational (Hamlin, 1877, pp. 284 and 285-86; Daniel, 1970, p. 72). Pedagogically, the college would, in perfect harmony with Hamlin's idea of philanthropic evangelism, "offer the best intellectual training, and as broad a culture as our best New England colleges" (Hamlin, 1877, p. 285). Hence, the curriculum was to be designed so as to encompass both evangelical instruction and secular vocational training. Accordingly,

the Scriptures would be the authoritative source of religious and moral instruction. The Gospel would be clearly and faithfully preached, the Bible read, and prayer offered morning and evening, but the rights of conscience would be held sacred. It would be a Christian college, preparing young men to enter upon professional study, or into any of the active pursuits of life (Hamlin, 1877, pp. 285-86).

However, Hamlin's involvement in such a project was not to the Board's pleasure since it was regarded as the neglect of his essential evangelical responsibilities. Moreover, the same view was shared implicitly, if not explicitly, by his leading missionary colleagues. So in 1860 he parted with the Board and the Istanbul mission, but he still considered himself an active American missionary in a different capacity:

In full harmony with this plan, the connection of twenty-two years with the American Board came to an end, but the work in which I had been engaged only assumed another form; and, on entering upon it, I considered myself more a missionary to Turkey than before. I was to labor, so far as possible, for all its people, without distinction of race, language, color, or faith (Hamlin, 1877, p. 286).

Thus, Hamlin finally felt relieved of the Board's rigid policy of evangelism directed at mere proselytizing and preaching, and turned into a humanist educator with a perception of philanthropic evangelism.

Although Robert had personally promised to contribute \$ 30,000 towards the funding of the project, the college could only be incorporated in 1863 due to both the fund-raising problems during the Civil War and the redtape involved in the Turkish government's grant of building permission (Hamlin, 1877, pp. 287-95). In the meantime, after long deliberations on the names suggested for the college, among which were "American College, Anglo-American, Washington, the College of Bosphorus, Oxford (which [was] the translation of Bosphorus), and many other terms", the college was finally named as "Robert College" after its philanthropic benefactor (Hamlin, 1877, p. 291). Hamlin was appointed president but, owing to serious problems encountered in fund-raising, and, therefore, Robert's disillusionment with him, he was, after fourteen years in office, dismissed in 1877. He was succeeded by his son-in-law George Washburn, who had also been a Board missionary in Istanbul and served as the mission treasurer from 1858 to 1868. Under his able and innovative administration the College continued to thrive and prosper (Daniel, 1970, pp. 74-76).

Although, at the outset, the missionary administration in Istanbul, in compliance with the Board's evangelical policy, did not fully approve Hamlin's theory and practice of education and regarded missionary education mainly as a means of evangelical instruction and moral development, this policy changed radically in the later decades of the nineteenth century; at the schools, colleges, and seminaries, which were established at major missionary stations, the curricula included a number of secular courses ranging from humanities and sciences to paramedical teaching, law and arts (Kocabaşoğlu, 1989, pp. 152-205). Thus, in the end, an amalgamation of evangelism and educational philanthropy became a common feature of the American missionary work in Turkey.

The missionary practice of philanthropy was also extended to health, social work, agriculture, animal husbandry, and similar other areas. For instance, in Sivas, which was a major missionary station in eastern Turkey, Henry S. West, who, assigned in 1859, served as a mission doctor until his death of typhus in 1874, provided health care not only for the missionaries and their families in the area but also for the general public. In a letter his missionary colleague Albert W. Hubbard wrote home in 1874, West's philanthropic work and its favourable impact on the locals was described as follows:

When Dr. is at home, his office is thronged nearly all the time. These native physicians do little but pow-wow, and play on the superstitions of the patients. Dr. West is skillful, especially as a surgeon, and he has been here now nearly fourteen years, so that he is well known and appreciated. Those that are really able to pay, he charges a little, nothing however compared with what is charged at home for the same treatment... He also has constantly under his care a class of native medical students to whom he gives lectures, never stopping for Christmas, New Years, Fourth of July- only for Sabbaths... He has strong influence in the vicinity, and were it not for fear of their priests and friends, many not only of the Armenians but also the Mohammedans would declare themselves on the side of the missionaries (Martin, 1991, pp. 82-83).

So, to conclude, the American missionaries have been viewed in ambivalent terms. Some historians have seen them as the political agents and agitators, sponsored by Britain and the United States, to stir the ethnic and religious feelings of the non-muslim communities in the Ottoman Empire and, thus, provoke them into revolt, while others have interpreted them as dedicated philanthropists. As one can clearly see from their narratives and accounts, it is true that morally, culturally, and personally, most missionaries were prejudiced against Islam, Turkish life and institutions; they also regarded the eastern Christians in the Empire as the people lost in the wilderness and, hence, to be saved. Accordingly, instructed and commissioned by the Board, they made evangelical propaganda their primary concern and, for the achievement of their goal, used philanthropic services as a means. Yet, this does not mean that the philanthropic work carried out by the missionaries like Cyrus Hamlin and Henry S. West is to be ignored and that they ought to be condemned merely on account of their proselytizing and non-philanthropic activities. It must be acknowledged that, despite their cultural solipsism, often abusive and angry narratives, and engrained anti-Turkish prejudice, their philanthropic efforts in essence represented their commitment to self-sacrifice, charity, compassion, and humanitarian values, in the face of deadly epidemics like cholera, plague, pneumonia, typhus, and similar other infectious diseases, which, as one learns from their narratives, claimed a significant number of missionary lives in Turkey (Schauffler, 1887, pp. 108-122; Martin, 1991, pp. 83 and 304-05).

REFERENCES

- Allison, Robert J. (1995). *The Crescent Obscured: The United States and the Muslim World, 1776-1815*. New York: Oxford University Press.
- Armaoğlu, Fahir (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri [Turkish-American Relations through Documents]*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Daniel, Robert L. (1970). *American Philanthropy in the Near East, 1820-1960*. Athens, OH: Ohio University Press.
- Hamlin, Cyrus. (1877). *Among the Turks*. New York: Carter.
- (1924). *My Life and Times*. 6th ed. Boston: Pilgrim.
- Karal, Enver Ziya (1995). *Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856) [The Nizam-ı Cedid and Tanzimat Periods]* 7th ed. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kocabaşoğlu, Uygur (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları [Through Their Own Documents, the America in Anatolia: The American Missionary Schools in the Ottoman Empire in the Nineteenth Century]*. Istanbul: Arba.
- (1992). "Doğu Sorunu Çerçevesinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri" [The American Missionary Activities within the Context of the Eastern Question]. In *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın) (Bildiriler) [Symposium on the Problems of Turkey within Historical Developments (The Past-The Present-The Future) (Proceedings)]*, March 8-9, 1990, Hacettepe University, Ankara: Türk Tarih Kurumu (pp. 65-73).
- Myman, Richard W. (1988). Preface. In Robert L. Payton, *Philanthropy: Voluntary Action for the Public Good*. New York: ACE/Macmillan (pp. ix-xiii).
- Martin, Edwin M. (1991) *The Hubbards of Sivas: A Chronicle of Love and Faith*. Santa Barbara, CA: Fithian.
- Payton, Robert L. (1988). *Philanthropy: Voluntary Action for the Public Good*. New York: ACE/Macmillan.
- Salt, Jeremy. (1993). *Imperialism, Evangelism and the Ottoman Armenians, 1878-1896*. London: Cass.
- Schauffler, William G. (1887). *Autobiography of William G. Schauffler, Forty-Nine Years A Missionary in the Orient*. Ed. "His Sons". Introd. E.A. Park. New York: Randolph.

THE ENTRY OF THE OTTOMAN EMPIRE INTO WORLD WAR I

KEMAL H. KARPAT

1. Introduction

Controversy long has surrounded the Ottoman Empire's entry into the First World War on the German side because of the unusual circumstances in which it occurred. Yet, while the facts are well known, a number of vital details about the entry have been ignored or lightly explored. The first case in point is the secret alliance signed by a handful of Young Turk leaders and Germany on 2 August 1914. Just two days after overtures made by Enver Paşa on 22 July were turned down by the German ambassador in İstanbul, Hans von Wangenheim, the Kaiser overruled his ambassador for "reasons of expediency"¹ and approved the idea of an alliance with Turkey. On 28 July the Turkish government formally presented its proposal to Germany amidst the doubts of many German leaders that Turkey was willing and able to take action against Russia.

Second, the treaty was negotiated and signed by Minister of War Enver, Minister of the Interior Talat, Minister of the Navy Cemal, and Premier and Foreign Minister Sait Halim, all bearing the title of paşa (general-minister) and Halil Mentesh, the head of the House of Deputies. The rest of the cabinet and Parliament were kept in the dark. Even among the signatories, Cemal Paşa was a late convert while Halim had been slow in siding with the war party. None of the signatories, except for Enver, was a known Germanophile; rather, most Ottoman politicians and intellectuals preferred to side with France or Great Britain, the two traditional models of modernization-Westernization and presumed supporters of the Ottomans against Russia.

Third, on 29 October 1914 the Russian ports of Sevastopol and Odessa were bombarded by the 19,000-ton German battle cruiser *Goeben*, and the

¹ Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918* (New York, 1989), p. 15. On the subject see also Harry N. Howard, *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923* (Norman, OK, 1931); Keith Wilson, ed., *Decision for War, 1914* (New York, 1995); Marian Kent, ed., *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* (Hempstead, 1984) and A. Haluk Ulman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol* [The road to the First World War] (Ankara, 1972).

5,000-ton light cruiser *Breslau*, renamed *Yavuz* and *Midilli*, respectively, but under the command of Admiral Wilhelm Souchon. Undertaken without the authorization of the Ottoman Parliament or cabinet, the bombardment was intended to assure "Ottoman superiority on the Black Sea," although other measures necessary to assure this "superiority" were ignored. A few ships were sunk, but Russian naval power remained intact. In reality, the strike against the Russian ports was planned with the clear aim of bringing the Ottoman state into the war, thus lightening the Allied pressure on the Western and Eastern fronts, where German (and Austro-Hungarian) forces had begun to suffer serious setback at the Marne and Galicia.

Fourth, the decision to push the Ottoman state into the war by attacking Russia was the result of converted pressure by several German military and diplomatic representatives on Enver Paşa, who after an initial desire to enter the war as soon as possible had turned dovish. The decision was made against the opposition of several high-ranking military officers closely associated with Enver at general staff headquarters. As will be indicated later, these officers were Turkish nationalists who favored entry into the war at a much later date, possibly in the spring of 1915 after Turkey had finalized its military preparations and the outcome of the war had become predictable. As Ottoman patriots, these high level officers placed the country's national interest above their German sympathies. After carrying the war burden from 1914 to 1918, many took an active part in the War of National Liberation (1919-22) and the establishment of the Republic (1923). An analysis of the role that these officers played in Ottoman-German relations will provide new clues to explain the Porte's entry into the war and the struggle behind it.

The explanations Turkish and non-Turkish scholars offer for the Ottoman entry into the war vary greatly according to the proponents' nationality and knowledge of facts. The anti-Unionist and traditional-minded Turks blame the Union and Progress Party (CUP, or Unionists) and especially its three leaders Enver, Talat, and Cemal for having dragged the Empire into a war it could not win and hence causing its disintegration². The

² Ahmet İzzet Paşa, a veteran Ottoman army commander who became chief of staff after 1908, then minister of war, and finally premier in 1918, represents the anti-Unionist view. He was very close to Goltz, who taught him modern military strategy and tactics. A descendent of an old Albanian feudal family that distinguished itself with service to the state, İzzet was a monarchist loyal to the Sultan but also a modern traditionalist. In his memoirs, İzzet credits Enver with bringing discipline and reforms to the army but criticizes his alliance with Germany as a surrender to Europe and the war as "a very big mistake, a betrayal and crime against the nation." Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım* (İstanbul, 1982), vol. 1, p. 186. The memoirs were written in 1924 and a part published in 1928; another segment of the book was published in German in 1927.

other Turkish view is that Germany duped the Young Turks into signing the alliance and engineered the bombardment of Russian ports, which was an almost inevitable *casus belli*³.

Ulrich Trumpener, who has written the most extensive book on the issue, rejects the accusation that Germany brought the Ottomans into the war for its own ends. Instead, he places responsibility on the Ottoman leaders' *raison d'état* and their miscalculating German strength and the direction of the war⁴. Certainly, many of Trumpener's arguments are valid, but they are insufficient to explain how and why the Ottomans abandoned almost a century of friendship towards Britain and France to embark suddenly on a war against the public will.

Prior to the Young Turks' take-over in 1908, Ottoman foreign policy under Sultan Abdulhamid II had been one of friendship (or neutrality) towards all the great powers. Even after Britain and France occupied Egypt and Tunisia in 1882 and 1881, respectively, the sultan sought to maintain friendly relations with the Ottoman Empire's two traditional supporters against Russia⁵. Until the Young Turks seized power in January 1913, their foreign policy also remained oriented towards Europe despite their growing suspicion about the imperialist aims of Britain, France, Russia, and Italy.

The great powers, on the other hand, grew increasingly hostile to the Young Turks both for their close relations with Germany and for their firm policy of modernization, independence, and political activism, which jeopardized the powers' plans to partition the Ottoman Empire⁶. By contrast, Germany, whatever its own imperialist ambition, was the only European representative of Western Civilization that did not have any claims

³ Enver Ziya Karal, the late head of the Turkish Historical Society, named German imperialist ambitions, ideas of racial superiority, nationalism, great power rivalry, and Ottoman internal problems as reasons for the German-Ottoman alliance and entry into the war. *Osmanlı Tarihi*, vol. 9, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)* (Ankara, 1996), pp. 345-55.

⁴ Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire* p. 20; also "Turkey's Entry into World War I: An Assessment of Responsibilities", *Journal of Modern History* 63 (December 1991), pp. 369-80.

⁵ For Abdulhamid's foreign policy see F. A. K. Yasemec, *Ottoman Diplomacy: Abdulhamid II and the Great Powers, 1878-1888* (İstanbul, 1996).

⁶ Alan Palmer rightly notes that the Ottomans entered a more dynamic phase in 1839 with the Tanzimat (Reorganization), which gave Ottoman institutions a "vitality foreign diplomats were too prejudiced to perceive." *The Decline and Fall of the Ottoman Empire* (New York, 1993), p. 112.

to Ottoman territory and offered the Turks respect as well as military and political partnership. Although a small but influential minority, echoing Mustafa Kemal (Atatürk), view the entry as an inevitable and "patriotic act,"⁷ today most Turks regard the Young Turk leaders inexperienced, power-hungry adventurers who "dragged the might Empire into war and destroyed it."

In fact, the Ottoman entry into World War I could be better understood if viewed not solely as the short-range product of foreign policy consideration but also paradoxically, as a result of the Ottoman elites' century-long search for modernization, economic independence, and acceptance into the comity of European nations. It consequently stemmed from a complex cultural-political process that transformed the Ottoman political elite from defenders of the state's classical socio-political order into its critics and reformers. In the course of that transformation, members of the elite redefined themselves as the spokesmen of the "millet" or nation, that is, as the representatives of a secularized political community, regardless of the latter's different concepts of nationhood.

The British and French helped orient the Ottoman state towards capitalism and centralized government, but they turned against the Turks as modernization strengthened the Ottoman state against Russian, French, and British partition plans. Still, a substantial portion of the Ottoman modernist intelligentsia gradually made it their primary goal to become part of contemporary European civilization.

Many Young Turks regarded the Triple Entente and Triple Alliance as vehicles of Europeanization. They formally sided with Germany late in the summer of 1914, only after Britain, France, and Russia rejected their proposals for alliance and assurances of territorial integrity. Germany was the last and unavoidable choice, but it was still European, modern and developed.

The second reason for the Young Turks' entry into World War I was the emergence of ethnicity as the basic determinant of political identity and

⁷ Tefik Çavdar, *Talat Paşa. Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü* (Ankara, 1995), pp. 325-6, quotes at length Atatürk: "Turkey had to participate in the past war and the participation as carried out by the government was correct.... The timing, conduct of the war can be criticized but not the principal [decision]." Çavdar, who wrote a good biography of Talat Paşa, rejects the view that the trio of Enver, Talat and Cemal arbitrarily brought the Ottoman state into the war.

national statehood. The fundamental social unit in the classical Ottoman state had been the religious community. Ethnicity had been submerged in a non-political religious identity until the rise of nationalism reversed their order of priority and designated a real or imagined historical territory as the fatherland. Nationalism arose first among the Orthodox Christian groups, most of which became independent in 1878, while the Muslims clung to the idea that they formed a single group bound by religious ties. When the outbreak of the Albanian revolts in 1910 and the Arab unrest of 1911-13 challenged that idea, the Young Turks implicitly renounced the official Ottoman Islamist policy and sided with the most numerous, though hitherto ignored, ethnic group, the Turks. Afterwards, the Young Turks became truly Young Turks, openly using the state to create a politically conscious Turkish nation. The war in many ways inadvertently helped consolidate this process of turning the multi-ethnic Muslim society of Anatolia and whatever was left of Rumeli (the Balkans) into a Turkish nation, a process that has continued to date.

The third internal reason for the Ottoman entry into the war was a consequence of the relatively liberal political ideology that brought the Young Turks to power in 1908. Freedom brought forth a variety of pent-up demands, aspirations, and complaints, undermining the unity among the major ethnic and social groups. As a result, the Young Turk leaders hoped that entry into the war would stimulate patriotism, reestablish a degree of unity and justify their strong rule. Intended to create a "responsible political system aware of the basic needs of the nation," their "democracy" was an elitist system that ignored many liberties and contradicted its own populist spirit and liberal aspirations.

Finally the demand for full economic independence was another key goal prompting the Ottoman entrance into World War I. Abolishing the capitulations and treaties that had granted the European powers extensive economic privileges and extraterritorial rights was deemed, absolutely essential to modernization.

By bringing the Ottoman state into war, the four considerations just summarized decided its fate and paved the road for Turkey's emergence as a national state. Consequently, they demand further historical, political, and cultural analysis.

2. The Reliance on and Estrangement from Europe: A Background

In the 1830s Egypt's defeat of the Ottoman armies, led Britain, France, Russia, and Austria begin debating the "Eastern Question" of how to end the Ottoman Empire and partition its lands. At the outset of Ottoman relations with Paris and London in the sixteenth century the Porte had given both powers trading rights in the Ottoman lands, known as *ahdname* in Turkish and as "capitulations" (from capitola, or chapter) in Europe. In 1798, however, Napoleon's occupation of Egypt brought about a *de facto* British-Ottoman military alliance against the French, who had disrupted the social order of Egypt and allowed Mehmet Ali, an officer in the Ottoman army to become viceroy (Hidiv) of Egypt in 1805. Although recognizing the suzerainty of the sultan in İstanbul, Mehmet Ali used French help to build a modern army. He then financed his army by converting the Egyptian economy into a state-run, quasi-capitalist system based on cotton cultivation, which eventually supplied raw material to the British textile industry.

Between 1831 and 1833, Mehmet Ali turned against his suzerain and, after repeatedly defeating the Ottoman armies, occupied Syria and southern Anatolia. The Ottoman armies already had suffered a series of defeats at the hands of the Russians and Austrians between 1768 and 1812, but those defeats had not threatened the basic fabric of the Ottoman state as Mehmet Ali's victories did. After his troops, under the able command of his son İbrahim paşa, had occupied the Muslim Holy Lands, they prepared to march on İstanbul. Threatened from within by his Muslim vassal, the reigning Sultan Mahmud II requested help from the Russian tsar, who send 15,000 troops to İstanbul.

The Eastern Question took a definitive course with the Hünkâr İskelesi treaty of 1833 although its beginning usually is dated to 1774⁸. In any case, Britain recognized the Russian advance as threat to its expanding trade in the eastern Mediterranean and responded with what came to be known as the Palmerston doctrine from Lord Henry John Temple Palmerston, foreign minister, 1831-41 and 1846-51, and prime minister, 1855-58 and 1859-65. The doctrine held that the integrity of the Ottoman Empire assured the security (and possibly the survival) of the British Empire; the British also

⁸ M. S. Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923: a study in international relation* (London, 1966).

believed that the Ottomans needed to reform their system, though never to become strong enough to challenge the British.

After the British landed troops in Lebanon, the Russians evacuated the Straits, and Mehmet Ali's troops retreated to Egypt as a consequence of the London Treaty of 1841. In the meantime, the new sultan Abdulmecid issued the famous Tanzimat Fermanı, or Reorganization Edict of 1839, which is regarded as the beginning of the Ottoman reform movement in fact. The Ottoman reform movement had begun around 1800 under Selim III,⁹ but the Tanzimat Edict was the first serious attempt to reorganize state institutions on the European centralized model. Reşit Paşa (d. 1858) the former Ottoman ambassador in London became the driving force behind the reforms and a British friend as was the sultan himself.

Between 1839 and 1844, the Ottoman government regained control of Syria and Arabia, thanks to the British support that followed the extensive economic, trade and financial privileges granted to Britain in the Commercial Treaty of 1838. This commercial treaty was in a good measure a voluntary effort designed to adjust the Ottoman economic and legal systems to the requirements of capitalism, which already was transforming the Ottoman culture and social structure and affecting relations between the ruler and the ruled.

The Crimean War and the Paris Peace Treaty of 1853-56 marked a turning point both in Ottoman relations with Britain and France and in Ottoman internal policies. Because the European coalition that fought the Russians in the Crimea included the Ottomans, for the first time Ottoman-Muslim soldiers fought shoulder-to-shoulder with Catholic and Protestant French and British troops against Orthodox Christian Russian forces. While the reservations of the Ottoman Muslims towards the civilization of Christian Europe were swept aside, the British proudly told their Muslim subjects in India that Britain was helping the caliph, the head of the Muslim

⁹ There is abundant literature on the Tanzimat period. The classic work is Ed Engelhardt, *La Turquie et le Tanzimat, ou, Histoire des reformes dans l'Empire Ottoman depuis 1826 jusqu'à nos jours*, 2 vols. (Paris, 1882-1884). Others are *Tanzimat*, 1940, a Turkish centennial commemorative; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, vol. 5, (1789-1856), (Ankara, 1947); Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (London and New York, 1961); and Stanford Shaw and Ezel Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge, 1977), vol 2, pp. 445-53.

community, against the Russians. National interest prevailed over religious loyalty.

The Paris Treaty of 1856 recognized the Ottoman state as subject to international law. In other words, it allowed the Ottoman government to operate within a European frame of reference in establishing diplomatic relations, mutually binding treaties, etc.¹⁰ Above all else, however, it forced the Russians out of Wallachia and Moldavia and forbade the tsar to keep warships and build naval bases on the Black Sea.

In exchange for inclusion in the community of "civilized" nations, the Ottoman government accepted the *Islahat Fermanı* (Reform Edict). Prepared entirely by the British, French, and Austrians, the edict dealt mainly with the status of the Christians in the Ottoman Empire¹¹. Previously, throughout its existence, the Ottoman government had recognized the individual only as a member of a religious community that represented the individual's rights and acted as the intermediary between the government and the individual. Now the edict swept aside the religious community and empowered individual Christians to address the government and ask for "rights" as individuals. By contrast, the Muslims maintained their old communal organization, although secularization of the legal and educational systems subsequently produced laws that addressed them, too, as individuals.

The Western powers that had signed the edict appeared to be the spokesmen and guarantors of the Christians' rights. Even Russia, defeated in the war, retained its right to "make representation on behalf of the Orthodox Christians" from the Küçük Kaynarca Treaty of 1774. For the victors, the Treaty of Paris and, indirectly, the Reform Edict of 1856 opened the way to a rapid increase of economic and judicial privileges followed by the rapid growth of a rich domestic Christian middle class. Soon, in order to modernize its communication infrastructure and the military, the Ottoman government began to borrow heavily from Europe.

¹⁰ All these issues are debated in this author's book, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State* (Oxford-New York, 2001).

¹¹ See Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876* (Princeton, 1963).

Before 1855 Ottoman exports had been higher than imports, and the state was free of foreign debt. By the end of the century, the government had become a net importer burdened with a huge debt; the payment of interest alone amounted to 34 percent of the national budget¹². Yet it would be incorrect to attribute the economic dependence of the Ottoman government entirely to European greed. Because Ottoman arms factories were unable to keep pace with European technology, the government had to borrow huge sums at high interest to pay for arms purchases abroad. Moreover, the ostentatious new consumption habits of the burgeoning middle classes, including travel abroad, intensified their commerce with Europe. For a variety of reasons, then, by the 1870s the old capitulations had turned into oppressive instruments that were used by the European powers to increase their economic, legal, and political privileges and their pressure on the Porte.

At the same time, the new Greek and Armenian middle classes sought the protection of the European embassies and consulates, which granted many of them British or French citizenship, even though they had been born Ottoman, exacerbating tensions between Muslims and Christians¹³. Formerly, the segregation of the population into social estates and communal religious organizations (the millet system) allowed the government to maintain balance and achieve confessional peace among its diverse population. Now the emergence of the new market-oriented middle classes, fed by bottom-to-top mobility, and the steady secularization of the government institutions, changed the old, predominantly religious identities into secular, ethnic-oriented ones, first among Christians and ultimately among Muslims.

The rising consciousness of the Orthodox Christians acquired an ethnic dimension quite rapidly, thanks to pan-Slavist ideology propagated by the tsar's agents and the Christians' own reading (or, rather, misreading) of Western nationalist literature. The modernist intelligentsia of 1860s, known as the Young Ottoman, expressed the Muslim reaction to these developments. They paradoxically blamed their government both for

¹² Donald C. Blaisdell, *European Financial Control in the Ottoman Empire* (New York, 1966).

¹³ From the Black Sea port of Giresun, at the end of the century the rich Greeks often sailed to France and bought outfits to wear in the annual festivities of their native towns.

tampering with their traditional socio-political system and culture and for not adopting a constitution and a European type of government. The desire to remain an authentic Ottoman and become "modern" became an ideological slogan. The claims of the Young Ottomans led to the ouster of the autocratic Sultan Abdulaziz as well as to the introduction of a constitution in 1876 and the convening of a House of Deputies¹⁴. Thus, with a stroke, the unprecedented idea of popular political participation was given constitutional recognition. The constitution, it was hoped, would permit the Christians to participate in law making and so induce them to become true Ottomans and renounce their nationalist claims¹⁵.

At the same time, the intelligentsia came to believe that *hürriyet* (freedom) was an essential condition of modern or contemporary civilization. "Freedom, we have become thy slaves," wrote an Ottoman poet. In this way, freedom as an ideology designed to fight absolutism and its representative, the sultan, became part of the Ottoman Muslim intelligentsia's concept of contemporary civilization. It was a driving ideological force that they hoped would supercede differences of faith, create internal unity, and preserve the integrity of the multi-ethnic, multi-religious Ottoman state.

Meanwhile, unable to expand into Eastern Europe and Anatolia, Russia shifted its attention to conquering the Central Asian states between 1865 and 1873. With Russia now poised to march towards India, the Ottoman state took on new importance for the British. The Ottoman sultans had acquired the title of caliph, or *Khalife-i Resullah* (Successor to God's messenger), around 1518. But for reasons too complex to discuss here, they did not make much use of it until the British pointed out its political potential¹⁶.

¹⁴ The best source on this little-researched subject is Robert Devreux, *The First Ottoman Constitutional Period* (Baltimore, 1963).

¹⁵ Kemal. H. Karpat, *An Inquiry into the Foundations of Nationalism in the Ottoman State* (Princeton, 1973).

¹⁶ The Küçük Kaynarca Treaty of 1774 allowed the Muslims of Russia to cite in their Friday prayers the name of the Ottoman sultan as their caliph. Some scholars regard this date as the beginning the caliphate's transformation into a political force—see Gilles Veinstein, *La Question du Califat* (Paris, 1994). My own extensive research indicates that the caliphate's true politicization began in the 1860s and was due to international circumstances.

Keenly aware that the Muslims of India resented the force by which London had undermined the power of the Mogul sultans and other Muslim rulers to take over the subcontinent, the British did their best to demonstrate that they were not the "enemies of Islam." To this end, in the 1790s they had argued to the rebel Sultan Tipu of Mysore that the caliph in İstanbul, the "head of Islam," was their friend and ally. Then, in 1857 they had persuaded Sultan Abdulmecid to call on the sepoy to put down their arms, and as the Russians prepared to advance into Central Asia in the 1860s, the Ottoman bureaucrats had approved Britain's efforts to unite the Muslims of Central Asia into a sort of confederation headed by the caliph. The scheme described by the Ottoman historian Cevdet Paşa never became a reality, however, because the British wanted to establish the confederation by themselves and because all the disparate Muslim tribes proved too difficult to bring together¹⁷.

British policy towards the Ottoman state changed drastically in the 1870s. German unity, the defeat of France, and the emergence of Germany as a world power destroyed the balance of power established by the Paris treaty to the detriment of the Ottomans. France had become the Porte's main supporter against Russia, thanks partly to the Francoophile Ottoman premier Ali Paşa (d. 1871). Now the eclipse of France enabled Russia to push aside the provisions of the Paris treaty prohibiting its military presence in the Black Sea and so to regain its influence in Eastern Europe.

Russia became especially involved in the affairs of the Balkans. The Serbian and Bulgarian revolts of 1875-76 stemmed in part from Ottoman inability to understand the force of nationalism among the Balkan Christians as well as from Russian and Austro-Hungarian machinations. Those uprisings internationalized the nationality conflicts, destabilized British-Ottoman relations, and turned British public opinion against the Turks¹⁸. At the ensuing Constantinople Conference of December 1876, whose main purpose was to grant autonomy to the Balkan countries, the Sublime Porte's

¹⁷ Başvekalet Arşivi (Prime Minister's Archives), Yıldız collection, sec. 14, carton 38, doc. Nu553/618 ca 13 February 1894. The memo was addressed to Sultan Abdulhamid II. Relations between the Ottoman Empire and Britain are studied by Allan Cunningham, *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution* ed. Edward Ingram (London, 1993).

¹⁸ William L. Langer, *European Alliances and Alignments, 1871-1890* (New York, 1950); Mihailo D. Stojanovic, *The Great Powers and the Balkans, 1875-1878* (Cambridge, 1939); A. Emin Yalman, *Turkey in the World War* (New Haven, 1930).

refusal to accept the conference's recommendation alienated Britain, France, Austria-Hungary, and the European public.

The Ottomans' international isolation was almost total by spring of 1877. Having achieved a goal, its diplomacy had pursued since 1870, Russia launched an unprovoked attack on the Sublime Porte to start a war that, in turn, led to the Balkan War and eventually to Ottoman entry into World War I. In fact, the Ottomans viewed the war of 1877 as having given Russia its opportunity to put an end to the existence of the Ottoman state. Likewise, the memoirs of the Young Turk leaders and intellectuals agree that Russia welcomed the outbreak of World War I as its chance to settle the final score with the Turks and the Austrians.

An often-overlooked detail of Ottoman-British relations was the emergence of the popular press with its capacity to mobilize the public. In the Ottoman state, the newspaper *Basiret* (published 1869), the first mass-oriented publication, had supported Germany against France in 1870 and was rewarded by Chancellor Otto von Bismarck with money and modern printing facilities. Later it called on all Muslims to defend the caliph's land and Islam against the Russians, ingraining in the Ottoman mind a portrait of Russia as the archenemy of the Turks and of Islam, although Muslims in Russia actually enjoyed some freedom. *Basiret* was pro-British, but its appeal of Muslims still unsettled some British liberals who had supported the cause of the Balkan Christians and decried the British alliance with the Ottoman Empire in the Crimean War of 1853.

In Britain the famous "liberal" leader William Gladstone used the press to portray Prime Minister Benjamin Disraeli of the Conservative Party, a converted Jew, as having pro-Turkish feelings. Gladstone charged that Disraeli hates Christian liberty and reconstruction. He supports old Turkey, thinking that if vital improvements can be averted, it must break down. Britain then could take its share without cost or trouble¹⁹. In a famous pamphlet that accused the Turks of having massacred 60,000 Bulgarians while suppressing the uprising of 1876, Gladstone expressed a common

¹⁹ John Morley, *The Life of William Ewart Gladstone* (New York, 1903), 3 vols. vol. 2, p. 549. See also Bernard Lewis, "The Pro-Islamic Jews", *Judaism* 17 (1968), pp. 391-404. Much of what has been written here is supported by Sir Roy Jenkins, *Gladstone* (New York, 1997). Jenkins states (p. 500) that Gladstone had a sense "perhaps even a subconscious one of the superiority of white Anglo Saxon men".

belief of the British liberal establishment that Turks should not be trusted, protected, or treated as equals, for they could not share the values of European civilization²⁰.

On the eve of the Russo-Turkish War of 1877-78, the British ruling establishment thought the Ottoman refusal to grant some autonomy to the Balkan Christians stemmed from an obstinate, unrealistic desire to preserve a “decaying” empire. Although a number of Europeans, including knowledgeable scholars such as Arminius Vambery, believed that the Turks were sincerely engaged in modernization, the British let their own wish to see the Empire disintegrate obscure any progress. In fact, the Ottomans had adopted a constitutional system, had begun to provide three levels of public education, had encouraged European investment, and had developed a relatively free press.

Some Ottomans though Britain welcomed the Russian war of 1877-78 because it would be quell the Ottomans’ own nationalist upsurge and force the Sublime Porte to accept London’s lordship over the Ottoman Empire in exchange for British support. Because Britain declared its neutrality in the war and refused to sell arms to its Ottoman “friends,” the Balkan provinces of Serbia, Montenegro, and Romania became independent, and Bulgaria obtained extensive autonomy, after killing or sending into exile two-thirds of its non-Bulgarian Muslim population²¹. The Berlin Treaty of 1878, thanks to London’s pressures, restored Ottoman rule over Macedonia, Thrace, Albania, and Kosovo, but the sultan was forced to cede Cyprus to the British, supposedly in exchange for their defending his empire against Russian ambitions.

British-Ottoman relations continued to worsen despite the appointment of Henry Layard, one of the few remaining Turcophiles in the Foreign Ministry, as ambassador to İstanbul. Assure of Ottoman dependence, the British revived their old scheme of using the caliphate to promote their foreign policy objectives. In 1877-78 Layard and the Earl of Lytton, viceroy of India, persuaded the new sultan-caliph, Abdulhamid II, to send a mission to convince ruler Sher Ali of Afghanistan to establish a “Muslim front” against

²⁰ W. E. Gladstone, *Bulgarian Horrors and the Question of the East* (London, 1876); David Harris, *Britain and the Bulgarian Horrors of 1876* (Chicago, 1939).

²¹ Justin McCarthy, *Death and Exile: The ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922* (Princeton, 1995).

Russia and, in the process, to accept British rule of his land. The mission did not succeed but gave the Muslims of India an opportunity to express their love and loyalty to the caliph, alerting the British that the caliphate could be turned against them²².

In Britain, Gladstone's liberal Party defeated Disraeli's Conservatives in the election of 1880, fought largely over British foreign policy and relations with the Ottomans in particular. When the Grand Old Man became prime minister, British policy towards the Ottoman state moved from the theoretical planning of partition to actual implementation. In 1881 Britain supported, if not encouraged, France's occupation of Tunisia, and in 1882 Britain occupied Egypt. The British also began to court the Arab sheiks of the Gulf and the emirs of Mecca, hoping to replace the Ottoman caliph with an Arab one more amenable to their views.

3. The Reign of Abdulhamid II and the Struggle to Assure the Survival of the Ottoman State

The war of 1877-78 had left the Ottoman state on the brink of disintegration. The relatively rich Balkan provinces were lost; the economy was burdened by heavy foreign debt and a war indemnity to Russia; the army was incapacitated and the Arab provinces that still belonged to the Empire were especially restive. Also, British consular reports from dozens of Anatolian and Balkan cities indicate that the losses in the war had demonstrated to the Ottoman Turks that their underdevelopment and misfortunes were due to the shortcomings of their own leaders. The obedient and resigned Muslim population apparently had become ready to follow new political paths to better their lives and assure the survival of their state²³. In addition, it was clear to many Turks that their salvation lay in self-

²² Ram L. Shukla, *Britain, India and the Turkish Empire, 1853-1882* (New Delhi, 1973); Azmi Özcan, *Pan-Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain, 1877-1924* (New York, 1997).

²³ A consul reported that "some years ago Mohammedans were kept in ignorance of all political upheavals and appeared indifferent to their results," but the "progress of education...the development of a native press, the introduction of Western civilization and the growing facilities of communication have gradually awakened a spirit of inquiry among this people. They now take a keen interest in national and foreign political affairs." The report noted that "the European public does not hear much of this, as the Turks, unlike the Christian nationalities...have not the means of propagating their views abroad through foreign newspapers" and concluded "the people in general look upon England and France as enemies of their religion and existence." Foreign Office (hereafter FO), London, 424, vol. 126, p. 18. Earlier, Consul Herbert Chernside had reported to London that he was struck by the "definite expression of public opinion, often most revolutionary that has permeated to the most out of the way hamlets... There is a strong feeling of resentment against the Constantinople government and the pashas [ministers] in general. It really seems to have come home to the

reliance, progress and unity, for their trust in British support had vanished. These were the ideological underpinnings of the Young Turks' search for change and modernity.

Sultan Abdulhamid similarly believed that the Empire's survival lay in the achievement of internal unit, rapid material progress, peace with all countries at all costs, and an end to European intervention in Ottoman affairs. Nevertheless, he regarded Britain as the most powerful nation on earth, capable of blocking Russian and French ambitions, so he intended to persuade the British to return to Palmerston's policies of mutual support in ruling the Muslims and opposing Russia. A firm believer in absolutism while also an admirer of Western civilization (minus its ethnic nationalism and individualism), the sultan suspended both the constitution and Parliament in 1878. He then assumed direct control of all government affairs, most notably foreign affairs, and began to build a modern infrastructure of railroads, highways, and schools within his realm.

The greatest contribution of Abdulhamid to Turkey's modernization was his extraordinary expansion of the educational system. The existing *sibyan* or elementary schools, which offered religious education, were transformed by 1903 into European-type schools, where instructors trained in modern teachers colleges replaced the religious men. Enrollment soared from roughly 200,000 in the 1870s to about 850,000 in 1903. Politically speaking, however, the most meaningful educational expansion occurred at the mid-and mid-upper levels. The number of mid-level *rüşdiyes* in 1876 was approximately 420 with an enrollment of about 20,000 students; by 1908 it rose to about 619 schools with over 40,000 students while there were 109 *idadiyes*, which offered higher training, sometimes in combination with the *rüşdiyes*²⁴. The curricula consisted mainly of secular subjects, although after 1892 courses on Islam were introduced. These modern schools trained a new intelligentsia with European modes of thought and aspirations.

From the viewpoint of this study, the most significant educational reform was the establishment of a series of professional schools in law,

---

nation that with a brave and devoted soldiery and a magnificent country, they are yet in a hopeless state of ignorance, poverty and disorganization." FO 242, vol. 71, pp. 85-86.

²⁴ The study of education in the Ottoman state is at a mere beginning. See Benjamin C. Fortuna, *Imperial Classroom: Islam, the State, and Education in the Late Ottoman Empire* (New York, 2002), Mehmet Alkan, *Ölçülebilir Verilerle Tanzimat Sonrası Osmanlı Modernleşmesi*, Ph.D. İstanbul University, 1996.

agriculture, administration, trade, and medicine (along with some 34 teachers colleges). To cite just one example of the impact, the justice system was secularized as the *kadı*, or judges in the traditional religious medreses, were replaced by graduates of secular law schools²⁵. Military training also was upgraded, and the military *rüşdiyes* (some 25 in 1903) were topped by a war college (*harbiye*) and staff school. Still, in spite of his modernist policies, Abdulhamid is known in the West primarily as Islamist (or "pan-Islamist").

In truth, Abdulhamid's Islamism was a desperate policy born of necessity. The sultan appealed to the Ottoman Muslims' common culture simply to preserve the integrity of the state. Specifically, he sought to prevent the Arabs from seceding and to rally the moral support of overseas Muslims against British and French attempts to partition the Ottoman lands.

Abdulhamid emphasized that it was his religious obligation to preserve the dignity of Islam and uphold the religious rights of all Muslims. He did so by emphasizing that he was the caliph, that is, the head of the universal Muslim community rather than the mere custodian of the Muslim holy cities of Mecca or Medina, as were most of his predecessors. By thus upholding the virtues of Islam in the midst of despair and pessimism, he prevented extremists from assuming the mantle of religion to spread their political doctrines.

Addressing the British in particular, Abdulhamid implied that as caliph he could call the *Cihad*, or holy war, and so incite Muslims to rebel should their British, French, or Russian masters attack the Ottoman lands. In fact, he never called and probably never intended to invoke the *Cihad*, or to establish a Muslim Union,²⁶ for he realized that the threat was more effective that the actual call. Instead, the caliph sent special envoys to secure the moral support of Islamic leaders, notables, writers and journalists throughout the Muslim world and increase the British fears of his caliphal influence among world Muslims.

²⁵ Both Shaw and Shaw and Bernard Lewis have referred to Abdulhamid's modernist policy, but their views have been ignored. There is now a new effort by Turkish scholars to reassess Abdulhamid's modernist role. An account of Abdulhamid's time and the writings about him are to be found in Karpat's *Politicization of Islam*.

²⁶ The view that pan-Islamism had a self-defensive purpose was expressed in a seminal article by Dwight E. Lee, "The Origins of Pan-Islamism", *Amerikan Historical Review* 47 (January, 1942). A recent book accepting the old image of pan-Islamism is Jacob M. Landau, *The Politics of Pan-Islam: Ideology and Organization* (Oxford, 1990).

By 1882, the British had begun to develop an almost pathological fear of Muslim revolt in India so Abdulhamid made the subcontinent the prime target of his caliphal calls, providing asylum to dissidents and creating the illusion that he had a great following in India. These were desperate acts of weakness that nevertheless intensified the British fear that the caliph (or any other clever party) could exploit Islam to challenge their colonial rule. British Field Marshall Horatio Herbert Kitchener believed to the end of his life that whoever controlled the caliphate and the leading Muslim religious leaders could control the Muslim masses and that a major European power such as Germany could manipulate the caliph for its own interest²⁷. Similarly, John Buchan's novel *Greenmantle* (1916) depicted Germany's use of a Muslim prophet to destroy Britain. (Such distorted and manipulative views of Islam resemble some post-September 11, 2001, perceptions of the faith as anti-Western.

From 1880 to 1885, Great Britain and France engaged in a furious campaign to destroy the influence of the Ottoman caliph²⁸. Questioning the right of the House of Osman, or Turks, to hold the caliphate and asserting it belonged to the Arabs, they courted in particular the emir of Mecca and the Awans family, who claimed descent from the Prophet. In 1916, they finally convinced Sherif Hüseyin (the ancestor of the Hashemite rulers of Jordan and Iraq) to rebel against the Ottomans).

On the other hand, after Kaiser Wilhelm II visited the Ottoman lands and declared himself "friend of the Muslims," the *Cihad* occupied an important place in the plans of the Germans and Young Turks for World War I. Baron Max von Oppenheim, who had spent three decades in the Muslim countries and had written extensively on pan-Islamist, concurred with the German ambassador to the Porte that Turkey could be used to incite revolts in India and tie down much of the British army and navy²⁹.

²⁷ David Fromkin, *A Peace to End all Peace* (New York, 1989). This is an excellent source for British and French policies in the Middle East and World War I and their vision of Islam.

²⁸ See S. Tufan Buzpinar, "Abdulhamid II, Islam and the Arabs: The Cases of Syria and the Hijaz 1878-1882", Ph.D. dissertation, University of Manchester, 1991.

²⁹ Landau, *The Politics of Pan-Islam*, passim.

4. The Young Turks: The Modernist-Nationalist Ottomans

The Young Turks, or Unionists, were first and foremost products of the professional schools founded by Abdulhamid. Although they came to embody the reaction against the sultan's absolutism and the hope to end the country's underdevelopment, they still accepted the policy of Ottomanism-Islamism that the sultan had used to hold together his multi-ethnic, multi-religious Empire. In other words, they aimed to achieve modernization and also to hold the Empire together with obsolete imperial ideas that could not compete against the nationalism, individualism, and secularism of the modern age. Their knowledge of the country and the world had not come from practical experience but from their textbooks, many of which originated in Europe, and from a variety of literary works. The reading in the schools of such "banned"—yet freely circulated—political literature as the works of Namık Kemal, Western political writings, and domestic pamphlets glorifying freedom and civilization that nurtured the intellectuals prepared the Young Turks for their modernist and nationalist mission. Because the Young Turks accused Abdulhamid of using the caliphate to consolidate his authority and absolutism, their criticism culminated in demands that the sultan restore both the constitution and Parliament.

Political freedom and constitutionalism were the moving ideas behind the first secret political organization established in 1889 by the students at the military medical college. After they were discovered by the sultan's secret police, many members of that organization escaped abroad and in about 1895 established in Paris the Committee of Union and Progress, which soon turned into a sort of debating society. Its domestic branch, known initially as the Freedom Society, was organized in Salonica in 1906. The founders were Talat, then a postal worker, some intellectuals and especially army officers long exposed to the propaganda of the Bulgarian, Greek, and Serbian nationalists who coveted Macedonia. Consequently, it is no exaggeration to claim that the Young Turks who carried out the revolution of 1908 represented the products of, as well as the reaction to, Balkan nationalism. The revolution began as a show of insubordination to the sultan's orders and ultimately forced the sultan to reinstate the Constitution of 1876 and to convene Parliament on 24 July 1908³⁰.

³⁰ Feroz Ahmad, *The Young Turks* (Oxford, 1969).

The Young Turks inherited Abdulhamid's foreign policy, his balanced relations with Germany, Britain, France, and Russia, and his ideology of Ottomanism, that is, the preservation of Ottoman territorial integrity. Prior to 1908, Ottomanism had envisaged the creation of a common identity for all the Ottomans, regardless of faith or ethnic differences. After the revolution, however, emphasis shifted to assimilating the entire population into an Ottoman Islamic nation. In other words, the Young Turks were Ottoman nationalists before they turned towards Turkish nationalism, whereas Abdulhamid had favored an Islamic Ottoman patriotism but formally opposed ethnic nationalism. It is at this juncture of history that Ottoman-German relations acquired new dimension.

Ottoman relations with Germany had developed rapidly after 1878, as Berlin appeared to be a potential counterbalance to Britain and Russia and a promising source of military help. For the following three decades, German military aid and training allowed Berlin not only to professionalize the Ottoman army according to its own military philosophy, but also to assess the Turks' capabilities.

Colmar von der Goltz, head of the German military mission from 1883 to 1895, trained Ottoman army officers and wrote textbooks for them he believed that Turkey's salvation lay in the union of the village folk, who had preserved the basic qualities and spirit of the old Turks, with the military elite trained in the modern sciences³¹. Goltz developed very high esteem for the Turkish soldiers and made many loyal friends among their officers, including Ahmed İzzet, Mahmut Muhtar, and Ali Rıza Paşas, all ministers or high officials in the Young Turks' government, as well as Pertev Demirhan, Goltz's biographer.

Goltz did not place his hopes for the resurgence of the Ottoman Empire in the constitution or in the absolutist rule of Sultan Abdulhamid, whom he

³¹ Colmar Freiherr von der Goltz, "Stärke und Schwäche des Türkischen Reiches", *Deutsche Rundschau* 93 (1897), pp. 95-113. Goltz, who spend many years in Turkey and died there in 1916, deserves a careful study. F. A. K. Yâsamee, "Colmar Freiherr von der Goltz and the Rebirth of the Ottoman Empire", *Diplomacy and Statecraft* (July, 1997), pp. 91-127, is an excellent assessment of early German influences in Turkey. On the Young Turks and their philosophical outlook, see M. Naim Turfan, *Rise of the Young Turks: Politics, the Military and Ottoman Collapse* (New York, 2000), Erik J. Zürcher, *The Unionist Factor, The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement, 1905-1926* (Leiden, 1984).

disliked, but in a strong leader dedicated to progress and to his people. He believed in the rejuvenating capacity of war, which relied on initiative, courage, discipline, fearlessness, and self-sacrifice (all present in the Turkish soldier) rather than on technology. He also began to believe after 1890 that world economic competition would lead to a world war, involving Britain and Germany, and that Turkey could become a powerful factor in world policy.

Outside the officer corps, however, the Germans were not popular either with the Ottoman intelligentsia and public or with the army as a whole. The majority of the intelligentsia seemed to prefer the French and pictured the British as fair and respectful of human rights. For instance, writer Omer Seyfeddin, son of an army officer, in his short story "Von Sadriştayin" portrayed the Turkish imitators of "things German" as deprived of national pride and true culture. One can even say that had it not been for the almost forced estrangement of the Ottoman leaders from the West in the summer of 1914, the country would have stayed with the Allies, although the lower classes seemed to develop a liking for the Germans' discipline and vigor.

Until 1913, the Young Turks continued the "neutrality" initiated by Abdulhamid. Firmly believing that the European powers were headed for an armed conflict, the sultan did not want the Ottomans to commit themselves militarily to any one of them despite the country's close ties to Germany³². Because the Young Turks did not initially assume direct control of the government, they relied on the sultan's old staff. As premiers, Sait and Kamil paşas, continued the Empire's traditional good relations with London and Paris, overlooking the latter's growing friendship with St. Petersburg and eventual commitment to partitioning the Ottoman Empire. Apprehensive that Abdulhamid's popularity would lead to his rehabilitation, however, in

³² The sultan wrote in his memoirs that he was sad to turn away from France, which had influenced so much of his father's modernist policy, but the French occupation of Tunisia turned the Muslim world against France. Abdulhamid II, *Siyasi Hauratım* (İstanbul, 1974). It is well known that Abdulhamid offered his assistance to the Young Turks but was initially turned down. Eventually, Talat Paşa did seek that sultan's advice in 1917 and 1918 only to be told that it was too late. The issue is discussed at length in Cemal Kutay, *Üç Devirde Bir Adam* (İstanbul, 1980). This is a biography of Fethi Okyar, a close friend and premier of Atatürk, and the only Young Turk leaders trusted by Abdulhamid.

1909 the Young Turks replaced him with Sultan Reşat (Mehmet V) who became their docile instrument.

The period 1912-13 was a turning point in the history of the Young Turks and the Ottoman entry into World War I. The Unionists lost control of the government as a consequence of the by-elections of 1912, but regained it through a coup and assumed full power in January 1913. That year also marks the ideological shift to nationalism. After the Ottomans were defeated in the Balkan Wars and lost Albania, they began to view the ethnic Turks as the core group that should become the foundation of the state and assure its survival. They wanted to preserve the Empire by transforming it into a Turkish unitary state.

The nationalist organizations committed to cultural Turkishness, such as the *Türk Yurdu* and *Türk Ocakları*, became forums of ideological debate and inspiration for future policy. Meanwhile, the party's leadership, which had been recruited initially from among various traditionalist, Islamist, nationalist, and minority groups, gradually was reduced to just a dozen leaders and dominated by six or seven Ottoman-Turkish nationalists. Having functioned as a secret super-government, the Committee of Union and Progress decided in 1913 to become a full-fledged political party and expand throughout the country, where it already had a number of informal branches. It also replaced the sultan's imperial bureaucracy with its own loyal members and began a national policy of modernization and Turkification. Enver became minister of war and initiated a highly effective campaign to modernize the army.

Unfortunately, the Austrian annexation of Bosnia-Herzegovina in 1908 had undermined both the balance of power that had existed in the Balkans since 1878 and Sultan Abdulhamid's old policy of keeping the Balkan states apart. Italy, which had been promised Tripoli and Benghazi as early as 1900, invaded and annexed those provinces in 1911,³³ and it sent arms to the Albanians as well as to Montenegro,³⁴ distracting the Ottoman officers from helping the resistance forces in Libya.

The Albanians, Muslim and Christian alike, were in full revolt by 1912. The Ottoman government accepted most of their demands for autonomy as

³³ Shaw and Shaw, *History of the Ottoman Empire*, pp. 282-90.

³⁴ Reşat Halli, *Balkan Harbi, 1912-1913* (Ankara, 1970).

well as the union of Scutari (Ishkodra), Kosovo, Monastir (Bitola), and Janina provinces. The loss of Tripoli to Italy and the escalating Albanian demands for autonomy and independence then encouraged Bulgaria to ally with Serbia on 13 March 1912, with Greece on 29 May 1912, and with Montenegro on 24 September.

The First Balkan War started on 16 October 1912, after the Sublime Porte rejected the Balkan coalition's demands and Greece announced the annexation of Crete. The Ottoman army, which had been partially demobilized to prove the government's peaceful intention, was beaten on all fronts. The "ethnic cleansing" of Muslims that resulted—some half a million were killed and over one million made refugees—produced an extraordinary backlash in the Ottoman state. The growing ranks of nationalists demanded decisive action,³⁵ and they blamed the old guard in İstanbul, who had regained power amidst the crisis created by the Albanian revolts.

The Albanian revolts challenged the old concept of Ottoman-Islamic solidarity and Sultan Abdulhamid's view that the Albanians "are our brothers in religion and superb soldiers who provided us with officers and officials"³⁶. Previously, the Ottoman government had ruled Albania through feudal families who remained loyal to İstanbul as well as to their native customs, land and culture³⁷. Likewise, Albanian intellectuals had been important in the Young Turk movement, but after 1908 they increasingly opposed the CUP's centralization policy and the idea of an Ottoman nation unified by a common Turkish language. Ultimately, the Albanian opposition was represented by Ismail Kemal, who belonged to a feudal family of Avlonya (Vlore) and had occupied high positions in the Ottoman government. The last of six Albanian revolts started on 2 March 1912 with some support from the *Hürriyet and İtilaf* party deputies in the Ottoman Parliament who wanted to undermine the Young Turks' government. Faced with their

³⁵ McCarthy, *Death and Exile*.

³⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, vol. 5, p. 240.

³⁷ Ahmet Cevdet Paşa, the Ottoman historian who visited Albania in the nineteenth century, reported that the Catholic and Muslim Albanians intermarried, that Catholics used the Muslim imam to officiate their marriages to a second, third and fourth wife, and that Catholics and Muslims fought beside each other and visited the graves of each other's war martyrs. Cevdet Ahmet Paşa, *Tezakir* (Ankara, 1953-1967), 4 vols. pp. 283-6.

opposition as well as the pressure of the *Halaskaran Zabit* (Savior Officers), the government resigned on 16 July.

On 20 July, Sait Paşa, premier under Abdulhamid, was replaced by Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1918), known as a friend of the British. Because the new government termed above party or the "Grand Cabinet"—regarded the Albanian revolt as an uprising against the oppression of the Union and Progress Party, it accepted the Albanian demands, dissolved Parliament, and decided to hold new elections to end CUP rule and perhaps the committee itself. Gazi Ahmet Paşa was an honest and respected soldier, but he naively believed that the great powers would prevent a war in the Balkans and safeguard Ottoman integrity. The war started in October; by November 1912 the Ottoman troops, as mentioned, had been defeated on all fronts. At the London conference of May 1913, the Ottoman government relinquished all claims to the lands west of a line extending from Midia on the Black Sea coast to Enez on the Aegean Sea. The new line, about 100 miles west of İstanbul, left Edirne (Adrianople), the second Ottoman capital, in the hands of the Bulgarians.

The Ottoman defeat in the First Balkan War resulted from a lack of training, supplies and political acumen and from poor administration. The failure of the government of Gazi Ahmet Muhtar Paşa to prevent the Balkan War symbolized also the failure of the old order and the folly of trusting Britain and France. All of this enabled the CUP to stage a comeback with a new policy of modernization. On 23 January 1913 the Committee ousted Kamil Paşa, a very pro-British premier who had replaced Gazi Ahmet Muhtar and was ready to sign an agreement leaving Edirne to Bulgaria. The new premier, Mahmut Şefket Paşa, was "a Prussian in everything but name," while his Cabinet consisted mainly of Unionists. He was assassinated on 15 January 1913,³⁸ giving the Unionists an opportunity to remove their adversaries and consolidate their hold on the government. Sait Halim Paşa,

³⁸ The plot, arrest, and punishment of the plotters are related in detail in Djemal Pasha, *Memories of a Turkish Statesman, 1913-1919* (London, 1922; New York, 1973). For Turkish version, which includes attacks on several individuals omitted in the English version, see Cemal Paşa, *Hauralar* (İstanbul, 1959). Among the conspirators arrested, tried and executed was Damad Salih Paşa, the son of Hayreddin Paşa of Tunisia, who was related to the imperial family. His execution, despite the intervention by the palace and the French, indicated that the CUP was to assert its independence and power over the palace and the country.

already minister of foreign affairs, became premier, Talat interior minister, and Cemal military governor of Istanbul.

The Second Balkan War started on 29 June 1913 with a sudden Bulgarian attack on Serbia and Macedonia and ended with the defeat of Bulgaria, enhancing Unionist fortunes. It removed Bulgaria as an immediate military threat, made a new anti-Ottoman Balkan alliance impossible, and permitted the Unionist leaders Talat and Enver to recapture Edirne and the lands beyond the Midia-Enez line. It thus turned Enver into a hero of mythical proportions³⁹.

The Second Balkan War also had unforeseen results. The British viewed the capture of Edirne, against their advice, as proof of the Young Turks' desire to reestablish the Empire. Meanwhile, France grew distant because of its closeness to Russia,⁴⁰ and Italy occupied the Dodecanese Islands, which Istanbul did not insist on getting back until early 1914, lest they be occupied by Greece.

The Young Turk leaders feared both Russia's *rapprochement* with Great Britain and the latter's efforts to win over Italy. By 1914 the British-Russian agreement of 1907 had brought London into the French-Russian military alliance of 1893-94 (the Triple Entente) and increased the Young Turks' suspicions that the Allies were bent on dividing up the Ottoman Empire. So too, had the Russian decision in 1913 to complete its rearmament by 1916. Furthermore, the Balkan War strengthened Serbia and weakened Austria-Hungary as the guarantor of peace in the Balkans. Serbia, like Russia, feared that the Muslims in Kosovo, Bosnia-Herzegovina, and Thrace remained loyal to Turkey and could prove troublesome if Turkey continued to modernize and remain in the Western camp.

Russia also reasserted its role as protector of Christians in the Ottoman Empire by espousing Armenian demands for autonomy in Eastern Anatolia.

³⁹ The recapture of Edirne caused a flood of adulatory writings and forecasts by religious men and astrologers, one of whom was ever present around him, that Enver would revive the Empire and avenge all the humiliations it had endured for a century. Some of Enver's sudden, unpredictable actions resulted from these artificially inflated expectations, which also played a part in his urge to enter World War I.

⁴⁰ Cemal Paşa, *Hatıralar*, p. 48, claimed that the British opposition to the taking of Edirne "threw off London's mask and showed its true face". Actually, Enver's action conflicted with the London agreement.

Although the Armenians constituted just one-fifth of the population in the area and were not Orthodox Christians, in 1913 the Ottoman government unwillingly accepted Moscow as the Armenians' protector, a role previously performed by London⁴¹.

Greece, on the other hand, refused to sign the peace agreement ending the Balkan War and supported the anti-Ottoman activities of the Greek inhabitants of Western Anatolia. When clashes occurred between Muslim refugees from the Balkans and the Greeks of the Aydın (İzmir) province, they were portrayed as massacres organized by the Young Turk government against the Christians. When a commission organized by the government with the approval of the British, French, and German ambassadors ascertained that the Greeks were the real aggressors, Eleutherios Venezelos and Talat paşa agreed in 1914 to exchange the Greeks from the coastal regions of Aydın with the Muslims of Greek Macedonia. The full exchange, however, did not take place until 1926, after a Greek army that had invaded Western Anatolia between 1919 and 1922 was defeated by the nationalist forces of Mustafa Kemal.

5. The Aftermath of the Balkan War

Following the Balkan defeat, the CUP government decided to strengthen the army with the help from Germany, which had been advising the Turkish military for over thirty years. The idea of inviting in a German military mission originated with Mahmut Şefket Paşa, rather than Enver, and after Şefket's assassination it was promoted by Ahmed İzzet Paşa, the war minister. Consequently, General Otto Liman von Sanders came to İstanbul,⁴² as head of the German mission, despite his commission in the Ottoman army. On 3 January 1914 Enver became minister of war and rose to chief of

⁴¹ The Armenian question and its use by Russia to promote its own interests loomed greatly in the minds of the Young Turks and led to the evacuation of thousands of Armenians after Russian troops began to march into Eastern Anatolia. Practically all the Turkish leaders' memoirs dealing with the First World War devote long chapters to the Armenian question: M. Kasım, *Talat Paşanın Anıları* (İstanbul, 1986), pp. 57-140; Djemal Pasha, *Memoirs of a Turkish Statesman*, pp. 241-302; Mahmut Muhtar, *Maziye Bir Bakış* (1925, repr. İstanbul, 1941). Muhtar was the Ottoman ambassador to Berlin but was not informed about the secret German-Ottoman treaty of 1914.

⁴² Otto Liman von Sanders, *Five Years in Turkey* (Annapolis, 1927); Cemal Paşa, *Hatıralar*, pp. 68-70.

staff over the opposition and criticism of the older generation of officers. Although the Russian, French, and British ambassadors saw Sanders's appointment as the first step towards an Ottoman-German alliance, it seems to have been intended chiefly to improve the training of the key First Army. Germany agreed to send the mission only after the Turks had consolidated their military position in Thrace, and just a few of the mission's seventy German officers held key posts in the war ministry. Thus, one cannot argue, as the British claimed, that the mission took control of the Turkish army⁴³. The need to reform the military also prompted Cemal Paşa's appointment to the admiralty, where ironically, he implemented the recommendations of Sir Arthur H. Limpus, chief of the British naval mission to Turkey⁴⁴.

A the same time, Turkey entered into negotiations with the British arms supplier Armstrong-Vickers, further demonstrating that the Ottoman rearmament was guided by considerations of quality, price, and financing rather than politics. After the Kaiser's visit to the Ottoman lands in 1889, the German arms firms of Krupp and Mauser as well as the shipbuilder Schichau had achieved a near monopoly in supplying arms and torpedo-boats. Germany subsequently lent the Porte 1.6 million marks (30 percent of which was held back for interest and expenses)⁴⁵. But within a decade the balance of arms procurement had begun to shift to Britain and France.

Coming to power in 1908, the Union and Progress government developed a plan to counteract Greek naval power by building six battleships, twelve destroyers, an equal number of torpedo-boats, and half a dozen submarines⁴⁶. By 1913, most of these orders had been placed with the British firms of Armstrong-Vickers and John Brown, which also acquired the

⁴³ Jehuda L. Wallach, *Anatomie einer Militäerhilfe: Die preussisch-deutsche Militärmissionen in der Türkei, 1835-1919* (Düsseldorf, 1976). On German influence in the Ottoman Empire, also see İlber Ortaylı, *İkinci Abdulhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu* (Ankara, 1981).

⁴⁴ Cemal Paşa accused the old regime of neglecting the navy, which suffered from a lack of discipline. High-paid officers did not regularly report to duty (once assuming that Cemal's scheduled visit to headquarters would be cancelled because of rain) and opposed change. Cemal Paşa, *Hatıralar*, p. 82.

⁴⁵ Nejat Gülen, *Dünden Bugüne Bahriyemiz* (İstanbul, 1988); and Conway's *All the World's Fighting Ships, 1906-1921* (London, 1985), vols. 1 and 2, pp. 380-95, 390-4; Cemal Paşa, *Hatıralar*, pp. 90-5.

⁴⁶ Even with the mounting threat of war, Ottoman leaders in July 1914 sent a mission to the Creusot arms factory in France to place new orders. In fact, most of the French and British arms could not be delivered because of the war.

contracts to manage the Ottoman docks and arsenals, surmounting fierce German opposition. In addition, French naval yards had received orders for some thirty gunships, gunboats, mountain guns, and the like, costing over 100 million francs. Although the Germans retained their hold on the supply of ordnance to the army and their control of fortifications, including those of the Straits, they were unable to eliminate the French and the British from the Ottoman arms market. The British, however, viewed Sanders' mission as convincing proof that the Germans were taking control of Turkey.

London had long prepared itself for war with the Ottomans in the Levant. Lord Kitchener, during a visit to İstanbul in 1910, had become convinced that the British were out of the Ottoman Empire. A year later, while consul in Egypt, he supervised large-scale reconnaissance operations in Lebanon, Palestine and the Sinai desert. These were recommended by the Committee of Imperial Defence, but in fact camouflaged as an expedition of the Palestine Exploratory Fund⁴⁷.

Still, the Young Turks tried to maintain the country's traditional policy of balancing the European powers. For example, they entrusted reorganization of the gendarmerie to the French General Bauman in 1912, and as late as July 1914 named another Frenchman inspector-general of finances.

Finally, in the spring of 1914 the Young Turks government began to realize that, no matter how well intentioned towards the Allies, its policies had alienated the French and British. Among the points of contention were internal matters such as its assumption of full power and growing authoritarianism, the ouster of pro-British officials including Kamil Paşa, and the presence of a large German mission as well as the recapture of Edirne against London's advice.

6. The Decision to Enter World War I

The government's sense of isolation seems to have been further compounded by Russian military movements in the East. Russia already had occupied Tabriz in 1911, had begun to incite the Armenian nationalists and

⁴⁷ Juka Nevakibi, "Lord Kitchener and the Partition of the Ottoman Empire, 1915-1916", *Studies in International History*, K. Bourne and D. C. Watt, eds. (London, 1967), pp. 316-18.

Kurdish groups in East Anatolia, and had become involved in negotiations to delimit the Turco-Iranian border⁴⁸. Then, in May 1914, Tsar Nicholas II approached King Geogre V with the proposal to turn the Triple Entente into a military alliance preceded by a naval agreement. That same spring, Russia, which long had opposed Ottoman plans to increase defense capabilities by building a railroad in the Erzurum area, attempted to revive the question of the Straits. For Young Turks, all this implied that Russia was actively preparing for war against them⁴⁹.

At first the leadership of the Young Turks sought an alliance with, or territorial guarantees from, the Allies. A delegation headed by Talat Paşa himself extended the customary good wishes to the tsar when he came to his summer residence in Livadia, Crimea. Unable to speak personally with the tsar, Talat broached the issue with Foreign Minister S. D. Sazanov, but nothing came of it. When Cavid Bey, the finance minister, approached Winston Churchill, the response was that any alliance or guarantees would violate British "neutrality" and potentially undermine efforts to attract Italy into the *entente*. Likewise, Lord Kitchener told the Ottoman ambassador in London, Ahmed Tevfik Paşa, that the members of the *entente* did not want Turkey to enter the war on their side⁵⁰.

⁴⁸ Ali İhsan Sabis, *Harb Hatıralarım*, vol. 1 (1943 repr. İstanbul, 1990); vol. 2 (1951 repr. İstanbul, 1992). General Sabis (1882-1957), born to a military family, belonged to Enver Paşa's close circle. He participated as staff officer in the Balkan war and commanded several armies in World War I. He published his memoirs in the early 1940s and also a variety of articles pleading for the reconciliation of the allies with Germany in order to build a "common wall against the Soviets." In his writings, Sabis attacked some well known pro-Soviet Turks, as well as some leaders and went to jail for slander. His memoirs, which contain exceptionally enlightening information, have been scantily used, probably because of his political views. Sabis considered Sanders a mediocre commander, while the German described Sabis as an "intriguer" after Sabis cautioned Enver about Berlin's intentions to drag the Ottomans into the war. Sabis, like a large number of Turkish officers, wanted to delay the entry into the war until the spring of 1915.

⁴⁹ Talat Paşa, in his memoirs, claims that Russia's plan was to use Bulgaria and Armenia (after helping the latter achieve independence) to encircle Turkey and cut off its communications with the Muslims of the Caucasus and then to occupy İstanbul. When the Russian ambassador in İstanbul proposed in 1914 a plan to combine the six East Anatolian provinces into a single unit to be administered by one general governor, Talat asked the Russian ambassador in Moscow to institute reforms in Turkistan. *Talat Paşa'nın Anıları* (İstanbul, 1986), pp. 29-31. Britain refused to send inspectors to East Anatolia because Russia opposed it, thus increasing further the Ottoman fears of a British-Russian collusion to divide the state.

⁵⁰ Çavdar, *Hatıralar*, p. 315.

Ottoman attempts to enlist French support also failed. Cemal Paşa, a dedicated friend of France and founder of the French-Turkish Friendship Society, was invited to visit France by the French government. Foreign Minister Rene Viviani was accompanying President Raymond Poincare on a visit to St. Petersburg that played a key part in unleashing World War I, so Cemal met with the director of political affairs. Cemal told him, "Take us [Turks] into your Entente and at the same time protect us against the terrible Russian threats," and the Central Powers will be encircled with an iron ring⁵¹. Cemal interpreted the French reply—that an alliance with Turkey needed the Allies' approval, which was very doubtful—to mean that Paris "was convinced that it was impossible for [Turkey] to escape the iron claws of Russia, and under no circumstances would [France] provide us help."⁵²

Cemal left Paris on 18 July 1914 with the Legion d'honneur on his lapel but also with profound disappointment in French "friendship," and a new willingness to forget his dislike of Germany and its Kaiser. When Talat asked Cemal whether he could accept an alliance with Germany, he replied that he would "accept any alliance which would rescue Turkey from her present position of isolation."⁵³ Already, government leaders had learned about the supposedly secret talks that had taken place in Egypt among representatives of the *entente* following Archduke Francis Ferdinand's assassination in Sarajevo⁵⁴. In Egypt it was decided that the northeastern part of Turkey, the Straits, and İstanbul would go to Russia while most of the remaining parts of the Middle East were to be divided between Great Britain and France. The arrangements were later formalized in the Sykes-Picot Agreement of 1916, although the existence of an earlier partition agreement has not been ascertained.

⁵¹ Cemal Paşa, pp. 113-4.

⁵² *Ibid.*, p. 106.

⁵³ *Ibid.*, p. 108.

⁵⁴ Cemal Kutay, *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları* (İstanbul, 1983), vol. 2, pp. 869-74. Commentaries accompanying the memoirs of Talat Paşa are another unexplored Turkish source, although Kutay's scholarship has been questioned. For a Turkish view on partition agreements, see Yusuf Hikmet Bayur, "Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması Hakkında Yapılan Anlaşmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri* (Ankara, 1975), pp. 31-47.

The Ottoman government's isolation and fear of partition acquired immediate urgency when the assassination of the Archduke made war between the Triple Entente and the Triple Alliance imminent⁵⁵. Ottoman leaders and the general staff believed that Britain would want to use the sea route through the Straits to aid Russia, so London would occupy the Straits regardless of the Ottoman position in order to secure the supply route. (The British attempt to occupy the Straits in 1915 supported their assumption.) In addition, İstanbul feared that Athens, which had concluded a treaty of alliance with Serbia, would launch an attack in Thrace, possibly with Bulgaria's support.

On 18 July, Talat, Enver, and Halil (the head of the House of Deputies) began to meet secretly with Sait Halim Paşa, premier and foreign minister, to discuss an alliance with the Central Powers. Although at the last moment the group decided to approach Cemal, who now was ready to join any alliance, neither the cabinet, the Parliament, nor probably the sultan was informed about the initiative⁵⁶. In sum, by the middle of July Germany appeared to promise a new order, while Britain and France represented a past of humiliation and exploitation and an imminent threat of partition.

Enver approached the German ambassador on 22 July but was rebuffed as many German officers considered Turkey a military and economic liability. Wilhelm II, however, overruled Wangenheim and approved the alliance with Turkey. Then it was up to the Young Turk leaders to win domestic support for the idea and draft the text. Cavid Bey, the finance minister, who was informed on the eve of the signing, opposed the alliance to the end and resigned, though he continued to serve informally. Meanwhile, on 1 August, London seized the Turkish battleships being built in Britain, thereby underscoring the Unionists' suspicions of London and their urgent need for an alliance to safeguard Turkey.

The chief provisions of the treaty—Articles 1 and 2—called for Ottoman intervention on the German side if Berlin became involved in a war with Russia over the Austrian-Serbian conflict. They also obligated Germany to

⁵⁵ The Young Turk leaders were so alarmed by the initial word of the Sarajevo assassination that Talat and his friends spent the night in the prime minister's office awaiting additional news via the telegraph.

⁵⁶ These issues are discussed at length by Bayur and Y. T. Kurat, "How Turkey Drifted into World War I", *Studies in International History*, Bourne and Watt, pp. 297-9.

help protect the territorial integrity of Turkey and to leave Sanders's mission at the disposal of İstanbul. The treaty would remain in effect until 31 December 1918 unless renounced by either party⁵⁷.

Three days after the treaty was signed, Enver told the Russian military attaché in İstanbul that if Russia quieted Turkish fears in the Caucasus, İstanbul would withdraw its forces from that front. He added that Turkey was bound to nothing but its own interest. But resulting talks with the Russian ambassador proved fruitless.

Instead, in a letter of 6 August Wangenheim expanded the provisions of the treaty after the German warships *Goeben* and *Breslau* sought asylum in the Straits from pursuing British and French vessels. Now Germany promised to assist the Porte in abolishing the capitulations, agreed not to conclude peace unless enemy-occupied Turkish territories were evacuated, and pledged to help Turkey achieve understanding with Romania and Bulgaria and receive a fair share in the spoils of war from the latter. Germany also agreed to support the return of the Aegean Islands to Turkey if İstanbul entered into a war with Greece and defeated it, and to help Turkey secure territorial contact with the Muslims of Russia through a small correction of the Eastern border. It further promised Turkey a war indemnity⁵⁸. By increasing Turkey's stake in the war, Wangenheim's letter emboldened the hawks to support it. Nevertheless, the treaty's existence remained secret from more than half of the cabinet, from Parliament, which was soon recessed, and even from the Ottoman ambassador in Berlin, Mahmut Muhtar.

Despite the alliance with Germany, the Turkish government seemed to believe that although the war had already started, Turkey could somehow manage to stay out of it. Enver and many other leaders thought that the war would be over in six weeks or, at most, six months. Hence, Turkey declared itself neutral, and some German officers feared that Turkey might reconsider the alliance. The arrival of the *Goeben* and *Breslau*, however, gave Germany a decisive card, which could be played with the consent of Enver, the minister of war and head of the Ottoman forces, including, the German mission and warships.

⁵⁷ *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch*, no. 285, cited in Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire*, p. 16.

⁵⁸ Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire*, p. 28.

The *Goeben* and *Breslau* originally had operated against the French, bombarding Bone and Philippeville on the north coast of Africa but had avoided battle with British as well as French warships by escaping eastward. Turkish authorities initially opposed the entry of the two German cruisers, but practically the same day, 6 August, the Ottoman prime minister realized that the refusal went against the alliance treaty. He informed Berlin that the cabinet had authorized the entry, although Turkey would maintain its neutrality. After the ships entered the Dardanelles, the Ottoman government "bought" them for 80 million marks so as to maintain the façade of neutrality⁵⁹. In fact, Admiral Souchon, backed strongly by Berlin and Wangenheim, declared that the Kaiser was his commander and that the cruisers, though flying the Turkish flag, were German vessels; he would not receive orders from the Turks. Or, as Yusuf Hikmet Bayur has written, "The two Ottomanized cruisers would receive orders only from the Kaiser and would do what they pleased under the Ottoman flag."⁶⁰

The British viewed the arrival of the ships as a definite sign that Turkey would go to war on the side of the Central Powers. The American ambassador, Henry Morgenthau, was more emphatic, writing in his memoirs that Turkey would inevitably join the war when Germany desired her assistance⁶¹. Meanwhile, Admiral Limpus requested and was granted leave from his duties as naval adviser, probably at the suggestion of his own government. Indeed, Britain, which had warned that the German vessels would be sunk, had stationed warships at the exit of the Straits, effectively closing them until the end of the war.

The presence of the two German warships in Turkish waters alarmed many Turkish officers who feared Turkey would be dragged into the war before its army was ready to fight. A group of high-ranking staff officers in

⁵⁹ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı* (Ankara, 1982-83), vol. 3.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 86.

⁶¹ *Ambassador Morgenthau's Story* (New York, 1918), pp. 18ff; Harry N. Howard, *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923* (Norman, OK., 1931), pp. 40-1. Cemal Paşa believed also that the German declaration of war on Russia on 3 August 1914 made the Ottoman entry inevitable. Morgenthau viewed Enver as dedicated to the German cause. General Sabis defined Enver not as a pro-German, but as a "Turkish patriot who trusted and believed in Germany." Sabis, *Harb Hauralarım*, vol. 2, p. 55. Halil Bey in his memoirs claimed that the initial idea of the prime minister was to conclude a defensive alliance with Germany and that Wangenheim was involved in the talks with the premier as early as 15 July 1914. Halil Mentеше, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları* (İstanbul, 1986), p. 187.

Enver's close circle worried that Enver's belief in German technology and hopes for a short war would induce him to push Turkey into the war, possibly for the reward outlined in Wangenheim's letter that had enlarged the alliance treaty⁶². The largest group of officers in key positions, such as Ali İhsan Sabis, Hafız Hakkı, and Kazım Karabekir, maintained that the Ottoman state should act according to circumstances and enter the war only in the spring of 1915⁶³. The şeyhulislam and the ministers of education and justice also belonged to this group, but did not support the war at all. A third group opposed entirely to the war included the largest part of the intelligentsia and most of the population.

Some of the German officers, such as the second chief of staff, Fritz Bronsart von Schellendorf, and Liman von Sanders, the head of the mission, initially believed that the war decision should be left to the Turks and that Turkey should not enter the war before 1915. Another group of German officers, including Admiral Souchon, the naval attaché, and Ambassador von Wangenheim, however, agreed with German headquarters that immediate pressure should be put on the British in Egypt and Iraq.

The halt of the German offensive at the Marne on 9 September 1914 and the setback to Austro-Hungarian forces on the Eastern front dashed expectations for a quick German victory. They also increased fears of a Russian advance into Central Europe, even after the decimating defeat inflicted by Germany on the tsar's armies at Tannenberg and the Masurian Lakes. Along with the initial Russian victory against the Habsburg army, the possibility that Italy might join the *entente* increased the German need to put pressure on the Russians in the Caucasus and on the British in Egypt. In this context, the German warships provided the means to achieve Turkey's entry into the war.

⁶² Kazım Karabekir, who was the head of the intelligence section at general headquarters, wrote in his memoirs that the war party advocated Ottoman entry into the war as early as 16 August. The war party believed that a German victory was very near and was warned by German officers that Turkey should not miss the opportunity to acquire territories in the Balkans and the Caucasus. No decision was taken at a meeting convened for the purpose because of the possibility that Romania and Bulgaria would join in an anti-Turkish coalition. Finally the Germans realized that Enver alone could not decide on the war issue and that they had to win over other Turkish officers. Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik* (İstanbul, 1995), vol. 2, pp. 265-98.

⁶³ Sabis, *Harb Hatıralarım*, vol. 2, pp. 59-60.

Souchon insisted on sailing his vessels out of the small Marmara Sea and into the Black Sea to help the Turkish sailors "become accustomed to seasickness." Although General Sabis and his colleagues were suspicious, Enver's approval allowed Souchon to take part of the fleet into the Black Sea during the first half of September. Next, Souchon asked to take the entire Ottoman fleet into the Black Sea, and this time Enver's approval overrode the Council of Ministers, under the condition that the fleet return from the Black Sea on the same day it set out. Enver then left for an inspection tour of Edirne and Bandırma and took along Sabis. Upon seeing the fleet sail out, the prime minister called Cemal, the navy minister, who ordered the fleet back to İstanbul, but Souchon replied that he would honor only the order from Enver's headquarters.

Sabis later recalled that suspicions about Souchon increased to the point that Sanders told Ambassador von Wangenheim that an incident in the Black Sea actually would strengthen the position of the Turkish anti-war party⁶⁴. But the Germans were more concerned by British preparations against Iraq. On 5 October Turkish general headquarters informed the naval command that it again had permission to sail into the Black Sea—this time for war training—but it was not to sail too far from the Straits. On 11 October Wangenheim informed the war party (Talat, Enver, Halil, Cemal) that Germany would provide a loan of about one billion marks and that "there was no obstacle to the (Turks') entry into the war."⁶⁵

Only the hawks in the Ottoman cabinet had proposed to enter the war before spring. Their hand had been strengthened, however, on 8 September 1914, when the Ottoman government announced that at the beginning of October it was abolishing the hated capitulations. Although Germany did not recognize the decision until 1917, the huge public display of support for the announcement bolstered the war party and underscored the need to secure the abolition. Abolishing the capitulations played such an important part in Turkey's entry into the war because they had reduced Turkey to a European semi-colony and were regarded as the key obstacles to modernization. Even after winning its 1919-22 war of independence, Turkey refused to sign the peace treaty to protest British and French efforts to retain the capitulations. (The peace conference reconvened only when the Western nations agreed to abolish the capitulations and the Lausanne

⁶⁴ Ibid., p. 63; Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, pp. 316-7.

⁶⁵ Sabis, *Harb Hatıralarım*, p. 68. The loan amounting to 1.9 billion was paid in gold; the first shipment came on 16 October and the next on 21 October. Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire*, p. 376.

Treaty, which sanctioned internationally the creation of modern Turkey, was signed in 1923.)

German pressure to force the Ottomans into the war increased on 20 October 1914. Sanders, apparently on orders from German headquarters, told Enver that unless Turkey entered the war, he would render the *Goeben* and *Breslau* unusable and return with his mission to Germany, leaving Russia to defeat Austria-Hungary and occupy İstanbul. Kazım Karabekir, head of the intelligence section, recalled that in answer to his caution about Turkey's entry into the war, Sanders hit the table with his fist and shouted:

What are we doing here when the Russians mass all their troops against the Austrians, and the British-gather at the front [in Europe]. We are here just spectators. Why are you keeping us here if you don't intend to enter the war? Your government is not keeping its word and is deceiving us. If you do not intend to enter the war you should tell us openly, so that we could go to defend our homeland⁶⁶.

According to Karabekir, the Germans feared that Enver was still hesitant, and they wanted to neutralize his close associates, who opposed an early entry into the war⁶⁷. At this point, Karabekir claims, Enver signed a secret agreement, prepared by General Bronsart von Schellendorf, the German chief of staff at Ottoman headquarters, to create an incident on the sea that would bring the Ottomans into the war. "The decisions of Enver to enter the war without informing even the head of the General Staff, who was his close friend and colleague [Hafiz Hakkı],"⁶⁸ wrote Karabekir, "was a heavy moral and judicial crime."⁶⁹ Both Karabekir and Ali İhsan Sabis seemed to believe that on 25 October Enver authorized Admiral Souchon,

⁶⁶ Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, p. 332.

⁶⁷ According to Sabis, Enver asked both Hafiz Hakkı and Bronsart, chief of staff, Ottoman GHQ, to report to him about military measures to be taken if the Turkish and Russian Black Sea fleets ignited a war. Bronsart von Schellendorf proposed that the Turkish fleet (under Souchon) attack the Russian navy and achieve "superiority" on the Black Sea, that the sultan issue the call to *Cihad* after Russia declared war, that the Turkish forces engage the Russians in the Caucasus, that the Eight Army march to Suez and that actions be undertaken against Serbia and Romania. Sabis, *Harb Hatıralarım*, vol. 2, pp. 76-8, text of memo in Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, pp. 374-5.

⁶⁸ Hafiz Hakkı, one of the key officers in the general headquarters, had opposed Enver's plans for an early entry. He was an excellent commander but also very ambitious—some suspected that he wanted to take Enver's position as generalissimo. Enver neutralized him after his return from Germany by promoting him rapidly to commander of the Caucasian front where he died of typhus in January 1915. He left some written memoirs concerning only the Balkan War.

⁶⁹ Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, p. 353. It should be remembered that Karabekir wrote his memoirs in the Republic and probably exaggerated his accusation against Enver. Sabis, who belonged to the group opposed to early entry into the war, supports Karabekir.

who had become the official commander of the Ottoman navy on 24 September, to engage the Russians when he deemed this suitable⁷⁰.

The confrontation between Sanders and Enver coincided with the Russian offensive on the Warsaw front, which handed the Germans a harsh defeat. After 20 October, Enver either avoided contact with his close associates or tried to neutralize them. Karabekir was invited on the inspection mission to Bandırma while Hafız Hakkı, Enver's deputy, was sent to Berlin.

Within days, the Russian and French ambassadors, warned by their intelligence services, informed Talat paşa that the Germans were prepared to use an incident at sea to bring the Ottomans into the war. Talat replied that such an incident would not occur without Enver's approval and that Enver would not betray his friends Hafız Hakkı and Karabekir, who opposed immediate entry. Talat stated in his memoirs that because the *entente* believed Turkey was entirely dominated by Germany, he proposed a new provision to the alliance treaty, allowing Turkey to stay out of the war for some time. The cabinet accepted Talat's proposal and decided to send Halil Menteş along with Hafız Hakkı to Berlin after the three-day Bayram Holiday (about 3 November). But on the eve of the Bayram, Souchon attacked the Russian fleet. "We did not know about this fact [the attack on the Russians] but like everybody else we believed that Enver was informed," Talat wrote⁷¹.

Karabekir, the intelligence chief, learned about the bombardment only on 30 October, after he went to his office. Sanders met him there with the "happy cry 'Gott sei dank' [sic] finally we are at war. The Russians came close to the Strait and attacked our navy which fired back and sank a torpedo boat, and forced the others to retire and then went to bombard the Russians ports."⁷² The public was informed the same day⁷³.

⁷⁰ Sabis, *Harb Hatıralarım*, p. 40.

⁷¹ *Talat Paşa'nın Hatıraları*, p. 40.

⁷² Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, p. 360.

⁷³ Enver and Cemal Paşas defended the official view that the Russian ships attacked the Ottoman fleet although one of the Russian ships supposedly attacking the Ottoman fleet near the Straits was sunk close to the Crimean shores. It is known that Russia intended to neutralize the *Goeben* and *Breslau* and probably intended to mine the entrance to the Straits as implied by the answers of the Russian sailors captured by the Ottoman fleet. Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, pp. 365-7.

Prime Minister Sait Halim Paşa, who had not been informed about the attack, was persuaded not to resign. He offered an indemnity for damages to Russia, but St. Petersburg, which already had recalled its ambassador; first insisted that the entire German mission and fleet leave Turkey then officially declared war on 3 November.

Although the ministers opposed to war, headed by Cavid Bey, resigned, Talat reported government officials and most members of Parliament were pleased with the Ottoman entry into the war. Like the general population, they all believed that a quick German victory would bring Turkey full freedom and security,⁷⁴ not the death and destruction that followed.

Finally, it should be noted that the concept of *Cihad* played a significant role in the war plans of both Germany and Great Britain. Sultan Abdulhamid II had threatened to call upon the Muslims of India to rise against the Raj if London sought to dominate or partition the Ottoman state. Although a number of British leaders, including Lord Curzon, did not believe in the *Cihad*'s effectiveness, Lord Kitchener and others thought it was likely to create unrest in India and undermine the loyalty of their Muslim troops. The Germans, for their part, had high hopes that the *Cihad* would disrupt the war efforts of the British in the Middle East and of the Russians. Specifically, the German high command believed that the *Cihad*, supported by pan-Turkish and pan-Turanist appeals, would incite Russia's Muslims to revolt against the tsar and serve, as an ideological catalyst for Young Turks nationalists to fight in the war⁷⁵. The leadership of the Young Turks seems to have encouraged the German hopes and British fears of pan-Turanism in the belief that it enhanced the value of Turkey.

Actually, the revolution of 1908, the ousting of Abdulhamid, and the new sultan-caliph Reşad who had become a docile instrument of the Union and Progress leaders all had voided the caliphate of its religious essence and influence. True, the formal apparatus to issue the *Cihad* was intact, for the new Sultan Reşat (Mehmet V) had been installed as a *bona fide* caliph and continued to receive the religious homage of all Muslims. Because he was not, a truly sovereign sultan in full control of the temporal power to

⁷⁴ *Talat Paşa'nın Hatıraları*, p. 42.

⁷⁵ Karabekir, who supported a Turkish Anatolian nationalism, claims that the defeat in the Balkan War revived the idea of a Muslim union and pan-Turanism and that the Germans and Hungarians supported the latter ideal. Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, pp. 74-8. Actually, the issue was much more complex, and the idea of a Muslim union based on religion and a pan-Turkism relying on ethnicity was not compatible.

administer the *mülk*, or territory, the caliph's influence was limited⁷⁶. Moreover, the call to fight a holy war on the side of one Christian power against other Christian states was still unsettling to Muslims, although the caliph had set the precedent in the Crimean War by inducing the Muslims to help the Allies against Russia. In any case, General Bronsart von Schellendorf planned to ask the sultan to issue the call to *Cihad* soon after the declaration of war. Duly issued by the şeyhulislam in the name of the sultan-caliph,⁷⁷ the call was sent to Cemal Paşa in Syria and to Şerif Hüseyin, the emir of Mecca, who held the second most important position in the unofficial Islamic hierarchy.

In the *Cihad* call, the caliph angrily accused Russia of causing territorial losses to the Ottomans for three hundred years and of destroying with war, ruse, and intrigue "every [Ottoman] effort toward progress and renewal that could have enhanced our national strength and greatness."⁷⁸ He also accused Russia, Britain, and France of using every device to turn the Muslims against the caliphate and to deny the rights of the sultanate. The bulk of the call was a patriotic exhortation to Ottoman soldiers to fight for their homeland rather than a truly religious appeal; it consisted of five *fetvas* that justified in Islamic juridical terms the action against Russia, Britain, and France⁷⁹.

In spite of the pressure from İstanbul, Şerif Hüseyin of Mecca did not sanction the *Cihad* call. It also was challenged by a British counter-proclamation issued in India as well as by a number of Muslim leaders, including Aga Khan, who questioned its validity⁸⁰. Intense British propaganda accused the Young Turks' leaders of accepting money from the Germans and pressuring the caliph to follow their directives.

⁷⁶ The new sultan's secretary, the noted novelist Halit Ziya Uşaklıgil, regularly reported the sultan's activities to the Young Turks. See his book, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar* (İstanbul, 1940-41), 3 vols.

⁷⁷ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, p. 320.

⁷⁸ *Ibid.*, pp. 215-6.

⁷⁹ The text of the *Cihad* and *fetvas* are found in addition in Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, pp. 384-400 and J. L. Lewis, "The Ottoman Proclamation of Jihad in 1914", *Islamic Quarterly* 19, January-June 1975, pp. 157-63.

⁸⁰ Most of the Muslim leaders, usually of older age and part of the establishment that enjoyed British and French support, claimed that the call to *Cihad* had no real justification. Islam as a faith was not threatened directly; the European war was not a religious war; the sultan was forced to enter the war against his will; and if Germany won the war, the Ottoman state would become one of its provinces. They stated also that Turkey lost its place as the representative of Islam because Turkey entered the war to achieve its own political goals rather than to fight for the future independence of Islam. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, pp. 32-40, 214.

The effect of the call to *Cihad* on Muslim soldiers in the British army was minimal. By contrast, in 1920, when the British forced the sultan to sign the Treaty of Sevres, dividing most of Anatolia, the Muslims of India and elsewhere overwhelmingly supported the Turkish nationalists under Mustafa Kemal, for that was a genuine national struggle.

The historian Karabekir, relying on Bayur's views, sarcastically summed up the attitude of Ottoman leaders: "Ottoman state dignitaries had much less faith in the *Cihad* than the Germans."⁸¹ In fact, Wangenheim, Liman von Sanders, and General Erik von Falkenhayn, chief of the German general staff, remained silently skeptical about the efficacy of the caliph's call until it failed⁸². The call to *Cihad* did cause the British and Italians to fear attack by the fundamentalist *Sanusya* in Libya,⁸³ but all in all, use of the call for mundane political purposes during World War I and against the forces of Mustafa Kemal from 1920 to 1922 considerably weakened the moral foundations of the caliphate and brought about its demise in 1924.

7. Conclusions

The Ottoman entry into World War I originated in the modernist generation's search for progress, independence, and freedom from the burden of the capitulations. Britain had persuaded Ottoman leaders to initiate the first reforms and had helped to maintain Ottoman territorial integrity against Russian expansionism but later abandoned the sultan. From 1875 on, the British sought to undermine the unity of the Ottoman state and to thwart its modernization while continuing to pose as its benevolent patron.

Elie Kedourie points out in his seminal study of British policy in the Middle East that even before Salisbury became foreign secretary in 1878, he favored bringing down the Ottoman Empire and partitioning it. As early as 1878, he tried to turn the Empire into a British protectorate, only to be impeded by policy disagreements among the Europeans and by the new economic and military strength the Ottoman state achieved with German technical assistance. Salisbury persisted in his scheming for the rest of the

⁸¹ Karabekir, *Birinci Cihan*, vol. 2, p. 320.

⁸² For the German attitude on *Cihad* see Trumppener, *Germany and the Ottoman Empire*, pp. 117-20.

⁸³ For Arab-Turkish relations during the war years, see Hasan Kayali, *Arabs and Young Turks* (Berkeley, 1997).

century. For example, he proposed partitioning the state with Russia in 1898 and offered the tsar the entire Black Sea littoral and the area up to Baghdad, preserving the south for Britain and proposing to turn the Arab lands into colonies rather than independent nations. Along with most British, French, and Russian statesmen, he viewed the Middle East as a land of backwardness and the reforms as a thin veneer of European civilization⁸⁴. Only Germany showed some genuine interest in Ottoman welfare; a few of its officers expressed respect for the Turks' ability to progress and become part of Western civilization.

Some elements of the Young Turks, especially those in the military, consequently grew up with deep animosity toward Britain and affectionate admiration for Germany. Meanwhile, the older generation of Ottomans and many intellectuals remained attached to France and England as sources of European civilization. The coup of 23 January 1913 and the assassination of Şefket paşa on 15 June 1913 enabled the Young Turks to replace those pro-British and pro-French statesmen with a truly modernist, national-minded group.

The process of change unleashed by the Young Turks in 1913-14 definitely shaped war decisions and postwar developments. The entry into the war, therefore, must be seen as part of a larger transformation not just the result of international circumstances. Turkey was prepared to fight Europe in order to become part of Europe.

The Ottoman state's immediate objective in allying with Germany was to preserve its territorial integrity and independence against the obvious threat from Russia. Compounding the danger from Russia, in the spring of 1914, the Ottoman government found itself isolated from its so-called friends in Europe and increasingly threatened by Greece and Serbia. When it attempted to secure an alliance with France, Britain, or even Russia,⁸⁵ its efforts were rejected along with its demands for territorial guarantees. The consequence was the secret treaty of 2 August with Germany designed to end Ottoman isolation. Recovering lost territories in the Balkans and

⁸⁴ Elie Kedourie, *England and the Middle East*, (London, 1956), pp. 20-4.

⁸⁵ Enver Paşa told the Russian military attaché in İstanbul that if Russia quieted the Turkish fears in the Caucasus, the Turks would withdraw their troops. Russian Ambassador DeGiers advised Moscow to give territorial guarantees to Turkey, while the French told the Russian envoy in Paris that it would be "advantageous for us to draw Turkey to the number of our enemies in order to make an end of her." Isvolsky to Sazanov, quoted by Howard, *The Partition of Turkey*, p. 98. Both France and Britain appeared "too certain of an easy victory over Turkey to consider it worthwhile to make serious advances towards conciliation." *Ibid.*, p. 102.

establishing a link to Albania, though important to the Ottoman, now had relatively low priority given the conflicting interests of Italy, Austria-Hungary, and Bulgaria.

Ottoman leaders considered the alliance a great diplomatic victory, for, as Cemal Paşa put it, no European country would take on the burden of a country like Turkey. At this stage, most Turkish leaders assumed that Turkey would somehow reap the benefit of the alliance with a victorious Germany—without engaging in an active combat. Enver even contemplated trying to enter the war in August, before it was too late.

The treaty was the work of a small core of CUP leaders—Enver, Talat and Cemal Paşas, and Halil Menteş—although several other people seem to have been aware of it. It was an old Ottoman tradition (carried on by the Turkish Republic) to entrust the conduct of foreign affairs to a few knowledgeable people and then persuade Parliament to accept their decision. The unusually strong opposition of Parliament and the general public to Ottoman involvement in the war further limited the number of the negotiators in this instance. At the same time, the need for ratification provided the Young Turks an escape door if needed.

Turkey was brought closer to the war by the entry of the *Goeben* and *Breslau* into the Dardanelles, but there is not convincing evidence that the ships' refuge was planned by Germany,⁸⁶ or was an "exchange" for the Turkish ships embargoed by the British. Yet, the arrival of the German vessels allowed Turkey to expand the alliance treaty and increase its stake in a German victory. It also alarmed the Allies that Germany might use the ships to provoke a war and/or fight the Russian navy.

The overwhelming majority of the Turkish population, Parliament, and the cabinet initially opposed the war before many changed their opinion for the sake of solidarity. Among the military, the older officers and the anti-Unionists opposed war at any time. The younger officers in key command positions believed the alliance treaty did not mandate Turkey's entry into the war before the spring of 1915, knowing that the unprepared army lacked weapons and logistical organization. Enver's close associate at general headquarters—Hafız Hakkı, his deputy and close friend; Kazım Karabekir, the intelligence chief, and Ali İhsan Sabis, in charge of training and mobilization—all were against an early entry as apparently was Enver until late September.

⁸⁶ Ulrich Trumppener, "The Escape of the *Goeben* and *Breslau*: A reassessment", *Canadian Journal of History* 6 (March, 1971), pp. 171-87.

The German pressure for Turkey's entry began after the armies of the Central Powers encountered serious setbacks at the Marne and in Galicia. Backed by monetary incentives (loans) and the terms of the treaty, the message seems to have been conveyed by Ambassador von Wangenheim, Liman von Sanders (who initially had agreed with the Turkish officers' spring schedule), and General Bronsart von Schellendorf, the German chief of staff at Ottoman headquarters. In Karabekir's view, they were on orders from Berlin to draw Russian troops from the Austro-Hungarian front. The Suez campaign, planned long in advance by the Germans, as well as the call to *Cihad*, would tie down British troops in the Middle East.

Generally thought always to have been a war hawk, Enver, seemed to have undergone some change of heart by the end of September. His close associates at Ottoman general headquarters indicated that because of their opposition to an early entry, he was willing to wait until spring but gave in to heavy German pressure about 20 October, when he accepted Bronsart von Schellendorf's memorandum as a plan of action. Admiral Souchon eventually received written orders from Enver to attack the Russian fleet and ports, and the war decision was a secret shared only by Enver and the Germans. If one is to believe their testimony, Interior Minister Talat, Prime Minister Halil, Hafız Hakkı, and Karabekir, Enver's closest associates, learned about the attack on the Russians only several hours after it took place, on 3 November 1914.

In sum, given the colonialist designs of Great Britain, France, and Russia and their opposition to the Turks' firm desire to modernize, Turkey's entry into the war appears to have been an act of ultimate desperation. Yet, it was also an act laced with hopes that the war would bring the Ottoman state unfettered independence, economic freedom, and recognition as a member of the European comity of nations⁸⁷.

⁸⁷ The Turks' zealous dedication to their independence and unhindered control of their country and army was evident in their endless efforts to expand their authority in the conduct of the war rather than follow German directives, to amend old treaties in their own favor, etc. Although bickering among war allies is a normal phenomenon, the quarrels of the Turks with the Germans and Austrians reflected deep feelings of mistrust on both sides. The Turks considered the Germans arrogant as well as ready to trade Ottoman interests to safeguard their own. The Germans, on the other hand, thought the Turks were underdeveloped, overbearing chauvinists using Germany to keep alive their moribund empire. At times, the Germans acted as the masters of the Turks' country, further inflaming friction between German and Turkish officers. Enver agreed not to remove Sanders from his position after the Germans consented to limit his authority. The sudden death of Ambassador von Wangenheim on 25 October 1915 pushed aside for a while the quarrel over who was the real master of the Ottoman Empire. The new ambassador, Paul von Wold-Metternich, was unpopular with the Turks from the start

According to many British and German statesmen and military officers, Turkey's entry prolonged the war for two years and allowed the Bolshevik revolution to incubate and explode. It shattered the image of the "sick man of Europe", coined by Tsar Nicholas I and espoused by Europe to justify the partition of the Empire, for "the sick man of Europe" refused to die⁸⁸.

Although the First World War ended with the total defeat and disintegration of the Ottoman Empire, ironically that disintegration freed the Turks from the burden of maintaining an obsolete imperial order and opened the door to fulfillment of their hopes for true modernization, independence, and nationhood. The entry of Turkey into NATO in 1952 and the acceptance of its candidacy for membership in the European Union in 1999 were the culminating points of process of modernization and nation formation that started in the latter part of the nineteenth century and went through decisive phase in 1914-18 and 1919-22. The defeat in World War I was thus a victory in disguise.

ANNEX

Attempts to identify the leaders of the war party have focused on Enver paşa, then Talat and Cemal paşas, followed by Halim (Menteş), who headed the House of Deputies, and Sait Halim Paşa, the prime minister and later foreign ministers. Closer examination of the background and public careers of these men in the following very short biographies, should, therefore, shed more light on the Ottoman entry and their part in it. (There are extensive biographies in Turkish for each one of these Young Turks leaders.)

Ismail Enver Paşa was born in İstanbul, the son of a minor bureaucrat who had immigrated from Macedonia. Graduating from the war college in 1902, he served in the Third Army in Macedonia, joined the Freedom Society in 1906, and played a leading role in the 1908 revolution. He then

---

because of his failure to understand the reforms of the Young Turks, whom he regarded as underdeveloped. Some ten months later, in October 1916, he was replaced by Richard von Huhlmann. Obviously, the change of ambassadors during wartime indicated a basic difference of philosophy. These are numerous cases of German-Turkish friction and examples of parliamentary missions sent to soothe relations between the two allies. See Frank G. Weber, *Eagles on the Crescent: Germany, Austria, and the Diplomacy of the Turkish Alliance, 1914-1918* (Ithaca, 1970), pp. 190-2; and Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire*, pp. 94-265.

⁸⁸ The battle at Galipolli in 1915-16 that ended in a massive defeat of the British navy and its expeditionary corps was won almost exclusively by Turkish troops under the command of Mustafa Kemal. The same troops then inflicted a devastating defeat on the Greek invasion force.

spent two years, 1909-11, in Berlin as Ottoman military attaché before serving in the Libyan war of 1911 as head of the resistance forces. His dashing youth, heroism in the Libyan war, and nationalism won him a popular following even before he conducted the coup of 1913 and reconquered Edirne. Becoming minister of war on 3 January 1914 and chief of staff five days later, he rejuvenated the army by entrusting key positions to young colleagues from his service days in Macedonia. On 5 March 1914 he married the sultan's niece Naciye, to whom he had been engaged in 1911, adding a romantic imperial glow to his name. Highly adventurous and emotional, Enver viewed himself as specially destined by Providence for military victory and national grandeur. Under his leadership, the army suffered heavy casualties in the offensive against the Russians at the Sarikamış in 1915, but he retained his power and fame. After the Ottoman defeat in 1918, however, Enver fled to Berlin, Moscow, and finally Central Asia, where he headed the local guerillas until killed by the Bolsheviks in 1922.

Enver and Mustafa Kemal (Atatürk), who were diametrically different in personality, thinking and organizational ability, also disliked each other. Mustafa Kemal had opposed the involvement of the military in politics, so Enver kept him in obscurity despite his brilliant success at Gallipoli in 1915. Nevertheless, Enver still enjoys great popularity among Islamists and nationalists in Turkey while most other Young Turk leaders, except for Talat, are all but forgotten.

Mehmet Talat was the true architect of the domestic policies of the Young Turks. Born in a village near Edirne, the son of a Turkish minor notable, he received his education in the local school and became a Union and Progress member as early as 1890, earning the reputation of a veteran freedom fighter. He taught Turkish at the Jewish school in Edirne and was the founder of the Freedom Society that was responsible for the 1908 revolution. He also headed a Freemason lodge.

Talat represented Edirne in the House of Deputies, was minister of the interior from 1913 to 1917, and became sadrazam, or premier, in 1917. When the Ottomans accepted defeat in 1918, he fled to Berlin and was murdered by an Armenian in 1921. Talat was a man of integrity⁸⁹, a

⁸⁹ Talat did not hesitate to remove from the governorship of Trabzon a former director of Law School in Salonica and an important Unionist, Mehmed Cemal Azmi, for usurping the money of deported Armenians. Çavdar's book is a lengthy biography of Talat.

dedicated modernist and nationalist as well as a very astute political leader. Also man of action, he liked to operate in secret and play his cards carefully although Enver seemed to prevail over him. He was said to be a Bektashi as well as a secular-minded and devoted believer, however contradictory it may sound.

Ahmed Cemal Paşa came from a middle-class family and after graduating from the War College in 1895, was attached to the Third Army in Salonica. There he joined the Freedom Society and, through it, the Union and Progress Society. He became a member of the ruling Central Committee in 1908 and governor of several important provinces before becoming minister of public works. Cemal was appointed minister of the navy in 1913 and then commander of the Fourth Army, which started the unsuccessful Egyptian offensive. Cemal was a disciplined, honest, and well-meaning person, who initially opposed entry into the war. His unfavorable reputation comes from his stern administration in Syria, during which he hanged many Arab leaders and intellectuals for supposedly plotting against the Ottomans. In 1918 he escaped abroad but was assassinated by Armenians in Tiflis.

Halil Menteş (also Menteşe), a loyal follower and friend of Enver to the end, was descended from an ayan (upper-class notable) from Milas in west Anatolia. He grew up in İzmir and studied at law Schools in İstanbul and Paris. Upon returning home, he engaged in farming until he was elected a deputy in 1908. Halil became the speaker of the House of Deputies and played a key role both in negotiating the secret alliance with Germany and in recessing the House, where the alliance faced likely opposition. He became foreign minister in 1915 when Sait Halim paşa was dismissed for opposing Enver's aggressive war plans, then minister of justice in 1917. A nationalist, Halil did not hesitate to defy and mistreat the Germans when they refused to make a loan for the defense of Anatolia unless the Turks paid immediately for the completed sections of the Anatolian railroad. He even advocated ending the German monopoly on railroad construction as well as abolishing the treaties of 1856, 1871, and 1878, claiming they infringed on Turkey's sovereignty.

Mehmet Sait Halim Paşa, or Prince Halim, was the grandson of Mehmet Ali, the founder of modern Egypt. Well educated, urbane and rich, he was an important modernist, liberal intellectual whose work *Buhranlarımız* (Our crisis) is still a good source for studying the attitudes and shortcomings of

the Ottoman elites⁹⁰. He also believed in a Muslim Union. Halim was appointed to the Council of State in 1888 but became an opponent of Abdulhamid's absolutism and fled to Paris, where he became a financial supporter to the Young Turks. After 1908, he returned to İstanbul to serve as general secretary of the Union and Progress Party, foreign minister, and from 1913 to 1917, grand vizier. Although Halim was pro-Western and opposed to war, he was easily manipulated and influenced and so was persuaded to sign the secret treaty with Germany. Arrested in 1919, then released, he went to Rome in 1921 and was murdered there by an Armenian.

Several other leading Unionists require mention. The teacher and financier Cavit Bey was a dönme (seventeenth-century Jewish convert of Sabatai Sevi) from Salonica. Pro-Western and opposed to Turkey's entry into war, he resigned from the cabinet in protest but remained active behind the scenes. Nazım Bey, a physician educated in Paris, also was influential behind the scenes, especially in persuading the revolutionary Freedom Society of Salonica to join the Union and Progress Society of Paris. He and Cavit were hanged in 1926 for planning the aborted assassination of Mustafa Kemal.

The biographies of the Unionist leaders indicate that they did not come from a single social class, ethnic origin, category of wealth, or similar grouping. Talat Paşa, their leader, had the humblest origin and was the least educated but the most virtuous. When he died, he left practically no wealth.

The Unionists were linked their elitist philosophy and Ottomanist national identity, which separated them from the Tanzimat (pre-1876) generation—and ultimately from the Republican-Kemalist one, although there was a high degree of continuity between them and the Kemalists⁹¹. The Unionist leaders were committed not only to science, technology, and modernization, but also to a rather unique form of populism designed to secure them popular backing against the sultan and to legitimize their modernist reforms. Although many were basically anti-monarchists and partly positivists, they were aware of the popularity of both the monarchy

⁹⁰ The last edition was published in 1983. See M. Hanefi Bostan, *Bir İslamcı Düşünür: Said Halim Paşa* (İstanbul, 1922). A thesis about him is being completed at McGill University. For a history of the German personnel involved in Turkish affairs, see Ulrich Trumpener, "Germany and the End of the Ottoman Empire", in *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, ed. (London, 1984), pp. 111-40.

⁹¹ For the changing origin, roles, and orientation of the Turkish elites from 1870 to 1995, see my article to appear soon in a book edited by Erik J. Zürcher and George Hazai.

and Islam among the masses and concealed their true feelings and intentions until the appropriate moment. Muslims all, their basic mutual bond was Islam, which they viewed as a secular culture anchored in the Ottoman past rather than as a faith.

As Ottoman nationalists, the leaders of the Young Turks were determined to achieve full independence, territorial integrity, and freedom of action for their state. These foreign policy objectives were the prime motive for their alliance with Germany and entry into the war. Yet there were two major contradictions in their vision. First, they were striving to put down the national claims of the Macedonians, Armenians, Arabs, et al., while promoting their own brand of Turco-Islamic-Ottoman nationalism. Second, they were fighting Europe's political hegemony while coveting its science and progress as a means to strengthening their own Empire. These contradictions ultimately were solved by the war.

Kitap Tanıtımları:

BUDAK MÜNŞİ-Yİ KAZVİNÎ, *Cevâhir'ül-Ahbar (Bahş-i Tarih-i İran ez Kara Koyunlu tâ sâl-i 984 h.k.)*, Mukaddeme, tashih ve talikat: Muhsin Behram Nejad, Nâşir: Miras-ı Mektub, çâp-ı evvel, Tahran 1378 h.ş. (2000), 260 sayfa, ISBN 964-6781-35-7

Safevîler devrinin pek tanınmayan kaynaklarından olan, Türk asıllı tarihçi Budak Münşî'nin bu eseri hakkında, devrin tarihleri ve tezkirelerinde bilgiye rast gelinmediği gibi, daha sonraki katalogların da sadece birkaçında onun adı zikredilir (Storey, *Persian Literature*, I, 118). Bu bakımdan müellifin eserinde kendisinden söz ettiği yerler (s.187-190) oldukça önemlidir.

Eserindeki kayıtlardan onun 916(1510) yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Eğitimi ve ailesi hakkında bilgi vermemekle birlikte, anne tarafından dedesi Hâce Ruhullah Şalkanî-yi Kazvinî, Ak Koyunlu Mirza Baysungur'un vezirliğini yapmıştı (s.91).

Budak Münşî Kazvin'de bir süre eğitim gördükten sonra, 14 yaşında iken kâtip olarak Divan'da çalışmaya başlamış, zaman zaman azledilmek, malları müsadere edilmekle birlikte 1576 yılına kadar Safevî devletinin çeşitli yörelerinde görev yapmıştır. Şah Tahmasb 1576 yılında ölüp, tahta II. İsmail oturunca, Budak Münşî de 950(1543) yılından beri aralıklarla yazmakta olduğu eserini, 984 yılı C.evvel ayı sonunda azledilmiş iken yeniden bir makam elde edebilmek düşüncesi ile, yeni Safevî Şahına ithaf etmiştir (s.190 ve 246). Müellifin bundan sonraki hayatı hakkında da bilginiz yoktur.

Budak Münşî olayları devrinin diğer kaynakları gibi sâde bir üslûpla anlatmakta, zaman zaman duyduğu veya şahidi olduğu devrinin sosyal ve iktisadi meselelerine temas etmekte, görevi dolayısı ile iyi bildiği, ancak diğer kaynaklarda rastlanmayan Divan terimlerine de yer vermekte, devlet adamlarının olumsuz yönlerini de eleştirmekten geri kalmamaktadır (Bk.s.84-86, 89-90, 162, 167, 170-181). O, zaman zaman Ak Koyunlular ile Safevîler devrinin begler ve vezirlerinin icraatlarını mukayese etmekte, bir taraftan Safevîler devrinde gelirler ve maaşların artmasına işaret ederken, öte yandan paranın değerinin düşüşüne, Divan yetkililerinin adaletsizliklerine temas ederek, bunun delili olarak defalarca mallarının müsadere edilmesini göstermektedir (s.117-118).

Eserde yer yer kendinden önceki veya çağdaşı Firdevsî, Hâfız, Câmî, Kâsım-ı Gunâbâdî, Bennayî ve Fuzulî gibi şairlerin şiirlerine yer verildiği gibi, müellif yeri geldikçe kendi şiirlerinden de örnekler vermiştir (s.101). Bunlar dışında isim zikretmeden verdiği bâzı şiirler de vardır ki, bunlar kendisine ait olmalıdır. Yazar yeri geldikçe âyet, hadis ve hikayeler nakletmekten de geri kalmamıştır.

Eseri hanedan esasına göre düzenlenmiş olup, Safevîler devrinde olaylar yıl esasına göre anlatılmıştır. Yıllar bazen 12 Hayvanlı Türk takvimine göre verilmiştir. Ancak müellif eserini bir daha gözden geçirme fırsatı elde edememiş olmalı. Zira bâzı olayları 2 defa nakletmiş, bâzı yanlışlıklardan da kurtulamamıştır. Mesela: Şah Tahmasb'ın, II. Selim'e armağan olarak gönderdiği *Şahname*'den söz edilirken, önce eserin 30 yılda tamamlandığı (s.226); daha sonra ise 20 yılda tamamlandığı (s.231) ifade ediliyor. 921-929(1515-1523) yılları arasındaki olaylar sadece birkaç satıra ifade edilmekle yetinilmiş; 976-982(1568-1574) yılları arasındaki olaylar ise yazılmamıştır. Şah Tahmasb'ın hastalığı ve ölümü ile ilgili olarak ise, Şah'ın 1. hastalığından söz ettiğine göre (s.235), 2. hastalığından da söz etmesi gerektiği halde bundan hiç söz etmemiştir. Üstelik olayları karıştırarak yanlış olarak Tahmasb'ın ölümünü de 983(1575) yılında göstermiştir (s.235). Halbuki bilindiği ve kaynakların kaydettiği üzere, Tahmasb'ın 1. hastalığı 2 Receb 982(18 Ekim

1574); 2. hastalığı ise Safer 984(Mayıs 1576) tarihinde meydana gelmiş ve aynı ayın 15'inde(14 Mayıs 1576) ölmüştür (Hasan Beg Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, nşr. N. Seddon, s.458 ve 463). Müellif eserini II. İsmail'e ithaf ettiği halde, onun çok kısa süren saltanatu dönemi olaylarından hiç söz etmemiştir. II. İsmail 27 C.evvel 984(22 Ağustos 1576) Çarşamba günü tahta oturmuş; yazar da eserini aynı ayın son günü sona erdirmiştir.

Cevâhirü'l-Ahbar'ın kaynaklarına gelince: Bunları 3 kısımda toplamak mümkündür. Birincisi, mektuplar olup, yazar Divan'da görev yaptığından bunlara kolaylıkla ulaşma imkanına sahip olmuştur. Mesela, I. Tahmasb'ın Osmanlı Sultanı Kanunî Süleyman'a yazdığı manzum mektup (s.171-172) ve Hindistan Timurlu hükümdarı Hümayun'un 951(1544) yılında Şah Tahmasb'a gönderdiği mektup (s.193-194) bu cümledendir. Daha önceki tarihlere ait mektup ve olayları yazarken ise İbn Bezzaz'ın *Safvetü's-Safa* adlı eserinden (s.104) ve devrin güvenilir kaynaklarından yararlanmıştı.

Kara Koyunlular ve Ak Koyunlulara ait bölümleri yazarken, isim zikretmese de karşılaştırdığında görüleceği üzere, *Mada'ı Sa'deyn*, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, *Lubbu't-Tevârih* ve *Târih-i Cihan-ârâ* gibi eserlerden yararlandığı anlaşılıyor.

İkinci kısım kaynaklar, devrinin ileri gelenlerinden işittiği veya naklen kaydettiği olaylar ile ilgili ifadelerdir (s.114, 115, 140, 187, 198, 214).

Üçüncü kısım kaynaklar ise, Budak Münşi'nin bizzat şahidi olduğu olaylar ile ilgili kayıtlardır (s.170-181, 189, 193, 202).

Daha sonraki müverrihler de *Cevâhir'ül-Ahbar*'ı biliyor olmalı. Zira onun bu eserinden yararlananlar da olmuştur. Kadı Ahmed-i Kumî, *Hulasatu't-Tevârih* 'inde Budak Münşi ve eserinin adını vermemele birlikte, Şah İsmail'in Şirvan'a hücumu ve Şirvanşah ile savaşı; Şeyhzâde Lahici ve Kadı Nurullah-ı Ünsi'nin Şah İsmail tarafından elçilikle Şeybek Han'a gönderilmesi; bu elçiler ile Şeybek Han ve bazı Mâverâünnehr uleması arasında dini konuşmalar gibi bahisler *Cevâhirü'l-Ahbar* 'dan alınmışlardır.

680 sahifeden oluşan eserin yegâne nüshası St. Petersburg'da bulunmakta olup, müellif hatıdır. Rusların 1828 yılında Erdebil'i işgal etmeleri üzerine eser, tekkede bulunan eşya ve yazmalarla birlikte Rusya'ya götürülmüştür.

Safeviler devrinin, önemli kaynaklarından olan *Cevâhir'ül-Ahbar* umumi bir tarih kitabı olup, dünyanın oluşumundan 1576 yılına kadar gelen olayları anlatır. Müellif eserini Giriş, 2 Bölüm ve Hâtıme'ye ayırmıştır. Giriş: Hz. Adem; I. Bölüm: Pişdadiler, Keyaniler, Sasaniler; II. Bölüm: Hz Muhammed, Hz. Ali ve İmamlar, Emeviler, Abbasiler, Tahiriler, Saffariler, Samaniler, Gazneliler, Gurlular, Büyeler, Selçuklular, Fars, Irak ve Azerbaycan Atabegleri, İsmailîliler, Kirman Karahıtaylıları, Cengiz Han ve halefleri, Çobanlılar, İlhanlılar, İncüler, Muzafferliler, Kertler, Serbedarlular, Emir Timur ve halefleri, Kara Koyunlular (s.63-72), Ak Koyunlular (s.73-97); Hâtıme ise Safevilere (s.99-246) ayrılmıştır.

İslâmiyetten önceki ve sonraki olaylar özet olarak verilmiş iken, çağdaşı olduğu devrin olayları ve devlet ileri gelenleri, özellikle müellif Safevî divanında görevli bulunduğu devrin ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır.

Tek nüsha olması ve Petersburg'da bulunması dolayısı ile şimdiye kadar kullanılmayan *Cevâhirü'ül-Ahbar*'ın orijinal olan Kara Koyunlular, Ak Koyunlular ve Safeviler ile ilgili kısımlarının yayınlanması, XV-XVI. yüzyıl Türkiye, İran ve özellikle Azerbaycan tarihi araştırmalarına büyük katkılar sağlayacaktır.

KEMAL H. KARPAT, *Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays (Osmanlı Sosyal ve Siyasi Tarihi Üzerine Çalışmalar. Seçilmiş Makale ve Denemeler)*, Leiden-Boston-Köln, 2002. ISBN 90 04 12101 3, XII+856.

Brill Kitabevi tarafından Asya ve Ortadoğu Üzerine Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Çalışmalar serisinin 81. kitabı olarak çıkarılan çalışmada Wisconsin Üniversitesi tarih profesörlerinden Kemal H. Karpat'ın 1968 ile 2000 yılları arasında değişik dergilerde yayınladığı makaleler ve denemeler bir araya toplanmış. Bu makaleler üç bölüm halinde tasnif edilmiştir. Birinci bölüm «Osmanlı Dönüşümü, Demografi-Göç» başlığını taşıyor. «Osmanlı Devletinin Dönüşümü 1789-1908», «1877 Osmanlı Meclisi ve Onun Sosyal Önemi», «1860-1914 yılları Arasında Amerika'ya Osmanlı Göçü», «XIX.Yüzyılda Batı'dan İstatistik İlminin Osmanlılarca Kabulü», «Osmanlı İmparatorluğunda Yahudi Nüfus Hareketleri, 1862-1914», «Kossuth Türkiye'de: 1849-1851 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğunda Macar Mültecilerinin Etkisi», «XIX. yüzyılda Osmanlı Demografisi: Kaynaklar, Görüşler, Metotlar», «Osmanlı Şehirleşmesi: Dobruca'ya Kırımlıların Göçü ve Mecidiye'nin Kurulması, 1856-1878», «Osmanlı Ailesi ve Büyüklüğü ile İlgili Belgeler», «XIX.Yüzyılda İstanbul'un İktisadi ve Sosyal Dönüşümü», «Ortadoğuda Sosyal Tabaka Oluşumu ile İlgili Bazı Tarihi ve Metodolojik Düşünceler» ve «Müslüman Göçü» başlıklarını taşıyan on iki makale birinci bölümde yer almaktadır.

«Yeni Sosyal Yapılanma, Milletler-Milliyetçilik» ismini taşıyan ikinci bölümde tıpkı birinci bölümde olduğu gibi on iki makale yer almaktadır. Bu bölümdeki makalelerin genel özelliği, Osmanlı toprak rejimindeki değişimlere bağlı olarak Balkanlar'daki sosyal yapıdaki değişiklikler ve bölgedeki milletlerin ulusalcılık arayışlarındaki sürecin irdelenmesidir. İkinci bölüm «Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Rejimi, Sosyal Yapı ve Modernleşme», «1878'den Sonra Güney-doğu Avrupa'da Milliyetçiliğin Sosyal ve Politik Kurumları», «1683 Sonrası Balkan Ulusları ile Osmanlı İlişkileri», «Milliyetçilik ve Balkan Ulusal Devletleri: Hayal ve Gerçek», «1994 yılı Bakış Açısından Avrupa'da Osmanlı Yönetimi», «Balkanlar'daki Müslümanların Vatandaşlık Hakları», «Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Millet ve Milliyetçilik», «N. Batzarıa'nın Hatıraları: Genç Türkler ve Milliyetçilik», «Hristiyan-Ortodoks Kilisesine Karşı Osmanlı Görüşleri ve Politikaları», «Milletler ve Milliyetçilik: Osmanlı Sonrası Döneminde Devlet ve Millet Uyuşmazlığının Kökenleri», «Avrupa Yönetimi Altında Müslümanların Statüleri: Çerkezlerin İskânı ve Tahliyesi», «Romen Bağımsızlığı ve Osmanlı Devleti» başlıklarını taşıyan makalelerden oluşmaktadır.

Son bölümde «Etnisite ve Kimlik» genel başlığı altında yedi makale yer almaktadır. Bunlar, «Balkanlar'dan ve Rusya'dan Göç: Osmanlı Devletinin Son Devrinde Kendini Tanımlama Süreci», «Çok Etnik Yapılı Ulusal Olmayan İslam Devletinde Etnisite Sorunu: Süreklilik ve Osmanlı Devletinde Etnik Kimliğin Yeniden Düzenlenmesi», «Osmanlı Milleti ve Ortadoğuda İman Mirası», «Osmanlı Göçü İsrail ve Güney-doğu Avrupa'da Ulusal Devletlerin Yapıları ve Milli Politikaları», «Filistin'de Osmanlı Göç Politikası ve İskân», «Osmanlı Sultanları ile Yakup Bey'in İlişkileri: Yeni Bir Yorum», «Sosyal Çevre ve Edebiyat: Ömer Seyfeddin'in (1884-1920) Edebiyat Çalışmalarında Jön Türk Döneminin (1908-1918) Yansımaları»dır. Eser, lügatçe ve indekle tamamlanmakta.

Kemal Karpat, yazılanların daha iyi anlaşılabilmesi için giriş kısmında kendi hayat öyküsünden de bahsediyor, çünkü bu süreç onun tarih metodolojisine ve dolayısıyla da çalışmalarına

yansıyor. Bugün Romanya toprakları içinde kalan ve 1878 yılında Rusya tarafından bu ülkeye bırakılan Kuzey Dobruca'da Türk-Müslüman bir toplumun içinde dünyaya gelen yazar burada adeta dış etkilerle karşı korunmuş Osmanlı kültürü içinde yetişmiştir. Romanya eğitim sistemi içinde almış olduğu Fransız ağırlıklı batı bakış açısını Müslüman Türk kimlikli altyapısı ile örtüştürmüştür. Bu kimliğinin pekişmesinde aksansız ve akıcı Romencesine rağmen Türk kimliğinden dolayı hakir görülmesinin rolü büyüktür. Belki de bu kaderi kendisi gibi Balkanlar'daki pek çok Müslüman Türk de paylaşmış ve paylaşmaktadır. Yazar, Atatürk'e hayrandır, sadece Türk kimliğine değil, yaptığı reformlara da. Zaten Romanya'daki Müslüman topluluğu aynı anda hem Müslüman hem Türk hem de modern olmayı başarabilmiştir. Ancak Romanya içinde bulunan Macar, Bulgar, Rus ve Romenlerin gerçekte kimin Romen olduğu tartışmalarında dinen Müslüman, ırken Türk olan birinin yer alamayacağını fark eden yazar, 1940'larda Türkiye'ye göç kararı verir. II. Dünya Savaşının sonlarında geldiği Türkiye'de, Romanya okullarından edindiği mükemmel Osmanlı tarihi bilgisine yenilerini ekler. Bu sırada Osmanlı tarihini araştırma ve yazımındaki metodolojik problemlerle karşılaşır. Osmanlıların ilk yıllarında "iyi", son dönemlerinde "kötü" olarak tanımlanması dikkatini çeker. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi Türkçülük düşüncesinin öncülerinin eserlerini ve Fuat Köprülü'nün çalışmalarını dikkatle tetkik eder. Bu ona Osmanlı'nın son dönem tarihini yazmada metodolojik problemleri aşma yeteneği kazandırır.

Türk tarih yazımında Osmanlı, Selçuklu ve daha önceki dönemlerin varlığını kabul eden yazar çalışmalarında Batı düşünce ve metodolojisini de kullanarak özgün eserler oluşturur.

Osmanlı Devletinin karşılaştığı problemlerin nedenlerinden birisi, toprağın işlenmesi sorunudur. Bu sorun eserde özellikle Balkan ağırlıklı olarak inceleniyor. Osmanlı Devletinin ilk yüzyıllarında uçbeylerinin ellerinde olan topraklar, XV. yüzyılda tımar sistemi ile sipahilere, XVI. yüzyılın sonunda da malikâne ve çiftlik sistemleri ile şahısların eline geçmeye başlamıştır. 1770-1815 yılları arasında ise, yerel ayanların kontrolünde kalmıştır. 1808 yılında ayanlarla yapılan Sened-i İttifak ile bu büyük toprak sahiplerinin hakları kayda geçirilmiştir. Ayanlarla birlikte Müslüman cemaatinin önde gelenlerin oluşturduğu eşraf zümresi taşrada orta sınıf yerel bir grubun oluşmasına neden olmuştur. Bu elit grubun çocukları da bu sistemin ve düşüncenin savunucuları olmuştur.

Devlet hayatında ise, taşradaki ayan sınıfının önemine paralel olarak modern okullarda eğitilmiş yeni bir bürokrat tipi yaratılmaya çalışılmıştır. Özellikle II. Abdulhamit döneminde modern eğitim yaygınlaştırılmıştır. Bu okullarda eğitilmiş elitler Genç Türk hareketini besleyen unsurlar olmuş, imparatorluğun batulaşmasına destek vermişlerdir.

Bu dönemde Osmanlı halkının dini özelliklere göre sınıflandırılmasında da değişiklikler olmuştur. Gayr-i Müslimler, millet sistemi içinde tanımlanırken Müslümanlar cemaatler şeklinde tasnif ediliyordu. 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile bireysel haklar ve özel mülkiyet garantü altına alınmasına rağmen bu eski millet anlayışı XIX. yüzyılda dünyada meydana gelen değişimlere paralel olarak Hıristiyanları Balkanlar'da Türk yönetimi karşıtı yaptı. XVIII. yüzyılda görülmeye başlanan ulusalcılık hareketleri tımar-çiftlik gibi klasik Osmanlı toprak yapılarının yıkılmasına neden oldu. Uzak mesafeler arası Türk ortaklarla iş yapan Yunan tüccar grubu XVII. yüzyılda ortaya çıktı. 1711 yılından sonra bu Grek tüccarlar Fenerliler adı altında Eflak ve Boğdan'ın yöneticileri olarak neo-bizantinizm akımını yaratular. 1804'te Sırp isyanı, Balkanlar'da yenicilerin gasp hareketlerine karşı köylü hareketinin siyasileşmesi olarak tanımlandı. Buna Balkan ve Anadolu'daki Osman Pazvantoglu gibi ayanların baş kaldırısı da ekledi. Bu da Osmanlı Devletinin idari alanda yeni arayışlara itti. 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876-77 Osmanlı Mebusan Meclisinin açılışı, 1908 II. Meşrutiyetin

açılışı, bu yöndeki arayışların bir sonucudur. 1839'dan sonra Balkanlar'daki Hıristiyan köylü toplumu bireysel haklarını elde etmiş olarak burjuva sınıfını yarattı. Bunlar, kısa zamanda zenginleşerek tarım alanında yeni yatırımlara giriştiler. Kısa zaman sonra Bulgaristan ve Makedonya'daki bazı Müslüman Türkler, Makedonya ve Bulgaristan'da toprak sahibi Hıristiyanların yevmiyeli işçileri haline geldiler.

Ancak bu süreçte Balkan uluslarını milli devlet kurma ve ulusalcılık düşüncesine sarılmaktan alıkoyamadı. 1815'te Rusya'nın yardımı ile Miloş Obrenoviç'in önderliğinde Sırp Devleti kuruldu. Bunu 1829'da Yunan Krallığının kurulması ve 1878'de Bulgar Presliğinin oluşturulması takip etti. Kurulan bu ulusal devletler sonucunda 1804 yılından itibaren iki asır içinde dokuz milyon Müslüman, Kırım, Kafkasya, Girit ve Balkanlar'dan zorla çıkartılarak Türkiye'ye göçe zorlandılar. Bu süreçte yaklaşık üç ile beş milyon arasında Müslüman-Türk öldürüldü.

Bu süreci Balkanlar'da yaşayan ve kendilerine en hafif sıfatla "davetsiz misafir" muamelesi yapılan Müslüman Türkler, milliyetçiliğe sarılan en son unsur oldular. 1908'de II. Meşrutiyeti ilan eden İttihat ve Terakki Hareketinin ve Cumhuriyeti kuran kadroların içinde Balkan kökenli insanlar ağırlıklı olarak yer aldılar.

Bütün bu olaylar, Kemal Karpat'ın bu eserinde arşiv kaynaklarına dayanılarak bilimsel metotlara uygun olarak işlenmiştir. Osmanlı Devletinin dönüşüm süreci, milliyetçiliğin oluşumu ve etnisite problemlerinin kökenlerini araştıranlar için son derece yararlı bir başvuru kitabı niteliğindeki bu eseri tarih severlere tavsiye ediyoruz.

LEVENT KAYAPINAR

NICOLAS VATIN-GILLES VEINSTEIN, *Le S rail  branl , Essai sur les morts, d positions et av nements des sultans Ottomans, XIVe-XIXe si cle* (Sarsılan Saray, XIV.-XIX. yüzyıllarda Osmanlı Sultanlarının  l mleri, Tahttan  kilmeleri ve C luslarına Dair bir Deneme), Paris 2003, ISBN: 2-213-60963-2, 523.

Fransız Osmanlı tarihçileri Nicolas VATIN ile Gilles VEINSTEIN'in kaleme aldıkları *Le S rail  branl , Essai sur les morts, d positions et av nements des sultans ottomans, XIVe-XIXe si cle* (Sarsılan Saray, XIV.-XIX. yüzyıllarda Osmanlı Sultanlarının  l mleri, Tahttan  ndirilmeleri ve C luslarına Dair bir Deneme) adlı çalışma, ilginç başlığında da anlaşıldığı üzere Osmanlı tarihinin ihmal edilmiş önemli bir mevzusuna değinmektedir.  nl  Fransız yayınevi Fayard'ın yayınları arasında çıkan bu eser, giriş, 5 bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı Osmanlı yönetim biçiminin doğasını ve meşruluğunu, Osmanlı sultanının toplumdaki yerini incelemektir.  nk  Osmanlı toplumu kendisini bir ulus, bir dil, bir kültür yada dinle değil de, yalnız sultan sayesinde var olan bir hanedan yani *Ali Osman*'la tanımlıyor. Eser, kronolojik olarak 1324 yılından az evvel vuku bulan I. Osman'ın ölümünden 1808'de Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçeri ordusunun lağvedilmesi ile damgalanan ve reformlar döneminin başlangıcına tekabül eden II. Mahmut'un tahta çıktığı tarihe kadar olan dönemi incelemektedir. Dolayısıyla eser, 32 sultanın dönemlerini kapsıyor.

Eserin merkezi, tahtta değişimin yapıldığı andır,  nk  asıl bu anda Osmanlı hanedanının meşruluğu kendini gösteriyor ve doğruluğunu yada yanlışlığını ortaya koyuyor. Burada bir taraftan diğerleri gibi bir Müslüman olan ve yakında ölecek yada tahttan indirilecek, diğer taraftan da konumu itibariyle olağandışı bir birey olan bir insanın kaderi söz konusudur. İşte kitabın beş bölümü boyunca yazarlar, bir hükümdardan bir başka hükümdara geçişin çeşitli aşamalarını - hükümdarın ölümü, şehzadenin tahta çıkışı yada tahttan indirilişi, siyasi ve ailevi kriz, cülus ve defin merasimlerini - ele alıyorlar. Bunu yaparken de yazarlar, tüm eser boyunca uygulamalardan hangilerinin Orta Asya Türk geleneğinden kaynaklandığını ve nelerin İşlam dininin gerekleri doğrultusunda yapıldığını sorgulamaktadırlar.

Eserde kullanılan başlıca kaynaklar Osmanlı kronikleridir, ancak seyahatnamelere ve bazı arşiv belgelerine de konuya açıklık getirmeleri durumunda yer verilmiştir. Osmanlı kroniklerinden sultanların ölümüne, cülus ve tahttan  kilmelerine dair pek çok pasaj incelenmiş ve Fransızca'ya çevrilerek metin içinde yer verilmiştir. Böylece kronikler üzerinde yapılan bu ayrıntılı çalışma, bir kez daha onların tarihçilere ne kadar önemli bilgiler sunabileceklerini ortaya koymuştur. Vurgulanması gerekir ki, yazarların da belirttiği üzere olayların incelenmesinde kronolojik bir sıra takip edilmemiştir. İncelenen dönem genel olarak ikiye ayrılıyor. İlk dönem, XIV. ve XVI. yüzyılları arasında bir sultanın tahta çıkışı, ölümü ve ölümlle ilgili merasimleri ele alırken, ikinci dönem XVII. y zyl ile XIX. y zylın başındaki uygulamaları kapsıyor. Ancak kitabın içerisinde bu dönemler, kronolojik bir sıra ile değil de, incelenen olgu hangi dönemden örnek gerektiriyorsa oraya atuf yapılıyor. Dolayısıyla dönemler i  içe tetkik ediliyor. Bununla birlikte bu iki dönem arasındaki fakhlıklar ve benzerlikler açıkça vurgulanıyor. Yazarlar, kronolojik atlamalardan doğabilecek karışıklıkların önlenmesi amacıyla eserin sonuna Osmanlı sultanlarının hüküm sürdükleri tarihleri belirten bir liste vermişlerdir. Yapılan  alışma boyunca yazarlar, birkaç ana soruyu ön planda tutmuşlardır:

1- Bir sultan, ne ölçüde olağandışı ve ne oranda sıradan bir varlıktı ki, bir siyasi kriz veya vefat durumunda tahtını bırakmak zorunda kalıyor? Sultanın ölümü, ne ölçüde onun özel konumunu incelemeyi mümkün kılıyor?

2- Kaynakların bize betimlediği ölçüde töre ile siyasetin buradaki payları nedir?

3- Çeşitli yollar denendikten sonra hangi siyasi ve düşünsel gelişme Osmanlıları, tarihlerinin ikinci kısmında hanedanın en yaşlısını tahta çıkarmaya iter?

4- Nihayet Osmanlı töre, uygulama ve anlayışlardan hangilerini İslamiyet, hangilerini İslamiyet öncesi eski Türk geleneklerine bağlamak gerekir?

"Hükümdarlık Döneminin Sonu" başlığını taşıyan birinci bölüm, 5 alt başlıktan oluşuyor. Bu bölümde yazarlar, hükümdarlık sonunun yaklaştığını gösteren ilk belirtiler, Osmanlı sultanının hastalanması ve tedavisi, Osmanlı sultanının ölüm ve tahttan ayrılış şekilleri üzerinde duruyor. Her ne kadar ölüm insanlığı değil de, Tanrı'nın işi ve faninin kaderi önceden tayin edilmiş olsa da, Osmanlı vakanüvislerinin yazdıklarından bir sultanın vefatının habercisi olabilecek bazı işaretler vardır. Öncelikle pek çok Osmanlı sultanı sonunun yaklaştığını hissediyor. Örneğin, I. Mehmet 1421 yılının ilkbaharında yastığa başını koyduğu anda, artık ayağa kalkmayacağını söyler. II. Selim, eceli yaklaştığında hayatın bütün sevinçlerinden elini eteğini çeker. 1789'da sonunun yaklaştığını hisseden I. Abdülhamit, kendisini düzeleceğine inandırmak isteyen hekime inanmaz. Sultanlardan bazıları, hayatlarının sonuna geldiklerini ve şu gün ve saatte öleceklerini söyleyen kişilere rastlarlar. Örneğin Katip Çelebi'nin anlattıklarına göre 28 Şubat 1603'de III. Mehmet'e bir meczup, 56 gün sonra bir ağır kaza geçireceği kehanetinde bulunur. Ve gerçekten de o gün geldiğinde Sultan III. Mehmet hayata gözlerini kapar.

Bundan başka sultanların gördüğü rüyalar, bir sultanın ölümüne açan benzer bir olayın başka bir sultan tarafından yaşanması, imparatorlukta çeşitli felaketlerin peş peşe meydana gelmesi yada müneccimbaşının yıldızlar ve başka gökyüzü olaylarını inceleyip tahminlerde bulunması, bir hükümdarın hayatının son günlerini yaşadığını gösteren haberci işaretlerdir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı kronikleri bu işaretlerden hemen hemen hiç bahsetmemeye başladılar. Bunun sebebi, kısmen bu tarihten itibaren pek çok sultanın tahttan feragat ettikten sonra ölmesi, kısmen de bu dönemde Osmanlı kültür çevrelerinin doğaüstü olaylardan uzaklaşması ile açıklanabilir. Tahttan indirilmiş bir sultan, önemini yitirdiği için, kronikçileri ilgilendirmiyordu. Ancak tahtta iken sultanın ölmesi, çok ciddi bir olaydı, çünkü imparatorluk düzenini etkiliyordu. Küstah dervişlerin etkisi, ilk yüzyıllara nazaran azalırken, XVII. yüzyılda astroloji ağırlık kazanıyordu ve müneccimbaşı olarak adlandırılan yeni bir görevli ortaya çıkıyordu. İlk dönemde haberci işaretler, her sultan için bireysel iken, XVII. yüzyılda bunlar daha genel bir karakter kazanmıştı.

Osmanlı sultanları hangi hastalıklara yakalanıyordu? Osmanlı kroniklerinin verdiği bilgiler her ne kadar muğlak olsa da, ayak ağrıları, nıkrıs yada damla hastalığı (I. Osman, II. Mehmet, II. Beyazıt, Kanuni Sultan Süleyman, IV. Murat), karın ağrıları (II. Mehmet, II. Selim, I. Ahmet, I. Mehmet, II. Murat, II. Ahmet), kızılıyara (I. Selim), iç kanama (II. Selim) gibi hastalıklardan bahsediyorlar. Şüphesiz sultan hastalanınca hekimlere başvuruluyor. Saraya çağrılan hekimler arasında sultanın tedavi şekli ile ilgili sık sık tartışmalar yaşanıyordu. Özellikle Müslüman ve Yahudi hekimler arasındaki çatışmalar sık rastlanan bir olaydı. Hekimler, sadece hastaya maddi ve manevi bir yardım sağlayan kişiler değildi, aynı zamanda onlar bazı siyasi roller de üstleniyorlardı. Gerçekten de bir Osmanlı sultanı hasta olabilir miydi? Her ne kadar bir sultanın hasta olduğu bilinse de, Osmanlı vakanüvisleri sultanın ölümünün aniden vuku bulan bir olay olarak gösterme eğilimindedirler. Çünkü sultanın hastalığı siyasi bir vakadır. Tanrının yeryüzündeki

gölgesi olan sultanın sağlığı ve Osmanlı hanedanının ölümsüzlüğünün teyidi evrendeki hayat için gereklidir.

Bir Osmanlı sultanı nasıl ölüyor? Bir Osmanlı sultanı, savaş meydanında gazi olarak ölebilirdi. Özellikle Osmanlı Devletinin kurulduğu ilk yüzyıllarda bu sık görülen bir olaydır. Yine savaş alanında bir Osmanlı sultanı şehit olabiliirdi. 1389'da Kosova Savaşı sırasında I. Murat'ın şehit düşmesi buna bir örnektir. Gazi yada şehit olarak ölmek bir Osmanlı sultanının kahramanca ölmesi demektir. Bir Osmanlı sultanı hükümdara yaraşır bir şekilde ölebilir. II. Mehmet, Mısır seferine çıkarken ölüyor. Kanuni Sultan Süleyman, yaşlılığına rağmen ordunun başına geçip Szigetvar'a sefere çıkacak ve orada ölecektir. Kuşkusuz, gücünün bütün sınırlarını zorlayarak sefere çıkmak ve başlarını dik tutmak Osmanlı hakimiyet asaletinden kaynaklanan bir durumdu. Fakat bu durum, Nicolas Vatin ile Gilles Veinstein'in de vurguladığı gibi XVI. yüzyılın sonuna kadar gözlenecek ve daha sonraki tarihlerde Osmanlı sultanı prestijini yitirecektir, çünkü Osmanlı hanedanı sultanın şahsiyetinin aleyhine güç kazanacaktır. Osmanlı sultanı hükümdardı, fakat aynı zamanda bir ölümlü insandı, dolayısıyla ecelini sabırla kabul ederek Müslüman olarak ölebilirdi. XVII. yüzyıldan itibaren sultanların prestijini yitirmesi dolayısıyla ölümleri, siyasi ve tarihi önemini de kaybeder. Bundan dolayı artık bu tarihlerde bir sultanın ölümü kişiyi ilgilendiren özel bir durum halini alır.

Osmanlı sultanı tahttan nasıl çekiliyordu? Osmanlı sultanı kendi isteği ile tahttan feragat edebilirdi. Örneğin devlet işlerinden yorulduğunu söyleyen II. Murat, 1444 yılında Osmanlı tahtını henüz 12 yaşında olan oğlu II. Mehmet'e bırakmıştır. Ancak bir müddet sonra tekrar geri döner ve bu da Osmanlı tarihinde bir ilki oluşturur. 1512 yılında artık yaşlı olan II. Beyazıt, oğlunun baskısı ile tahttan feragat eder. XVII. yüzyıldan itibaren isyan eden yeniçeriler, Osmanlı sultanlarının tahttan indirilmesine sebep olmaya başlarlar. Ve bu tarihlerde Osmanlı sultanının statüsünde değişiklikler meydana gelir. O, artık sancağa çıkmıyor, Osmanlı sarayında kendisine ayrılan kafes denilen bölümde tutuluyordu. 1617 yılında I. Ahmet'in ölümü üzerine deli olan I. Mustafa Osmanlı tahtına çıkarılır, ancak 3 ay sonra saltanatuna son verilir. Daha sonra 1622 yılında II. Osman, tahttan indirilecek ve yeniçeriler tarafından boğazlanacaktır. Dolayısıyla sadece ölüm değil, aynı zamanda hükümet darbeleri de Osmanlı devletinde taht değişikliklerine yol açar.

Kitabın ikinci bölümü, "Siyasi Kriz, I. Kısım: Açık bir Oyun yada Tanrının İşi (XIV-XVI. yüzyıl) başlığını taşımakta ve 4 altbaşlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde XIV., XV. ve XVI. yüzyıllarda bir sultanın ölümü ile diğer sultanın tahta çıkış tarihi arasında geçen süre zarfında Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan krizleri ele almaktadır. Bu krizler Osmanlı kroniklerinden anlaşıldığı üzere insanların iradesi dışında yani "Tanrının işi" olarak meydana gelmektedir. Osmanlı Devletini kuran Osmanlı hanedanıdır. Osmanlı hanedanının temsilcisi sultandır. O, "saltanatın gökyüzünün tek güneşidir". Sultan, bütün güçleri ve otorite kaynaklarını elinde tutan mutlak bir hükümdar olmakla birlikte şeriat uygulamalarına, bir dizi sözleşmelere, gelenek ve göreneklere göre hareket etmek zorunda idi. Bu bakımdan yazarlar, sultanın bütün Tanrı ve insanlık kanunlarının üzerinde yer aldığını söylemenin zor olduğunu vurguluyorlar. Bu durum Osmanlı Devletinin bir özelliğidir. Bu devletin başka bir özelliği de, Orta Asya Türk Devletlerinin ve Anadolu beyliklerinin bazılarının aksine, devlet topraklarının hanedan bireyleri arasında bölünmemesidir. Bundan dolayıdır ki, hiçbir Osmanlı prensesi baba toprağını çeyiz olarak başka hanedanlara götürmemiştir.

Bir Osmanlı sultanının ölümü, başka bir sultanın tahta çıkışı anlamına gelir ve uygulamada olmasa da, teorik olarak yeni sultan yeni mutlak saltanat demektir. Sultanın ölümü üzere *nizam-ı alem* altüst olur ve kendisine bağlı her şeyin değişmesi gerekir. Bir sultanın ölümünden

diğer sultanın tahta geçişine kadarki dönem yani fetret döneminin oluşturduğu boşluk, devlet açısından pek çok tehlike yaratmaktadır. Osmanlı devletinde tahtın varisini belirleyen bir kanunun eksikliği, bu fetret dönemlerinde oldukça fazla sıkıntının yaşanmasına yol açmıştır. Neden Osmanlılar böyle bir kanun koyma yoluna gitmemişlerdir? Çünkü Orta Asya Türk geleneklerine bağlı olarak hanedana mensup her bir erkek birey, tahta çıkma hakkına sahipti. Saltanattaki ve-raset kanunu ile bir kişi dışında diğerlerine şans verilmeyecekti ve hakları çiğnenecekti. Osmanlılardaki taht haleflik uygulaması ile bir nevi gizli bir yarış söz konusu idi ve yarışı kimin kazanacağını ise Tanrı belirliyordu. İki sultanın hükümdarlık dönemleri arasında oluşan boşluk döneminde Osmanlı Devleti, iç mücadele yada sultanın oğulları arasındaki taht kavgaları ve yeniçeri ayaklanmaları ile karşı karşıya kalabiliyordu. İlk Osmanlı sultanları henüz hayatta iken, bu olayları engellemek üzere bazı tedbirler alırlardı. Özellikle ölmeden evvel yerine geçmesini istedikleri oğullarından birine işaret ederler ve bu da genelde oğullarından yaşça en büyüğü olurdu.

Padişahın ani ölümü durumunda İstanbul'da iç çalkantıları önlemek üzere padişahın yakın çevresi, onun öldüğünü çeşitli yollardan gizlemeye çalışıyorlardı. Çünkü hem tahta çıkacak olan şehzadenin haberdar edilip İstanbul'a gelmesini sağlamak, hem de yeniçerilerin başkaldırısına ve dışarıdan gelebilecek kuşkırtmalara mani olmak gerekirdi. Cülus edip sultan olan şehzade, II. Mehmet'in kardeş katli yasasına göre kardeşlerini öldürtebilirdi. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında tahta çıkan Osmanlı sultanları, henüz bebek olan kardeşlerini dahi öldürterek korkunç kanlı olaylara sebebiyet vermişlerdir. Büyük ihtimalle bu olaylar, pek çok tepkiye yol açtığından dolayı, her ne kadar kardeş katli uygulaması tümüyle kalkmasa da, daha az görülür olmuştur. Babası padişahın tahtuna göz diken şehzadeler de vardı, ki bunların teşebbüsleri I. Selim hariç başarısızlıkla sonuçlanır. Baba padişah, kendisine karşı gelen ve tahtına göz diken oğlunu öldürtmekten çekinmez. Bu bakımdan Sultan Süleyman'ın oğulları Mustafa, Ahmet ve Beyazıt'ı öldürtmesi örnek olarak gösterilebilir.

"Siyasi Kriz, II. Kısım: Kilit Altındaki Oyun yada İnsanların İşi (XVII-XIX. yüzyıl)" başlığı altında kitabın üçüncü bölümünde yazarlar, üç altbaşlıkta yine siyasi krizleri ele almaktadır. Yazarlar bu dönemdeki siyasi krizleri Tanrının değil de, "insanoğlunun işi" olarak nitelendiriyor. Bu dönemde Osmanlı sultanlarının siyasi otoritesi zayıflarken devletin din ve siyaset adamlarının devlet işlerindeki rolü artmıştır. I. Ahmet'in tahta çıkması ile devletin din ve siyaset adamlarının kararı üzerine Osmanlı hanedanının bütün erkek çocukları Topkapı sarayı haremünün kafes denen bir bölümüne kapatılmışlardır. Sultan I. Ahmet'in ölümünden sonra ise, Osmanlı tahtına onun oğullarından biri değil de, kafeste tutulan kardeşi Mustafa yani bütün şehzadelerin en yaşlısı çıkarılır. Böylece ilk defa hanedan tarihinde sultanın oğlu değil de, hanedanın en büyüğü tahta çıkar. Bu kararı da yine Osmanlı devletinin siyasi ve dini simaları vermişlerdir.

Kitabın dördüncü bölümü "Bir Saltanat Dönemi Başlıyor" başlığı ile bir padişahın tahta çıkışı ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen biat merasimlerini altı altbaşlıkta incelemektedir. Cülusu müteakiben devlet erkani resmi törenlerle belli bir protokol sırası takip ederek yeni padişahın tahta çıkışını kutlamaktadır. Yazarlar, cülus ve biatı iki temel olay olarak ele almaktadır. Cülus ve biat merasimlerinden sonra yeni padişah birkaç hafta içerisinde Eyüp Ensari'nin ve bu civarda bulunan atalarının mezarını ziyaret eder. Bu ziyaret sırasında padişah kılıç kuşanmaktaydı. Aslında her ne kadar Münnecimbaşı ile Mehmet b. Mehmet'e göre kılıç kuşanma merasiminin III. Murat'tan itibaren görülmeye başladığını belirtse de, bu gelenek büyük ihtimalle Sultan I. Ahmet'le başlamıştır. Sultan II. Ahmet ve II. Mustafa'nın kılıç kuşanma merasimi ise, Edirne'de Eski Cami'de yapılır, çünkü XVII. yüzyılın sonuna doğru Edirne cülus bakımında kısa süreliğine İstanbul'a tercih edilir. Cülus ve biat merasiminin ardından padişahın tahta çıktığı halka duyurulur ve Cuma namazı sırasında adına hutbe okutulur. Hutbenin yanı sıra bir padi-

şahın tahta cülus ettiğini gösteren başka bir alamet de, adına para bastırmasıdır. Ölen padişahın bütün haremî, Topkapı Sarayındaki yerini yeni cülus eden padişahın haremine bırakarak ayrılır ve Eski Saraya yerleşir. Osmanlı İmparatorluğunun ilk devirlerinde şehzade anneleri ve haremî, sancağa gönderilen oğulları ile beraber giderlerdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu durum değişir ve şehzade anneleri ve haremî Eski Sarayda oğullarının cülus edecekleri anı beklemeye koyulurlar. Yeni padişahın annelerinin ve haremînin yeni saraya geçmesi giderek büyük bir merasim havası içerisinde gerçekleştirilmeye başlar. Yeni padişah tahta çıkınca devletin bazı erkanına hediye ve tayin mahiyetinde ihsanlarda bulunur, bütün beratlar ve eski padişahın çıkarttığı bütün belgeler yenilenir. Cülus, yeni padişahın tayin, bahşiş, armağan gibi pek çok şeyin istenilebileceği bir andır. Yeniçerilere ve diğer ocaklara dağıtılan "cülus bahşîşi", büyük bir siyasi önem taşır. Yeni padişahın bu adeti yerine getirmemesi yeniçerilerin hoşnutsuzluğuna yol açabilirdi. Bu yüzden II. Selim dışında Osmanlı tahtına çıkan bütün padişahlar bu geleneği yerine getirmişlerdir. Tahta çıkar çıkmaz yeni padişah, devlet işleri ile ilgili olarak halkın sesine kulak vererek selefînin "kötü" uygulamalarını kaldırarak adaleti sağlaması da usulendir.

Yazarlar, kitabın beşinci bölümünde "Padişahların Cenaze Törenleri" başlığı ile üç altbaşlık altında ölen padişahın defnedilmesi ile ilgili merasimlere yer vermektedirler. Bir padişahın yada şehzadenin ölüm haberi üzerine ani tepkilerle yas başlamış olur. Yas tutmanın göstergesi olan davranışlara gelince ilk önce mevtanın yakınlarının ağlamaları, sızlamaları, inlemelerini zikretmek gerekir. Yas tutanların başını yolduğu, göğüslerine vurduğu, yüzünü urnakladığı ve buna benzer davranışlar sergilediği görülür. Bu tür davranışlar, Orta Asya Türk geleneğinde görüldüğü gibi İslamiyet öncesi Arabistan'da da gözlemlenmiştir. Matem renkleri arasında ise, çoğunlukla siyah, bazen siyah ve mavi ve daha geç dönemde bazen de beyaz görülür. Özel matem giysileri arasında ise, kroniklerde *şemle* olarak geçen ve kişinin başında sarığı örten büyük ve ince bir örtü zikrediliyor. Matem süresi büyük ihtimal XX. yüzyılda da Türk halkının uyguladığı süre ile aynıdır yani üç gün, 1 hafta, 1 ay, 40 gün, 6 ay, 1 yıl ve 8 yıl. Yazarlar, ölen padişahın defnedilmek üzere nasıl hazırlandığı üzerinde durarak bu noktada yapılan uygulamaların İslamiyet'in gerektirdiklerine ne kadar uyup uymadığı konusuna dikkat çekmektedirler. Ancak kroniklerin bu konuda sessiz kaldığını da belirtmek icap eder. İslam dinine göre bir Müslüman, vefatından mümkün olduğunca kısa bir süre içerisinde defnedilmelidir. Osmanlı padişahlarının defnedilmesi, bazı şartlar sebebiyle bu kurala uymayabilirdi, çünkü burada süreyi belirleyen yeni padişahın Osmanlı tahtına geçtiği andır. Cülus ne kadar çabuk olursa, ölen padişah da o kadar çabuk toprağı verilir.

Naşın defin merasimine hazırlanmasının ardından padişahın öldüğü haberi halka bir delal tarafından yada sala verilerek duyurulur. Cenaze namazını müteakiben İslam dininin gereklerine göre ölen padişah toprağı verilir. Yazarlar, Osmanlıların pek çok alanda olduğu gibi cenaze merasimlerinde de, bir taraftan iyi Müslüman olduklarını gösterme çabasında olduklarını ve diğer taraftanda asla inkar edemedikleri uzak bir geçmişte kalan Orta Asya Türk geleneklerine bağlı kaldıklarını vurgulamaktadırlar.

Büyük ihtimal Söğüt'te defnedilen Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey'den sonra Osmanlı Sultanları, 1453 yılında İstanbul'un fethine kadar Bursa'da toprağı verilirler. İstanbul'un alınışından sonra Osmanlı padişahları burada genelde kendilerinin inşa ettirdiği camilerin arkasına defnedilmek istiyorlardı, ancak II. Selim bu geleneği kırarak Aya Sofya Camii avlusuna defnedilmek ister.

Nicolas Vatin ve Gilles Veinstein'in kitabı aslında Osmanlı padişahının ve aynı zamanda ayinlerin kitabıdır. Bu kitap, Osmanlı sultanlarının cülusunu, tahttan feragatlerini ve ölümünü büyük ölçüde Osmanlı kroniklerine dayanarak ayrıntıları ile incelemektedir. Eserin sonunda

kullanılan kronikler ve yazarları hakkında bilgi notları içeren liste verilmiştir. Ayrıca kitabın ekler kısmında bazı önemli Osmanlıca terimlerinin açıklamasını içeren bir lügatçe verilmiştir. Dolayısıyla kitap, akademisyenlerin olduğu kadar Osmanlı tarihi ile alakalı olabilecek sıradan okuyucu için de oldukça ilginç bir eserdir. Sosyal bilimler alanında çalışan pek çok akademisyen için bu çalışma son derece önemli bir başvuru eser niteliği taşıyabilir. Bilhassa tarihçilere, sosyologlara ve halkbilimcilere, önemli ipuçlar, detaylı bilgiler, çeşitli hipotezler ve dikkat çekici yorumlar bulabilecekleri bir çalışma olarak tavsiye ediyoruz.

AYŞE KAYAPINAR

CÂBÎ ÖMER EFENDÎ, *Câbî Tarihi*, (*Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni*), *Tahlil ve Tenkidli Metin*, Ankara 2003, Hazırlayan Mehmet Ali Beyhan, 2 Cilt, I-LXV+1056-1104 (Dizin).

Osmanlı-Türk tarihi üzerinde çalışanlar için kıymetli bir kaynak yayınlanmış bulunuyor. Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkmış bulunan *Câbî Tarihi* hacmi ve kapsadığı yıllar bakımından dikkat çekmektedir. Eser 1788-1813-14 (Hicri 1203-1229) tarihleri arasındaki hadiseleri ihtiva etmektedir. Takriben 25 yılın tarihi olan bu eser önemli bir kaynak olmasına rağmen, tarihçiler arasında pek tanınmıyor ve kullanılmıyordu. Aslında yazma halindeki bu eserler, kütüphane raflarında bulunuyor ve ulaşılmaması gün geçtikçe zorlaşıyordu. Şu halde *Câbî Tarihi* tozlu kütüphane raflarından kurtarılmıştır. Eserin geniş muhteviyatına rağmen fazla tanınmamasının bir sebebi de müellifi hakkında lâıykı vechile bilgiye ulaşılamamış olmasındandır. Nitekim eseri yayınlayan, Câbî Ömer Efendi hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmadığını ifade etmektedir. Keza doğum ve ölüm tarihleri ile âilesi ve babasının adının da bilinmediğini belirtmektedir. Ayrıca arşiv araştırmalarından da tatmin edici bir sonuca ulaşılamamıştır. Müellifin tahsili hakkında da bilgi yoktur. Ancak onun iyi bir eğitim almadığı, imlâ yanlışlıkları ile hatalı kelime uygulamalarından anlaşılmaktadır. Nitekim yayınlayan, "Dil ve Üslub" adıyla açtığı bahiste (s. XXVII-XXXII) metinde tespit ettiği dilbilgisi yetersizliği, kelimeleri yanlış anlamda kullanma, ifade bozuklukları, Arapça asıllı kelimelerin müştaklarını yanlış kullanma ve gereksiz tekrarlarla işaret etmiştir. Bütün bunlara rağmen, müellifin kavrayışının iyi ve mütecessis biri olduğu beyan edilmektedir. Diğer taraftan Câbî Ömer Efendi'nin bürokratik çevrelere yakın olduğu, devletin ahvali hakkında geniş bilgiler vermesinden tesbit edilebilmektedir. Nitekim bazı ferman ve hatt-ı hümayûnları da aynen yayınlaması bu düşünceyi teyid etmektedir. Eserin adının bazı kaynaklarda, kapsadığı dönem itibariyle *Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni* olarak kaydedildiğini belirtmekte yarar var. Yayınlayanın da tesbiderine göre eserde H. 1203-1222 yılları arasındaki olayların günlük olarak kaleme alındığı; 1223-1229 yılları olaylarının ise ruznâme tarzında kaydedildiği belirtilmiştir.

Müellif, eserinin te'lif sebebini açıklarken (s.1), İstanbul'da kahvehânelerdeki yerli-yersiz dedikodular ile güvenilir kimselerden duyduklarını eserine kaydettiğini belirterek; bunun, gelecekte akıllı ve zeki insanların okuyup ders çıkarmalarını ve kendisinin de hayırla yad edilmesi arzusundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Benzer ifadelerle eserin ikinci cildinde tekrar karşılaşıyoruz (s.349) ki, burada Câbî Ömer Efendi imparatorluğun içine düştüğü durumu endişe içinde ortaya koymaktadır.

Yayınlayan eserin kaynakları için bir bahis açmıştır. Müellif çağdaş bir yazar olması dolayısıyla genel olarak müşâhadelerini kaleme almıştır. İstanbul'un her ahvaline temas eden Câbî Ömer Efendi, fiyat ayarlamalarını, çarşı ve pazarda gıda fiyatlarını ilanlardan tesbit etmiştir. Müellifin bürokrasideki dostları vasıtasıyla hatt-ı hümayun ve fermanlar ile bazı resmi yazışmaları elde ettiği anlaşılmaktadır. Bundan başka Rusya-Fransa savaşı için Câbî Ömer Efendi'nin kaynağı Rus elçilik kapısına yapıştırılan kâğıttır. Bu şimdiye kadar bilinmeyen bir bilgilendirme usulüdür. Yabancı gazetelerin de müellifin kaynağı olduğu anlaşılıyor. Câbî Ömer Efendi duyduğu haberleri de kaydetmiştir. Kimden duyduysa ismini zikrettiği de vakidir. Bazen de eş dost vasıtasıyla elde ettiği bilgileri kaydetmiştir. Kahvehâne, çarşı ve pazarlardan temin ettiği bilgiler de eserinde bulunmaktadır. Bununla birlikte müellifin şahit olup kaleme aldığı Osmanlı tarihinin en önemli başlıca olayları dikkati çekmektedir: Özi kalesinin düşman eline geçişi üzerine

üzüntüden felç olan I. Abdülhamid'in vefatı, III. Selim'in tahta çıkışı, Nizam-ı Cedid hareketi, Fransa'nın Mısır'ı işgali, Mısır'ın istirdadı, bazı ayanların isyanı, Avrupa devletleri arasındaki savaşlar, Boğaz yamaklarının isyanı, III. Selim'in tahttan indirilişi, IV. Mustafa'nın cülusu, Alemdar Mustafa Paşa'nın Bâbüâli darbesi, IV. Mustafa'nın tahttan indirilip II. Mahmud'un iclâsı ve Alemdar vak'ası. Ayrıca yeniçeri edepsizlikleri, çeşitli hadiseler, fiyat hareketleri çerçevesinde paranın alım gücü, altın fiyatları, narh tayinleri, bürokrasinin işleyişi, tevcihat ve aziller, vefat haberleri, yangın, deprem, fırtına ve yıldırım düşmesine dâir haberler de yer almaktadır.

Şâni-zâde'nin, *Câbi Tarihi*'ni geniş şekilde kullandığı yayınlayan tarafından tesbit edilmiştir. Bunu bir makalede (Şâni-zâde'nin Kaynaklarından Câbi Târihi, *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*, XV, İstanbul 1995, 239-283) ortaya koyan yayınlayan, elimizdeki eserde de konuyu kısmen değerlendirmiştir (s.XL-XLII).Diğer taraftan yayınlayan, Cevdet Paşa'nın tarihini hazırlarken, Şâni-zâde'yi geniş ölçüde kullanması hasebiyle, *Câbi Tarihi*'nden do laylı olarak yararlandığını ifade etmektedir.

"Metin tesisinde uygulanan esaslar" bahsi (s. XLIV-XLV) yayınlayanın önemli katkılarını belirtmektedir. Bu cümleden olarak bazı mübhem kısımlar onarılmış, açıklamalar ve ilâveler yapılmıştır. Metnin orjinalinde konu başlıkları yoktur. Yayınlayan her bahsin muhteviyatına uygun başlıklar bulup her birini köşeli parantezde göstermiştir. Bu suretle altı yüz kadar konu başlığı ile araştırmacıya büyük kolaylık sağlanmıştır. İki hacimli ciltten mürekkep *Câbi Tarihi* itına ile hazırlanmış dizin ile son bulmaktadır.

Şimdiye kadar pek tanınmayan, araştırmacıların da kolay kolay ulaşamadıkları değerli bir eser istifadeye sunulmuş bulunmaktadır. Büyük bir emek sarfiyle meydana getirildiği anlaşılan *Câbi Tarihi*'nin yayınlanması, Osmanlı Tarihi araştırmaları için isabetli olmuştur.

MÜCTEBA İLGÜREL

GARY LEISER-NOURY AL-KHALEDY (ed. çev.), *Questions and Answers for Physicians*, Brill, Leiden 2004. (133 sayfa+Arapça metin 117 sayfa)

Eser, önsöz, giriş (yazar, metin, Galenik tıp, Arapça metin ve kritik metin), Bütün Hekimler için Uzmanların Muayenesi, 10 kısım (kritik metnin İngilizce çevirisi), bibliyografya, indeks, eserin Arapça metni, Arapça metinle ilgili notlardan meydana gelmektedir.

Editör, Gary Leiser, kitabın önsözünde çalışmalara Noury (Nuri) Halidi ile başladığını, ancak onun ölümüyle bu çalışmanın bir süre kesildiğini, ancak kendisinin çalışmayı daha sonra tamamladığını belirtmektedir. Ancak kitap basılırken, onun adını da koyarak, onun hizmetlerini değerlendirmiştir.

Eserin giriş kısmında, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, ilki kitabın (*İmtihan al Alibba li-Kaffai al-Atıbbā*) yazarı Sulami'in (1155-1208) hayatı hakkında bilgi vermektedir.

Bilindiği gibi, bu dönem Ortadoğu dediğimiz bölgenin çok çalkantılı bir dönemini oluşturmaktadır. Haçlı seferlerinin olduğu döneme rastlamaktadır. Leiser, dönemi daha çok siyasi olaylar açısından değerlendirerek, hekim Sulami'nin bu olaylar içindeki hayatının çizgilerini ayrıntılı bir şekilde dönemin belli başlı kaynaklarına dayanarak, anlatmaktadır.

Burada, *İmtihan*'ın yazarı, olan Sulami XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan bir hekimdir. Şam doğumlu olan Sulami Eyyübi Devleti zamanında yaşamış olup, ilkin mühendislik eğitimi görmüş; daha sonra ise tıp tahsil etmiştir. Umeyya Hastanesinde görev yapan Sulami, meşhur filozof Gazali bu şehre geldiğinde onunla tanışmak fırsatını da elde etmiştir. Onu etkileyenler arasında meşhur hekim Abdü'l-Latif Bağdadi de vardır. Selahaddin Eyyübi'den sonra onun kardeşi Adi zamanında da gözde bir hekim olan Sulami, onunla birlikte Mısır'a gitmiş (1200) ve orada belli bir süre kalarak, hekim olarak hizmet vermiştir. Ancak işlerin yoğunlaşması ile sağlığı bozulmuş ve 1208'de aniden vefat etmiştir. (s.4).

Eserde, İbn Ebi Useybi kaynak gösterilerek, Sulami'nin asil, cömert ve şefkatli olduğu; fakirlere ilaç ve yiyecek yardımı yaptığı; sevilen ve saygı gören bir kişi olduğunu; Şam'da öldüğü ve Kasyan'ın yanına gömüldüğünü belirtilmiştir.

Editör, Leiser, yine giriş kısmında, eser hakkında bilgi vermektedir. Sulami'nin bu eseri 1200-1208 arasında kaleme aldığı belirten Leiser, eserin aslında bir ders kitabı şeklinde hazırladığı; bunun soru ve cevaplar şeklinde olmasının sebebinin de bundan kaynaklandığını belirtmektedir. O sırada tıp eğitiminde bazı sınavlar vardır, ve de bu kitap bu tıp sınavlar için kullanılmak üzere kaleme alınmış olup, bize o dönemdeki tıp sınavları hakkında fikir vermesi açısından ilginçtir.

Sulami eserini on kısma bölmüştür. Sorular ve cevaplar şeklinde düzenlendiğini belirttiğimiz bu eserde, soruların daha çok otoritelere dönük cevapları bizzat Sulami'nin düşünceleri ile birlikte verilmektedir. Burada Sulami, önceliği, döneminde otorite olarak kabul edilen kişilere tanmıştır. Otoritelerin cevabı her zaman birbiri ile uyuşma göstermemekte; bazen çok farklı olabilmektedir.

Kitapta 200 soru vardır. Bunlardan yaklaşık 58'inde İbn Sina'nın görüşleri verilmektedir. El-Mecusi en az 41 defa ve Galen 34 defa zikredilmektedir.

Kitabın yazarı, söz konusu eserin esas itibariyle Galenik tıbbın tipik bir örneği olması dolayısıyla, Galenik tıp hakkında da açıklama yapmak ihtiyacını hissetmiştir. Dolayısıyla, eserde bu konuda kısa bir açıklama vardır.

Kitapta daha sonra, eserin yazma nüshaları hakkında bilgi verilmektedir. Bu nüshalar arasında Viyana, Bursa Haraccioğlu, Kahire nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Daha sonra eserin İngilizce ve Arapça metinleri verilmektedir. Metinler incelendiğinde içindeki kısımlar aşağıdaki şekilde verilebilir:

Eserin Giriş kısmı (dua kısmı: din büyükleri ve devrin idarecilerine teşekkür;

Birinci Kısım: Nabız ve onun anlaşılması;

İkinci Kısım: İdrar ve onun anlamlandırılması;

Üçüncü Kısım: Ateşli hastalıklar ve krizler;

Dördüncü Kısım: Yaygın ve tehlikeli arazlar;

Beşinci Kısım: Basit hastalıklar hakkında;

Altıncı Kısım: Tedavi hakkında;

Yedinci Kısım: Bir göz hekimine ne sorulmalı?

Sekizinci Kısım: Bir cerrah neleri bilmeli?

Dokuzuncu Kısım: Bir kırık-çıkıkçıya ne sorulmalı?

Onuncu Kısım: Bu sanatın temelleri hakkında.

Yukarıdaki kısımlar incelendiğinde eserin yazarı Sülami'nin bu eserini bir hekim için basit bir el kitabı şeklinde hazırlamış olduğu görülür. Sorulan sorularla hekimin hangi sorulara nasıl cevap vermesi gerektiği gösterilmeğe çalışılmıştır. Örnek olarak birinci kısımdaki ikinci soru ve cevabı verelim:

'İkinci soru: bir nabızdan kişi kaç şeyi belirleyebilir?

Cevap: Galen Nabz el-Kebir eserinde bu konuda şöyle demektedir: bir hekimin nabızda ilk belirleyeceği şey diastoldür; ikincisi süresidir; üçüncüsü hayati özelliğin (ruhun) durumudur; bu durumda atan damar aktif olur; hareket eder. Dördüncü venin durumunu belirlemek söz konusudur. Beşincisinde nabız süresini bilmesidir.'

Sonuç olarak denilebilir ki, burada XIII. yüzyılın başında kaleme alınmış olan bir eser tanıtmakta ve eserin kendisi verilerek de daha açık bir fikir edinilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. O dönemdeki bilim eserlerin pek azının içeriğinin bilindiği düşünülürse, bir kaynağı tanıtması açısından eser büyük önem taşımaktadır. Çünkü ancak bu ve benzeri kaynak eser yayınları sayesinde bilimin gerçek tarihi boyutları belirlenebilir.

EUNJEONG YI, *Guild Dynamics In Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage*, Brill, Leiden, Boston, 2004. 310 s.

Yazarın Harvard Üniversitesinde 2000 yılında tamamladığı "The Istanbul Guilds in the Seventeenth Century: Leverage in Changing Times" başlıklı tezine dayanan bu eser, genelde Osmanlı esnaf teşkilatı, özelde ise İstanbul esnaf teşkilatı hakkında yazılan en kapsamlı ve doyurucu eserlerden birisidir. Eserin dikkat çeken en önemli yanı, gelenekçi, statik ve devlet güdümünde hareket ettiği iddia edilen ve şimdiye kadar bu yönleriyle işlenen lonca sistemini titiz bir şekilde sorgulamasıdır. Dr. Yi, öncelikle esnaf teşkilatı araştırmalarının daha çok dini mistisizm, *fütüvvet* ve esnafın devletle ilişkileri ve tutuculuğu çerçevesinde incelenmesini eleştirmekte ve bu kısır bakış açısının bu kurumu gelenekçi, tutucu, mistik, devletin güdümünde hareket eden zayıf sivil örgütler olarak sunduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısı, Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatında, ama özellikle de Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisi önündeki konumunu anlamak bakımından hayati role sahip loncaların yeterince değerlendirilememesi sonucunu doğurmuştur. Yine bu yüzden Osmanlı ekonomisinin batı ekonomileri karşısında rekabetçi bir yapıdan yoksun ve gelişmeye kapalı yapıda olmasından esnaf teşkilatları sorumlu tutulmuştur.

Dr. Yi eserinde esnaf teşkilatlarının bu haksız şöhretinde, yapılan araştırmaların daha çok yukarıda saydığımız özelliklere odaklanmasının payı olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin oluşumunda özellikle Sabri Ülgener başta olmak üzere Weber'in etkisinde Osmanlı esnafının rekabetçi olmayan gelenekçiliğini ele alan ya da Abdülbaki Gökçınarlı gibi loncaları *fütüvvet* geleneğinin bir sonucu olarak ahilikle eşleyen yazarların payı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bir kısım çalışmalar da esnafın gelenekçi, tutucu, ehl-i tarikat gibi özelliklerini ahlaki açıdan bir mükemmeliyet olarak yorumlayarak övgüye değer bulmuşlar, ya da değişime kapalı ve tutucu özelliklerini kapitalizmin Osmanlı ekonomisini ele geçirmesine vesile olarak ortaya koymuşlardır. Bu iki zıtlık arasında, son zamanlarda Gabriel Baer ve Robert Mantran tarafından yapılan çalışmalar, Osmanlı esnaf teşkilatının sosyal ve ekonomik yönlerini ağırlıklı olarak işlemek suretiyle çok önemli katkılar yapmakla birlikte, devletin teşkilat üzerindeki etkisini çeşitli dini ve ekonomik nedenlere bağlamak suretiyle "çok kuvvetli" olarak tanımlamışlardır. Dahası İslam dininin ticaret anlayışının esnaf örgütlerini yeniliklere kapalı bir konuma soktuğu için, azınlıkların ekonomik bakımdan yükselişine zemin hazırladığını iddia etmişlerdir.

Bu yerleşik görüşleri sorgulamayı esas amaç olarak alan ve 1980 yılından itibaren yapılan çalışmaların ortaya koyduğu daha özerk, daha az gelenekçi, daha rekabetçi lonca teşkilatlarından hareket eden yazar, spesifik olarak İstanbul loncalarını inceleyerek, ilk iki bölümde öncelikle İstanbul loncalarının nasıl bir teşkilatlanma yapısı sergilediğini, hangi ilkeler çerçevesinde çalıştığını, devletten ne kadar özerk olduğunu ve değişime açık olup olmadığı sorularına yanıt aramaktadır. Devlet-lonca ilişkileri üzerinde yaptığı titiz analizler sonucunda: a) özerkliğin zannedildiğinden daha fazla olduğunu ama özellikle kadınların *kanûn-ı kadime* yaptıkları sık auflar yüzünden sınırlı kaldığını, b) Esnaf kethüdasının atamasının devlet tarafından yapılmasına rağmen, onun esnafın çıkarlarını titizlikle koruduğunu ve işlerini kadı siciline kaydettilererek bağımsız kararlarını devletin atadığı bir organa tescil ettirdiğini, c) Osmanlı kentlerinin işe temininin devlet ve esnafın sorumluluğunda olması nedeniyle esnaf örgütlerinin siyasi otorite ile pek çok yerde ve durumda kaderinin çakıştığını belirlemektedir.

Özellikle eserin ikinci bölümünde yazar, esnaf teşkilatının anlaşılması için elzem olan; insanların loncalara nasıl katıldığı, kethüda ile esnafın ilişkisinin boyutu, katılımların rekabetçi bir ortama katkısının olup olmadığı ve loncaların ne kadar homojen bir yapı sergilediği gibi önemli sorulara yanıt aramaktadır. Yazar bu sorgulamalarının sonucunda çok değerli bazı saptamalar yapmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz: Devlet loncalara katılımı denetleme konusunda esnek, fakat kethüdalar bu konuda çok katıdır. Loncaya giriş kefil sistemi ile desteklenmekten başka, çok katı kurallara tabidir. (s.45) Bu kuralları teğet geçenler ise askeri sınıfa mensup olan ve esnaflığa giren kişiler olmaktadır. (s.63) İstanbul esnaf teşkilatlarının etnik-dini bakımdan incelenmesi son yapılan araştırmaları teyit etmekte ve bir çok loncanın dini bakımdan karışık olduğunu göstermektedir. 17. Yüzyılda İstanbul'da yazarın tespit ettiği toplam 50 loncadan 34'ünde sadece Müslüman, 5'inde sadece zımmi, 3'ünde sadece Yahudi ve 2'sinde de sadece Ermeni üyelere raslanmaktadır. Ancak daha ilginç 3 gayrimüslim loncasının kethüdasının Müslüman olmasıdır. Yazar bu sonuçlardan yola çıkarak örneklenen loncaların %65 kadarının Müslümanlardan oluştuğunu tespit etmektedir. (s.68) Elbette bu sağlıklı bir oran olarak kabul edilemez; çünkü yazarın esas aldığı veriler şühüd'ul-hal kayıtları arasında yer alan kimselerdir ve bu listeler ne bütün üyeleri ne de mahkemece hazır bulunanların tamamını göstermektedir. Nitekim kasap, fırıncı, manav gibi Müslüman loncalar arasında çok sayıda gayrimüslim üye olduğu yazarın incelediği sicillere yansıyan dava örneklerinde görülmektedir. (Ayrıca listeye bakınız Ek-F) Bu bölümde loncaların günlük faaliyetleri de ele alınmakta ve sıradan fakat önemli işlevler arasında ham maddelerin temini, üyeler arasında dağıtım ve satış sayılmaktadır. Burada yazarın dikkat çektiği birinci husus bu gibi faaliyetler sırasında doğabilecek sorunlar için üyelerin genelde ittifak yaptığı, kurallara uymayanlara loncanın kendi iç sorunu çerçevesinde değerlendirilerek dışlama vb. yaptırımlar uygulandığıdır. Bu durum loncaların rekabeti sınırlandırmasının kanıtı gibi görülebilirse de, Dr. Yi yaptığı detaylı sicil taramaları sonunda, üyelerin serbestçe şirket kurabildiğini ve daha fazla sermaye elde etme peşinde koşmaktan geri kalmadıklarını ortaya koymuştur. (s.95) Dikkat çeken bir husus ise, şirket kurarken dindaşlığın zannedildiğinden daha az göz önüne alındığıdır. (s.98)

Eserin en can alıcı kısmı, kuşkusuz kanaatimize göre üçüncü bölümdür. Burada loncaların ne kadar gelenekçi olduğu, yeniliklere karşı nasıl bir tepki gösterdiği, yeni üyelerin iş kurmasına nasıl baktığı ve zamanla değişen ekonomik koşullara uyum kapasitesi irdelenmektedir. Özellikle yerleşik literatürde yer bulan loncaların değişime ayak uyduramadığı şeklindeki tezi, yazar tarafından ciddi bir sorulamaya tabi tutulmaktadır. Dr. Yi, analizleri sonunda loncaların tamamen statik olmadığını, değişen koşullara göre yeni uygulamalar getirmekte zannedildiğinden başarılı olduğunu iddia etmektedir. Hatta loncalar bu değişimi genelde "geleneklere uygun olma" sayıyla daha kolay benimsetmeyi başarmaktadır. (s.122 vd.) Kuşkusuz, gelenek loncaların düzen ve yasalara uygun bir şekilde yürümesinde ve devlet ile ilişkilerde hakların elde edilmesinde dayanak oluşturmaktadır. Ancak değişen şartlara göre yeni düzenlemeler yapılmasının da önünü kapayacak bir katı gelenekçilik de hüküm sürmemektedir. Bu değişim elbette her zaman aynı lonca sistemi içerisinde olmayabilmektedir. Bu yüzden yeni loncalar kurulması gerekmektedir. Dr. Yi, eserinde özellikle incelediği dönem olan 17. Yüzyılda, İstanbul'da lonca sayısı sürekli artmıştır. (krş. Ek A-D)

Eserin son bölümü Devlet ile loncalar arasındaki ilişkilerin boyutunu ve hakim literatüre göre oluşan esnaf teşkilatlarının devlet organlarından bağımsız olmadığı tezini sorgulamaktadır. Bilinenler ışığında elbette loncaların toplumunun gereksinimlerini sağlıklı karşılamasını, vergilerini düzenli ödemesini, muhtelif devlet şubelerine gerektiği kadar üretim yapmasını, fiyat istikrarı içerisinde halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasını temin etmek devletin asıl sorumlulukları arasındadır. Dolayısıyla devletin loncaları gözetmesi ve onların işleyişini kontrol altında

tutması yadsınamaz. Ancak, yazar kesin olarak tespit etmektedir ki, loncaların iç sorunlarına ve değişen koşullara göre yapacağı düzenlemelere devlet müdahale etmemektedir (s.176). Devletin müdahalesi daha çok alt yapıya yönelik olmakta ve asla loncaların işleyişi üzerinde mutlak bir otorite anlamına gelmemektedir. Bu, yazarın tespit ettiği gibi, üyelerin devletten beklentileriyle de uyumaktadır. Şöyle ki, bir lonca mensubunun devletten beklediği, sistem içerisinde hak ve hukuku, sağlaması, loncalar arasında ve devlet ile anlaşmazlıklarda adil bir çözüm sunmasıdır. Loncalar devletin belirlediği parametreler içerisinde işlevlerini sürdürdükleri ve vergilerini ödedikleri müddetçe özerkliği koruma fırsatları elde etmektedir.

Dr. Yi, sonuç kısmında pek çok stereotype görüşleri ve en önemlisi Loncaların gelişme önünde bir tür tkaç görevi yaptıkları görüşünü sorgulamaktadır. Onun tespitlerine göre bu, abartılı bir görüştür çünkü 17. Yüzyılda İstanbul'da loncalar esnek ve değişime açık bir tutum sergileyebilmişlerdir. Devlet ile ilişkilerinde lonca çıkarlarını korumada kısmen başarılı sayılabilirler. Gelenek, loncaların düzenli işlev görmesinde önemli olmakla birlikte değişen koşullara ayak uydurması esnasında ılımlı bir şekilde dönüşebilmiştir. Devlet loncaların yasal haklarını genelde karşılamak zorunda kalmış, 1651 yılında olduğu gibi bazen loncalar taleplerini zorla kabul ettirmişlerdir. 18. Yüzyılda devletin loncalar üzerindeki baskısı artmış; ancak bu durum onların başka ayrıcalıklar elde etmesini engellemiştir.

Görüldüğü gibi eser, sade bir arşiv araştırması değil, lonca sistemini iç ve dış dinamikleri ve devlet ve toplum arasındaki konumu bakımından inceleyen değerli bir çalışmadır. Ancak bir çok soru da bu çalışmada yanıt bulamamıştır. Örneğin, loncaların dini faaliyetleri ve tarikatlarla bağlantısına değinilmemiştir. Loncaların siyasi ağırlıkları ve isyanlardaki rolü de gerektiği kadar özenle ele alınamamıştır. Loncaların kadı mahkemesi ile ilişkileri, üyeler, farklı loncalar ve devlet organlarıyla arasındaki ihtilaflar bakımından değerlendirilmekle beraber, iç disiplin sağlanması sırasındaki boyutun kadı ile ilişkilerde ne gibi sorunlar doğurduğu yeterince vurgulanmamıştır. Kaynak göstermede standartlardan bazen taviz verilmiştir. Ayrıca Türkçe yazılmış çok sayıda bu konudaki ciddi çalışma da, eserde değerlendirilmemiştir.

KEMAL ÇİÇEK

2004 YILI BİRİNCİ YARISINDA KÜTÜPHANEMİZE
GELEN KİTAPLAR VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- XX *zuunı Mongolcuud* / zohioj emhetgesenh İ. Lhagvauren. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2003. 225 s. ; 26 cm . — (Senri Ethnological Reporst, ISSN 1340-6787 ; 42) ISBN 490190616X (B.I/3090).
- Abdullah Nidâi-yi Kâşgarî ve Hakkıyye risâlesi : inceleme-metin-çeviri* / haz. Güller Nuhoğlu ; yay. yönetmeni Ekrem Işın. — 1. bsk. — İstanbul : Simurg, 2004, c2003. 123, 91 s. ; 21 cm. — (Simurg ; 56. Tasavvuf ; 2) ISBN 9757172561 (A.VI/7166).
- ABDULLAYEV, KEMALETTİN: *Enver Paşa'nın hayatı ve ölümü* / Kemalettin Abdullayev. — [y.y.] : Asia-Plus Gazetesi, 2003. [11] s. ; 30 cm. (B.I/3071).
- ABDURRAHİM, ABDURRAHİM ABDURRAHMAN: *el-Meğâribe fi-Mısr fi'l-asri'l-Osmâni (1517-1798)* / Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim. — Tunus : el-Mecelletü't-Târihiyye el-Mağribiyye, 1982. 208 s. ; 24 cm. (A.VI/7331).
- ABDURRAHİM, ABDURRAHMAN ABDURRAHİM: *Vesâiku'l-Meğâribe min sicil-lâti'l-mahakimi'ş-şer'iyye ibbane'l-asri'l-Osmâni* / Abdurrahman Abdurrahim Abdurrahim. — Zagvân : Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-Osmâniyye ve'l-Mûrisikiyye ve't-Tevsik ve'l-Ma'lûmât, 1992-1998. 3 c. ; 24 cm. ISBN 9973719328 (A.VI/7336).
- ABENDROTH, WOLFGANG: *Histoire du mouvement ouvrier en Europe* / Wolfgang Abendroth ; traduit de l'Allemand Jean Denand, Paul Laveau. — Paris : La Découverte, 2002. 169 s. ; 22 cm. ISBN 2707134333 (A.VI/7524).
- ABOU EL FADL, KHALED: *Rebellion and violence in islamic law* / Khaled Abou El Fadl. — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003, c2001. xii, 391 s. ; 24 cm. ISBN 0521793114 (A.VI/7471).
- Abu Salabikh excavations*. — [London] : British School of Archaeology in Iraq, 1983-1993. 4 c. 5 c.'te. : res. ; 30 cm. ISBN 0903472066 (B.I/3048).

- Achaemenid Anatolia : proceedings of the first international symposium on Anatolia in the Achaemenid period Bandırma 15-18 August 1997* / ed.-in-charge T. Bakır ; associate ed. H. Sancisi-Weerdenburg... [et al.]. — Leiden : Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2001. viii, 209 s. : res. ; 27 cm. — (Uitgaven van het Nederlands-Archaeologisch Instituut te Istanbul ; 92) (B.I/3076).
- Actes de la Ière table ronde Arabo-Turoue sur : le Kemalisme et les Kemalistes = el-Kemaliyye ve'l-kemaliyyûn* / etudes réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zaghouan = Zagvân : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Malumât, 1999. 216, 98 s. ; 24 cm. ISBN 9973719867 (A.VI/7344).
- Actes del III simposio internacional de estudios moriscos : las practicas musulmanes de los moriscos Andaluces (1492-1609)* / bajo la direcccion de Abdejelil Temimi. — Zaghouan : Centre d'Etudes et de Recherches Ottomanes, Morisques, de Documentation et d'Information, 1989. 188, 10 s. ; 24 cm. ISBN 9973719077 (A.VI/7338).
- Actes du Ier congrès international sur : corpus d'archeologie Ottomane = Medûnetül-âsârî'l-Osmâniyye* / etudes réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zaghouan = Zagvân : La Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information ; L'Institut National du Patrimoine = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Malumât ve'l Mahadül-Vatanî li't-Türâs, 1997. 176, 86 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9973719654 (A.VI/7339).
- Actes du IIIe congrès international Arabo-Turc : Istanbul : 22-26 Mai 2002 : relations Arabo-Turques et rôle des elites dans la modernisation = el-Alâkatu'l-Arabiye-et-Turkiyye ve devru'n-nahab fi't-tahdis* / sous la direction du Abdeljelil Temimi, Güner Öztekin. — Zaghouan = Zagvân : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Malumât, 2003. 267, 80 s. ; 24 cm. — (Dialogues ; 9 = es-Silsiletu's-Samine : Hivarat ; rakam 9) ISBN 9973320336 (A.VI/7346).
- Actes du Ve symposium international d'etudes Ottomanes sur : les villes Arabes la démographie historique et la Mer Rouge à l'époque Ottomane = el-Mudenu'l-Arabiyye ve'd-dimografya't-tarihiyye ve'l-Bahru'l-Ahmer hilâle'l-ahdi'l-Osmâni* / préface du Abdeljelil Temimi. — Zaghouan = Zagvân : Centre d'Etudes et de Recherches Ottomanes, Morisques, de

- Documentation et d'Information = Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-Osmaniye ve'l-Moriskiye ve't-Tevsik ve'l-Malumat, 1994. 250, 444 s. ; 24 cm. ISBN 9973719336 (A.VI/7343).
- Actes du VIe congrès du C.I.E.P.O tenu à Cambridge sur : les provinces Arabes à l'époque Ottomane / études réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zaghouan : Centre d'Etudes et de Recherches Ottomanes et Morisco-Andalouses, 1987. 179, [4] s. ; 24 cm. (A.VI/7345).*
- Actes du VIe symposium international d'etudes Ottomanes sur : bilan d'etudes et de recherches sur les provinces Arabes a l'epoque Ottomane durant les trente dernieres annees = Vad'iyyetu'd-dirâsât havle'l-vilâyâti'l-Arabiyye fi'l-ahdi'l-Osmani hilâle's-selâsin sene el-mâdiye / etudes réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zaghouan = Zagvân : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Malumât, 1996. 217, 327 s. ; 24 cm. ISBN 9973719557 (A.VI/7341).*
- ACUN, FATMA: *Osmanlı Döneminde Anadolu şehirlerinin gelişmesinde devlet in rolü : Karahisar örneği / Fatma Acun. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 161-192 ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrılışım. (A.VI/7124).*
- AÇBA, SAİT: *Osmanlı Devleti'nin dış borçlanması (1854-1914) / Sait Açıba. — 1. bs. — Ankara : Vadi, 2004. 152 s. ; 22 cm. — (Vadi yayınları ; 191. Toplum dizisi ; 64) ISBN 97567668541 (A.VI/7497).*
- ADAM, CHARLES: *Descartes : hayatı ve eserleri / Charles Adam ; çev. Mehmet Karasan. — [Ankara] : Millî Eğitim Bakanlığı, 1991. 142 s. ; 18 cm. — (Millî Eğitim Bakanlığı yayınları ; 1156. Bilim ve Kültür Eserleri dizisi ; 284. Biyografi dizisi ; 4) ISBN 9751101387 (A.VI/6927).*
- ADANIR, OĞUZ: *Kapitalizm öncesi evrensel kültür : zihniyetten günümüze Osmanlı ve ötekiler / Oğuz Adanır ; yay. koordinatörü Işık Ezber. — 1. bsk. — İzmir : Dokuz Eylül, 2004. 581 s. ; 21 cm. — (Düşün ; 13) ISBN 9756981660 (A.VI/7350).*
- ADLER, ALFRED: *İnsan tabiatını tanıma / Alfred Adler ; çev. Ayda Yörükân. — 5. bs. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 2000. 291 s. ; 21 cm. — (Türkiye İş Bankası. Kültür yayınları. Genel yayın ; 334. Sosyal ve Felsefi Eserler dizisi ; 115) ISBN 975458060X (A.VI/7382).*
- ADLER, ALFRED: *İnsan tabiatını tanıma / Alfred Adler ; çev. Ayda Yörükân ; derleyen ve yay. haz. Turhan Yörükân. — 2. bsk. — Ankara : Türkiye İş*

- Bankası, 1995. xvii, 445 s. ; 19 cm. — (Türkiye İş Bankası. Kültür yayınları. Genel yayın ; 334. Sosyal ve Felsefî Eserler dizisi ; 38) ISBN 975458060X (A.VI/7383).
- el-ADLİ: *Kitabu'ş-şatranç* / el-Adli, es-Suli. — Frankfurt : Mahed-ü Tarihi'l-Ulumi'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1986. 4, 290, [6] s. ; 24 cm. — (Silsile C Uyun-ut Turas el-Mücellid ; 34) (A.VI/6958).
- ADNAN-ADIVAR, ABDÜLHAK: *Osmanlı Türklerinde ilim* / Abdülhak Adnan Adıvar. — İstanbul : Remzi Kitabevi, 1970. 220 s. ; 24 cm. (A.III/4809).
- Aegean prehistory : a review* / ed. by Tracey Cullen. — Boston : Archaeological Institute of America, 2001. xvii, 506 s. ; 28 cm. — (American Journal of Archaeology Supplement, ISSN 1532-5326 ; 1) ISBN 0960904255 (B.I/3044).
- ÁGOSTON, GÁBOR: *XVI. yüzyılda Macaristan'da Osmanlı barut üretimi : Budin Baruthanesi* / Gábor Ágoston ; çev. Zafer Gölen. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 541-552 ss. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayrışım. (A.VI/7572).
- AGULHON, MAUCE: *De Gaulle : histoire, symbole, mythe* / Maurice Agulhon. — Paris : Hachette Littératures, 2000. 163 s. ; 18 cm. ISBN 2012790321 (A.VI/6837).
- AĞAOĞLU, SAMET: *İpin gölgesindeki günler : arkadaşım Menderes : Marmara'da bir ada* / Samet Ağaoğlu ; kitap ed. Kaan Özkan ; genel yay. yönetmeni Korkut Tankuter ; yay. koordinatörü Ebru Akyüz. — İstanbul : Alkım, 2003. 453 s. ; 20 cm. — (Alkım ; 10. Yaşantı ; 2. Anı ; 1) ISBN 975636310X (A.VI/6545).
- AĞIRAKÇA, AHMET: *İslâm tıp tarihi : başlangıçtan VII./XIII. yüzyıla kadar* / Ahmet Ağırakça. — İstanbul : [yayl.y.], 2004. 399 s. : rnk. res. ; 31 cm. ISBN 9752888089 (B.I/3111).
- AHMAD, FERAZ: *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980* / Feroz Ahmad ; Türkçesi Ahmet Fethi. — 2. bsk. — İstanbul : Hil Yayın, 1996. 463 s. ; 21 cm. ISBN 9757638072 (A.VI/7486).
- AHMED MİDHAT EFENDİ: *Menfa sürgün hatıraları* / Ahmed Midhat Efendi ; yay. haz. Handan İnci. — 1. bsk. — İstanbul : Arma, 2002. 251 s. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 39. Tarih/Anı ; 19) ISBN 9757336297 (A.VI/6646).
- AHMED MUHİDDİN: *Modern Türklükte kültür hareketi* / Ahmed Muhiddin ; tercüme ve inceleme Suat Mertoğlu ; yay. haz. Mustafa Demiray. — 1.

bs. — İstanbul : Küre, 2004. xiii, 178 s. ; 23 cm. — (Küre yayınları ; 14. kitap. Türk Düşünce Tarihi. Türk Modernleşmesi ; 1) ISBN 9756614153 (A.VI/7479).

AHMED RIZA: *Anılar* / Ahmed Rıza. — [İstanbul] : Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 2001. 111 s. ; 18 cm. — (Aydınlanma dizisi ; 208) (A.VI/6919).

AHMET MİTHAT EFENDİ: *Üss-i inkılâp* / Ahmet Mithat Efendi ; yay. haz. Tahir Galip Seratlı. — 1. bsk. — İstanbul : Selis, 2004. ... c. ; 21 cm. — (Selis Kitaplar ; 40. Tarih ; 7) ISBN 9758724401 (A.VI/7491).

AHMET REFİK: *Kafkas yollarında : iki komite iki kıtâl* / Ahmet Refik ; yay. haz. Osman Selim Kocahaoğlu. — İstanbul : Temel, 1998. 223 s. ; 20 cm. — (Temel yayınları yayın no ; 97. Tarih/Kültür dizisi ; 4) ISBN 9754100349 (A.VI/6739).

AHMETİ, SEVDİJE: *Journal d'une femme du kosovo : la guerre avant la guerre* / Sevdije Ahmeti ; notes et présentation de Jean-Yves Potel ; préface de Bernard Kouchner. — Paris : CCFD ; Karthala, 2001. 252 s. ; 22 cm. — (Collection Europe Centrale et Orientale) ISBN 284586194X (A.VI/6853).

AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) kongre yönetmeliği. — [y.y.] : [yayl.y.], 2003. 72 s. ; 15 cm. (A.VI/6699).

AK Parti kalkınma ve demokratikleşme programı. — [Ankara] : [yayl.y.], 2003. 118 s. ; 15 cm. (A.VI/6695).

AK Parti : parti tüzüğü. — [y.y.] : [yayl.y.], 2003. 152 s. ; 21 cm. (A.VI/6691).

AKA, İSMAİL: *Timur sâdece bir asker mi idi?* / İsmail Aka. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 453-466 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7140).

AKAR, ŞEVKET K.: *Osmanlı dış borçları ve gözetim komisyonları (1854-1856)* / Şevket K. Akar, Hüseyin Al. — 1. bsk. — İstanbul : Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003. 47 s. ; 24 cm. ISBN 9759369230 (A.VI/7561).

AKÇAM, TANER: *Dialogue across an international divide : essays towards a Turkish-Armenian dialogue* / Taner Akçam. — Cambridge : The Zoryan Institute, 2001. xii, 101 s. ; 21 cm. ISBN 1895485037 (A.VI/7268).

AKÇAM, TANER: *İnsan hakları ve Ermeni sorunu : İttihat ve Terakki'den Kurtuluş Savaşı'na* / Taner Akçam. — 2. bsk. — Ankara : İmge Kitabevi,

- 2002, c1999. 639 s. ; 20 cm. — (Dün Bugün Yarın) ISBN 9755332464 (A.VI/6543).
- AKÇURA, YUSUF: *Muâsır Avrupa'da siyasî ve içtimâî fikirler ve fikrî cereyânlar* / Yusuf Akçura ; yay. haz. Adem Efe. — 2. bsk. — İstanbul : Yeni Zamanlar, 2004. 182 s. ; 20 cm. ISBN 9758762095 (A.VI/7049).
- AKDENİZ, ENGİN: *Büyük Menderes Havzasında prehistorik yerleşim dokusu* / Engin Akdeniz. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 1-34, [2] ss. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrıbasım. (A.VI/6772).
- AKDOĞAN, YALÇIN: *AK Parti : muhafazakar demokrasi* / Yalçın Akdoğan. — Ankara : [yayl.y.], 2003. 142 s. ; 21 cm. (A.VI/6694).
- AKMAN, MEHMET: *Osmanlı Devleti'nde ceza yargılaması* / Mehmet Akman ; yay. haz. Muhittin Salih Eren. — 1. bsk. — İstanbul : Eren, 2004. 203 s. ; 24 cm. ISBN 9757622850 (A.VI/7215).
- AKSEKİ, AHMET *Hamdi: Bulgaristan mektupları* / Ahmet Hamdi Akseki ; sadeleştiren ve notlarla neşreden Ferhat Koca ; ed. Hasan Lütfî Ramazanoğlu. — İstanbul : Rağbet, 2000. 119 s. ; 21 cm. — (Rağbet yayınları ; 40. Tarih/Hatırat ; 1) ISBN 9756835362 (A.VI/7047).
- AKSOY, NAZAN: *Rönesans İngiltere'sinde Türkler* / Nazan Aksoy. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004. x, 131 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 53. Tarih-Sanat ; 1) ISBN 975685782X (A.VI/7039).
- AKSU, ŞENER: *Ulusal egemenlikler ve geleceğin otoritesi* / Şener Aksu. — İzmit : Kocaeli Üniversitesi, 2003. 188 s. ; 20 cm. ISBN 9758047213 (A.VI/6913).
- AKŞİN, SİNA: *İstanbul hükümetleri ve Milli Mücadele* / Sina Akşin. — İstanbul : Cem, 1983. 629 s. ; 20 cm. (A.VI/6914).
- AKŞİT, OKTAY: *Roma İmparatorluk tarihi : M.S. 193-395* / Oktay Akşit. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970. 372 s. : res., 3 katl. hrt. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 1485) (A.III/4053).
- AKTAR, AYHAN: *Varlık vergisi ve 'Türkleştirme' politikaları* / Ayhan Aktar. — 7. bsk. — İstanbul : İletişim, 2004. 244 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 599. Tarih dizisi ; 4) ISBN 9754707790 (A.VI/6747).
- AKTÜRE, SEVGİ: *Tarih içinde Anadolu kenti II : pazar ekonomisine geçiş sürecinde Anadolu'da demir çağı kentleri* / Sevgi Aktüre ; yay. haz. Meh-

- met Beşikçi. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. xiii, 294 s. ; 21 cm. — (Tarih Vakfı Yurt yayınları ; 138) ISBN 9753331746 (A.VI/6669).
- al-ALİ, NADJE: *Secularism, gender and the state in the Middle East : the Egyptian women's movement* / Nadjé Al-Ali. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. xv, 264 s. ; 23 cm. — (Cambridge Middle East Studies ; 14) ISBN 0521785049 (A.VI/7470).
- ALAKASE, HASAN: *Türk tarihinde dâhi hükümdarlar* / Hasan Alakase ; ed. İhsan Işık. — 1. bs. — İstanbul : Okul, 2004. 332 s. ; 23 cm. — (Okul yayınları ; 14. Tarih dizisi ; 2) ISBN 9758861220 (A.VI/7054).
- ALBAYRAK, SADIK: *Son devir Osmanlı uleması : ilmiye ricalinin teracim-i ahvali* / Sadık Albayrak. — İstanbul : Millî Gazete, 1980-1981. 5 c. 4 c.'te. ; 24 cm. — (Millî Gazete yayınları ; 1. İnceleme ve Araştırma dizisi ; 1) (A.VI/7396).
- ALDRICH, RICHARD J.: *Intelligence and the war against Japan : Britain, America and the politics of secret service* / Richard J. Aldrich. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. xxiv, 500 s. ; 24 cm. (ISBN 0521641861 (A.VI/7474).
- ALEXIOU, STYLIANOS: *The early Minoan tombs of Lebena, Southern Crete* / Stylianos Alexiou, Peter Warren. — Sävedalen : Paul Åströms, 2004. 223, yak. 250 s. : res. ; 29 cm. + 1 katl. res. — (Studies in Mediterranean Archaeology ; 30) ISBN 9170811261 (B.I/3164).
- Ali Ekrem Bolayır'ın hâtıraları* / haz. Metin Kayahan Özgül. — Ankara : Kültür Bakanlığı, 1991. vii, 509 s. ; 20 cm. — (Kültür Bakanlığı yayınları ; 1285. Kültür Eserleri dizisi ; 166) ISBN 9751708311 (A.VI/7394).
- ALLEN, ROGER: *An introduction to Arabic literature* / Roger Allen. — 3. printing. — Cambridge : Cambridge University Press, 2004, c2000. xxi, 263 s. ; 23 cm. ISBN 0521776570 (A.VI/7468).
- Alparslan Türkeş ve Türk milliyetçiliği paneli*. — [Ankara] : [Aydınlık Türkiye Partisi], [19??]. 64 s. ; 19 cm. — (Aydınlık Türkiye Partisi Eğitim ve Kültür Faaliyetleri ; 2) (A.VI/6971).
- ALPEROVIÇ, M. S. A.: *Rossiya i novy svet poslednyaya tret XVIII veka* / M. S. A. Alperoviç. — Moskva : Nauka, 1993. 240 s. ; 21 cm. ISBN 5020086924 (A.VI/6570).

- ALRAM, MICHAEL: *Sylloge nummorum Sasanidarum Paris-Berlin-Wien* / Michael Alram, Rika Gyselen. — Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003. ... c. ; 30 s. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften ; 317. Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission ; 41) ISBN 3700132247 (B.I/3175).
- Altaica II* : sbornik statey i materialov. — Moskva : Institut Vostokovedeniya RAN, 1998. 146 s. : res. ; 20 cm. ISBN 5892820945 (A.VI/6736).
- ALTAN, EBRU: *Templier ve Hospitalier şövalye tarikatlarının kuruluşu* / Ebru Altan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 87-93 ss. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrıbasım. (A.VI/6776).
- ALTUG, FEVZİ: *Thornbush : memoirs of a Crimean Tatar nationalist and educator relating to the Russian civil war and the famine of 1921-1922* / Fevzi Altug ; translated into English, with introduction and notes by İnci A. Bowman. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2004. 85 s. ; 16 cm. ISBN 9754282633 (A.VI/7179).
- ALVER, FÜSUN: *Basında yabancı tasarımı ve yabancı düşmanlığı* / Füsun Alver. — İstanbul : Der, 2003. 388 s. ; 23 cm. — (Yayın no ; 362) ISBN 9753533101 (A.VI/7022).
- AMALVI, CHRISTIAN: *Le goût du Moyen Age* / Christian Amalvi. — 2. éd. augmentée d'une postface. — Paris : La Boutique de l'Histoire Éditions, 2002. 334 s. ; 24 cm. ISBN 2910828247 (A.VI/7544).
- el-'Amaretu's-sukniyye en-nekaîşu'l-cenaiziyye ve aliyâtu'termim = Actes du IIème congrès du corpus d'archéologie Ottomane dans le monde sur : architectures des demeures, inscriptions funéraires et dynamique de restauration* / préface du Abdeljelil Temimi. — Zagvân = Zaghouan : Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmî ve'l-Ma'lumat = Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information, 1998. 224, 297 ss. : res. ; 24 cm. ISBN 9973719778 (A.VI/7334).
- An ASOR mosaic : a centennial history of the American Schools of Oriental Research 1900-2000* / contributing authors Jeffrey A. Blakely... [et al.] ; ed. by Joe D. Seger ; honorary ed. Philip J. King. — Boston : American Schools of Oriental Research, 2001. xxii, 376 s. : res. ; 31 cm. ISBN 0897570332 (B.I/3038).
- ANAGNOSTOPOULOU, SIA: *The passage from the Ottoman Empire to the nation-states : a long and difficult process : the Greek case* / Sia Anag-

- nostopoulou. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2004. 225 s. ; 23 cm. — (Analecta Isisiana ; 73) ISBN 9754282641 (A.VI/7183).
- Anavatan Partisi programı.* — [Ankara] : [Anavatan Partisi], [199?]. 86 s. ; 13 cm. (A.VI/7085).
- Anavatan Partisi tüzük.* — [Ankara] : [Anavatan Partisi], 2000. vi, 142 s. ; 13 cm. (A.VI/7086).
- Anavatan Partisi 7. olağan büyük kongresi faaliyet raporu : 4-5 Ağustos 2001.* — [Ankara] : [Anavatan Partisi], [2001?]. 160 s. : rnk. res. ; 28 cm. (B.I/3070).
- Ancient interactions : east and west in Eurasia / ed. by Katie Boyle, Colin Renfrew, Marsha Levine.* — Cambridge : McDonald Institute for Archaeological Research, 2002. xii, 344 s. : res. ; 29 cm. — (McDonald Institute Monographs, ISSN 1363-1349) ISBN 1902937198 (B.I/3160).
- ANDICAN, A. AHAT: *Cedidizm'den bağımsızlığa Hariçte Türkistan mücadelesi / A. Ahat Andican.* — 1. bsk. — İstanbul : Emre, 2003. 942 s. ; 23 cm. ISBN 9758496522 (A.VI/6557).
- ANDRIÇ, IVO: *Ömer Paşa / Ivo Andriç ; Fransızca'dan çev. Ali Berktaş ; ed. Can Belge.* — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2004. 287 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 976. Çağdaş Dünya Edebiyatı ; 191) ISBN 9750502116 (A.VI/6748).
- ANDRIEU, GILBERT: *La gymnastique au XIXe siècle ou la naissance de l'éducation physique 1789-1914 / Gilbert Andrieu.* — Paris : Éditions Actio, 1999. 166 s. ; 26 cm. — (Les Cahiers Actio) ISBN 2906411256 (B.I/3171).
- ANGELI, F. A.: *Stranitsi istorii Osmanskoy İmperii / F. A. Angeli.* — K : Universul, 2002. 468 s. ; 21 cm. ISBN 9975944493 (A.VI/5787).
- ANTSIFEROV, N. P. [NİKOLAY PAVLOVIÇ]: *Duşa Peterburga ; Peterburg Dostoevskogo ; Bıl i Mif Peterburga / N. P. [Nikolay Pavloviç] Antsiferov.* — Peterburg : İzdatelstvo Brokgauz-Efron, 1922, 1923, 1924. 227, 106, 88 s. ; 22 cm. (A.VI/7374).
- Archaeology of the Ottoman period in Hungary : papers of the conference held at the Hungarian National Museum, Budapest, 24-26 May 2000 / ed. Ibolya Gerelyes, Gyöngyi Kovács.* — Budapest : Hungarian National Museum, 2003. 410, [2] s. : res. ; 30 cm. — (Opuscula Hungarica, ISSN 1419-9521 ; 3) ISBN 9639046957 (B.I/3094).

- Archaeoseismology* / ed. by S. Stiros, R. E. Jones. — Athens : Institute of Geology & Mineral Exploration ; The British School at Athens, 1996. viii, 268 s. : res. ; 26 cm. — (Fitch Laboratory Occasional Paper ; 7) ISBN 090488726X (B.I/3036).
- Archives de la seconde guerre mondiale.* — Nantes : Archives Départementales de la Loire-Atlantique, 2002. ... c. ; 27 cm. — (Conseil Général de la Loire-Atlantique) ISBN 28600440232 (B.I/3168).
- ARDURA, BERNARD: *Le Concordat entre pie VII et bonaparte 15 Juillet 1801 : bicentenaire d'une réconciliation* / Bernard Ardura ; préface par Gérard Cholvy ; postface par Louis-Marie Billé. — Paris : Les Éditions du Cerf, 2001. 146 s. ; 20 cm. — (Histoire, ISSN 0769-2633) ISBN 2204066982 (A.VI/6834).
- ARIK, SABİRE: *Eski Polonya'da Kazak savaşları : kitap tanıtımı* / Sabire Arık. — Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 2004. 227-250 ss. ; 24 cm. Tarih Araştırmaları Dergisi 35 (2004)'den ayırabım. (A.VI/7003).
- ARIK, SABİRE: *Henryk Sienkiewicz'in "Bay Wolodyjowski" adlı eserinde Türk izleri* / Sabire Arık. — Ankara : Ankara Üniversitesi, 2004. 187-194 ss. ; 28 cm. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Cumhuriyetin 80. kuruluş yıldönümü anı kitabından ayırabım. (B.I/3135).
- ARKHANGUELSKI, ALEXANDRE: *Alexandre Ier : le feu follet* / Alexandre Arkhanguelski ; traduit du Russe par Wladimir Berelowitch. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2000. 591 s. ; 24 cm. ISBN 2702843166 (A.VI/6889).
- ARMAOĞLU, FAHİR: *20. Yüzyıl siyasî tarihi : 1914-1980* / Fahir Armaoğlu. — 2. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1984. xvi, 851 s. ; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın no ; 252. Tarih dizisi ; 17) (A.IV/8528).
- The Armenians in Jerusalem and the Holy Land* / ed. by Michael E. Stone, Roberta R. Ervine, Nira Stone. — Leuven : Peeters, 2002. xii, 288 s. ; 24 cm. — (Hebrew University Armenian Studies ; 4) ISBN 904291078X (A.VI/7418).
- ARMSTRONG, H. C.: *Türkiye nasıl doğdu* / H. C. Armstrong ; yay. haz. Metin Martı. — 2. bsk. — İstanbul : Arma, 1997. 168 s. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 19. Tarih/Anı ; 7) ISBN 9757336025 (A.VI/6637).

- el-ARNAÛT, MUHAMMED: *Dirasat fi vakfi'n-nukûd : mefhum mugayir li'r-riba fi'l-muctema'i'l-Osmani* / Muhammed el-Arnaût, Abdu Soçeska, Con Mandfil. — Zagvan : Muessesetu't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Ma'lumat, 2001. 130 s. ; 24 cm. — (es-Silsiletu'l-Ula el-Vilayatu'l-Arabiye Es-nae'l-Ahdi'l-Osmani rakam ; 22) ISBN 9973320069 (A.VI/7322).
- ARSLAN, AHMET ALİ: *Orta Asya'dan Amerika'ya Türk kültürünün göçü : ataların izi ile* / Ahmet Ali Arslan ; genel koordinatör Cuma Ağca. — Ankara : Berikan, 2004. 280 s. ; 24 cm. ISBN 9758736426 (A.VI/7070).
- ARSLAN, MELİH: *Burdur Müzesi'ndeki Side Tetradrahmi Definesi* / Melih Arslan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 37-61, 5 s. : lev. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7123).
- ARTEMOVA, E. YU.: *Kultura Rossii glazami pozitivşih ee frantsuzov : poslednyaya tret XVIII veka* / E. Yu. Artemova. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İstitut Rossiyskoy İstorii, 2000. 253, [3] s. : res. ; 20 cm. ISBN 580550054X (A.VI/6724).
- ARTUK, İBRAHİM: *Bazı islâm şehirlerinde hangi devletler sikke kesmiş ve bu şehirlere ne gibi isimler verilmiş* / İbrahim Artuk, Cevriye Artuk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 421-445 ss. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayrışım. (A.VI/7570).
- ASLAN, BETÛL: *Saltanaun kaldırılmasının İstanbul'daki yankıları* / Betül Aslan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 95-121 ss. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrışım. (A.VI/6777).
- ASLANAPA, OKTAY: *Osmanlılar devrinde Kütahya çinileri* / Oktay Aslanapa. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1949. vii, 118 s. : res. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 426. Sanat Tarihi Enstitüsü ; 5) (A.II/3262).
- ASSOCIATION DES HISTORIENS MODERNISTES DES UNIVERSITÉS: *La terre et les paysans : productions et exploitations agricoles aux XVIIe et XVIIIe siècles en France et en Angleterre : actes du colloque de 1998 (Aix-en-Provence) : à la mémoire de Jean Jacquart (1928-1998)* / Association des Historiens Modernistes des Universités. — Paris : Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1999. 194 s. ; 21 cm. — (Bulletin-Association des Historiens Modernistes des Universités, ISSN 0221-3486 ; 24) ISBN 2840501252 (A.VI/6875).
- ATAÖV, TÜRKKAYA: *Kashmir and neighbours : tale, terror, truce* / Türkkiye Ataöv. — Aldershot : Ashgate, 2001. xiv, 244 s. ; 22 cm. ISBN 0754622525 (A.VI/5958).

- Atatürk ilkeleri ve devrim tarihi* / Mehmet Sarıoğlu... [ve başk.]. — Kocaeli : Kocaeli Üniversitesi, 2003. 318 s. ; 24 cm. ISBN 9758047256 (A.VI/6933).
- Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi : Atatürkçülük : Atatürkçü düşünce sisteminin temelleri* / Ahmet Mumcu... [ve başk.]. — 4. bsk. — Ankara : Yükseköğretim Kurulu, 1997. ix, 282 s. ; 24 cm. — (Yükseköğretim Kurulu yayınları ; 5) (A.VI/7234).
- ATATÜRK, KEMAL: *Nutuk* / Kemal Atatürk. — [Ankara] : Millî Eğitim Bakanlığı, 1996. 3 c. ; 20 cm. — (Millî Eğitim Bakanlığı yayınları ; 2561, 2562, 2563. Bilim ve Kültür Eserleri dizisi ; 664, 665, 666. Atatürk dizisi ; 1) ISBN 975110744X (tk.) (A.VI/7017).
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL: *Nutuk = Söylev* / Mustafa Kemal Atatürk ; günümüz Türkçe'sine uygulayan İsmet Zeki Eyuboğlu ; yay. yönetmeni Murat Batmankaya ; ed. Özgü Çelik. — 1. bsk. — İstanbul : Say, 2004. 691 s. ; 20 cm. ISBN 9754684324 (A.VI/7213).
- Atatürk ve Anıtkabir* / haz. ve yazan Necdet Evliyagil. — Ankara : Ajans Türk, [19??]. 130 s. : rnk. res. ; 27 cm. (B.I/190).
- Atatürk ve bugünün Türk gençliği : 12 Kasım 1985*. — İstanbul : Mustafa Kemal Derneği, 1986. 54 s. ; 19 cm. — (Mustafa Kemal Derneği yayınları ; 6) (A.VI/6931).
- Atatürk'ten günümüze Türkiye ekonomisi* / H. Okan Aktan... [ve başk.] ; ed. Bahaeddin Yediylidiz. — Ankara : Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2002, c2001. viii, 155 s. ; 24 cm. ISBN 9754911282 (A.VI/6945).
- Atatürk'ün Kocaeli ziyaretleri : kent ve konuğu* / haz. Mehmet Sarıoğlu... [ve başk.]. — İzmit : Kocaeli Üniversitesi, 2003. 93 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9758047191 (A.VI/6950).
- ATILLA, A. NEDİM: *Mobolla : Karia'dan Cumhuriyet'e Muğla* / A. Nedim Atilla, Nezh Öztüre. — 1. bsk. — İzmir : Öztüre Holding, 2003. 96 s. : rnk. res. ; 25 cm. — (Öztüre Holding Kültür yayını ; 3) ISBN 9759773732 (A.VI/7385).
- ATILLA, A. NEDİM: *Parşömen : gravürler ve fotoğraflarla Bergama'da değişim...* / A. Nedim Atilla, Nezh Öztüre. — 2. bsk. — İzmir : Öztüre Holding, 2002. 84 s. : res. ; 25 cm. — (Öztüre Holding Kültür yayını ; 1) ISBN 9759773708 (A.VI/7386).

- ATILLA, A. NEDİM: *Vourla : Urla'da zamana tanıklık...* / A. Nedim Atilla, Nezh Öztüre. — 1. bsk. — İzmir : Öztüre Holding, 2002. 104 s. : rnk. res. ; 25 cm. — (Öztüre Holding Kültür yayını ; 2) ISBN 9759773718 (A.VI/7384).
- ATKINSON, TACY: *"The German, the Turk and the devil made a triple alliance" : Harpoot diaries, 1908-1917* / Tacy Atkinson ; foreword by J. Michael Hagopian. — Princeton : Gomidas Institute, 2000. xv, 94 s. : res. ; 26 cm. — (Armenian Genocide Documentation series. World War I/Middle East) ISBN 0903656001 (B.I/3118).
- Atlas of classical history* / ed. by Richard J. A. Talbert. — reprinted. — London : Routledge, 2002. 217 s. : hrt. ; 24 cm. ISBN 0415034639 (A.VI/7265).
- AUBÉ, PIERRE: *Roger II de Sicile : un Normand en Méditerranée* / Pierre Aubé. — Paris : Biographie Payot, 2001. 526 s. ; 23 cm. ISBN 2228894141 (A.VI/6788).
- AUGÉ, MARC: *Journal de guerre* / Marc Augé. — Paris : Galilée, 2002. 83 s. ; 21 cm. — (Collection L'Espace Critique, ISSN 0335-3095) ISBN 271860588X (A.VI/6813).
- Autour de "l'empoisonnement" de Napoléon : avant-propos du baron Gourgaud, président de la Fondation Napoléon* / préface de Jean Tulard. — Paris : Nouveau Monde Éditions ; Fondation Napoléon, 2001. 131 s. ; 23 cm. — (La Bibliothèque Napoléon série "Études") ISBN 2847360018 (A.VI/6846).
- AVAGYAN, ARSEN: *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin devlet-iktidar sisteminde Çerkesler : XIX. yüzyılın ilk yarısından XX. yüzyılın ilk çeyreğine* / Arsen Avagyan ; çev. Ludmilla Denisenko ; yay. haz. Yasemin Gedik. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2004. 302 s. ; 20 cm. ISBN 9753443013 (A.VI/7034).
- AVCI, ORHAN: *Irak'ta Türk ordusu (1914-1918)* / Orhan Avcı. — 1. bs. — Ankara : Vadi, 2004. 333 s. : res. ; 22 cm. — (Vadi yayınları ; 189. Tarih dizisi ; 4) ISBN 9756768517 (A.VI/7488).
- AVCI, YASEMİN: *Değişim sürecinde bir Osmanlı kenti : Kudüs (1890-1914)* / Yasemin Avcı ; yay. haz. Mehmet Seyitdanlıoğlu. — 1. bsk. — Ankara : Phoenix, 2004. xi, 325, [11] s. : pl. ; 24 cm. ISBN 9756565616 (A.VI/7502).

- AVŞAR, SERVET: *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz propagandası* / Servet Avşar ; yay. yönetmeni Ercan Şen ; yay. haz. Ali Karagöz. — 1. bs. — Ankara : Kim, 2004. 355 s. ; 22 cm. — (Kim yayınları ; 10) 341-355 ISBN 9756672072 (A.VI/7438).
- AYDIN, AYŞE: *Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki bir kiliseye ait mimari parçalar* / Ayşe Aydın. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 49-59, [5] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrıbasım. (A.VI/6771).
- AYDIN, AYŞE: *Die christliche architektur in Kilikien und Isaurien am beispiel der kirche von Demirciören* / Ayşe Aydın. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 415-419, [2] ss. : rnk. res. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayrıbasım. (A.VI/7566).
- AYDIN, HİLMİ: *Hırka-i Saadet Dairesi ve mukaddes emanetler* / Hilmi Aydın. — İstanbul : Kaynak Kitaplığı, 2004. 368 s. : rnk. res. ; 30 cm. + 2 cd-rom. — (Yayın no ; 105) ISBN 9758775197 (B.I/3125).
- Aydınlık Türkiye Partisi : parti programı.* — [Ankara] : [Aydınlık Türkiye Partisi], 1998. 14 s. ; 21 cm. (A.VI/6970).
- Aydınlık Türkiye Partisi : parti tüzüğü.* — [Ankara] : [Aydınlık Türkiye Partisi], 1998. 73 s. ; 21 cm. (A.VI/6969).
- Aydınlık Türkiye Partisi 1. olağan kongresi 25 Kasım 2000 : Genel Başkan Y. Tuğrul Türkeş'in yaptığı kongre konuşma metni.* — [Ankara] : [Aydınlık Türkiye Partisi], [200?]. 42 s. ; 20 cm. (A.VI/6973).
- AYIŞIĞI, METİN: *Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye gelen Amerikan heyetleri* / Metin Ayrışığı. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. xi, 256 s. : res. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XVI. Dizi-Sa. 98) ISBN 9751616298 (A.VI/7444).
- AYTÜRK, NİHAT: *Protokol yönetimi : kamusal yaşamda protokol kuralları* / Nihat Aytürk. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2004. xvi, 411 s. ; 20 cm. — (TODAİE yayın no ; 320) ISBN 9757669997 (A.VI/7368).
- BABAYEV, BAGIR: *Emircan* / Bağır Babayev. — Bakı : İşig Neşriyyatı, 1986. 56 s. : res. ; 21 cm. (A.VI/6733).
- Bağımsız Türkiye Partisi programı.* — [Ankara] : [Bağımsız Türkiye Partisi], 2002. 64 s. ; 21 cm. (A.VI/6978).

- Bahaeddin Şakir Bey'in bıraktığı vesikalara göre İttihat ve Terakki* / haz. Erdal Aydoğan, İsmail Eyyüpoğlu ; yay. ed. H. Ahmet Eroğlu. — 1. bsk. — Ankara : Alternatif, 2004. 652 s. ; 21 cm. — (Alternatif yayınları ; 64. Tarih dizisi ; 1) ISBN 9758356135 (A.VI/7068).
- BAHÇELİ, DEVLET: *AKP iktidarının bir yıllık icraatı : iç ve dış gelişmeler* / Devlet Bahçeli. — Ankara : Milliyetçi Hareket Partisi, 2003. 24 s. ; 17 cm. (A.VI/7105).
- el-BAHİT, MUHAMMED ADNAN: *Nahiye Beni Kinane : şimaley el-Ürdün fil karni'l-aşiri'l-hicri* / Muhammed Adnan el-Bahit. — Amman : Menşurat el-Camia el-Ürdüniyye, 1989. 207 s. ; 24 cm. (A.VI/6956).
- BAHTURİNA, A. YU.: *Politika Rossiyskoy imperii v vostochnoy galitsii v godı pervoy mirovoy voyny* / A. Yu. Bahturina. — Moskva : Airo-HH, 2000. 264 s. ; 20 cm. — (Seriya Pervaya Monografiya) ISBN 5887350644 (A.VI/6571).
- BAKIR, ABDULHALİK: *Ortaçağ islam dünyasında deri, tahta ve kağıt sanayi* / Abdulhalik Bakır. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 75-160 ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7125).
- BAKIR, ABDULHALİK: *Ortaçağ islam dünyasında dokuma sanayi* / Abdulhalik Bakır. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 749-826 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayrışım. (A.VI/6765).
- BAKIR, ABDULHALİK: *Ortaçağ tarih ve medeniyetine dair çeviriler* / Abdulhalik Bakır. — Ankara : [yayl.y.], 2004. 740 s. ; 20 cm. ISBN 9758201883 (A.VI/7511).
- Bala Çatalhöyük'te : tarih öncesi eğitim programı* / proje koordinasyon Ayfer Bartu Candan, Gülay Sert, İdil Eser ; yazar Gülay Sert. — İstanbul : TEMPER ; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 32 s. : rnk. res. ; 22 cm. (A.VI/6674).
- Bala ile Çatalhöyük gezisi : tarih öncesi eğitim programı* / proje koordinasyon Ayfer Bartu Candan, Gülay Sert, İdil Eser ; yazar Gülay Sert. — İstanbul : TEMPER ; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 32 s. : rnk. res. ; 22 cm. 32 (A.VI/6675).
- BALİ, RIFAT N.: *Devlet'in yahudileri ve "öteki" yahudi* / Rifat N. Bali ; ed. Tanıl Bora, Asena Günal. — 2. bsk. — İstanbul : İletişim, 2004. 479 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 967. Tarih dizisi ; 27) ISBN 9750502043 (A.VI/6749).

- BALTA, EVANGELIA: *Ottoman studies and archives in Greece / Evangelia Balta*. — İstanbul : Isis, 2003. 118 s. ; 16 cm. — (Analecta Isisiana ; 70) ISBN 9754282234 (A.VI/6624).
- BALTACIOĞLU, HATÇE: *Alaca Höyük sfenksli kapı aşçılar kabartması / Hatçe Baltacıoğlu*. — Ankara : Ankara Üniversitesi, 2003. 59-131 ss. ; 24 cm. Archivum Anatolicum = Anadolu Arşivleri VI, 1'den ayrışım. (A.VI/6554).
- BAMBERGER, FRITZ: *Spinoza & anti-Spinoza literature : the printed literature of Spinozism 1665-1832 / Fritz Bamberger* ; ed. Laurel S. Wolfson, David J. Gilner. — Cincinnati : Hebrew Union College Press, 2003. 296 s. ; 27 cm. — (Bibliographica Judaica ; 15) ISBN 087820914X (B.I/3051).
- BARAN, TÜLAY ALİM: *Vasıf Çınar ve İzmir'e Doğru Gazetesi yazıları / Tülay Alim Baran*. — İstanbul : Arma, 2001. 116, [8] s. ; 19 cm. — (Arma yayınları ; 37. Tarih/Anı ; 16) ISBN 9757336246 (A.VI/6652).
- BARBARO, NICOLO: *Kostantiniyye muhâsarası ruznâmesi 1453 / Nicolo Barbaro* ; notlar ve vesikalar ilâve eden Enrico Cornet ; mütercim Ş. Tâlip Diler. — 2. bsk. — İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti, 1976. 78 s. ; 24 cm. — (İstanbul Fetih Cemiyeti ; 23) (A.VI/7398).
- Barış ve demokrasi için : Demokrasi Partisi yerel yönetimler programı*. — [Ankara] : [Demokrasi Partisi], [199?]. 28 s. ; 21 cm. (A.VI/7114).
- BARLAS, MEHMET: *Turgut Özal'ın anıları / Mehmet Barlas*. — 1. bsk. — İstanbul : Sabah Kitapları, 1994. 338 s. ; 24 cm. ISBN 9757238007 (A.VI/6946).
- BARTHOLD, V. V.: *Orta Asya Türk tarihi : dersleri / V. V. Barthold* ; yay. haz. Hüseyin Dağ. — 1. bs. — Ankara : Çağlar, 2004. 223 s. ; 21 cm. — (Çağlar yayınları ; 1. Tarih ; 1) ISBN 975989940X (A.VI/7004).
- BARTHOLD, VASSİLİJ VİLADİMİROVİÇ: *Asyanın keşfi : Rusyada ve Avrupada şarkiyatçılığın tarihi / Vassilij Viladimiroviç Barthold* ; Türkçesi Kaya Bayraktar, Ayşe Meral. — İstanbul : Yöneliş, 2000. 509 s. ; 21 cm. ISPN 9756910232 (A.VI/7060).
- BAT YE'OR: *Islam and dhimmitude : where civilizations collide / Bat Ye'or* ; translated from the French by Miriam Kochan, David Littman. — Madison : Fairleigh Dickinson University Press, 2002. 528 s. ; 24 cm. ISBN 0838639429 (A.VI/7007).

- Batu'da siyasal düşünceler tarihi : seçilmiş yazılar : Yakın Çağ / derleyen Mete Tunçay ; yay. haz. Işıl Baysal. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004. xiv, 469 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 55. Düşünce Tarihi ; 2) ISBN 9756857668 (A.VI/7046).*
- BAYAR, MUHARREM: *Mermerin tarih yazdığı şehir İscehisar / Muharrem Bayar. — Afyon : [yayl.y.], 2003. 268 s. : rnk. res. ; 21 cm. ISBN 9759230909 (A.VI/7238).*
- BAYAT, ALİ HAYDAR: *Açıklamalı hüsn-i hat bibliyografyası : yazmalar-kitaplar-makaleler : kitaplarda hatla ilgili bölümler-dış ülkelerdeki yayınlar / Ali Haydar Bayat. — İstanbul : IRCICA, 2002. xxxiv, 416 s. ; 24 cm. ISBN 9290631260 (A.VI/6681).*
- Baykan Sezer'e armağan : Baykan Sezer ve Türk sosyolojisi / yay. haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan ; bilim kurulu Kurtuluş Kayalı... [ve başk.]. — 1. bs. — İstanbul : Kızıl Elma, 2004. 549 s. ; 22 cm. — (Kızıl Elma Yayıncılık ; 27. Siyaset-Tarih-Tartuşma Kitapları ; 14. Sosyoloji Yıllığı-Kitap ; 11) ISBN 9758334263 (A.VI/7194).*
- BAYKARA, TUNCER: *Tuncer Baykara ben kendim : tarihçilik yolunda kırk yıl 1964-2004 / Tuncer Baykara ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat, 2004. 256 s. : res. (kimi rnk.) ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 89. Anı Biyografi ; 3) ISBN 975661885X (A.VI/7480).*
- BAYTOK, TANER: *Bir asker bir diplomat : Güven Erkaya-Taner Baytok : söyleşi / Taner Baytok. — 4. bsk. — İstanbul : Doğan Kitapçılık, 2001. 297 s. ; 23 cm. ISBN 9756612061 (A.VI/6901).*
- BAYUR, YUSUF HİKMET: *Ermeni meselesi / Yusuf Hikmet Bayur. — [İstanbul] : Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1998. 2 c. ; 18 cm. (A.VI/6755).*
- BEAUMONT, PIERRE-ARMEL DE: *L'intendant général des armées de Napoléon : le comte de villemazy 1751-1830 / Pierre-Armel de Beaumont. — Paris : S.P.M., 2000. 410 s. ; 22 cm. ISBN 2901052321 (A.VI/6856).*
- BEC, CHRISTIAN: *Histoire de Venise / Christian Bec. — 3. éd. — Paris : Presses Universitaires de France, 2002. 125 s. ; 18 cm. ISBN 2130528368 (A.VI/7518).*
- BECKER, HELMUT: *Äskulap zwischen reichsadler und halbmond : sanitätswesen und seuchenbekämpfung im Türkischen reich während des ers-*

- ten weltkries* / Helmut Becker. — Herzogenrath : Murken-Altrogge, 1990. 466 s. ; 23 cm. ISBN 3921801435 (A.VI/7153).
- BECKER, HELMUT: *I. Dünya Savaşında (1914-1918) Osmanlı cephesinde askerî tababet ve eczacılık : Alman kaynaklarına göre* / Helmut Becker. — İstanbul : [yayl.y.], 1983. 93 s. ; 22 cm. (A.VI/6894).
- BÉDARIDA, FRANÇOIS: *Milletler, halklar ve devletler : Etniler ve yerli halklar, ulus-devletler ve çok kültürlü devletler : eski ve yeni milliyetçilikler* / François Bédarida, Nicolas Rousellie. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 313-373 ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrıbasım. (A.VI/7120).
- BEDİRHAN, YAŞAR: *Ortaçağ tarihi* / Yaşar Bedirhan ; yay. yönetmeni Seyhan Kurt. — 1. bsk. — Konya : Çizgi Kitabevi, 2004. xiv, 418 s. ; 22 cm. — (Çizgi Kitabevi yayınları ; 94. Tarih ; 12) ISBN 9758867032 (A.VI/7195).
- BEHAR, CEM: *A neighborhood in Ottoman Istanbul : fruit vendors and civil servants in the Kasap İlyas Mahalle* / Cem Behar. — Albany : State University of New York, 2003. x, 224 s. ; 23 cm. — (SUNY series in the Social and Economic History of the Middle East) ISBN 079145682X (A.VI/6612).
- BEHRENDT, KURT A.: *The buddhist architecture of Gandhara* / Kurt A. Behrendt. — Leiden : Brill, 2004. xxv, 335, yak. 75 s. : res. ; 24 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 2. India = Handbuch der Orientalistik. Indien, ISSN 0169-9377 ; 17) ISBN 9004135952 (A.VI/6666).
- BEININ, JOEL: *Workers and peasants in the modern Middle East* / Joel Beinin. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2001. xv, 207 s. ; 23 cm. — (The Contemporary Middle East ; 2) ISBN 0521629039 (A.VI/7455).
- BEIT-ARIEH, ITZHAQ: *Archaeological survey of Israel : map of Tel Malhata (144)* / Itzhaq Beit-Arieh. — Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2003. 43, 64 s. : res. ; 24 cm. + 1 katl. hrt. ISBN 9654061538 (A.VI/7156).
- BEIT-ARIEH, ITZHAQ: *Archaeology of Sinai : the ophir expedition* / Itzhaq Beit-Arieh ; contributions by David Gersht... [et al.]. — Tel Aviv : Emery and Claire Yass Publications in Archaeology, 2003. xvi, 454, [2] s. : res. ; 27 cm. — (Tel Aviv University Sonia and Marco Nadler Institute of Archaeology. Monograph series ; 21) ISBN 9652660183 (B.I/3100).

- Bekirağa Bölüğünden Türkistana Yaver Muhiddin Beyin hatıraları / Arap alfabesinden aktaran, notlu ve tenkitli şekilde şerh eden Yusuf Gedikli ; ed. Kemal Çapraz. — 1. bsk. — İstanbul : Ufuk Ötesi, 2003. 212 s. ; 19 cm. ISBN 9758806041 (A.VI/7063).*
- BERELOWITCH, WLADIMIR: *Histoire de Saint-Petersbourg / Wladimir Berelowitch, Olga Medvedkova. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 1996. 479 s. ; 24 cm. ISBN 2702878997 (A.VI/7534).*
- BERLIN, HOWARD M.: *The coins and banknotes of Palestine under the British mandate, 1927-1947 / Howard M. Berlin. — North Carolina : McFarland & Company, Inc., 2001. x, 152 s. ; 26 cm. ISBN 0786408790 (B.I/3084).*
- BERNS, CHRISTOF: *Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien / Christof Berns. — Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2003. x, 281, 32 s. : res. ; 28 cm. — (Asia Minor Studien ; 51) ISBN 3774931631 (B.I/3069).*
- BERSTEIN, SERGE: *Histoire de l'Europe contemporaine : de l'héritage du XIXe siècle à l'Europe d'aujourd'hui / Serge Berstein, Pierre Milza. — Paris : Hatier, 2002. 448 s. ; 19 cm. — (Initial, ISSN 0750-2516) ISBN 2218739750 (A.VI/6852).*
- BERTHOD, BERNARD: *Dictionnaire iconographique des Saints / Bernard Berthod, Élisabeth Hardouin-Fugier. — Paris : Les Éditions de l'Amateur, 1999. 476 s. : rnk. res. ; 32 cm. ISBN 2859172785 (B.I/3065).*
- BESALEL, YUSUF: *Osmanlı ve Türk yahudileri / Yusuf Besalel. — gnlş. 2. bsk. — İstanbul : Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2004. 416 s. : rnk. res. ; 23 cm. ISBN 9757304778 (A.VI/7038).*
- BIÇAKÇI, İSMAİL: *Yunanistan'da Türk mimarî eserleri / İsmail Bıçakçı ; ön-söz Ekmeleddin İhsanoğlu. — İstanbul : İSAR ; Yıldız Yayıncılık, 2003. 435 s. ; 24 cm. — (İSAR Vakfı yayınları ; 14. Yıldız Yayıncılık, Reklamcılık yayınları ; 2) ISBN 9756855045 (A.VI/6680).*
- BIARD, MICHEL: *Missionnaires de la république : les représentants du peuple en mission (1793-1795) / Michel Biard ; préface de Jean-Clément Martin. — Paris : Ministère de l'Éducation Natioanle, de la Recherche et de la Technologie. Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2002. 623 s. ; 22 cm. — (CTHS Histoire ; 8) ISBN 2735505162 (A.VI/7541).*

- BIELSCHOWSKY: *Goethe : hayatı ve eserleri* / Bielschowsky ; çev. Mediha Önay, Şerif Önay. — [Ankara] : Millî Eğitim Bakanlığı, 1992-1993. 3 c. ; 18 cm. — (Millî Eğitim Bakanlığı yayınları ; 1154, 1182, 1183. Bilim ve Kültür Eserleri dizisi ; 282, 308, 309. Biyografi dizisi ; 2) ISBN 9751101271 (tk.) (A.VI/6928).
- BIHL, WOLFDIETER: *Die Kaukasus-politik der mittelmächte* / Wolfdieter Bihl. — Wien : Hermann Böhlau Nachf, 1975-1992. 2 c. ; 21 cm. — (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs ; 61, 81) (A.VI/7425).
- BİLGİN, DENİZ: *ABD'li gözüyle Sivas Kongresi : Amerikan mandası ve Gazeteci L. E. Browne'ın faaliyetleri* / Deniz Bilgin. — 1. bs. — İstanbul : Kaynak, 2004. 366 s. ; 20 cm. — (Kaynak yayınları ; 384) ISBN 9753433840 (A.VI/6744).
- BİLGİ, ÖNDER: *İkiztepe mezarlık kazıları ve ölü gömme gelenekleri : 2000 ve 2001 dönemleri* / Önder Bilgi. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 383-402, [8] ss. : rnk. res. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayrışım. (A.VI/7567).
- BİLGİ, ÖNDER: *Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ maden sanatının kökeni ve gelişimi* / Önder Bilgi. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 1-35, yak. 50 ss. : res. (kimi rnk.) ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7126).
- BİLGİÇ, SADETTİN: *Hâtıralar* / Sadettin Bilgiç. — 1. bsk. — İstanbul : Boğaziçi, 1998. 325, [35] s. : res. ; 20 cm. — (Boğaziçi yayınları ; 239) ISBN 9754511640 (A.VI/6940).
- BİLGİN, NURİ: *Sosyal bilimlerin kavşağında kimlik sorunu* / Nuri Bilgin. — 1. bs. — İzmir : Ege Yayıncılık, 1994. 275 s. ; 19 cm. — (Ege Yayıncılık ; 1. İnceleme dizisi ; 1) ISBN 9757915009 (A.VI/6943).
- BİLİCİ, FARUK: *Birgivi Mehmed Efendi'nin koruyucu meleği : Atullah Efendi Osmanlı ulemasının dayanışması* / Faruk Bilici. — İstanbul : IR-CICA, 2001. 249-265 ss. ; 23 cm. Osmanlı dünyasında bilim ve eğitim : milletlerarası kongresi tebliğleri : İstanbul 12-15 Nisan 1999'dan ayrışım. (A.VI/6148).
- BİLİCİ, FARUK: *La bataille de Saint-Gothard vue par les Ottomans* / Faruk Bilici. — Szentgotthárd : [yayl.y.], 2004. 59-69 ss. ; 25 cm.

“Szentgotthárd-Vasvár 1664” : háború és béke a XVII. század második felében : tanulmányok’tan ayrıbasım. (A.VI/7516).

BİLİCİ, FARUK: *XIV. Louis ve İstanbul’u fetih tasarısı = Louis XIV et son projet de conquête d’Istanbul* / Faruk Bilici. — Ankara : Türk Tarih Kurumu = Société d’Histoire Turque, 2004. xvii, 361 s. : 8 katl. res. ; 31 cm. — (AKDİTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XI. Dizi-Sa. 11 = Conseil Suprême d’Atatürk pour la Culture, la Langue et l’Histoire publications de la Société d’Histoire Turque ; XI. série-No. 11) ISBN 9751617014 (B.I/3155).

BİLİCİ, FARUK: *Support économique de l’islam orthodoxe : le wakf de Atâullah Efendî (XVIe-XXe siècles)* / Faruk Bilici. — Paris : Librairie de Amérique et d’Orient, Adrien Maisonneuve Jean Maisonneuve Successeur, 2004. 1-45, 6 ss. ; 29 cm. Anatolia moderna X = Yeni Anadolu X’den ayrıbasım. (B.I/3167).

1918-1925 comment faire la paix? : actes du colloque international organisé à Vincennes les 26 et 27 Novembre 1999 / sous la direction de Claude Carlier, Georges-Henri Soutou. — Paris : Economica, 2001. 348 s. ; 24 cm. ISBN 2717842314 (A.VI/6790).

1917 yılı Osmanlı bütçesi. — Ankara : Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2003. viii, 531 s. ; 28 cm. — (Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı ; 2003/363) (B.I/3083).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı zaman dizini. — Ankara : Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2004. vii, 160 s. ; 24 cm. — (Genelkurmay Basım Evi yayın numarası ; 2004/37) ISBN 9754092729 (A.VI/7431).

BİRAND, M. A.: *30 Heisse tage : Zypern, 15. Juli bis 14. August 1974 : vom staatsstreich gegen Makarios bis zur Türkischen intervention* / M. A. Birand ; aus dem Englischen übersetzt von Werner C. Schultheis. — Köln : Önel-Verlag, [1999?]. 208 s. ; 24 cm. ISBN 3933348080 (A.VI/6900).

Bireysel silahsızlanma : sempozyum, 18-19 Ocak 2002 İstanbul Dedeman Oteli. — 1. bs. — İstanbul : Umut Vakfı, 2004. viii, 250 s. ; 24 cm. — (Yayın no ; 6) ISBN 9759493160 (A.VI/7080).

Birlik Partisi : program tasarısı / haz. Abdürrahim Kırcaali. — İstanbul : [yayl.y.], 1965. 23 s. ; 21 cm. (A.VI/6707).

- BLACK, EDWIN: *IBM et l'holocauste* / Edwin Black ; traduit de l'Américain par Odile Demange. — Paris : Robert Laffont, 2001. 595 s. ; 24 cm. ISBN 2221092767 (A.VI/6801).
- BLACK, JEREMY: *Mezopotamya mitolojisi sözlüğü : tanrılar ifritler semboller* / Jeremy Black, Anthony Green. — İstanbul : Aram, 2003. 241 s. : res. ; 22 cm. — (Aram Yayıncılık ; 80) ISBN 9758242806 (A.VI/7501).
- BLANC, OLIVIER: *L'amour à Paris : au temps de Louis XVI* / Olivier Blanc. — [y.y.] : Perrin, 2002. 356 s. ; 23 cm. ISBN 2262017166 (A.VI/6792).
- BLANC, OLIVIER: *L'éminence grise de Napoléon : regnaud de Saint-Jean d'Angély* / Olivier Blanc. — Paris : Pygmalion ; Gérard Watelet, 2002. 328 s. ; 24 cm. ISBN 2857047827 (A.VI/6806).
- BLANCHARD, FRANÇOIS-XAVIER: *Le journal du siège d'Huningue en 1814 : extrait du bulletin de la Société d'Histoire et du Musée d'Huningue 1955* / François-Xavier Blanchard. — Paris : Editions Historiques Teissèdre, 2001. 281 s. ; 24 cm. — (Collection du Bicentenaire de l'Épopée Impériale) ISBN 2912259541 (A.VI/6847).
- BLED, JEAN-PAUL: *Marie-Thérèse d'autriche* / Jean-Paul Bled. — Paris : Fayard, 2001. 520 s. ; 22 cm. ISBN 2213609977 (A.VI/6797).
- BLISCHKE, JOBST: *Gräberfelder als spiegel der historischen entwicklung während der mittleren bronzezeit im mittleren Donaugebiet* / Jobst Blischke. — Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2002. 298 s. ; 30 cm. — (Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie ; 80) ISBN 3774930848 (B.I/3142).
- BOARDMAN, JOHN: *Die Perser und der westen : eine archäologische untersuchung zur entwicklung der Achämenidischen kunst* / John Boardman ; aus dem Englischen übersetzt von Brigitte Jaro_-Deckert. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2003. 311 s. : res. ; 26 cm. — (Kulturgeschichte der Antiken Welt ; 96) ISBN 3805329199 (B.I/3147).
- BOCK, FABIENNE: *Un parlementarisme de guerre 1914-1919* / Fabienne Bock ; préface de Jean-Jacques Becker. — Paris : Belin, 2002. 351 s. ; 22 cm. — (Histoire et Société. Temps Présents, ISSN 1246-8231) ISBN 2701130166 (A.VI/6829).
- BOEHMER, RAINER MICHAEL: *Uruk : früheste siegelabrollungen* / Rainer Michael Boehmer. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 1999. xii, 214, 104 s. : tafel ; 36 cm. — (Deutsches Archäologisches Institut Orient-

- Abteilung. Ausgrabungen in Uruk-Warka Endberichte ; 24) ISBN 3805319010 (C/661).
- BOGATUROV, A. D.: *Velikie derjavi na tihom okeane : istoriya i teoriya mejdunarodnih otnošenij v vostočnoy azii posle vtoroy mirovoy vojny (1945-1995)* / A. D. Bogaturov. — Moskva : İnstitut Şşa i Kanadı RAN, 1997. 349 s. ; 22 cm. ISBN 5895540112 (A.VI/6578).
- BOGDAN, HENRY: *Histoire des Habsbourg : des origines à nos jours* / Henry Bogdan. — [y.y.] : Perrin, 2002. 426 s. ; 24 cm. ISBN 2262015899 (A.VI/6784).
- Boğaz ve Haliç geçişlerinin tarihçesi.* — [y.y.] : [yayl.y.], 1988. 123 s. : res. ; 30 cm. (B.I/3024).
- BOITEL, ANNE: *Le camp de rivesaltes 1941-1942 : du centre d'hébergement au "drancy de la zone libre"* / Anne Boitel. — [y.y.] : Presses Universitaires du Perpignan ; Mare Nostrum, 2001. 319 s. ; 24 cm. ISBN 291451803X (A.VI/6865).
- De Bonaparte à Balfour : la France, l'Europe occidentale et la Palestine 1799-1917.* — Paris : CNRS Editions, 2001. 435 s. ; 24 cm. — (CRFJ Mélanges. De Centre de Recherche Français de Jérusalem) ISBN 2271059038 (A.VI/6888).
- BONGENAAR, A. C. V. M.: *The neo-Babylonian Ebabbar Temple at Sippar : its administration and its prosopography* / A. C. V. M. Bongenaar. — [İstanbul] : Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1997. xvi, 559, vi s. ; 27 cm. — (Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, ISSN 0926-9568 ; 80) ISBN 9062580815 (B.I/3075).
- BONNER, ELENA: *De mères en filles : un siècle Russe* / Elena Bonner ; traduit du Russe par Sophie Benech. — [y.y.] : Gallimard, 2002. 445 s. ; 22 cm. ISBN 207076298X (A.VI/6827).
- BORDONOVE, GEORGES: *Clovis : et les Mérovingiens 276-737 : les rois qui ont fait la France* / Georges Bordonove. — Paris : J'ai Lu, 2001, c1988. 313, [6] s. : hrt. ; 18 cm. — (J'ai Lu ; 6082) ISBN 2290316075 (A.VI/6838).
- BORDONOVE, GEORGES: *Henri IV : le grand 1553-1610 : les rois qui ont fait la France* / Georges Bordonove. — Paris : Éditions Pygmalion ; Gérard

- Watelet, 2002, c1981. 350 s. ; 18 cm. — (J'ai Lu ; 6106) ISBN 2290316288 (A.VI/6822).
- BORDONOVE, GEORGES: *Les grandes heures de l'histoire de France Talleyrand : prince des diplomates* / Georges Bordonove. — Paris : Éditions France Loisirs, 2001, c1999. 412 s. ; 23 cm. ISBN 274414567X (A.VI/6884).
- BORIAUD, JEAN-YVES: *Histoire de Rome* / Jean-Yves Boriaud. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2001. 401 s. ; 24 cm. ISBN 2702868029 (A.VI/6800).
- BOSSUAT, GÉRARD: *Les fondateurs de l'Europe Unie* / Gérard Bossuat. — Paris : Belin, 2001. 286 s. ; 24 cm. ISBN 2701129621 (A.VI/6864).
- BOSWORTH, C. E.: *İslâm devletleri tarihi : kronoloji ve soykütüğü elkitabı* / C. E. Bosworth ; çev. E. Merçil, M. İpşirli. — İstanbul : Oğuz, 1980. xxvii, 385 s. ; 20 cm. (A.VI/7389).
- BOTTÉRO, JEAN: *Mezopotamya : yazı, akıl ve tanrılar* / Jean Bottéro ; Fransızcadan çev. Mehmet Emin Özcan, Ayten Er. — Ankara : Dost Kitabevi, 2003. 340 s. ; 21 cm. ISBN 9752981038 (A.VI/6745).
- BOUCHENOT-DÉCHIN, PATRICIA: *Henry Dupuis, jardinier de Louis XIV* / Patricia Bouchenot-Déchin. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2001. 221 s. : rnk. res. ; 23 cm. — (Les Métiers de Versailles) ISBN 2702846033 (A.VI/6878).
- BOUYER, CHRISTIAN: *Louis XIII : le sceptre et la pourpre* / Christian Boyer. — Paris : Tallandier Historia, 2001. 159 s. : rnk. res. ; 26 cm. — (La France au Fil de Ses Rois) ISBN 2235022820 (B.I/3060).
- BOYER, ALAIN: *L'historiographie juive* / Alain Boyer, Maurice-Ruben Hayoun. — 1. éd. — Paris : Presses Universitaires de France, 2001. 128 s. ; 18 cm. — (Que sais-je? ; 3616) ISBN 2130520642 (A.VI/6818).
- Bozkurt-Lotus davası* / yay. haz. Mustafa Balcıoğlu... [ve başk.]. — Ankara : Nobel, 2003. 518 s. ; 23 cm. — (Nobel yayın no ; 498. Güncel yayınlar dizi no ; 23) ISBN 9755914773 (A.VI/6539).
- BRAHMEGUPTA: *Algebra, with arithmetic and mensuration from the Sanscrit of Brahmegupta and Bhāscara* / Brahmegupta ; translated by Henry Thomas Colebrooke. — [y.y.] : [yayl.y.], 1817. 1 CD-ROM. (CD/38).

- BRAUDEL, FERNAND: *L'histoire au quotidien* / Fernand Braudel ; éd. établie et présentée par Roselyne de Ayala, Paule Braudel ; préface de Maurice Aymard. — Paris : Éditions de Fallois, 2001. 609 s. ; 23 cm. — (Les Écrits de Fernand Braudel ; 3) ISBN 2877064131 (A.VI/7545).
- BRENCHLEY, FRED: *Stoker'in denizaltısı* / Fred Brenchley, Elizabeth Brenchley. — 1. bsk. — İstanbul : [yayl.y.], 2003. xi, 352 s. ; 20 cm. ISBN 9759268655 (A.VI/7218).
- BRENDEMOEN, BERNT: *The Turkish dialects of Trabzon : their phonology and historical development* / Bernt Brendemoen. — Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2002. 2 c. ; 25 cm. — (Turcologica, ISSN 0177-4743 ; 50) ISBN 3447045701 (A.VI/6616).
- Britaniya i Rossiya*. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Vseobşçey İstorii, 1997. 293 s. ; 20 cm. ISBN 5201004806 (A.VI/6577).
- British Parliamentary debates on the Armenian genocide 1915-1918* / foreword Eric Avebury ; comp., ed. and introduction Ara Sarafian. — Princeton : Gomidas Institute, 2003. xi, 94 s. ; 25 cm. — (History/World War I) ISBN 1903656117 (A.VI/7249).
- The Bronze Age and Early Iron Age peoples of Eastern Central Asia* / ed. by Victor H. Mair. — Washington : The Institute for the Study of Man, 1998. 2 c. ; 22 cm. ISBN 0941694666 (A.VI/7407).
- BRUN, PATRICE: *L'orateur démodé : essai d'histoire et d'historiographie* / Patrice Brun. — Bordeaux : Ausonius, 2000. 199 s. ; 23 cm. — (Ausonius publications. Scripta Antiqua ; 3) ISBN 2910023222 (A.VI/6848).
- BRUNHES, ALAIN: *Fernand Braudel : synthèse et liberté* / Alain Brunhes. — Paris : Éditions Josette Lyon, 2001. 205 s. ; 18 cm. — (Les Maîtres à Penser du XXe siècle) ISBN 284319024X (A.VI/6809).
- BRYCE, JAMES: *The treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-1916 : documents presented to viscount grey of falloden by Viscount Bryce* / James Bryce, Arnold Toynbee. — Princeton : Gomidas Institute, 2000. xxi, 677 s. ; 25 cm. — (History/World War I) ISBN 0953519155 (A.VI/7250).
- BRZOZOWSKI, CLAUDE: *Du foyer national juif a l'état d'Israel : analyse d'une spoliation* / Claude Brzozowski. — Paris : L'Harmattan, 2001. 265 s. ; 22 cm. — (Collection Comprendre le Moyen-Orient) ISBN 274750896X (A.VI/6840).

- BÛ BEKR, ES-SÂDİK: *La régence de Tunis au XVIIe siècle : ses relations commerciales avec les ports de l'Europe méditerranéenne, Marseille et Livourne = Eyâlet-ü Tûnis fi'l-karni's-Sâbi aşer ve alâkatüha et-ticariyye maa mevâni'l-bahri'l-ebiyad el-mütevessit / es-Sâdik Bû Bekr. — Zaghouan = Zagvân : Centre d'Études et de Recherches Ottomanes et Morisco Andalous = Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-Osmaniyye ve'l-Mûrisikiyye, 1987. 248, 24 s. ; 24 cm. (A.VI/7340).*
- BUCHHOLZ, HANS-GÜNTER: *Ägäische bronzezeit / Hans-Günter Buchholz. — Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987. xi, 555, [16] s. : res. ; 31 cm. ISBN 3534070283 (B.I/3132).*
- BUCHHOLZ, HANS-GÜNTER: *Ugarit, Zypern und Ägäis : kulturbeziehungen im zweiten jahrtausend v. chr / Hans-Günter Buchholz. — Münster : Ugarit-Verlag, 1999. xiii, 812 s. : res. ; 24 cm. — (Alter Orient und Altes Testament. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte des Alten Orients und des Alten Testaments ; 261) ISBN 3927120383 (A.VI/7410).*
- BUDAK, ALİ: *Batılılaşma sürecinde çok yönlü bir Osmanlı aydını : Münif Paşa / Ali Budak. — İstanbul : Kitabevi, 2004. xlvii, 685 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 221) ISBN 9756403241 (A.VI/7196).*
- BUER, JEAN-LOUIS: *Idées reçues : La Russie : histoire & civilisations / Jean-Louis Buer. — Paris : Le Cavalier Bleu, 2001. 126 s. ; 18 cm. ISBN 2846700192 (A.VI/6839).*
- BUJARD, MARIANNE: *Le sacrifice au ciel dans la Chine ancienne : théorie et pratique sous les han occidentaux / Marianne Bujard. — Paris : École Française d'Extrême-Orient, 2000. 261 s. ; 24 cm. — (Monographies, ISSN 1269-8326 ; 187) ISBN 2855397871 (A.VI/6779).*
- BURAK, DURDU MEHMET: *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz ilişkileri (1914-1918) / Durdu Mehmet Burak. — 1. bsk. — Ankara : Babil, 2004. xi, 418 s. ; 20 cm. — (Babil ; 9. Güncel ; 6) ISBN 9756360070 (A.VI/7439).*
- BURKE, PETER: *Avrupa'da rönesans : merkezler ve çeperler / Peter Burke ; çev. Uygur Abacı ; yay. yönetmeni Abdullah Yılmaz ; yay. haz. Gökçe Çiçek Çetin. — 1. bs. — İstanbul : Literatür, 2003. xi, 297 s. ; 23 cm. — (Literatür yayınları Avrupa'ya Kurmak dizisi ; 2) ISBN 9750402324 (A.VI/7360).*

- BURKE, PETER: *La renaissance Européenne / Peter Burke* ; traduit de l'Anglais Paul Chemla. — Paris : Éditions du Seuil, 2002, c2000. 341 s. ; 18 cm. ISBN 2020556685 (A.VI/6820).
- BURLAUD, PIERRE: *Danube-rhapsodie : images, mythes et représentations d'un fleuve Européen / Pierre Burlaud* ; préface de Jacques Le Rider. — [y.y.] : Bernard Grasset le Monde de l'Éducation, 2001. 337 s. ; 23 cm. — ISBN 2246612519 (A.VI/6814).
- Bursa'da işgal günlüğü : Bursa Vilayetinde Yunan feccayii : 1920-1922 / derleyen Canip Bey* ; sadeleştirenler Turgay Gündüz, Ali İhsan Karataş, Adem Apak ; yay. haz. Turgay Gündüz. — Bursa : Düşünce Kitabevi, 2004. xiv, 260, yak. 60 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9756434074 (A.VI/7044).
- BURY, LAURENT: *Civilisation Britannique au XIXe siècle / Laurent Bury*. — Paris : Hachette Livre, 2001. 191 s. ; 25 cm. — (Anglais Civilisation. Hachete Supérieur) ISBN 2011454166 (A.VI/7547).
- BUSTANY, CATHERINE: *Rome, maîtrise de l'espace, maîtrise du pouvoir : de César aux antonins / Catherine Bustany, Noëlle Gérardet*. — Paris : Seli Arslan, 2001. 288 s. ; 22 cm. — (Histoire, Cultures et Sociétés) ISBN 2842760719 (A.VI/6857).
- Büyük Anadolu Partisi : tüzük ve program*. — [y.y.] : [yayl.y.], 1969. 23 s. ; 21 cm. (A.VI/6706).
- Büyük Türkiye Partisi programı : kuruluş; 20.05.1983*. — Ankara : Büyük Türkiye Partisi, [1983?]. 44 s. ; 21 cm. (A.VI/7313).
- Büyük Türkiye Partisi tüzüğü : kuruluş; 20.05.1983*. — Ankara : Büyük Türkiye Partisi, [1983?]. 32 s. ; 21 cm. (A.VI/7312).
- BÜYÜKKARCI, SÜLEYMAN: *Deutsche Schule İstanbul Alman Lisesi / Süleyman Büyükkarcı*. — Konya : [yayl.y.], 1998. xv, 533 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9759713152 (A.VI/7058).
- BÜYÜKKARCI, SÜLEYMAN: *İstanbul Ermeni okulları / Süleyman Büyükkarcı*. — Konya : Yelken, 2003. xiv, 282 s. ; 23 cm. — (Yelken yayınları ; 02. Eğitim serisi ; 01) ISBN 975634301X (A.VI/6660).
- BÜYÜKKARCI, SÜLEYMAN: *Türkiye'de Amerikan okulları / Süleyman Büyükkarcı*. — 2. bsk. — Konya : Yelken, 2004. xi, 563 s. : res. ; 24 cm. — (Yelken yayınları ; 04. Eğitim serisi ; 03) ISBN 9756343036 (A.VI/6753).

- BÜYÜKKARCI, SÜLEYMAN: *Türkiye'de Rum okulları* / Süleyman Büyükkaracı. — Konya : Yelken, 2003. xi, 1092 s. ; 24 cm. — (Yelken yayınları ; 03. Eğitim serisi ; 02) ISBN 9756343028 (A.VI/6661).
- CADOUX, CECIL JOHN: *İlkçağ'da İzmir : kent, en eski çağlardan İ.S. 324'e kadar tarihi* / Cecil John Cadoux ; çev. Bilge Umar. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2003. 533, [3] s. ; 23 cm. — (İletişim yayınları ; 963. İzmir dizisi ; 3) ISBN 9750500253 (A.VI/6659).
- El-cahız ve Türklerin faziletleri = El-cahız ve fezailü'l-âtrâk* / haz. Ramazan Şeşen ; takdim Ekmeleddin İhsanoğlu. — tercümenin gözd. gçrl. 2. bsk. ve Arapça tenkidli metin. — İstanbul : İSAR ; Yıldız Yayıncılık Reklamcılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. = Vakfi'l-Ebhas Lil-Tarih-i ve'l-Funun-i ve's-Sakafetü'l-İslamiyye, 2002. 165, 123 s. ; 24 cm. — (İSAR Vakfı yayınları ; 13. Yıldız Yayıncılık, Reklamcılık yayınları ; 1) ISBN 9756855010 (Yıldız Yayıncılık) ISBN 9757874140 (İSAR) (A.VI/4982).
- The Cambridge history of Japan* / general ed. John Whitney Hall... [et al.]. — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 1997, c1993. 6 c. ; 24 cm. ISBN 0521223520 (A.VI/7454).
- The Cambridge history of western textiles* / ed. by David Jenkins. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 2 c. ; 26 cm. ISBN 0521341078 (B.I/3156).
- CAN, YILMAZ: *Samsun yöresinde bulunan ahşap camiler* / Yılmaz Can. — 1. bs. — Samsun : Etüt, 2004. 81, yak. 60 s. : res. ; 23 cm. — (Etüt yayınları ; 29. İnceleme Araştırma dizisi ; 11) ISBN 9758217542 (A.VI/7198).
- CANBOLAT, İBRAHİM S.: *Almanya ve dış politikası : ulusal çıkar, ulusal birlik ve kamuoyu tercihi açısından inceleme* / İbrahim S. Canbolat ; yay. ve genel yay. yönetmeni M. Faruk Bayrak ; yay. koordinatörü ve ed. Rana Gürtuna. — İstanbul : Alfa, 2003. x, 306 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9753161689 (A.VI/6537).
- CAPDEVILA, LUC: *Nos morts : les sociétés occidentales face aux tués de la guerre (XIXe-XXe siècles)* / Luc Capdevila, Danièle Voldman. — Paris : Payot, 2002. 282 s. ; 23 cm. ISBN 2228896365 (A.VI/7531).
- CARDINI, FRANCO: *Avrupa ve islam* / Franco Cardini ; çev. Gürol Koca ; yay. yönetmeni Abdullah Yılmaz ; yay. haz. Gökçe Çiçek Çetin. — 1. bs. — İstanbul : Literatür, 2004. viii, 275 s. ; 23 cm. — (Literatür yayınları Avrupa'yı Kurmak dizisi ; 3) ISBN 9750402340 (A.VI/7361).

- CARON, JEAN-CLAUDE: *L'été rouge : chronique de la révolte populaire en France (1841)* / Jean-Claude Caron. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 348 s. ; 22 cm. ISBN 270287858X (A.VI/6830).
- CARTRON, MICHEL BERNARD: *Le roi inattendu : Louis XVIII en 1814* / Michel Bernard Cartron. — Paris : Sicre Éditions, 2001. 391 s. ; 23 cm. ISBN 2914352352 (A.VI/6798).
- CARTRON, MICHEL BERNARD: *Louis XIX : roi sans couronne* / Michel Bernard Cartron. — Paris : Sicre Éditions, 2001. 406 s. ; 23 cm. ISBN 2914352336 (A.VI/6799).
- CASAS, BARTOLOMÉ DE LAS: *Histoire des Indes* / Bartolomé de las Casas ; traduit de l'Espagnol par Jean-Pierre Clément, Jean-Marie Saint-Lu. — Paris : Éditions du Seuil, 2002. 3 c. ; 22 cm. ISBN 2020525399 (tk.) (A.VI/6891).
- CASTELOT, ANDRÉ: *Histoires de France : le temps des bouleversements 1789-1814* / André Castelot. — [y.y.] : Perrin, 2001. 427 s. ; 23 cm. ISBN 2262017700 (A.VI/6787).
- CASTELOT, ANDRÉ: *Histoires de France : restaurations et révolutions 1815-1848* / André Castelot. — [y.y.] : Perrin, 2001. 355 s. ; 23 cm. ISBN 2262017948 (A.VI/6803).
- CASTELOT, ANDRÉ: *Histoires de France : un monde nouveau 1848-1914* / André Castelot. — [y.y.] : Perrin, 2002. 296 s. ; 23 cm. ISBN 2262017956 (A.VI/7556).
- Catalogue of Turkish manuscripts in the Library of Leiden University and other collections in the Netherlands* / compiled by Jan Schmidt. — Leiden : Legatum Warnerianum in Leiden University Library, 2000-2002. xv, 641 s. ; 24 cm. — (Bibliotheca Universitatis Leidensis. Codices Manuscripti, ISSN 0169-8672 ; 30, 34) (A.VI/7565).
- The Caucasus : armed and divided : small arms and light weapons proliferation and humanitarian consequences in the Caucasus* / ed. by Anna Matveeva, Duncan Hiscock. — London : Saferworld, 2003. 169 s. ; 30 cm. ISBN 0948546913 (B.I/3081).
- CAVİD BEY: *Felâket günleri : mütâreke devrinin feci tarihi* / Cavid Bey ; yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu. — İstanbul : Temel, 2000. 2 c. ; 20 cm. — (Temel yayınları ; 116, 117. Tarih/Kültür dizisi ; 16, 17) ISBN 9754100586 (A.VI/6542).

- CAVİD BEY: *Şiar'ın defteri* / Cavid Bey. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 1995. 312, [7] s. : res. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 324. Anı dizisi ; 16) ISBN 9754704678 (A.VI/6541).
- CAYGILL, MARJORIE: *The story of the British Museum* / Marjorie Caygill. — 3. ed. — London : The British Museum Press, 2002. 80 s. : res. ; 24 cm. ISBN 0714127728 (A.VI/7478).
- CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ: *Tabakâtü'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik* / Celâl-Zâde Mustafa Çelebi. — [y.y.] : [yayl.y.], [t.y.] 1 CD-ROM. (CD/39).
- CEMAL PAŞA: *Haturat* / Cemal Paşa ; yay. haz. Metin Martı. — 5. bsk. — İstanbul : Arma, 1996. 399 s. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 17. Tarih-Anı ; 6) (A.VI/6648).
- Cengiz Aytmatov* : doğumunun 75. yılı için armağan. — Bişkek : Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2004. v, 255, [15] s. : res. ; 22 cm. — (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yayınları ; 57. Tanıtım Kitapları dizisi ; 3) ISBN 9967221577 (A.VI/7387).
- CHAIX, GÉRALD: *La renaissance : des années 1470 aux années 1560* / Gérald Chaix. — [y.y.] : Cned-Sedes, 2002. 281 s. ; 24 cm. ISBN 2718193980 (A.VI/6880).
- CHANSEL, DOMINIQUE: *Beyaz perdedeki Avrupa : tarih öğretimi ve sinema* / Dominique Chansel ; çev. Nurettin Elhüseyni ; yay. haz. Pınar Kesen Gibbon. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 206 s. ; 21 cm. ISBN 9757306991 (A.VI/6668).
- CHARTRES, FOUCHER DE: *Histoire de la croisade : le récit d'un témoin de la première croisade 1095-1106* / Foucher de Chartres ; présentation de Jeanne Ménard. — Paris : Cosmopole, 2001. 213 s. ; 19 cm. ISBN 2846300011 (A.VI/6833).
- CHAUNU, PIERRE: *Aydınlanma Çağı Avrupa uygarlığı* / Pierre Chaunu ; çev. Mehmet Ali Kılıçbay ; yay. koordinatörü Işık Ezber. — 1. bsk. — İzmir : Dokuz Eylül, 2000. 424 s. ; 21 cm. — (Tarih ; 10) ISBN 9756981385 (A.VI/7496).
- CHEVALLIER, JEAN-JACQUES: *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France : de 1789 à 1958* / Jean-Jacques Chevallier ; préface de Jean-Marie Mayeur. — 9. éd. — Paris : Armand Colin, 2001. xv, 748 s. ; 19 cm. ISBN 2247045286 (A.VI/6831).

- Chinese ethics in a global context : moral base of contemporary societies /* ed. by Karl-Heinz Pohl, Anselm W. Müller. — Leiden : Brill, 2002. xxv, 419 s. ; 25 cm. — (Sinica Leidensia, ISSN 0169-9563 ; 56) ISBN 9004128123 (A.VI/7364).
- CHRYSANTHOPOULOS, LEONIDAS T.: *Caucasus chronicles : nation-building and diplomacy in Armenia, 1993-1994 /* Leonidas T. Chrysanthopoulos. — Princeton : Gomidas Institute, 2002. 180 s. ; 24 cm. — (Contemporary Armenia) ISBN 1884630057 (A.VI/7269).
- CIÉPO SEMPOZYUMU (14 : 2000 : ÇEŞME): *CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu bildirileri : 18-22 Eylül 2000, Çeşme /* yay. haz. Tuncer Baykara. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. xiii, 813, [11] s. : res. ; 25 cm. — (AKDYYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXVI. Dizi-Sa. 9) ISBN 9751616638 (A.VI/7423).
- CİDDİ, AHMED: *Kabiletu'l-Faraşîş fi'l-karnî't-tasî' 'aşer /* Ahmed Ciddi. — Zagvan : Muessesetu't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Ma'lûmat, 1996. 14, 194 s. ; 24 cm. ISBN 9973719565 (A.VI/7326).
- CİHAN, AHMET: *Reform çağında Osmanlı ilmiye sınıfı /* Ahmet Cihan. — 1. bsk. — İstanbul : Birey, 2004. 300 s. ; 21 cm. — (Birey Yayıncılık ; 165) ISBN 9758618922 (A.VI/7220).
- CİLASUN, EMRAH: *"Bâki ilk selam" : Çerkes Ethem /* Emrah Cilasun. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2004. 240, [24] s. : res. ; 20 cm. ISBN 975344303X (A.VI/7193).
- CİN, HALİL: *Türk hukuk tarihi /* Halil Cin, Gül Akyılmaz. — Konya : Sayram, 2003. 508 s. ; 23 cm. — (Sayram yayınları ; 4) ISBN 9756357037 (A.VI/7199).
- The city of rainbows : a tale from ancient Sumer /* retold and illustrated by Karen Foster. — Philadelphia : The University Museum University of Pennsylvania, 1999. 28 s. : res. ; 20 cm. ISBN 0924171707 (A.VI/7447).
- CLARETIE, JULES: *Paris assiégé 1870-1871 : récits de guerre /* Jules Claretie ; illustrations par E. Meissonier... [et al.]. — Paris : Goupil & Cie, [1???]. iv, 155 s. : res. ; 32 cm. (B.I/3138).
- CLINE, ERIC H.: *The battles of Armageddon : Megiddo and the Jezreel Valley from the bronze age to the nuclear age /* Eric H. Cline. — Ann Ar-

- bor : The University of Michigan Press, 2003. xv, 239 s. ; 24 cm. ISBN 0472097393 (A.VI/7445).
- Coalitions in British politics* / ed. by David Butler ; essays by Robert Blake... [et al.]. — 1. published. — London : The Macmillan Press Ltd, 1978. 128 s. ; 22 cm. ISBN 0333240812 (A.VI/6909).
- COHEN, AMNON: *Jews in the moslem religious court : society, economy and communal organization in the XIX century : documents from Ottoman Jerusalem* / Amnon Cohen ; in collaboration with Elisheva Ben-Shimon-Pikali, Eyal Ginio. — Jerusalem : Yad Izhak Ben-Zvi, 2003. 785 s. ; 24 cm. ISBN 965217212X (A.VI/6527).
- COHEN, MARK: *Last century of a Sephardic Community : the Jews of Monastir, 1839-1943* / Mark Cohen. — New York : Foundation for the Advancement of Sephardic and Culture, 2003. xiii, 382 s. ; 24 cm. ISBN 1886857067 (A.VI/7024).
- Les conseils souverains dans la France d'ancien régime XVIIe-XVIIIe siècles : actes de la journée d'études du 14 Novembre 1998 Colmar* / réunis par Jean-Luc Eichenlaub. — Colmar : Archives Départementales du Haut-Rhin, 1999. 101 s. ; 24 cm. ISBN 2860680411 (A.VI/6817).
- Conservative party politics* / ed. by Zig Layton-Henry ; foreword by Ian Gilmer. — London : The MacMillan Press Ltd, 1980. xvii, 286 s. ; 22 cm. ISBN 0333266021 (A.VI/6938).
- COOK, MICHAEL: *Commanding right and forbidding wrong in islamic thought* / Michael Cook. — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002, c2000. xvii, 702 s. ; 24 cm. ISBN 0521661749 (A.VI/7469).
- COOK, R. M.: *East Greek pottery* / R. M. Cook, Pierre Dupont. — London : Routledge, 2003. xxviii, 226 s. ; 24 cm. 223-226 ISBN 0415166012 (A.VI/7272).
- Corinth, the centenary 1896-1996* / ed. by Charles K. Williams II, Nancy Bokidis. — [New Jersey] : The American School of Classical Studies at Athens, 2003. xxviii, 473, [1] s. : res. ; 31 cm. — (Corinth. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens ; 20) ISBN 0876610208 (B.I/3039).
- CORNETTE, JOËL: *Histoire de la France : absolutisme et lumières 1652-1783* / Joël Cornette ; sous la direction de Robert Muchembled. — nouvelle

éd. revue et augmentée. — Paris : Hachette, 2000. 287 s. ; 21 cm. — (Carré Histoire) ISBN 2011454220 (A.VI/6802).

Corpus of hieroglyphic Luwian inscriptions. — Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1999-2000. 2 c. 4 c.'te. ; 32 cm. — (Untersuchungen zur Indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft. Neue Folge = Studies in Indo-European Language and Culture. New series ; 8.1) ISBN 311010864X (B.I/1596).

CORSI, PIETRO: *Lamarck : genèse et enjeux du transformisme 1770-1830* / Pietro Corsi ; ouvrage traduit de l'italien par Diane Ménard. — Paris : CNRS Editions, 2001. 434 s. ; 24 cm. ISBN 2271057019 (A.VI/6785).

COŞKUN, ALİ: *Osmanlı'da din sosyolojisi : naîmâ örneği* / Ali Coşkun. — İstanbul : İz, 2004. 214 s. ; 21 cm. — (İz Yayıncılık ; 426. İnceleme Araştırma dizisi ; 112) ISBN 975355558X (A.VI/7192).

COŞKUN, M. BÜLENT: *Cumhuriyet dönemi madeni paralar kataloğu : 1923-1971* / M. Bülent Coşkun. — İstanbul : [yayl.y.], 1971. 61, vii s. : lev. ; 24 cm. (A.VI/7404).

COŞKUN, M. BÜLENT: *Türkiye Cumhuriyeti madeni paralar kataloğu = Republic of Turkey coins catalogue* / M. Bülent Coşkun, Güvendik Fişekçioğlu. — [y.y.] : [yayl.y.], [1977?]. 192 s. : res. ; 24 cm. (A.VI/7406).

COURRIÈRE, YVES: *La guerre d'Algérie* / Yves Courrière. — [Paris] : Fayard, 2001. ... c. ; 24 cm. ISBN 2213611211 (A.VI/7530).

CRAVERI, BENEDETTA: *L'âge de la conversation* / Benedetta Craveri ; traduit de l'italien par Éliane Deschamps-Pria. — [y.y.] : Gallimard, 2002. 486 s. ; 24 cm. ISBN 2070763528 (A.VI/7535).

CSEH, ÉVA: *Netsuke : Japanese miniature carvings* / Éva Cseh ; with contribution from Mária Ferenczy. — Budapest : Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts, 2001. 198 s. : res. (kimi rnk.) ; 30 cm. — (Collections of the Ferenc Hopp Museum of Eastern Asiatic Arts, ISSN 1578-5105 ; 1) ISBN 9637098771 (B.I/3101).

The cultural potential of the Balkan countries as a factor of development : international conference : 29 May-1 June 2003 Istanbul / ed. Rada Sharlandjieva. — Sofia : Balkan Political Club Foundation, 2003. 157 s. ; 24 cm. — (Changing Balkans ; 4) (A.VI/7232).

- Cumhuriyet Halk Partisi eğitim el kitabı.* — Ankara : CHP Yayınları, [200?]. 159 s. ; 22 cm. (A.VI/6685).
- Cumhuriyet Halk Partisi programı : yeni hedefler yeni Türkiye.* — [y.y.] : [yayl.y.], [200?]. 232 s. ; 20 cm. (A.VI/6698).
- Cumhuriyet Halk Partisi söz veriyor! : yerel yönetimler için temel ilke ve çözümler.* — Ankara : Cumhuriyet Halk Partisi, 2004. 39 s. ; 19 cm. (A.VI/7513).
- Cumhuriyet Halk Partisi : tüzük.* — [y.y.] : [yayl.y.], 2003. 104 s. ; 20 cm. (A.VI/6697).
- CHP'nin Irak günlüğü.* — Ankara : Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanlığı, 2003. viii, 415 s. ; 20 cm. (A.VI/6686).
- Cumhuriyet'in sekseninci yılında Türkiye / yay. haz. Mustafa Kahramanyol.* — Ankara : Türk Ocakları Genel Merkezi ; Ankara Ticaret Odası, 2004. 450 s. ; 23 cm. (A.VI/7175).
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi : tüzük tasarısı : alem tasarısı.* — İstanbul : [yayl.y.], 1959. 47 s. ; 21 cm. (A.VI/6705).
- Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi : program.* — Ankara : [Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi], 2002. iv, 100 s. ; 15 cm. (A.VI/7093).
- Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi : tüzük.* — Ankara : [Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi], 2002. x, 107 s. ; 15 cm. (A.VI/7094).
- Cumhuriyetçi Millet Partisi : meclis grubunun tebliği.* — Ankara : [Cumhuriyetçi Millet Partisi], [19??]. 15 s. ; 14 cm. (A.VI/7113).
- CURTIN, PHILIP D.: *The world and the West : the European challenge and the overseas response in the age of Empire / Philip D. Curtin.* — Cambridge : Cambridge University Press, 2002, c2000. xiv, 294 s. ; 23 cm. ISBN 0521890543 (A.VI/7463).
- ÇAĞLAYAN, K. TUNCER: *Birinci Dünya Savaşı sonlarında Kafkasya'da İngiliz faaliyetleri / K. Tuncer Çağlayan.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 487-507 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7144).
- ÇAĞLAYAN, KAYA TUNCER: *İngiliz belgelerine göre İngiltere ve Osmanlı arasında ayrı barış girişimleri (1917-1918) / Kaya Tuncer Çağlayan.* — 1. bs. — Samsun : Palmiye Kitapları, 2003. 96 s. ; 21 cm. — (Palmiye Kitapları ; 4) ISBN 9758217283 (A.VI/7296).

- ÇAKAR, ENVER: *XVII. Yüzyılda Haleb Eyaleti* / Enver Çakar. — Elazığ : Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi, 2003. x, 262, [2] y. : 1 katl. hrt. ; 25 cm. (A.VI/6555).
- ÇAKIR, BAKİ: *Osmanlı mukataa sistemi : XVI.-XVIII. yüzyıl* / Baki Çakır. — İstanbul : Kitabevi, 2003. xiv, 256 s. ; 24 cm. — (Kitabevi ; 224) (229-256 ISBN 9756403209 (A.VI/7285)).
- ÇAKMAK, FEVZİ: *Büyük Harpte Şark Cephesi hareketleri : Şark vilâyetlerimizde, Kafkasyada ve İranda : 1935 de Akademide verilen konferanslar* / Fevzi Çakmak. — Ankara : Genelkurmay Başkanlığı, 1936. v, 363 s. ; 27 cm. (B/9187).
- Çanakkale hatıraları* / yay. haz. Metin Martı. — 1. bsk. — İstanbul : Arma, 2001-2003. ... c. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 37, 41, 51. Tarih/Anı ; 17, 21, 25) ISBN 9757336416 (A.VI/2995).
- ÇAVDAR, TEVFİK: *Talât Paşa : bir örgüt ustasının yaşam öyküsü* / Tefvik Çavdar. — 1. bsk. — Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 1995. xv, 532 s. ; 20 cm. — (Kültür Bakanlığı yayınları ; 1788. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Eserleri dizisi ; 28) ISBN 9751715814 (A.VI/6556).
- ÇAYIRDAĞ, MEHMET: *Eretnalı Beyliğinin paraları* / Mehmet Çayırdağ. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 435-452, [8] ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7139).
- ÇELEBYAN, ANTRANİK: *Antranik Paşa* / Antranik Çelebyan ; Ermeniceden Türkçeye çev. Mariam Arpi, Nairi Arek ; ed. Ahmet Önal. — 1. bsk. — İstanbul : Perî, 2003. 389, yak. 60 s. : res. ; 23 cm. ISBN 9758245406 (A.VI/6548).
- ÇETİNKAYA, Y. DOĞAN: *1908 Osmanlı bojkotu : bir toplumsal hareketin analizi* / Y. Doğan Çetinkaya ; ed. Kerem Ünüvar. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2004. 447 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 985. Araştırma-İnceleme dizisi ; 161) ISBN 9750502248 (A.VI/7164).
- ÇOLAK, MUSTAFA: *Alman arşiv belgelerine göre Alman İmparatorluğu'nun doğu politikası çerçevesinde Kafkasya politikası (1914-1918)* / haz. Mustafa Çolak. — 1999. 233, yak. 30 y. ; 29 cm. (B.I/3072).
- ÇOLAKOĞLU, M. ŞİNASI: *Daha sonrası... (1949-2003)* / M. Şinasi Çolakoğlu. — [Kilis] : [yayl.y.], [2004?]. 107 s. ; 24 cm. (A.VI/7079).

- ÇOLAKOĞLU, ŞİNASİ: *Kilis direniş - kurtuluş ve sonrası (1918-1921-1930)* / Şinasi Çolakoğlu. — Ankara : [yayl.y.], 1991. xv, 319 s. ; 24 cm. (A.VI/6757).
- Çözüm Partisi : [tüzük ve programı]*. — Ankara : [Çözüm Partisi], [200?]. 14 s. ; 21 cm. (A.VI/7101).
- ÇUHA, NİLGÜN: *T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve Etnografya Müzesi binalarına restitütif bir yaklaşım* / Nilgün Çuha. — [y.y.] : [yayl.y.], [200?]. 108 s. : 32 katl. şek. ; 24 cm. (A.VI/7510).
- ÇULCU, MURAT: *İkdâm Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi : 3 Kasım 1914-3 Şubat 1916 haber-yorum-bildiri-röportaj-gözlem ve anılar* / Murat Çulcu. — 1. bsk. — İstanbul : Denizler Kitabevi, 2004. 2 c. ; 24 cm. ISBN 9759268671 (A.VI/7201).
- ÇUMAÇENKO, T. A.: *Gosudarstvo, pravoslavnaya tserkov, veruyutşie 1941-1961 gg.* / T. A. Çumaçenko. — Moskva : Airo-hh, 1999. 248 s. ; 20 cm. — (Seriya Pervaya Monografiya) ISBN 5887350490 (A.VI/6586).
- DADRIAN, VAHAKN N.: *Ermeni soykırımında kurumsal roller* / Vahakn N. Dadrian ; çev. Attila Tuygan. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2004. xv, 329 s. ; 20 cm. — (Toplu Makaleler ; kitap 1) ISBN 9753443005 (A.VI/7206).
- DADRIAN, VAHAKN N.: *The history of the Armenian genocide : ethnic conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus* / Vahakn N. Dadrian. — 6. rev. ed. — New York : Berghahn Books, 2003. xxviii, 460 s. ; 22 cm. ISBN 1571816666 (A.VI/7244).
- DADRIAN, VAHAKN N.: *The key elements in the Turkish denial of the Armenian genocide : a case study of distortion and falsification* / Vahakn N. Dadrian. — Cambridge : The Zoryan Institute, 1999. 84 s. ; 21 cm. ISBN 1895435029 (A.VI/7267).
- DAĞ, AHMET EMİN: *Uluslararası ilişkiler ve diplomasi sözlüğü : İngilizce-Fransızca-Türkçe* / Ahmet Emin Dağ ; yay. ed. Erhan Güngör. — 1. bs. — İstanbul : Anka, 2004. 731 s. ; 24 cm. — (Anka yayınları ; 62. Sözlük ; 1) ISBN 9756628782 (A.VI/7503).
- DALDAL, ASLI: *Art, politics and society : social realism in Italian and Turkish cinemas* / Aslı Daldal. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2003. 230 s. ; 24 cm. ISBN 9754282528 (A.VI/6631).

- David Kaufmann memorial volume : papers presented at the David Kaufmann memorial conference November 29, 1999, Budapest : oriental collection Library of the Hungarian Academy of Sciences / ed. by Éva Apor. — Budapest : Library of the Hungarian Academy of Sciences, 2002. 196 s. : res. ; 23 cm. — (Keleti Tanulmányok Oriental Studies, ISSN 0133-6193 ; 10) ISBN 9637451102 (A.VI/6559).*
- DAVISON, RODERIC H.: *Osmanlı-Türk tarihi (1774-1923) / Roderic H. Davison ; çev. Mehmet Moralı ; kitap ed. Kaan Özkan ; genel yay. yönetmeni Korkut Tankuter. — 1. bsk. — İstanbul : Alkım, 2004, c2003. 367 s. ; 23 cm. — (Alkım ; 22. Tarih ; 2) ISBN 9756363215 (A.VI/6742).*
- DAWID, MARIA: *Die elfenbeinplastiken aus dem Hanghaus 2 in Ephesos : Räume SR 18 und SR 28 / Maria Dawid. — Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003. 81, 44 s. : tafel ; 39 cm. — (Forschungen in Ephesos ; VIII/5) ISBN 3700132077 (C/662).*
- DECAUX, EMMANUEL: *AGİK / Emmanuel Decaux ; çev. Gökçen Tunalı Alpkaya. — [İstanbul] : İletişim, [19??]. 111 s. ; 18 cm. — (Cep Üniversitesi. Yeni Yüzyıl Kitaplığı) (A.VI/6912).*
- Defter mufassal Livau Aclun : tapu defteri rakam 185 Ankara 1596 / dirase ve tahkik ve terceme Muhammed Adnan el-Bahit, Nofan Raca el-Hamud. — Amman : Menşurat el-Camia el-Ürdüniyye, 1991. 388 s. ; 21 cm. (A.VI/6952).*
- Defter-i mufassal hass emir Liva'u'ş-Şam : tapu defteri 675, 1551 / dirase ve terceme ve tahkik Muhammed Adnan el-Bahit. — Amman : Petra Bank, 1989. 142 s. : res. ; 21 cm. (A.VI/6953).*
- Defter-i mufassal nahiye marc Beni Amir ve tavabihu ve lavahikuha elleti kanet fi tasarrufi'l-emir Tarabay 1538 / dirase ve terceme ve tahkik Muhammed Adnan el-Bahit, Nofan Raca el-Hamud. — Amman : Menşurat el-Camia el-Urduniyye, 1989. 114 s. ; 21 cm. (A.VI/6954).*
- Değişen dünya ve Türkiye : DSP'nin güncellenen programı 2003. — [Ankara] : [Demokratik Sol Parti], 2003. 45 s. ; 16 cm. (A.VI/7087).*
- DEMÇENKO, A. A.: *N. G. Çernişevskiy : nauçnaya biografiya / A. A. Demçenko. — Saratov : İzdatelstvo Saratovskogo Pedagogičeskogo İnstitutu, 1994. 369 s. ; 20 cm. ISBN 5870770661 (A.VI/7371).*

- DEMİREL, AHMET: *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi* / Ahmet Demirel ; çevrim-yazılar Yüce Demirel. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 1996. 296 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 384. Araştırma-İnceleme dizisi ; 60) ISBN 975470581X (A.VI/6654).
- DEMİREL, EMİN: *Teşkilat-ı Mahsusa'dan günümüze gizli servisler* / Emin Demirel ; genel yay. yönetmeni Gülden Sarıgöl ; yay. sorumlusu Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 4. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003. 544 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 24. Araştırma-İnceleme dizisi ; 9) ISBN 9756618272 (A.VI/7437).
- DEMİREL, TANEL: *Adalet Partisi : ideoloji ve politika* / Tanel Demirel ; ed. Tanıl Bora. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2004. 376 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 992. Araştırma-İnceleme dizisi ; 162) ISBN 975050223X (A.VI/7485).
- Demiryollarının dünü, bugünü ve yarını : sempozyum.* — Ankara : Demiryol-İş Sendikası, 2000. vi, 145 s. ; 19 cm. — (Demiryol-İş Sendikası Eğitim yayınları) (A.VI/6905).
- DEMKİN, A. V.: *Zapadnoevropeyskoe kupeçestvo v Rossii v XVII v.* / A. V. Demkin. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk, 1994. 2 c. ; 20 cm. ISBN 5201006604 (A.VI/6573).
- Demokrasi Partisi : tüzük.* — [Ankara] : [Demokrat Partisi], 1993. 64 s. ; 21 cm. (A.VI/6976).
- Demokrat Halk Partisi programı.* — [Ankara] : [Demokrat Halk Partisi], 1999. 21 s. ; 21 cm. (A.VI/7259).
- Demokrat Parti programı.* — Ankara : Demokrat Parti, 1975. 26 s. ; 21 cm. (A.VI/7319).
- Demokrat Parti : tüzük ve programı.* — Ankara : Demokrat Parti, 1953. 71 y. ; 20 cm. (A.VI/7308).
- Demokrat Parti tüzüğü.* — Ankara : Demokrat Parti, 1975. 39 s. ; 21 cm. (A.VI/7315).
- Demokrat Türkiye Partisi tüzüğü.* — [Ankara] : [Demokrat Türkiye Partisi], 1997. 83 s. ; 20 cm. (A.VI/6975).
- Demokratik Halk Partisi : program.* — [Ankara] : [Demokratik Halk Partisi], 2003. 153 s. ; 16 cm. (A.VI/7104).

- Demokratik Halk Partisi : program ve tüzük.* — [Ankara] : [Demokratik Halk Partisi], 2003. 153 s. ; 16 cm. (A.VI/6981).
- Demokratik Sol Parti : tüzük.* — [Ankara] : [Demokratik Sol Parti], [200?]. viii, 124 s. ; 16 cm. (A.VI/7088).
- Démons et merveilles d'orient / contributions de Pierfrancesco Callieri...* [et al.] ; réunies par Rika Gyselen. — Bures-Sur-Yvette : Groupe Pour L'Étude de la Civilisation du Moyen-Orient, 2001. 186 s. ; 29 cm. — (Res Orientales, ISSN 1142-2831 ; 13) ISBN 2950826679 (B.I/3061).
- DENY, JEAN: *Yeni Türkiye / Jean Deny ; çev. Sencer Kodolbaş.* — [İstanbul] : Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 2000. 143 s. ; 18 cm. (A.VI/6918).
- Deutsch-Türkisches symposium 1996 : religion-ein Deutsch-Türkisches tabu? = Türk-Alman sempozyumu 1996 : Türk-Alman ilişkilerinde din tabu mu?.* — Hamburg : Körber-Stiftung, 1997. 384 s. ; 24 cm. ISBN 3896840517 (A.VI/6932).
- Die Deutschen ausgrabungen auf der Otzaki-Magula in Thessalien.* — Bonn : Rudolf Habelt Verlag GmbH, 1971-1983. ... c. ; 30 cm. — (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes ; 10, 11, 20) ISBN 3774911584 (B.I/139).
- Die Deutschen ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula in Thessalien.* — Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1996. ix, 395, 172 s. : tafel, 16 pl. ; 30 cm. + 3 mikrofiş. — (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes ; 29) ISBN 3774927197 (B.I/3128).
- Die Deutschen ausgrabungen auf Magulen um Larisa in Thessalien 1966 : Agia Sofia-Magula, Karagyöz-Magula, Bunar Baschi / Vladimir Milojcic ... [et al.].* — Bonn : Rudolf Habelt Verlag GmbH, 1976. 81, yak. 40 s. : tafel ; 30 cm. + 1 katl. pl. — (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes ; 15) ISBN 3774913307 (B.I/3131).
- Le IIe Congrès du dialogue Arabo-Turc sur : modernisation et modernisme dans les pays Arabes et en Turquie au XXe siècle = et-Tehdis ve'l-hadase fi'l-bilâdi'l-Arabiyye ve Turkiya fi'l-karni'l-isrin / préface par Abdeljelil Temimi.* — Zaghuan = Zagvân : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Malumât, 2001. 143, 116 s. ; 24 cm. — (Monde Arabe, Turquie et Afri-

que ; 11 = es-Silsiletu's-Sadise el-Bilâdu'l-Arabiyye ve Turkiya ve İfrikiya Hilâle'l-Fetreti'l-Muasıra ; rakam 11) ISBN 9973320131 (A.VI/2848).

Deux siècles de constructions et chantiers navals : milieu XVIIe-milieu XIXe siècle / sous la direction de Christiane Villain-Gandossi. — Paris : Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2002. 305 s. ; 24 cm. ISBN 2735504832 (A.VI/7555).

DEVELİOĞLU, SUNAHAN: *Nâzım'ın "Macar toprağı" / Sunahan Develioğlu ; ed. Tanıl Bora ; yay. danışmanı Edit Tasnadi. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2004. 192, [16] s. : res. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 970. Bugünün Kitapları ; 90) ISBN 9750501764 (A.VI/6740).*

Devleti Al'i Osmani'nin 1313 senesine mahsus istatistiki umumisi. — İstanbul : Nezaret-i Umur-i Ticaret ve Nafiya, 1316. 1 CD-ROM. (CD/44).

Devletin silâhlanması : Ortadoğu ve Orta Asya'da zorunlu askerlik (1775-1925) / derleyen Erik Jan Zürcher ; çev. M. Tanju Akad. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003. x, 200 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 41. Tarih ; 5) ISBN 9756857544 (A.VI/6531).

Devrimci Sosyalist İşçi Partisi : tüzük ve programı. — Ankara : Devrimci Sosyalist İşçi Partisi, [19??]. 11 s. ; 21 cm. (A.VI/7310).

Dışişleri Bakanlığı ve Türkiyenin yabancı memleketlerdeki büyükelçilikleri, başkonsoloslukları ve uluslararası teşekküller nezdindeki temsilcilikleri. — Ankara : Dışişleri Bakanlığı, 1986. xiii, 251 s. ; 17 cm. (A.VI/6902).

DI COSMO, NICOLA: *Manchu-Mongol relations on the eve of the qing conquest : a documentary history / Nicola Di Cosmo, Dalizhabu Bao. — Leiden : Brill, 2003. xiv, 246 s. ; 24 cm. — (Brill's Inner Asian Library, ISSN 1566-7162 ; 1) ISBN 9004117776 (A.VI/5846).*

Diaspora, identity and religion : new directions in theory and research / ed. by Waltraud Kokot, Khachig Tölölyan, Carolin Alfonso. — 1. published. — London : Routledge, 2004. viii, 211 s. ; 24 cm. — (Transnationalism) ISBN 0415309913 (A.VI/7449).

Dictionnaire de l'ancien régime : royaume de France XVIe-XVIIIe siècle / publié sous la direction de Lucien Bély. — Paris : Presses Universitaires de France, 2002. xv, 1384 s. ; 19 cm. — (Quadrige, ISSN 0291-0489) ISBN 2130525121 (A.VI/7546).

- Dictionnaire de la civilisation Mésopotamienne / sous la direction de Francis Joannès ; assisté de Cécile Michel ; avec la collaboration de Luc Bachelot... [et al.]. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2001. xxxvi, 974 s. ; 21 cm. ISBN 2702866573 (A.VI/6815).*
- DIEZ, ERNST: *Karaman devri sanatı / Ernst Diez, Oktay Aslanapa, Mahmut Mesut Koman. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1950. viii, 219 s. : res. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 459. Sanat Tarihi Enstitüsü ; 7) (A.II/3011).*
- Disjointed war : military operations in Kosova, 1999 / Bruce R. Nardulli... [et al.]. — Santa Monica : Rand, 2002. xxiii, 147 s. ; 23 cm. ISBN 0833030965 (A.VI/7011).*
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi el yazması eserler kataloğu / haz. Abdullah Ceylan. — [Ankara] : Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kütüphane Şubesi Müdürlüğü, [1988?]-1994. 2 c. ; 27 cm. (B.I/3110).*
- Djelloul, Néji: Les fortifications côtières Ottomanes : de la régence de Tunis : XVIe-XIXe siècles / Néji Djelloul ; préface du Abdeljelil Temimi. — Zaghouan : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information, 1995. 2 c. ; 24 cm. ISBN 9973719395 (A.VI/7329).*
- Doç. Dr. Günay Çağlar armağanı / ed. Mehmet İnbaşı. — Erzurum : [yayl.y.], 2004. xiv, 292 s. ; 23 cm. (A.VI/6689).*
- DOĞAN, İSMAİL: *Modern toplumda vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları : insan haklarının kültürel temelleri / İsmail Doğan. — 3. bsk. — Ankara : Pegem A Yayıncılık, 2002. xvii, 382 s. ; 24 cm. ISBN 9756802502 (A.VI/6915).*
- DOĞAN, İSMAİL: *Sosyoloji : kavramlar ve sorunlar / İsmail Doğan. — 5. bsk. — Ankara : Pegem A Yayıncılık, 2002. xix, 412 s. ; 23 cm. ISBN 9756802804 (A.VI/6916).*
- Doğru Yol Partisi tüzüğü. — [Ankara] : [Doğru Yol Partisi], 1999. 143 s. ; 16 cm. (A.VI/7083).*
- Doğru Yol Partisi tüzüğü ve programı. — [Ankara] : [Doğru Yol Partisi], 1990. 120 s. ; 12 cm. (A.VI/7084).*
- DONBAZ, VEYSEL: *Istanbul mura'û texts / Veysel Donbaz, Matthew W. Stolper. — [İstanbul] : Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Is-*

- tanbul, 1997. xiv, 215 s. ; 27 cm. — (Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, ISSN 0926-9568 ; 79) ISBN 9062580807 (B.I/3077).
- DÖLEN, EMRE: *Darülfünun'dan günümüze üniversite yayıncılığı ve yaşamı* / Emre Dölen, Nuran Yıldırım. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003. 156 s. : res. ; 24 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 36. Sergi-Katalog ; 3) ISBN 9756857528 (A.VI/6536).
- DRESCH, PAUL: *A history of modern Yemen* / Paul Dresch. — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002, c2000. xviii, 285 s. ; 23 cm. ISBN 052179482X (A.VI/7475).
- DREYFUS, FRANÇOIS-GEORGES: *1919-1939 l'engrenage* / François-Georges Dreyfus. — Paris : Éditions de Fallois, 2002. 393 s. ; 23 cm. ISBN 2877064409 (A.VI/7533).
- DROYSEN, JOHANN GUSTAV: *Geschichte des hellenismus* / Johann Gustav Droysen ; hrsg. von Erich Bayer ; engeleitet von Hans-Joachim Gehrke. — Darmstadt : Primus Verlag, 1998. 3 c. : 1 katl. hrt. ; 22 cm. ISBN 3896781006 (A.VI/7349).
- DULONG, CLAUDE: *Marie Mancini : la première passion de Louis XIV* / Claude Dulong. — Paris : Perrin, 2002. 406 s. ; 23 cm. ISBN 2262018553 (A.VI/6890).
- DUROSELLE, JEAN-BAPTISTE: *Histoire des relations internationales : de 1945 à nos jours* / Jean-Baptiste Duroselle, André Kaspi. — 13. éd. — Paris : Armand Colin, 2002. 685 s. ; 19 cm. ISBN 224704963X (A.VI/6812).
- DURU, A. TALAT: *Belgelerle Yunus Emre* / A. Talat Duru. — Konya : [yayl.y.], 2004. 112 s. ; 24 cm. (A.VI/7378).
- DURU, REFİK: *Bademağacı Kazıları 1999 yılı çalışma raporu* / Refik Duru. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 583-598, [24] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayırbaşım. (A.VI/7143).
- Düşünen sivil toplum : felsefi yaklaşımlar-açılımlar : 27-28 Haziran 2003 Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu* / yay. haz. Ali Çakmak. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. vii, 148 s. ; 24 cm. ISBN 9758813099 (A.VI/6672).

- EBÛ ABDULLAH İBN BATTÛTA TANCİ: *İbn Battûta seyahatnâmesi* / Ebû Abdullah İbn Battûta Tancî ; çev., inceleme ve notlar A. Sait Aykut ; kitap ed. M. Sabri Koz. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2004. 2 c. ; 21 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2000. Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar dizisi ; 53) ISBN 9750807677 (tk.) (A.VI/7162).
- EBÛLFEREC İBNÜLİBRÎ: *Tarihi muhtasarüddüvel* / Ebülferec İbnülibrî ; Türkçeye çev. Şerafeddin Yaltkaya. — İstanbul : [yayl.y.], 1941. 74 s. ; 23 cm. — (Türk Tarihi Kaynakları ; 1) (A.II/3667).
- ECO, UMBERTO: *Avrupa kültüründe kusursuz dil arayışı* / Umberto Eco ; çev. Kemal Atakay ; yay. yönetmeni Abdullah Yılmaz ; yay. haz. Gökçe Çiçek Çetin. — 1. bs. — İstanbul : Literatür, 2004. viii, 319 s. ; 23 cm. — (Literatür yayınları Avrupa'yı Kurmak dizisi ; 6) ISBN 9750402367 (A.VI/7363).
- The economic revival of Southeastern Europe : international conference : 11-13 July 2002 Bucharest* / ed. Rada Sharlandjieva. — Sofia : Balkan Political Club Foundation, 2002. 138 s. ; 24 cm. — (Changing Balkans ; 2) (A.VI/7230).
- EGUCHI, KAZUHISA: *Hokubu Kamerun. Furube-zoku no minkan setsuwashu : Adamawa chiho to Benue chiho no hanashi* / Kazuhisa Eguchi. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2003. 674, 481 s. ; 26 cm. — (Kokuritsu Minzoku Gaku Hakubutsukan Chousa Houkoku, ISSN 1340-6787 ; 45) ISBN 4901906186 (B.I/3180).
- l'Égypte, la Grèce, Rome, Byzance, islam, Chine, Japon, les cultures des andes*. — Paris : EDDL, 2000. 1132 s. : res. ; 27 cm. — (Les Grandes Civilisations du Monde) ISBN 2237004617 (B.I/3063).
- Ekonomika Russkoy tsivilizatsii* / [vstupitelnaya i zaklyuçitelnaya stati, sostavlenie i kommentarii] [O. A. Platonov]. — Moskva : Rodnik, 1995. 382, [1] s. : res. ; 24 cm. ISBN 5703702720 (A.VI/6722).
- EKSERTZOĞLOU, HARIS: *Osmanlı'da cemiyetler ve Rum cemaati : Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi, 1861-1912* / Haris Eksertzoğlu ; çev. Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy ; yay. haz. Mehmet Beşikçi. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004, c1999. vii, 143 s. ; 21 cm. — (Tarih Vakfı Yurt yayınları ; 140) ISBN 9753331789 (A.VI/6995).

- ELİBAL, GÜLTEKİN: *Atatürk ve resim heykel* / Gültekin Elibal. — 2. bsk. — [Ankara] : Türkiye İş Bankası, 1973. 400 s. ; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları ; 121. Atatürk dizisi ; 19) (A.VI/7395).
- ELMAS, ÇETİN: *Batıya hep batıya* / Çetin Elmas. — Ankara : Umay Kültür Sanat Merkezi, [200?]. ii, 32 s. ; 20 cm. — (Umay Kültür Sanat Merkezi Bilim, Kültür ve Sanat yayınları serisi ; 2) (A.VI/7106).
- EMECEN, FERİDUN M.: *Doğu Karadeniz'de Âyânlık : Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa* / Feridun M. Emecen. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 193-214, [1] ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7118).
- Emeğin Partisi program ve tüzüğü*. — Ankara : [Emeğin Partisi], [200?]. 71 s. ; 19 cm. (A.VI/6974).
- Emeğin Partisi 3. genel kongre belgeleri*. — Ankara : [Emeğin Partisi], 2003. 208 s. ; 20 cm. (A.VI/6980).
- D'Encausse, Hélène Carrère: Catherine II : un âge d'or pour la Russie / Hélène Carrère D'Encausse*. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 656 s. ; 22 cm. ISBN 2702879551 (A.VI/6871).
- ENDRES, FRANZ CARL: *Türkiye 1916* / Franz Carl Endres ; çev. ve yay. haz. Gürsel Köksal. — 2. bsk. — İstanbul : Bulut, 2004, 2003. 176 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9752860702 (A.VI/6751).
- ENNEHNAS, AHMED BİN MUHAMMED BİN İSMAİL EBU CAFER: *Kitab-u umdetil küttab* / Ahmed bin Muhammed bin İsmail Ebu Cafer Ennehhas. — Frankfurt : Mahed-ü Tarihi'l-Ulumi'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1999. 6, 6, 555, vi s. ; 24 cm. — (Silsile C Uyun-ut Turas el-Mücellled ; 62) (A.VI/6960).
- ER, HAMİT: *Medreseden mektebe geçiş sürecinde Darülhilafe Medreseleri* / Hamit Er. — İstanbul : Rağbet, 2003. 176 s. ; 21 cm. ISBN 975683594X (A.VI/6538).
- ER, YASEMİN: *Klasik arkeoloji sözlüğü* / Yasemin Er ; yay. haz. Volkan Dalkılıç. — 1. bsk. — Ankara : Phoenix, 2004. v, 412 s. ; 24 cm. ISBN 9756565594 (A.VI/7283).
- ERCİYES, ERDEM: *Orta Doğu denkleminde Türkiye-Suriye ilişkileri* / Erdem Erciyes ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; yay. sorumlusu Gülden Sarıgöl ; ed. Ahmet Topçu. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncı-

lık, 2004. 160 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 84. İnceleme-Araştırma dizisi ; 54) ISBN 9756618809 (A.VI/7495).

ERDAL, YILMAZ SELİM: *Hagios Aberkios Kilisesi iskelet topluluğunun antropolojik açıdan incelenmesi* / Yılmaz Selim Erdal. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 23-41, [5] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Nisan 2000, sayı 239'dan ayırbaşım. (A.VI/7133).

ERDOĞAN, RECEP TAYYİP: *AK Parti 1. olağan büyük kongresi : Genel Başkan R. Tayyip Erdoğan'ın konuşması : 12 Ekim 2003* / Recep Tayyip Erdoğan. — Ankara : [yayl.y.], 2003. 95 s. ; 21 cm. (A.VI/6693).

ERDOĞAN, RECEP TAYYİP: *AK Parti Genel Başkanı R. Tayyip Erdoğan : Grup konuşmaları : 14 Ağustos 2001 14 Ağustos 2002* / Recep Tayyip Erdoğan. — Ankara : [yayl.y.], 2002. 295 s. ; 22 cm. (A.VI/6692).

ERDOĞAN, RECEP TAYYİP: *ANASOL-M Hükümeti'nin 2001 yılı : çöküşün öyküsü : AK Parti Genel Başkanı Sayın R. Tayyip Erdoğan'ın konuşma metni* / Recep Tayyip Erdoğan. — Ankara : [yayl.y.], 2002. 62 s. ; 14 cm. (A.VI/6700).

ERDOĞDU, HİKMET: *Avrupanın geleceğinde Türkiye'nin önemi ve NATO ittifakı* / Hikmet Erdoğan ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; ed. Deniz Saraç. — 1. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004. 480 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 86. İnceleme-Araştırma dizisi ; 57) ISBN 9756618825 (A.VI/7443).

EREL, NURSUN: *Tansu Çiller'in siyaset romanı* / Nursun Erel, Ali Bilge. — 2. bs. — Ankara : Bilgi, 1994. 272 s. ; 20 cm. — (Bilgi yayınları. Bilgi dizisi ; 96) ISBN 9754944520 (A.VI/6899).

EREN, AHMET CEVAT: *Mahmud II. zamanında Bosna-Hersek* / Ahmet Cevat Eren. — İstanbul : [yayl.y.], 1965. 167 s. ; 24 cm. (A.VI/7405).

ERGUT, FERDAN: *Modern devlet ve polis : Osmanlı'dan Cumhuriyet'e toplumsal denetimin diyalektiği* / Ferdan Ergut ; ed. Tanıl Bora. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2004. 400 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 1002. Araştırma-İnceleme dizisi ; 163) ISBN 975050237X (A.VI/7483).

ERICKSON, EDWARD J.: *Defeat in detail : the Ottoman army in the Balkans, 1912-1913* / Edward J. Erickson ; foreword by Briton C. Busch. — 1. published. — Westport : Praeger, 2003. xxiv, 403 s. ; 24 cm. ISBN 0275978885 (A.VI/7416).

- ERKANLI, ORHAN: *Askerî demokrasi : 1960-1980* / Orhan Erkanlı. — İstanbul : Güneş, 1987. 391 s. ; 20 cm. — (Anılar dizisi ; 1) (A.VI/6922).
- Ermeni komitelerinin amaçları ve ihtilâl hareketleri : Meşrutiyet'in ilânından önce ve sonra.* — Ankara : Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 2003. iv, 264, yak. 125 s. : res. ; 24 cm. — (Genelkurmay Basım Evi yayın numarası ; 2003/76) ISBN 9754092737 (A.VI/7429).
- Ermeniler : sürgün ve göç* / Hikmet Özdemir... [ve başk.]. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. x, 223 s. ; 25 cm. — (AKDIYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XVI. Dizi-Sa. 101) ISBN 9751617081 (A.VI/7172).
- EROĞLU, HALDUN: *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu* / Haldun Eroğlu. — 1. bsk. — Ankara : Akçağ, 2004. 287 s. ; 24 cm. — (Akçağ yayınları ; 532. Tarih ; 50) ISBN 975338517X (A.VI/7170).
- ERTUNÇ, AHMET CEMİL: *Cumhuriyet'in tarihi : yaşadıklarımızın dünü-bugünü* / Ahmet Cemil Ertunç. — 1. bs. — İstanbul : Pınar, 2004. 536 s. ; 23 cm. — (Pınar yayınları ; 181. Tarih, Hatırat, Biyografi ; 13) ISBN 9753522002 (A.VI/7057).
- ESATLI, MUSTAFA RAGIP: *İttihat ve Terakki tarihinde esrar perdesi : Yakup Cemil niçin ve nasıl öldürüldü : Balkan Muharebesinden umumî harp sonlarına kadar İttihat ve Terakki komitesinde gizli ihtilâflar* / Mustafa Ragıp Esatlı ; ed. Ö. Andaç Uğurlu. — 2. bsk. — İstanbul : Örgün, 2004. 771 s. ; 20 cm. — (Örgün Yayınevi Kültür dizisi) ISBN 9757651265 (A.VI/7052).
- ESİN, EMEL: *İslâmiyetten önceki Türk kültür târihi ve islâma giriş* / Emel Esin. — İstanbul : [yayl.y.], 1978. viii, 360, cxvi s. : lev. ; 28 cm. + 1 katl. cedvel. Türk kültürü el-kitabı, II. cild I/b'den ayrışım. (B/8179).
- ESİN, EMEL: *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk sanatında ikonografik motifler* / Emel Esin ; yay. haz. Ergun Kocabıyık. — 1. bsk. — İstanbul : Kabalcı, 2004, c2003. 457 s. : res. ; 24 cm. — (Kabalcı Yayınevi ; 211. Emel Esin Toplu Eserleri ; 2) ISBN 9758240978 (A.VI/6988).
- España-Turquia : del enfrentamiento al analisis mutuo : actas de las i jornadas de historia organizadas por el Instituto Cervantes de Estambul en la Universidad del Bosforo los dias 31 de Octubre y 1 y 2 de Noviembre de 2002* / ed. de Pablo Martín Asuero. — İstanbul : Isis, 2003. 356 s. ; 24 cm. — (Quadernos del Bosforo ; 1) ISBN 9754282536 (A.VI/6625).

- Eşitlik Partisi : tüzük ve programı.* — Ankara : Eşitlik Partisi, [19??]. 35 s. ; 21 cm. (A.VI/7314).
- Etimolojiçeskiy Slovar Slavyanskiy yazıkov : praslavyanskiy leksiçeskiy fond.* — Moskva : Nauka, 1995-2001. ... c. ; 22 cm. ISBN 5020112526 (A.VI/6606).
- The European prospects of the Balkan countries : international conference : 29 November-1 December 2002 Athens / ed. Rada Sharlandjieva.* — Sofia : Balkan Political Club Foundation, 2002. 165 s. ; 24 cm. — (Changing Balkans ; 3) (A.VI/7231).
- European Union mosaic programme : Mersin region steeped in ancient history and culture / ed. Emel Erten, Benin Ergenç.* — Mersin : European Union European Comission Representation to Turkey ; Mersin Chamber of Commerce and Industry, 2004. 140, 12 s. : plate ; 28 cm. (B.I/3114).
- EVLİYA ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLİ: *Evlîyâ Çelebi seyahatnâmesi / Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî ; haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff ; proje yöneticisi İ. Gündâğ Kayaoğlu ; kitap ed. M. Sabri Koz.* — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 1996-2003. 8 c. ; 34 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 1940) ISBN 9750806921 (B.I/1970).
- Evel zaman içinde insanın öyküsü : tarih öncesi eğitim programı / proje koordinasyon Ayfer Bartu Candan, Gülay Sert, İdil Eser ; yazar Gülay Sert.* — İstanbul : TEMPER ; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 35 s. : rnk. res. ; 22 cm. (A.VI/6676).
- Excavating our past : perspectives on the history of the Archaeological Institute of America / ed. by Susan Heuck Allen.* — Boston : Archaeological Institute of America, 2002. xxv, 237 s. ; 23 cm. — (Colloquia and Conference Papers ; 5) ISBN 096090428X (A.VI/6619).
- Excavations at Nemea.* — Berkeley : University of California Press, 1992. ... c. : res. ; 31 cm. + 6 katl. pl. ISBN 0520070275 (B.I/3161).
- Excavations at Tell Brak.* — Cambridge ; London : McDonald Institute for Archaeological Research ; British School of Archaeology in Iraq, 1997-2001. 2 c. : res. ; 29 cm. — (McDonald Institute Monographs, ISSN 1363-1349) ISBN 0951942050 (B.I/2739).
- The experience of crusading.* — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 2 c. ; 23 cm. ISBN 0521811686 (A.VI/7472).

- FADEEVA, İ. L.: *Kontseptsiya vlasti na blijnem vostokeye srednevekovoye i novoye vremya. İzdanie vtoroye* / İ. L. Fadeeva. — Moskva : İzdatelskaya Firma Vostochnaya Literatura RAN, 2001. 282, [6] s. ; 22 cm. ISBN 5020182753 (A.VI/6721).
- FAROQHI, SURAIYA: *Anadolu'da Bektaşilik* / Suraiya Faroqhi ; çev. Nasuh Barın ; çeviriyi Almancasıyla karşılaştıran Gültekin Yıldız ; ed. Ekrem Işın. — 1. bsk. — İstanbul : Simurg, 2003. 286, [13] s. : hrt. ; 21 cm. — (Simurg ; 47. Tasavvuf ; 1) ISBN 9757172472 (A.VI/7165).
- FATİH SULTAN MEHMED: *Kanûnnâme-i Âli Osman : tahlil ve karşılaştırmalı metin* / Fatih Sultan Mehmed ; haz. Abdülkadir Özcan ; ed. Erol Özvar ; yay. Mehmet Varış. — İstanbul : Kitabevi, 2003. xli, 46, [14] s. ; 23 cm. — (Osmanlı Tarih Kaynakları ; 6) ISBN 9756403063 (A.VI/6657).
- FELDMAN, WILHELM: *İstanbul'da savaş günleri* / Wilhelm Feldman ; çev. Necmettin Alkan ; yay. yönetmeni İsmail Demirci. — 1. bsk. — İstanbul : Selis, 2004. 148 s. ; 21 cm. — (Selis Kitaplar ; 33. Tarih/Anı ; 5) ISBN 9758724339 (A.VI/6750).
- FERRO, MARC: *Histoire de France* / Marc Ferro. — Paris : Éditions Odile Jacob, 2001. 764 s. ; 24 cm. ISBN 2738109276 (A.VI/7543).
- FEST, JOACHIM: *Albert Speer : le confident de Hitler* / Joachim Fest ; traduit de l'Allemand par Frank Straschitz. — Paris : Perrin, 2001. 370 s. ; 24 cm. ISBN 2262016461 (A.VI/6826).
- FEST, JOACHIM: *Les derniers jours de Hitler* / Joachim Fest ; traduit de l'allemand par Frank Straschitz. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 206 s. ; 23 cm. 203-206 ISBN 270287973X (A.VI/6873).
- Festschrift für Hermann Müller-Karpe zum 70. geburtstag* / hrsg. von Albrecht Jockenhövel. — Bonn : In Kommission bei Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1995. xxiv, 312 s. ; 30 cm. ISBN 3774927073 (B.I/3129).
- Festschrift zum 50jährigen bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck* / hrsg. von Andreas Lippert, Konrad Spindler. — Bonn : In Kommission bei Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1992. 628 s. ; 30 cm. — (Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie ; 8) ISBN 3774925259 (B.I/3127).
- FIRATLI, NEZİH: *İstanbul Arkeoloji Müzeleri seçme Bizans eserleri rehberi* / Nezih Fıratlı. — İstanbul : X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tertip Komitesinin Neşriyatı, 1955. 52, xvi s. : res. ; 24 cm. (A.I/9674).

- Fihrisu'l-mahtutati'l-Arabiyye el-musavvere / cem' ve i'dat Muhammed Adnan el-Bahid, Nofan Raca el-Hamud, Falih Salih Hüseyin. — Amman : Menşurat el-Camia el-Ürdüniyye, 1985-1986. 3 c. ; 34 cm. (B.I/3066).*
- The first World War. — New York : Routledge, 2003. ... c. : res. ; 25 cm. — (Essential Histories) ISBN 0415968445 (A.VI/7187).*
- FİŞEK, A. GÜRHAN: *Sosyal Sigortalar Kurumu tarihi : 1946-1996 / A. Gürhan Fişek, Şerife Türcan Özşuca, Mehmet Ali Şuğle. — [Ankara] ; [İstanbul] : Sosyal Sigortalar Kurumu ; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998. xvi, 403 s. ; 24 cm. — (Sosyal Sigortalar Kurumu yayın no ; 598) (A.VI/6949).*
- FİŞNE, MUSTAFA: *Political conditions for "being a European State" : the Copenhagen political criteria and Turkey / Mustafa Fişne. — Afyon : Afyon Kocatepe University, 2003. x, 131 s. ; 24 cm. — (Afyon Kocatepe University publication no ; 51) ISBN 9757150649 (A.VI/6760).*
- FODOR, PÁL: *Kémkedés a török korban / Pál Fodor. — [y.y.] : [yayl.y.], 1995. 121-126 ss. ; 24 cm. Keletkutatás, 1995'den ayrıbasım. (A.VI/7241).*
- Forschungen in der mikroregion von Drama (Südostbulgarien) : zusammenfassung der hauptergebnisse der Bulgarisch-Deutschen grabungen in den Jahren 1983-1999 / Jan Lichardus... [et al.] ; in zusammenarbeit mit Frank Fecht... [et al.] ; unter einbeziehung einschlägiger untersuchungen von Norbert Benecke... [et al.]. — Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2000. 222, 41 s. : tafel ; 29 cm. ISBN 3774930198 (B.I/3143).*
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBIV): *Turkish review of Balkan studies : annual 2003 / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, [2003?]. 299 s. ; 24 cm. ISBN 975734124X A.V/8447-8).*
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBIV): *Turkish review of Eurasian Studies : annual 2003 / Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, 2003. 228 s. ; 24 cm. ISBN 9757341266 (A.VI/4733-3).*
- FOUNDATION FOR MIDDLE EAST AND BALKAN STUDIES (OBIV): *Turkish review of Middle East studies : annual 2003 / Foundation for Middle*

- East and Balkan Studies (OBİV) ; ed. Güner Öztek ; ed. advisors Zafer Toprak, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut. — İstanbul : Bigart, [2003?]. 255 s. ; 24 cm. ISBN 9757341258 (A.V/9103-14).
- Fournoux, Amable de: Napoléon et Venise : 1796-1814 / Amable de Fournoux.* — Paris : Éditions de Fallois, 2002. 399 s. ; 23 cm. ISBN 2877054328 (A.VI/6804).
- FREDJ, CLAIRE: *Histoire sociale du XIXe siècle / Claire Fredj.* — Paris : Hachette Livre, 2001. 192 s. ; 21 cm. — (Crescendo du Cours à l'épreuve. Hachette Supérieur) ISBN 2011453313 (A.VI/7549).
- FRÉMEAUX, JACQUES: *La France et l'Algérie en guerre : 1830-1870 1954-1962 / Jacques Frémeaux.* — Paris : Commission Française d'Histoire Militaire ; Institut de Stratégie Comparée ; Economica, 2002. 365 s. ; 24 cm. — (Hautes Études Militaires) ISBN 2717845666 (A.VI/6868).
- FRENCH, DAVID: *Roman, Late Roman and Byzantine inscriptions of Ankara : a selection / David French.* — Ankara : Museum of Anatolian Civilizations, 2003. 223 s. : rnk. res. ; 27 cm. ISBN 9757523380 (B.I/3082).
- The French revolution / book ed. Don Nardo.* — San Diego : Greenhaven Press, Inc., 1999. 223 s. ; 22 cm. — (Turning Points in World History) ISBN 1565109341 (A.VI/7013).
- FRONZAROLI, PELIO: *Testi di cancelleria : i rapporti con le città : archivio L. 2769 / Pelio Fronzaroli ; con la collaborazione di Amalia Catagnoti.* — Roma : Missione Archeologica Italiana in Siria, 2003. xiii, 317, lxiii s. : res. ; 30 cm. — (Università Degli Studi di Roma "La Sapienza". Archivi Reali di Ebla Testi ; 13) (B.I/3027).
- FUCHS, BARBARA: *Mimesis and Empire : the new world, islam and European identities / Barbara Fuchs.* — Cambridge : Cambridge University Press, 2003, c2001. xiii, 211 s. ; 23 cm. — (Cambridge Studies in Renaissance Literature and Culture ; 40) ISBN 0521543509 (A.VI/7460).
- FULLER, GRAHAM E.: *Siyasal islâmın geleceği / Graham E. Fuller ; çev. Mustafa Acar.* — 1. bsk. — İstanbul : Timaş, 2004. 352 s. ; 21 cm. ISBN 9753629842 (A.VI/7356).
- GABDRAHMANOV, P. Ş.: *Srednevekovie krestyane i ih semi : demografiçeskoe issledovanie frantsuzskoy derevni v VIII-XI vv. (po dannim gramot) / P.*

Ş. Gabdrahmanov. — Moskva : Pamyatniki İstoriçeskoy Mıslı, 1996. 246 s. ; 22 cm. ISBN 5884510373 (A.VI/6593).

GAILLARD, JEAN-MICHEL: *Histoire du continent Européen : 1850-2000* / Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley. — nouvelle éd. augmentée. — Paris : Éditions du Seuil, 2001. 706 s. ; 18 cm. — (Points. Histoire ; H299) ISBN 2020510391 (A.VI/6850).

GAILLARD, MICHÈLE: *Les sociétés en Europe du milieu du VIe à la fin du IXe siècle : mondes Byzantin, musulman et slave exclus* / Michèle Gaillard, Anne Wagner. — Rosny : Bréal, 2002. 205 s. ; 21 cm. — (Collection Histoire Ancienne et Médiévale Dirigée par Michel Kaplan) ISBN 2749500206 (A.VI/7550).

GAINOT, BERNARD: *1799, un nouveau jacobinisme? : la démocratie représentative, une alternative à brumaire* / Bernard Gainot ; préface de Jean-Clément Martin. — Paris : Éditions du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2001. 542 s. ; 24 cm. — (Mémoires et Documents d'Histoire de la Révolution Française ; 55) ISBN 2735504662 (A.VI/6781).

GALBRAITH, JOHN KENNETH: *The culture of contentment* / John Kenneth Galbraith. — Boston : Houghton Mifflin Company, 1992. ix, 195 s. ; 22 cm. ISBN 0395572282 (A.VI/6908).

GANTET, CLAIRE: *La paix de westphalie (1648) : une histoire sociale, XVIIe-XVIIIe siècles* / Claire Gantet. — Paris : Belin, 2001. 447 s. ; 22 cm. — (Histoire et Société. Essais d'Histoire Moderne, ISSN 0985-4460) ISBN 270112977X (A.VI/6862).

GARDET, LOUIS: *L'islam : religion et communauté* / Louis Gardet ; présentation de Malek Chebel. — Paris : Desclée de Brouwer, 2002. 496 s. ; 20 cm. ISBN 2220050939 (A.VI/7552).

GARFIAS, ROBERT: *Music : the cultural context* / Robert Garfias. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2004. 256 s. ; 26 cm. — (Senri Ethnological Reports, ISSN 1340-6787 ; 47) ISBN 4901906208 (B.I/3183).

GARRIGOU, ALAIN: *Histoire sociale du suffrage universel en France 1848-2000* / Alain Garrigou. — Paris : Éditions du Seuil, 2002. 366 s. ; 18 cm. — (Collection Points Histoire) ISBN 2020510820 (A.VI/6836).

- GARRIGUES, JEAN: *La France au 19e siècle : 1814-1914* / Jean Garrigues, Philippe Lacombrade. — [y.y.] : Armand Colin, 2001. 191 s. ; 22 cm. — (Campus. Histoire) ISBN 2200251920 (A.VI/7548).
- GARRISON, MARK B.: *Persepolis seal studies : an introduction with provisional concordances of seal numbers and associated documents on fortification tablets 1-2087* / Mark B. Garrison, Margaret Cool Root. — Leiden : Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1998, c1996. ix, 141, [6] s. : res. ; 25 cm. — (Achaemenid History ; 9) ISBN 9062584098 (A.VI/6999).
- GARRISSON, JANINE: *Henri IV : le roi de la paix* / Janine Garrisson. — Paris : Tallandier Historia, 2000. 159 s. : rnk. res. ; 26 cm. — (La France au Fil de Ses Rois) ISBN 2235022545 (B.I/3058).
- GATRELL, PETER: *The tsarist economy 1850-1917* / Peter Gatrell. — 1. published. — London : B. T. Batsford Ltd, 1986. xvi, 288 s. ; 21 cm. ISBN 0713425857 (A.VI/6910).
- GAUSS, KARL-MARKUS: *De l'autriche : et de quelques autrichiens* / Karl-Markus Gauss ; traduit de l'allemand par Valérie de Daran. — Paris : L'Esprit des Péninsules, 2001, c2000. 178 s. ; 21 cm. ISBN 2846360022 (A.VI/6874).
- GAVLIN, M. L.: *İz istorii Rossiyskogo predprinimatelstva : dinastyia Fon Mekh* / M. L. Gavlin. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk. Institut Nauçnoy İnformatsii. Po Obuçestvennim Naukam, 2000. 73 s. ; 20 cm. ISBN 5248013577 (A.VI/5505).
- GEE, EMMA: *Ovid, Aratus and Augustus : astronomy in Ovid's Fasti* / Emma Gee. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. xi, 226 s. ; 22 cm. — (Cambridge Classical Studies) ISBN 0521651875 (A.VI/7476).
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ: *Künhü'l-ahbar* / Gelibolulu Mustafa Âli ; [haz.] M. Hüdayi Şentürk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2003. ... c. ; 24 cm. — (AKDİTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XI. Dizi-Sa. 10) ISBN 9751616379 (A.VI/6967).
- GEMALMAZ, MEHMET SEMİH: *İnsan hakları belgeleri = Human rights instruments* / Mehmet Semih Gemalmaz. — İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi, 2003. 3 c. ; 21 cm. ISBN 9755181970 (tk.) (A.VI/6642).

- Genç Parti : tüzük.* — [Ankara] : [Genç Parti], 2003. 78 s. ; 15 cm. (A.VI/7102).
- GENGEMBRE, GÉRARD: *La vie la légende Napoléon / Gérard Gengembre.* — [y.y.] : Larousse, 2001. 319 s. : rnk. res. ; 23 cm. ISBN 203511330X (A.VI/6805).
- GEORGE, JOAN: *Merchants in exile : the Armenians in Manchester, England 1835-1935 / Joan George.* — London : Gomidas Institute, 2002. xii, [3], 279 s. : 1 katl. hrt. ; 23 cm. — (History/Ethnic Studies) ISBN 1903656087 (A.VI/6987).
- GEORGEON, FRANÇOIS: *Abdülhamid II : le sultan calife (1876-1909) / François Georgeon.* — Paris : Fayard, 2003. 528 s. ; 22 cm. ISBN 2213599297 (A.VI/6715).
- GERVAIS, CAPITAINE: *À la conquête de l'Europe : souvenirs d'un soldat de l'Empire / Capitaine Gervais.* — Paris : Éditions du Grenadier, 2002. 319 s. ; 23 cm. ISBN 2914576064 (A.VI/6828).
- Giovan Battista de Burgo : Viaggio di cinque anni in Asia, Africa & Europa del Turco : Milano 1689.* — İstanbul : Isis, 2003. ... c. ; 24 cm. — (I Quaderni del Bosforo ; 2) ISBN 9754282544 (A.VI/6629).
- GLANCY, JENNIFER A.: *Slavery in early christianity / Jennifer A. Glancy.* — New York : Oxford University Press, 2002. xiv, 203 s. ; 24 cm. ISBN 0195136098 (A.VI/7009).
- GLASSNER, JEAN-JACQUES: *La Mésopotamie / Jean-Jacques Glassner.* — Paris : Les Belles Lettres, 2002. 335 s. ; 21 cm. — (Guide Belles Lettres) ISBN 2251410171 (A.VI/7529).
- GOBRY, IVAN: *Histoire des rois de France : Pépin le Bref : Père de Charlemagne fondateur de la dynastie carolingienne / Ivan Gobry.* — Paris : Pygmalion. Gérard Watelet, 2001. 249 s. ; 24 cm. ISBN 2857047177 (A.VI/6793).
- GOBRY, IVAN: *Louis XI : la force et la ruse / Ivan Gobry.* — Paris : Tallandier Historia, 2000. 159 s. : rnk. res. ; 26 cm. — (La France au Fil de Ses Rois) ISBN 2235022812 (B.I/3059).
- GOFFMAN, DANIEL: *Osmanlı dünyası ve Avrupa : 1300-1700 / Daniel Goffman ; çev. Ülkün Tansel.* — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2004. 320 s. ; 21

cm. — (Kitap Yayınevi ; 54. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 21) ISBN 9758704591 (A.VI/7357).

GOLANI, AMIR: *Salvage excavations at the early bronze age site of Qiryat Ata / Amir Golani ; with contributions by Rina Y. Bankirer... [et al.]*. — Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2003. viii, 261 s. : res. ; 27 cm. — (IAA Reports ; 18) ISBN 9654061562 (B.I/3134).

GOLOVATENKO, A.: *İstoriya Rossii : spornie problemi : posobie dlya postu-layutşih na gumanitarnie fakultetu / A. Golovatenko*. — Moskva : Şkola-Press, 1993. 240 s. ; 20 cm. — (Seriya Şkola Abiturienta Nauçis Sam) ISBN 5885270287 (A.VI/6897).

GOODY, JACK: *Avrupa'da aile : bir tarihsel-antropolojik deneme / Jack Goody ; çev. Serpil Arısoy ; yay. yönetmeni Abdullah Yılmaz ; yay. haz. Gökçe Çiçek Çetin*. — 1. bs. — İstanbul : Literatür, 2004. viii, 230 s. ; 23 cm. — (Literatür yayınları Avrupa'ya Kurmak dizisi ; 5) ISBN 9750402375 (A.VI/7203).

GOSUDARSTVENNIY KOMİTET ROSSİYSKOY FEDERATSİİ PO STATİSTİKE: *Obrazovanie naseleniya Rossii : po dannım mikroperepisi naseleniya 1994 g. / Gosudarstvennyıy Komitet Rossiyskoy Federatsii po Statistike*. — Moskva : Gosudarstvennyıy Komitet Rossiyskoy Federatsii po Statistike, 1995. 304 s. ; 28 cm. ISBN 577980107X (B.I/3056).

GOURDIN, HENRI: *Jean-Jacques Audubon 1785-1851 : biographie / Henri Gourdin*. — [y.y.] : Actes Sud, 2002. 340 s. ; 24 cm. ISBN 2742735453 (A.VI/6872).

GÖKSOY, İSMAİL HAKKI: *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk tesirleri / İsmail Hakkı Göksoy ; genel koordinatör İbrahim Özdemir*. — 1. bsk. — Isparta : Fakülte Kitabevi, 2004. x, 213, 21 s. ; 24 cm. — (Fakülte Kitabevi yayınları ; 50. Tarih ve Medeniyet dizisi ; 8) ISBN 9757135372 (A.VI/7197).

GÖKTEPE, CİHAT: *British foreign policy towards Turkey 1959-1965 / Cihat Göktepe ; foreword by Bülent Gökay*. — 1. published. — London : Frank Cass, 2003. ISBN 0714653969 (A.VI/7417).

GÖLEN, ZAFER: *Tanzimât Döneminde Bosna Hersek'te kilise inşa ve onarım faaliyetleri / Zafer Gölen*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 215-242, [14] ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrıbasım. (A.VI/7122).

- GÖMEÇ, SAADETTİN: *Şine-Usu Yazıtı'nda geçen yer adları üzerine* / Saadetin Gömeç. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 427-433 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7136).
- GÖRMEZ, KEMAL: *Bir metropol kent Ankara : sosyal yapı-kimlik-yaşam* / Kemal Görmez. — Ankara : Odak, 2004. iv, 124 s. ; 21 cm. ISBN 9759225735 (A.VI/7484).
- GRAMMONT, HENRI-DELMAS DE: *Histoire d'Alger sous la domination Turque : 1515-1830* / Henri-Delmas de Grammont ; présentation de Lemnouar Merouche. — [Saint-Denis] : Editions Bouchene, 2002. 328 s. ; 24 cm. ISBN 2912946530 (A.VI/6717).
- GRANT, JIM: *The archaeology coursebook : an introduction to study skills, topics and methods* / Jim Grant, Sam Gorin, Neil Fleming. — reprinted. — London : Routledge, 2003. xxviii, 323 s. ; 25 cm. ISBN 0415236398 (A.VI/7436).
- GRANT, MICHAEL: *Who's who in classical mythology* / Michael Grant, John Hazel. — reprinted. — London : Routledge, 2003. x, 367, [7] s. ; 20 cm. ISBN 0415260418 (A.VI/7263).
- GRASSET D'ORCET, CLAUDE-SOSTHÈRE: *Histoire secrète de l'Europe (I)* / Claude-Sosthère Grasset d'Orcet. — Paris : E-dite, 2000. 254 s. ; 21 cm. ISBN 2846080038 (A.VI/6861).
- GREENE, JACK: *The naval war in the Mediterranean 1940-1943* / Jack Greene, Alessandro Massignani. — London : Chatham Publishing, 1998. 352 s. ; 23 cm. ISBN 1861761902 (A.VI/7010).
- GREGORIAN, VARTAN: *The road to home : my life and times* / Vartan Gregorian. — New York : Simon & Schuster, 2003. 354 s. ; 24 cm. ISBN 068480834X (A.VI/7000).
- GRENIER, ALBERT: *Les Gaulois* / Albert Grenier ; préface de Louis Harmand. — Paris : Petite Bibliothèque Payot, 2001. 495 s. ; 17 cm. ISBN 2228894788 (A.VI/6835).
- GRIFFON, YVES: *Pages d'histoire : de Jeanne D'Arc à Charles X* / Yves Griffon ; préface de Yves Chiron. — Paris : Sicre Editions, 2001. 160 s. ; 23 cm. ISBN 291435231X (A.VI/6860).
- GUÉRIN, PIERRE: *El castellet de bernabé y el horizonte Ibérico pleno edetano* / Pierre Guérin ; con la colaboración de P. Adelantado Lliso... [et

- al.]. — Valencia : Servicio de Investigación Prehistórica. Diputación Provincial de Valencia, 2003. viii, 388 s. : res. ; 30 cm. — (Servicio de Investigación Prehistórica. Diputación Provincial de Valencia. Serie de Trabajos Varios ; 101) ISBN 847795349X (B.I/3093).
- La guerre imaginée / sous la direction de Philippe Buton.* — Paris : Seli Arslan, 2002. 254, yak. 30 s. : res. ; 22 cm. — (Histoire, Cultures et Sociétés) ISBN 2842760409 (A.VI/7540).
- GURNEY, O. R.: *The Middle Babylonian legal nad economic texts from UR / O. R. Gurney.* — [London] : British School of Archaeology in Iraq, 1983. 203, [4] s. ; 30 cm. ISBN 0903472074 (B.I/3047).
- GUT, PHILIPPE: *L'Italie de la renaissance à l'unité : XVIe-XIXe siècle / Philippe Gut.* — Paris : Hachette, 2001. 255 s. ; 21 cm. — (Carre Historié) ISBN 2011452218 (A.VI/6844).
- GUTAS, DIMITRI: *İbn Sînâ'nın mirası / Dimitri Gutas ; derleme ve tercüme M. Cüneyt Kaya ; yay. haz. Mustafa Demiray.* — 1. bs. — İstanbul : Klasik, 2004. xxiv, 214 s. ; 24 cm. — (Klasik ; 11. kitap) ISBN 975874013X (A.VI/7200).
- GÜÇLÜ, YÜCEL: *Fascist Italy's 'mare nostrum' policy and Turkey / Yücel Güçlü.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 813-845 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIII, Aralık 1999, sayı 238'den ayrışım. (A.VI/7147).
- GÜÇLÜ, YÜCEL: *The basic principles and practices of the Turkish foreign policy under Atatürk / Yücel Güçlü.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 949-968 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayrışım. (A.VI/6761).
- GÜÇLÜ, YÜCEL: *Turco-British rapprochement on the eve of the Second World War / Yücel Güçlü.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 257-312 ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7119).
- GÜÇLÜ, YÜCEL: *Turkey's relations with Germany from the conclusion of the Montreux straits convention up to the outbreak of the second World War / Yücel Güçlü.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 123-161 ss. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrışım. (A.VI/6774).
- Güden Partisi : tüzük ve programı.* — [y.y.] : [yayl.y.], [19??]. 16 s. ; 21 cm. (A.VI/6709).

- GÜLER, ALİ: *Sorun olan Ermeniler* / Ali Güler, Suat Akgül ; genel koordinatör Cuma Ağca. — Ankara : Berikan, 2003. xv, 425 s. ; 20 cm. ISBN 9758736329 (A.VI/6551).
- GÜLER, ZEYNEP: *Süveyş'in batısında Arap milliyetçiliği : Mısır ve Nasırcılık* / Zeynep Güler ; yay. koordinatörü Hülya Kurt ; ed. Ali Şimşek. — 1. bs. — İstanbul : Yeni Hayat, 2004. 328 s. ; 21 cm. ISBN 9756398094 (A.VI/7035).
- GÜLERSOY, ÇELİK: *Büyük Çamlıca Tepesi* / Çelik Gülersoy. — [İstanbul] : [yayl.y.], [199?]. 33 s. : res. (kimi rnk.) ; 30 cm. (B.I/3030).
- GÜLERSOY, ÇELİK: *Reklâmlar ve biz* / Çelik Gülersoy. — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1985. 62 s. : rnk. res. ; 23 cm. (A.VI/6566).
- GÜLERSOY, ÇELİK: *Yıldız Parkı ve Malta Köşkü* / Çelik Gülersoy. — 2. bsk. — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1983. 64 s. : rnk. res. ; 27 cm. (B.I/3029).
- GÜMÜŞÇÜ, OSMAN: *Gicik ve Peçenek'ten Altınova'ya : bir beldenin oluşum öyküsü* / Osman Gümüşçü, Hüseyin Çınar. — Ankara : Bilge, 2004. 176 s. : rnk. res. ; 19 cm. — (Kültür yayınları dizisi ; 01) ISBN 9759201267 (A.VI/7233).
- GÜNAY, ÜNVER: *Başlangıçlarından günümüze Türklerin dini tarihi* / Ünver Günay, Harun Güngör. — İstanbul : Rağbet, 2003. 544 s. ; 21 cm. ISBN 9756835885 (A.VI/6743).
- GÜNDOĞAN, CEMİL: *1924 Beytüşşebap İsyanı ve Şeyh Sait Ayaklanmasına etkileri* / Cemil Gündoğan. — 1. bs. — İstanbul : Komal, 1994. 212, [12] s. : res. ; 24 cm. — (Komal ; 46. Araştırma dizisi) (A.VI/7202).
- GÜNDÜZ, AHMET: *Osmanlı idaresinde Musul : 1523-1639* / Ahmet Gündüz. — Elazığ : Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi, 2003. xxxiii, 494 s. ; 24 cm. — (Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi yayınları ; 4. Tarih Şubesi yayınları ; 4) ISBN 975394036X (A.VI/6558).
- GÜNGÖR, M. BİROL: *Antep Harbi* / M. Birol Güngör. — İstanbul : Eren, 2004. 399 s. ; 24 cm. ISBN 9757622923 (A.VI/6994).
- GÜRKAN, CELİL: *12 Mart'a beş kala* / Celil Gürkan. — 1. bs. — İstanbul : Tekin, 1986. 619 s. ; 20 cm. (A.VI/6924).

- GÜRLER, BİNNUR: *Tire'nin Eski Oba Köyü'nde bulunmuş bir mezar grubu / Binnur Gürler*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 721-724, [6] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIII, Aralık 1999, sayı 238'den ayrışım. (A.VI/7151).
- GÜRLER, BİNNUR: *Yeni kronolojik veriler ışığında İonia kalıp yapımı kaselelerinin bazı serilerinin değerlendirilmesi / Binnur Gürler*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 419-425, [4] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7135).
- GÜVEN, TURGUT YILMAZ: *Demirel'li yıllar / Turgut Yılmaz Güven*. — [Ankara] : [yayl.y.], [199?]. 436 s. ; 20 cm. (A.VI/6923).
- GÜVEN, TURGUT YILMAZ: *Demirel'li yıllar / Turgut Yılmaz Güven*. — [y.y.] : [yayl.y.], [199?]. 536 s. ; 20 cm. (A.VI/6937).
- GÜVENÇ, BOZKURT: *Japon kültürü (nihon bunka) / Bozkurt Güvenç*. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1980. xxiv, 414 s. ; 24 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın no ; 213. Sosyal ve Felsefi Eserler dizisi ; 21) (A.IV/5253).
- Haberbank 1993*. — Ankara : Ekonomik Rehber Yayınları, [19??]. 6 c. ; 28 cm. ISBN 9757500046 (B/9910-1993).
- Haberbank 1992*. — Ankara : Ekonomik Rehber Yayınları, [19??]. 6 c. ; 28 cm. ISBN 9757500038 (B/9910-1992).
- Haberbank 1991*. — Ankara : Ekonomik Rehber Yayınları, [19??]. 6 c. ; 28 cm. ISBN 975750002X (B/9910-1991).
- Haberbank 1990*. — Ankara : Ekonomik Rehber Yayınları, [19??]. 6 c. ; 28 cm. ISBN 9757500011 (B/9910-1990).
- Haberbank 1989*. — Ankara : Ekonomik Rehber Yayınları, [19??]. 6 c. ; 28 cm. ISBN 9757500013 (B/9910-1989).
- Haberbank 1988*. — Ankara : Ekonomik Rehber Yayınları, [19??]. 6 c. ; 28 cm. ISBN 9757500003 (B/9910-1988).
- HABLEMİTOĞLU, NECİP: *Alman vakıfları ve Bergama dosyası / Necip Hablemitoğlu*. — 1. bs. — İstanbul : Otopsi, 2001. 304 s. ; 20 cm. ISBN 9758410210 (A.VI/6925).
- HACİFETTAHOĞLU, İSMAİL: *Ali Şükrü Bey : emperyalizme karşı bir hürriyet kahramanı : Anadolu'nun büyük ve mukaddes cihâdı / İsmail Hacifet-*

tahoğlu. — 1. bsk. — Ankara : Atlas, 2003. 208 s. ; 20 cm. — (Atlas yayınları ; 3. İnceleme/Araştırma dizisi ; 2) ISBN 9759515857 (A.VI/5746).

HACIFETTAHOĞLU, İSMAIL: *Sakarya şehidi Binbaşı Hüseyin Avni Bey : Tirebolulu Alparslan : Trabzon ili lâz mı? Türk mü?* / İsmail Hacifettahoğlu. — 2. bsk. — Ankara : Atlas, 2003. 176 s. ; 21 cm. — (Atlas yayınları ; 2. İnceleme/Araştırma dizisi ; 1) ISBN 9759515814 (A.VI/7512).

HÂFİZ HÜSEYİN AYVANSARÂYÎ: *Vefeyât-ı selâtin ve meşâhîr-i ricâl* / Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî ; haz. Fahri Ç. Derin. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978. xvi, 207 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 2241) (A.VI/7403).

Hak ve Özgürlükler Partisi : program. — [Ankara] : [Hak ve Özgürlükler Partisi], 2002. 24 s. ; 17 cm. (A.VI/7097).

Hak ve Özgürlükler Partisi tüzüğü. — [Ankara] : [Hak ve Özgürlükler Partisi], 2002. 56 s. ; 17 cm. (A.VI/7098).

HAKER, EROL: *From Istanbul to Jerusalem : the itinerary of a Young Turkish jew* / Erol Haker. — 1. ed. — İstanbul : Isis, 2003. 295 s. ; 24 cm. ISBN 9754282498 (A.VI/6627).

Halkın Emek Partisi : program. — [Ankara] : [Halkın Emek Partisi], 1992. 64 s. ; 21 cm. (A.VI/6983).

Halkın Emek Partisi : tüzük. — [Ankara] : [Halkın Emek Partisi], 1992. 48 s. ; 21 cm. (A.VI/6977).

HALL, RICHARD C.: *The Balkan Wars 1912-1913 : prelude to the first World War* / Richard C. Hall. — reprinted. — London : Routledge, 2002, c2000. x, [6], 176 s. ; 23 cm. — (Warfare and History) ISBN 0415229472 (A.VI/7184).

HALLAQ, WAEL B.: *Authority, continuity and change in islamic law* / Wael B. Hallaq. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2001. xiv, 269 s. ; 24 cm. ISBN 0521803314 (A.VI/7461).

HAMANN, BRIGITTE: *La Vienne d'Hitler : les années d'apprentissage d'un dictateur* / Brigitte Hamann ; préface de Jean Sévillia ; traduit de l'allemand par Jean-Marie Argelès. — Paris : Éditions des Syrtes, 2001. 511 s. ; 23 cm. ISBN 2845450303 (A.VI/6885).

- el-HAMEVİ, MUHİBUDDİN BİN TAKİYİDDİN: *Hadi'l-az'ani'n-necdiyye ila'd-diyari'l-Mısıryye* / Muhibuddin bin Takiyiddin el-Hamevi. — Mute : Camiatu Mute, 1993. 157 s. ; 24 cm. (A.VI/6957).
- HAMILTON, BERNARD: *The Leper King and his heirs : Baldwin IV and the crusader kingdom of Jerusalem* / Bernard Hamilton. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. xxv, 288 s. ; 24 cm. (259-288 ISBN 052164187X (A.VI/7462).
- Hanghaus 1 in Ephesos : funde und ausstattung* / hrsg. von Claudia Lang-Auinger ; mit beiträgen von Beatrix Asamer... [et al.] ; redaktion Ulrike Müller-Kaspar. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003. 380, 165 s. : res. ; 39 cm. — (Forschungen in Ephesos ; VIII/4) ISBN 3700132050 (C/659).
- HARTMANN, FLORENCE: *Milosevic : la diagonale du fou* / Florence Hartmann. — nouvelle éd. révisée et augmentée. — [y.y.] : Denoël, 2002. 644 s. ; 18 cm. ISBN 2070424782 (A.VI/6811).
- HARTUNIAN, ABRAHAM H.: *Neither to laugh nor to weep : a memoir of the Armenian genocide* / Abraham H. Hartunian ; translated from the original Armenian manuscripts by Vartan Hartunian. — Boston : Beacon Press, 1968. 206 s. ; 23 cm. (A.VI/6529).
- HASAN BEY-ZÂDE AHMED PAŞA: *Hasan Bey-Zâde târihi* / Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa ; haz. Şevki Nezih Aykut. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 3 c. ; 25 cm. — (AKDİTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XVIII. Dizi-Sa. 6) ISBN 9751609992 (tk.) (A.VI/7420).
- HASGÜLER, MEHMET: *Kıbrıs'ta Enosis ve taksim politikalarının sonu* / Mehmet Hasgüler. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2000. 384 s. ; 20 cm. — (İletişim yayınları ; 652. Bugünün Kitapları ; 61) ISBN 9754708223 (A.VI/6942).
- HATHAWAY, JANE: *The politics of households in Ottoman Egypt : the rise of the Qazdaglıs* / Jane Hathaway. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 1997. xv, 198 s. ; 24 cm. — (Cambridge Studies in Islamic Civilization) ISBN 0521571103 (A.VI/7411).
- HAUPTMANN, H.: *Die funde der frühen Dimini-Zeit aus der Arapi-Magula Thessalien* / H. Hauptmann, V. Milojevic. — Bonn : Rudolf Habelt Verlag GmbH, 1969. 135, ysk. 40 s. : tafel, 6 katl. beilage ; 30 cm. —

(Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes ; 9) (B.I/3130).

Les hautes terres de Carie / sous la direction de Pierre Debord, Ender Varinlioğlu. — Bordeaux : Ausonius, 2001. 329 s. : res. ; 29 cm. — (Ausonius publications. Mémoires, ISSN 1283-2995 ; 4) ISBN 2910023206 (B.I/3170).

el-Hayatu'l-ictimaiyye fi'l-vilayati'l-Arabiyye esnae'l-ahdi'l-Osmâni = La vie sociale dans les provinces Arabes à l'époque Ottomane / études réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zagvan = Zaghuan : Merkezu'd-Dirasat ve'l-Buhusi'l-Osmâniye ve'l-Moriskiye ve't-Tevsik ve'l-Ma'lumat = Centre d'Etudes et de Recherches Ottomanes, Morisques, de Documentation et d'Information, 1988. 3 c. 2 c.'de. ; 24 cm. (A.VI/7327).

el-Hayatu'l-idariyye ve buruzu'l-kavmiyye ve devru'l-ekalliyat fi'l-vilayati'l-Arabiyye esnae'l-ahdi'l-Osmâni = Actes du IVe symposium international d'études Ottomanes sur : la vie administrative, l'émergence du nationalisme et le rôle des minorités dans les provinces Arabes à l'époque Ottomane / études réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zagvan : Merkezu'd-Dirasat ve'l-Buhusi'l-Osmâniye ve'l-Moriskiye ve't-Tevsik ve'l-Malumat, 1992. 187, 485 s. ; 24 cm. (A.VI/7323).

el-Hayâtül-fikriyye fi'l-vilâyâtü'l-Arabiyye esnae'l-ahdi'l-Osmâni = Les actes du III symposium international d'études Ottomanes sur : la vie intellectuelle dans les provinces Arabes à l'époque Ottomane / études réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zagvan : Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-Osmâniyye ve'l-Mûrisikiyye ve't-Tevsik ve'l-Ma'lumat, 1990. 3 c. 2 c.'de. ; 24 cm. ISBN 997371914X (A.VI/7332).

el-hayâtü'l-iktisâdiyye fi'l-vilâyâtü'l-Arabiyye ve masâdir-u vesâikiha fi'l-ahdi'l-Osmâni = La vie économique des provinces Arabes et leurs sources documentaires à l'époque Ottomane / études réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zagvân : Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs ani'l-Vilâyâtü'l-Arabiyye fi'l-Ahdi'l-Osmâni, 1986. 3 c. 2 c.'de. ; 24 cm. (A.VI/7333).

HEERS, JACQUES: *La première croisade : libérer Jérusalem 1095-1107 / Jacques Heers. — [y.y.] : Perrin, 2002. 371 s. : hrt. ; 18 cm. — (Collection Tempus) ISBN 2262018685 (A.VI/7522).*

Hefte des archäologischen seminars der Universität Bern (HASB) 19/2003. — Zürich : Institut für Archäologie des Mittelmeerraumes der Universi-

- tät Bern, 2003. 73, 5 s. : tafel ; 30 cm. — (ISSN 0259-7764) ISBN 39050462710 (B.I/3113).
- HEID, URIEL: *Türkiye'de dil devrimi* / Uriel Heid ; çev. Nejlet Öztürk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat, 2001. 128 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 11. Araştırma-İnceleme) ISBN 9756618108 (A.VI/7482).
- HEINZELMANN, TOBIAS: *Osmanlı karikatüründe Balkan sorunu : 1908-1914* / Tobias Heinzelmann ; çev. Türkis Noyan. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2004. 262 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 57. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 23) ISBN 9758704672 (A.VI/7500).
- Hemtsı v Rossii problemı kulturnogo vzaimodeystviya.* — Sankt-Peterburg : Rossiyskaya Akademiya Nauk, 1998. 327 s. ; 23 cm. ISBN 5860071167 (A.VI/6580).
- Hepsi de, birer ışık'tu : Turing finansmanı, desteği ve Çelik Gülersoy imzası ile, üretimler 1977-1990.* — [İstanbul] : [Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu], [199?]. 87 s. : rnk. res. ; 17 cm. (A.VI/6568).
- HERMANN, RÓBERT: *Lajos Kossuth ve 1848-49 yıllarında Macar özgürlük savaşı* / Róbert Hermann ; Türkçe çev. Yılmaz Gülen. — Budapest : Akadémiai Kiadó, 2003. 143, [16] s. : rnk. res. ; 24 cm. ISBN 9630580543 (A.VI/7005).
- HERRMANN, GEORGINA: *Ivories from room SW 37 Fort Shalmaneser* / Georgina Herrmann. — London : The British School of Archaeology in Iraq, 1986. 2 c. ; 32 cm. — (Ivories From Nimrud (1949-1963) ; fasc. IV, 1, 2) ISBN 0903472104 (B.I/3046).
- HERRMANN, GEORGINA: *The small collections from Fort Shalmaneser* / Georgina Herrmann. — London : The British School of Archaeology in Iraq, 1992. xiv, 146, yak. 70 s. : res. ; 32 cm. — (Ivories From Nimrud (1949-1963) ; fasc. V) Ivories From Nimrud (1949-1963) fasc. V. ISBN 0903472120 (B.I/3045).
- HILLBOM, NIKLAS: *For games or for gods? : an investigation of Minoan cup-holes* / Niklas Hillbom. — Sävedalen : Paul Åströms, 2003. iv, 93 s. ; 30 cm. — (Studies in Mediterranean Archaeology ; 132) ISBN 9170811350 (B.I/3067).

- Histoire de l'Amérique du Nord : états-unis et Canada : une anthologie du XVIIe au XXe siècle / Catherine Collomp... [et al.]. — Paris : Bréal, 2001. 432 s. ; 21 cm. ISBN 2842918495 (A.VI/6842).*
- Histoire de l'humanité. — Paris : UNESCO, 2001. ... c. ; 19 cm. ISBN 9232028115 (A.VI/7551).*
- Histoire de la Méditerranée / sous la direction de Jean Carpentier, François Lebrun. — Paris : Éditions du Seuil, 2001, c1998. 619 s. ; 18 cm. — (Points. Histoire ; H300) ISBN 2020519135 (A.VI/6851).*
- L'histoire en marge de l'histoire à la Renaissance. — Paris : Éditions Rue d'Ulm, 2002. 220 s. ; 24 cm. — (Cahiers V. L. Saulnier, ISSN 0760-4513 ; 19) ISBN 2728802807 (A.VI/7554).*
- History of ophthalmology : ophthalmic techniques described by Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1468 AD) / Halit Oğuz... [et al.]. — [y.y.] : [yayl.y.], 2004. 192-195 ss. : res. ; 30 cm. (B.I/3116).*
- History of the Turkic peoples in the pre-islamic period = Histoire des peuples Turcs à l'époque pré-islamique / ed. by = éd. par Hans Robert Roemer ; with the assistance of = avec l'assistance de Wolfgang-Ekkehard Scharlipp. — Berlin : Klaus Schwarz Verlag, 2000. xiv, 455 s. ; 26 cm. — (Philologiae et Historiae Turcicae Fundamenta ; 1. Philologiae Turcicae Fundamenta ; 3) ISBN 3879972834 (B.I/3104).*
- HOF, ULRICH IM: *Avrupa'da aydınlanma / Ulrich Im Hof ; çev. Şebnem Sunar ; yay. yönetmeni Abdullah Yılmaz ; yay. haz. Gökçe Çiçek Çetin. — 1. bs. — İstanbul : Literatür, 2004. viii, 261 s. ; 23 cm. — (Literatür yayınları Avrupa'ya Kurmak dizisi ; 4) ISBN 9750402383 (A.VI/7362).*
- HOFMANN, TESSA: *Talat Paşa davası : 2 ve 3 Haziran 1921 : bilinmeyen belgeler yorumlar / Tessa Hofmann ; çev. ve yay. haz. Doğan Akhanlı. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2003. ... c. ; 20 cm. ISBN 9753442998 (A.VI/6553).*
- HORNUNG, ERIK: *Ana hatlarıyla Mısır tarihi / Erik Hornung ; çev. Zehra Aksu Yılmaz. — 1. bs. — İstanbul : Kabcacı, 2004. 203 s. ; 20 cm. — (Kabcacı Yayınevi ; 216. Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji dizisi ; 22) ISBN 9758240889 (A.VI/7209).*
- HOURLANI, ALBERT: *Avrupa ve Orta Doğu / Albert Hourani ; Türkçesi Ahmet Aydoğan, Fahrettin Altun ; yay. haz. Fahrettin Altun. — İstanbul :*

- Yöneliş, 2001. 296 s. ; 21 cm. — (Şarkiyatçılık ; 4) ISBN 9756910224 (A.VI/7167).
- HOURS, BERNARD: *Louis XV et sa cour : le roi, l'étiquette et le courtisan : essai historique* / Bernard Hours. — 1. éd. — Paris : Presses Universitaires de France, 2002. 302 s. ; 22 cm. ISBN 2130519873 (A.VI/6791).
- HUBRECHT, JOËL: *Kosovo 1981-1989-1999-2001 établir les faits* / Joël Hubrecht. — Paris : Editions Esprit, 2001. 175 s. ; 21 cm. ISBN 2909210278 (A.VI/6859).
- HULKİENDER, MURAT: *Bir Galata bankerinin portresi : George Zarifi (1806-1884)* / Murat Hulkiender. — 1. bsk. — İstanbul : Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2003. ix, 148 s. ; 24 cm. ISBN 9759369249 (A.VI/7562).
- HUMPHREY, JOHN W.: *Greek and Roman technology : a sourcebook : annotated translations of Greek and Latin texts and documents* / John W. Humphrey, John P. Oleson, Andrew N. Sherwood. — London : Routledge, 1998. xxiv, 623 s. ; 24 cm. ISBN 0415061369 (A.VI/7273).
- Hürriyet Partisi : kuruluş beyannamesi : partiye giriş ve kayıt usulü hakkında zahname : işbirliği mevzuunda vatandaşlara eblîği.* — Ankara : Hürriyet Partisi, 1956. 8, [4], 7 s. ; 21 cm. (A.VI/7261).
- Hürriyet ve İtilaf Fırkası programı ve nizamnamesi 20 Mayıs 1328 (1912).* — İstanbul : Şems Matbaası, 1912. 22 s. ; 21 cm. (A.VI/7002).
- HÜSEYİN B. AHMET EL-ERZURUMÎ: *Hulasa : okçuluk ve atçılık = Kitâb fi-ilmî'n-Nüştâb - kitâb fi-riyâzâtü'l-hayl kitâb fi'-ilmi'l-musâbaka* / Hüseyin b. Ahmet el-Erzurumî ; haz. H. İbrahim Delice. — İstanbul : Kitabevi, 2003. 275, [1] s. ; 23 cm. — (Kitabevi ; 213) ISBN 9757321699 (A.VI/7053).
- The Ilipinar excavations II* / ed. by J. J. Roodenberg, L. C. Thissen. — Leiden : Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2001. 354 s. ; 27 cm. — (Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul ; 93) ISBN 9062580947 (B.I/3078).
- Insularités Ottomanes* / sous la direction de Nicolas Vatin, Gilles Veinstein. — Paris : Maisonneuve & Larose, 2004. 310 s. ; 24 cm. ISBN 2706817933 (A.VI/7178).
- INTERNATIONAL CONGRESS OF HISTORICAL SCIENCES = CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES (19 : 2000 : OSLO): *19th international congress of historical sciences : proceedings : reports,*

abstracts and round table introductions : University of Oslo : 6-13 August, 2000 = XIXe congrès international des sciences historiques : actes : rapports, résumés et présentations des tables rondes : Université d'Oslo : 6-13 Août, 2000 / ed. = rédacteurs Anders JHlstad, Marianne Lunde. — Oslo : University of Oslo, 2000. xviii, 464 s. ; 25 cm. ISBN 8299561418 (A.VI/7189).

Israel's story in maps. — [y.y.] : Ministry of Foreign Affairs, [200?]. 1 CD-ROM. (CD/45).

İŞİK, CENGİZ: *Nekroloji : Prof. Dr. Baki Ögün (1922-2001) / Cengiz Işık. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 193-206 ss. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrıbasım. (A.VI/6775).*

İŞİK, İHSAN: *Türkiye yazarlar ansiklopedisi : edebiyat (şiir, öykü, roman, deneme, eleştiri, araştırma, inceleme, oyun), düşünce, felsefe, tarih, sosyoloji, ekonomi, politika, din, dil, folklor, sanat tarihi vb. alanlarında eser veren 5786 şair ve yazarın hayat ve eserleri / İhsan Işık. — gnlş. 3. bsk. — Ankara : Elvan, 2004. 3 c. ; 24 cm. — (Elvan yayınları ; 1) ISBN 9759331047 (tk.) (A.VI/7015).*

İBN SİNA: *Mûsiki / İbn Sîna ; çev. Ahmet Hakkı Turabi. — İstanbul : Litera Yayıncılık, 2004. x, 147 s. ; 24 cm. — (Litera ; 07. İslam Felsefesi Metinleri ; 03) ISBN 9756329068 (A.VI/7041).*

İBRAHİMHAKKIOĞLU, UĞUR: *Bir İstanbul şövalyesi : Çelik Gülersoy / Uğur İbrahimhakkıoğlu. — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, [200?]. 33 s. ; 23 cm. ISBN 975751229X (A.VI/6565).*

İdareci anıları. — [y.y.] : Türk İdareciler Derneği, [200?]. xxv, 417 s. ; 20 cm. (A.VI/7020).

İHSANOĞLU, EKMELEDDİN: *Osmanlı medrese tarihçiliğinin ilk safhası (1916-1965) : keşif ve tasarlama dönemi / Ekmeleddin İhsanoğlu. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 541-582 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrıbasım. (A.VI/7146).*

2002 nen Souru sutairu kenkyu to tenji no hyoka / ed. Toshio Asakura, Fumiki Hayashi, Hyangle Kim. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2003. 397 s. ; 26 cm. — (Kokuritsu Minzoku Gaku Hakubutsukan Chousa Houkoku, ISSN 1340-6787 ; 44) ISBN 4901906178 (B.I/3178).

- İlahiyat Fakültesi dergileri makale ve yazarlar fihristi (1952-2002)* / haz. Alim Yıldız, Tahsin Koçyiğit. — Ankara : Ankara Okulu, 2002. 320 s. ; 21 cm. — (Ankara Okulu yayınları ; 57) ISBN 9758190571 (A.VI/6758).
- İLHAN, CENGİZ: *Hukukun doksan dokuz ilkesi : eski hukukun "mecelle"nin, doksan dokuz genel kuralının (2-100. maddeler) çevirisi, yorumu, günümüz hukuku ile karşılaştırılması* / Cengiz İlhan ; yay. haz. Nihal Boztek. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. xxvi, 86 s. ; 24 cm. ISBN 9758813056 (A.VI/6673).
- İLHAN, M. MEHDİ: *Varna at the end of the sixteenth century : Umar-holdings and population* / M. Mehdi İlhan. — İstanbul : Isis, 2003. 51-74 ss. ; 24 cm. Romano-Turcica I (2003)'den ayırmasım. (A.VI/7171).
- İlk Meclis anketi : birinci dönem TBMM üyelerinin gelecekte bekledikleri* / yay. haz. Cihangir Gündoğdu. — Ankara : TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2004. viii, 382 s. : res. ; 34 cm. — (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu yayınları ; 100) ISBN 9757479950 (B.I/3144).
- İlk Türk komitacısı Fuat Balkan'ın hatıraları* / yay. haz. Metin Martı. — 1. bsk. — İstanbul : Arma, 1998. 204 s. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 26. Tarih-Anı ; 10) (A.VI/6650).
- İNBAŞI, MEHMET: *Ukrayna'da Osmanlılar : Kamanıçe Seferi ve organizasyonu (1672)* / Mehmet İnbaşı. — İstanbul : Yeditepe, 2004. 368 s. : res. ; 21 cm. — (Yeditepe yayınevi ; 10. İnceleme Araştırma dizisi ; 06) ISBN 9756480106 (A.VI/7065).
- İNCE, KASIM: *Gümüşhane'de pek bilinmeyen iki mezar anıtı* / Kasım İnce. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 827-845, [8] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayırmasım. (A.VI/6768).
- İnsanca bir düzen kurmak için halktan yetki istiyoruz : CHP'nin düzen değişikliği programı.* — Ankara : [Cumhuriyet Halk Partisi], 1969. iii, 133 s. ; 23 cm. (A.VI/7377).
- L'invention de la démocratie 1789-1914* / volume dirigé par Serge Berstein, Michel Winock ; par Serge Berstein... [et al.]. — Paris : Éditions du Seuil, 2002. 514 s. ; 24 cm. — (Ce Livre est publié dans la Collection L'Univers Historique) ISBN 2020332507 (A.VI/6789).

- İslâm ansiklopedisi : Türkiye Diyanet Vakfı / başkan İlyas Üzüm ; danışma kurulu Mustafa Çağrıncı... [ve başk.]. — Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1988- . ... c. ; 29 cm. ISBN 9753894023 (tk.) (B.I/1070-27).*
- İSMAİL KEMAL BEY: *Armenia and the Armenians / İsmail Kemal Bey. — [y.y.] : [yayl.y.], 1917. 494-509 ss. (F/431).*
- İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler : 1469-1998 / haz. Şevket Pamuk. — Ankara : Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000. xxii, 209 s. ; 29 cm. — (Yayın numarası ; 2397) ISBN 9751925959 (B.I/3095).*
- İstoričeskie issledovaniya v Rossii : tendentsii poslednih let / pod redaksiey G. A. Bordyugova. — Moskva : Airo-XX, 1996. 463 s. ; 23 cm. ISBN 588735030X (A.VI/6729).*
- İstoriya Danii XX vek.. — Moskva : Nauka, 1998. 379 s. ; 24 cm. ISBN 5020100587 (A.VI/6594).*
- İstoriya Rossii narod i vlast : iz lektsiy pročitannih v Rossiyskih universitat. — Sankt-Peterburg : İzdatelstvo Lan, 1997. 446 s. ; 20 cm. ISBN 5866170450 (A.VI/6585).*
- İşçi Partisi : tüzük ve program. — Ankara : İşçi Partisi, 2002. 102 s. ; 16 cm. — (İşçi Partisi yayınları ; 40) (A.VI/7089).*
- İŞYAR, ÖMER GÖKSEL: *Bölgesel ve güvenlik çıkarları bağlamında Sovyet-Rus dış politikaları ve Karabağ sorunu / Ömer Göksel İşyar. — 1. bsk. — İstanbul : Alfa, 2004. xix, 697 s. ; 21 cm. ISBN 9758770292 (A.VI/7205).*
- İVANOV, V. H.: *Etnokulturnie vzaimosvyazi i vzaimovlianiya u narodov severo-vostoka Sibiri : po materialam traditsionnogo dekorativno-prikladnogo iskusstva / V. H. İvanov. — Novosibirsk : Nauka, 2001. 158 s. ; 22 cm. ISBN 5020286826 (A.VI/6591).*
- JACQ, CHRISTIAN: *Voyage dans l'Égypte des pharaons / Christian Jacq. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 259 s. ; 23 cm. ISBN 2702880088 (A.VI/7532).*
- JACQUEMIN, ANNE: *La Grèce classique : 510-336 av. J.-C. / Anne Jacquemin. — Paris : Ellipses, 2002. 160 s. ; 24 cm. — (L'Antiquité. Une Histoire. Collection Dirigée par Yves Roman) ISBN 2729808485 (A.VI/7553).*
- JA'FARIAN, RASUL: *History of the caliphs : from the death of the messenger (s) to the decline of the Umayyad Dynasty 11-132 AH / Rasul Ja'farian ;*

- translated by Ali Ebrahimi. — Qum : Ansariyan, 2003. ... c. ; 25 cm. — (Political History of Islam ; 2) ISBN 9644384571 (A.VI/7430).
- JAKOB-ROST, LIANE: *Neuassyrische rechtsurkunden II* / Liane Jakob-Rost, Karen Radner, Veysel Donbaz ; im auftrag der Deutschen Orient-Gesellschaft, Vorderasiatischen Museums der Staatlichen Museen zu Berlin Preussischer Kulturbesitz ; hrsg. von Helmut Freydank. — Berlin : Deutsche Orient-Gesellschaft e. V. Berlin, 2000. ... c. : tafeln ; 35 cm. — (Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Assur. E Inschriften. 8. Keilschrifttexte aus Neuassyrischer Zeit) ISBN 3930843587 (B.I/3145).
- JAMES-RAOUL, DANIELE: *Dans l'eau sous l'eau : le monde aquatique au Moyen Âge* / Danièle James-Raoul, Claude Thomasset. — Paris : Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2002. 432 s. ; 24 cm. — (Cultures et Civilisations Médiévales, ISSN 0760-7113 ; 25) ISBN 284050216X (A.VI/7542).
- JDEY, AHMED: *Ahmed Ibn Abi Dhiaf : son oeuvre & sa pensée : essai d'histoire culturelle* / Ahmed Jdey. — Zaghouan : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information, 1996. 542, 10 s. ; 24 cm. ISBN 9973719611 (A.VI/7324).
- JEANNIER-GROPPPO, ARMELLE: *Une introduction à l'histoire de la Russie du IXe à la fin du XIXe siècle : cours d'histoire en Russe avec exercices et corrigés* / Armelle Jeannier-Gropppo. — Paris : Ophrys, 2002. 160 s. ; 24 cm. ISBN 2708010328 (A.VI/6879).
- JEANNIN, PIERRE: *Marchands d'Europe : pratiques et savoirs à l'époque moderne* / Pierre Jeannin ; textes réunis par Jacques Bottin, Marie-Louise Pelus-Kaplan. — Paris : Éditions Rue D'ulm, 2002. x, 468 s. ; 24 cm. ISBN 2728802866 (A.VI/6883).
- JEFFRIES, IAN: *The Caucasus and Central Asian Republics at the turn of the twenty-first century : a guide to the economies in transition* / Ian Jeffries. — 1. published. — London : Routledge, 2003. xii, 388 s. ; 24 cm. — (Routledge Studies of Societies in Transition ; 25) (374-388 ISBN 0415325927 (A.VI/7186).
- JERPHAGNON, LUCIEN: *Histoire de la Rome antique : les armes et les mots* / Lucien Jerphagnon. — 4. éd., revue et augmentée. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 620 s. ; 22 cm. ISBN 2702878989 (A.VI/6823).

- Die jesuiten in Wien : zur kunst- und kulturgeschichte der österreichischen ordensprovinz der "gesellschaft jesu" im 17. und 18. jahrhundert* / hrsg. Herbert Karner, Werner Telesko. — Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003. 279 s. : res. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Veröffentlichungen der Kommission für Kunstgeschichte ; 5) ISBN 3700132034 (B.I/3174).
- The Jewish communities of Southeastern Europe : from the fifteenth century to the end of world war II* / ed. by I. K. Hassiotis. — Thessaloniki : Institute for Balkan Studies, 1997. xi, 680 s. : res. ; 24 cm. — (Institute for Balkan Studies ; 259) ISBN 9607387031 (A.VI/819).
- Jews, Turks, Ottomans : a shared history, fifteenth through the twentieth century* / ed. by Avigdor Levy. — 1. ed. — New York : Syracuse University Press, 2002. xxx, 395 s. ; 23 cm. ISBN 0815629419 (A.VI/7413).
- JONES, DILWYN: *Boats* / Dilwyn Jones. — London : British Museum Press, 1995. 96 s. : res. ; 24 cm. — (Egyptian Bookshelf) ISBN 0714109754 (A.VI/7448).
- Les Judéo-Espagnols : les chemins d'une communauté = Los Djudeo-Espanyoles : los kaminos de una komunidad* / texte de = texto de Richard Ayoun ; traduction du Français en Judéo-Espagnol = trezladado del Franses al Djudeo-Espanyol Haïm-Vidal Sephiha. — [y.y.] : Jewish Museum of Thessaloniki = Museo Djudio de Salonik, 2003. 81 s. : res. (kimi rnk.) ; 23 cm. (A.VI/7075).
- JULIEN, CHARLES-ANDRÉ: *Histoire de l'Afrique du nord : des origines à 1830* / Charles-André Julien. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 1994. 867 s. ; 22 cm. ISBN 2702866840 (A.VI/6855).
- KABUZAN, V. M.: *Emigratsiya i reemigratsiya v Rossii v XVIII naçale XX veka* / V. M. Kabuzan. — Moskva : Nauka, 1998. 268, [4] s. ; 22 cm. ISBN 5020085030 (A.VI/6728).
- KAHRAMAN, AHMET: *Kürt isyanları : tedip ve tenkil* / Ahmet Kahraman. — 1. bs. — İstanbul : Doğa Basın Yayın, 2003. 364 s. ; 20 cm. — (Evrensel Basım Yayın ; 237. Kürt Tarihi ve Kültürü dizisi ; 4) ISBN 9756525487 (A.VI/7280).
- KAHYA, ESİN: *Hint biliminin günümüz bilimine katkılarının kısa bir değerlendirmesi* / Esin Kahya, İnci Macun. — Ankara : Türk Tarih Kurumu,

2001. 63-73, [5] ss. : rnk. res. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7127).
- KÂHYA, ESİN: *One of the samples of the influences of avicenna on the Ottoman medici ne, Shams Al-Din Itaqi / Esin Kâhya*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 63-68 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Nisan 2000, sayı 239'dan ayrışım. (A.VI/7129).
- KAISER, HILMAR: *At the crossroads of Der Zor : death, survival and humanitarian resistance in Aleppo, 1915-1917 / Hilmar Kaiser ; in collaboration with Luther Eskijian, Nancy Eskijian*. — Princeton : Gomidas Institute, 2002. xiv, 120 s. ; 23 cm. — (History/Near East) ISBN 1903656125 (A.VI/7245).
- KAISER, HILMAR: *Imperialism, racism and development theories : the construction of a dominant paradigm on Ottoman Armenians / Hilmar Kaiser*. — Princeton : Gomidas Institute, 1997. x, 59 s. ; 22 cm. — (History/Middle East) ISBN 1884630022 (A.VI/7264).
- Kaiyo shigen no riyo to kanri ni kansuru jinruigakuteki kenkyu / ed. Nobuhiro Kishigami*. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2003. 453 s. ; 26 cm. — (Kokuritsu Minzoku Gaku Hakubutsukan Chousa Houkoku, ISSN 1340-6787 ; 46) ISBN 4901906194 (B.I/3181).
- KAMALOV, İLYAS: *Moğollar'ın Kafkasya politikası / İlyas Kamalov*. — 1. bs. — İstanbul : Kaknüs, 2003. 152 s. ; 21 cm. — (Kaknüs yayınları ; 186. Tarih serisi ; 12) ISBN 9756698810 (A.VI/7223).
- KAMGUIAN, AZAM: *Islam & women's rights / Azam Kamguian*. — 1. ed. — [y.y.] : Nasim, 2002. 105 s. ; 21 cm. ISBN 9197390852 (A.VI/6986).
- KAMM, ANTONY: *The Romans : an introduction / Antony Kamm*. — London : Routledge, 2003. xii, 224 s. ; 22 cm. ISBN 041512039X (A.VI/7274).
- KANTOR, A. M.: *Duhovny mir Russkogo gorozhanina. Vtoraya polovina XVII veka oçerki / A. M. Kantor*. — Moskva : [yayl.y.], 1999. 120 s. ; 20 cm. ISBN 5728102239 (A.VI/6572).
- KAPANI, MÜNCCI: *Les pouvoirs extraordinaires de l'exécutif en temps de guerre et de crise nationale / Müncci Kapani*. — Genève : [yayl.y.], 1949. 267 s. ; 21 cm. (A.VI/6985).

- Kapıkule : Türkiye'nin batıya açılan bir penceresi / yay. koordinatörü Tarık Aslan. — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, [200?]. 58 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9757641383 (A.VI/6564).*
- KARA ÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ: *Ravzatü'l-ibrâr zeyli : tahlil ve metin : 1732 / Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi ; [haz.] Nevzat Kaya. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2003. lxxix, 368 s. ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; III. Dizi-Sa. 23) ISBN 9751616727 (A.VI/6966).*
- KARA, KERİM: *Karabaş Veli : hayatı, fikirleri, risaleleri / Kerim Kara. — 1. bsk. — İstanbul : İnsan, 2003. 781 s. ; 21 cm. — (İnsan yayınları ; 383. Düşünürler dizisi ; 9) ISBN 9755743758 (A.VI/6635).*
- KARA-MURZA, A. A.: *Reformator : Russkie o Petre I : opıt analitiçeskoy antologii / A. A. Kara-Murza, L. V. Poliakov. — [y.y.] : İzdatelskaya Firma Fora, 1994. 320 s. ; 16 cm. ISBN 5871790275 (A.VI/6574).*
- KARACA, EMİN: *Kaybolan Babıalı'nın ardından... : anılar, anekdotlar, portreler / Emin Karaca ; ed. Ahmet Dağdelen. — 1. bsk. — İstanbul : Kekeme, 2004, c2003. 248 s. : res. ; 20 cm. — (Kekeme yayınları ; 3. Araştırma-İnceleme) ISBN 9756341017 (A.VI/7169).*
- Karaite judaism : a guide to its history and literary sources / ed. by Meira Polliack. — Leiden : Brill, 2003. xxxi, 981 s. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 1. The Near and Middle East = Handbuch der Orientalistik, ISSN 0169-9423 ; 73) ISBN 9004122516 (A.VI/6611).*
- KARAKOÇ, ERCAN: *Atatürk'ün dış Türkler politikası / Ercan Karakoç ; genel yay. yönetmeni Adem Sarıgöl ; yay. sorumlusu Gülden Sarıgöl. — 2. bsk. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004. 256 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 46. Araştırma-İnceleme dizisi ; 23) ISBN 9756618426 (A.VI/7492).*
- KARAMAN, SAMİ SABİT: *Trabzon ve Kars hatıraları : İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa / Sami Sabit Karaman. — 2. bsk. — İstanbul : Arma, 2002. 148 s. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 40. Tarih/Anı ; 20) ISBN 9757336289 (A.VI/6649).*
- KARAMUK, GÜMEÇ: *Doç Dr. Mürüvvet Kurhan : Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nün vakitsiz kayan yıldızı / Gümeç Karamuk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 419-422 ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayırabasıım. (A.VI/7117).*

- KARATEKE, HAKAN T.: *Padişahım çok yaşa! : Osmanlı Devletinin son yüz yılında merasimler* / Hakan T. Karateke ; yay. haz. Ayşen Anadol ; yay. yönetmeni Çağatay Anadol. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2004. 320 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 51. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 20) ISBN 9758704613 (A.VI/7045).
- KARATEPE, ŞÜKRÜ: *Tek parti dönemi* / Şükrü Karatepe. — İstanbul : Ağaç, 1993. 126 s. ; 19 cm. — (Alternatif Üniversite) ISBN 9753460643 (A.VI/6936).
- KARATZOGLOU, JOHN: *The imperial Ottoman Bank in Salonica : the first 25 years (1864-1890)* / John Karatzoglou ; ed. Kathryn Kranzler. — 1. ed. — İstanbul : Ottoman Bank Archives & Research Centre, 2003. 52 s. ; 24 cm. ISBN 9759369257 (A.VI/7560).
- KARLIĞA, BEKİR: *İslam düşüncesi'nin batı düşüncesi'ne etkileri* / Bekir Karlığa. — İstanbul : Litera Yayıncılık, 2004. 543 s. ; 24 cm. — (Litera ; 2. Düşünce, İslam Düşüncesi ; 1) ISBN 9756329051 (A.VI/7042).
- KARPAT, KEMAL H.: *Balkanlar'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk* / Kemal H. Karpat ; çev. Recep Boztemur ; yay. haz. Mehmet Ali Kılıçbay. — 1. bsk. — Ankara : İmge Kitabevi, 2004. 411 s. ; 20 cm. ISBN 9755333495 (A.VI/7225).
- KARPAT, KEMAL H.: *İslâm'ın siyasallaşması : Osmanlı Devleti'nin son döneminde kimlik, devlet, inanç ve cemaatin yeniden yapılandırılması* / Kemal H. Karpat ; İngilizce'den çev. Şiar Yalçın ; yay. haz. Mehmet Ö. Alkan, Fahri Aral. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004. xxix, 879 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 58. Tarih ; 7) ISBN 9756857587 (A.VI/7284).
- KARPAT, KEMAL H.: *Studies on Turkish politics and society : selected articles and essays* / Kemal H. Karpat. — Leiden : Brill, 2004. ix, 747 s. ; 25 cm. — (Social, Economic and Political Studies of the Middle East and Asia, ISSN 1385-3376 ; 94) ISBN 9004133224 (A.VI/6682).
- KAŞGARLI, MAHMUT: *Uygur Türkleri kültürü ve Türk dünyası* / Mahmut Kaşgarlı. — İstanbul : Çağrı, 2004. 348, [4] s. ; 21 cm. — (Çağrı yayınları ; 80. İnceleme-Araştırma ; 4) ISBN 9754540907 (A.VI/7355).
- KATANOV, N. F.: *Türk kabileleri arasında* / N. F. Katanov ; Rusçadan çev. Attila Bağcı. — 1. bsk. — Konya : Kömen, 2004. 156 s. ; 20 cm. —

- (Kömen yayınları ; 12. Türk Dünyası Folklor dizisi ; 1) ISBN 9756527102 (A.VI/7493).
- KAVAS, AHMET: *L'enseignement islamique en Afrique francophone : les medersas de la Republique du Mali* / Ahmet Kavas. — İstanbul : IRCICA, 2003. 424 s. ; 24 cm. — (Sources et Etudes sur l'Islam en Afrique serie ; 2) ISBN 9290631252 (A.VI/7564).
- KAYA, AYHAN: *Sicher in kreuzberg : constructing diasporas Turkish hip-hop youth in Berlin* / Ayhan Kaya. — New Brunswick : Transaction, 2001. 236 s. ; 22 cm. ISBN 3933127718 (A.VI/6926).
- KAYRA, CAHİT: *Sevr dosyası* / Cahit Kayra. — 2. bsk. — İstanbul : Büke, 2004. 218 s. ; 20 cm. ISBN 9758454528 (A.VI/7212).
- KAZDAĞLI, CELAL: *Demirel'in liderlik sırları* / Celal Kazdağlı ; yay. yönetmeni İbrahim Şener. — 1. bs. — İstanbul : Beyaz, 1999. xii, 210, [13] s. : res. ; 20 cm. — (Beyaz yayınları ; 85) ISBN 9758261940 (A.VI/6935).
- KAZDAL, İSMAİL: *Serencâm-anılar : zamanıma şahitliğim* / İsmail Kazdal. — 1. bs. — İstanbul : Pınar, 2004. 432 s. ; 23 cm. — (Pınar yayınları ; 184. Tarih, Haturat, Biyografi ; 14) ISBN 9753521960 (A.VI/7217).
- KAZICI, ZİYA: *Osmanlı Devleti'nde toplum yapısı* / Ziya Kazıcı ; yay. yönetmeni M. Necati Bayrak ; ed. Rahime Demir. — 1. bsk. — İstanbul : Bilge, 2003. 227 s. ; 21 cm. — (Bige yayınları ; 68. Tarih Kültür dizisi ; 3. Osmanlı tarihi ; 1) ISBN 9758364707 (A.VI/6640).
- KAZICI, ZİYA: *Osmanlı vakıf medeniyeti* / Ziya Kazıcı ; yay. yönetmeni M. Necati Bayrak ; ed. Rahime Demir. — 1. bsk. — İstanbul : Bilge, 2003. 267 s. ; 21 cm. — (Bilge yayınları ; 69. Tarih Kültür dizisi ; 4. Osmanlı tarihi ; 2) ISBN 9758364693 (A.VI/6643).
- Kazırgı kezendeği Kazakistan-Türkiya katınastarı : 1991-2001 jıldar. Bibliografialık körsetkiş.* — Almatı : Kazakistan Respublikası Bılım Jene Fılm Mınıstrılıgı Ortalık Fılmı Kitaphana, 2001. 156 s. ; 20 cm. ISBN 9965473145 (A.VI/6735).
- KENANOĞLU, MACİT: *Osmanlı millet sistemi : mit ve gerçek* / Macit Kenanoğlu. — 1. bs. — İstanbul : Klasik, 2004. xvi, 422 s. ; 24 cm. — (Klasik ; 10. kitap) ISBN 9758740121 (A.VI/7062).

- Kendi anlatılarıyla duayen gazeteciler* / ed. Süleyman Coşkun. — Ankara : Ankara Üniversitesi İletişim Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2003. 320 s. ; 24 cm. ISBN 9754826218 (A.VI/7204).
- Keos : results of excavations conducted by the University of Cincinnati under the Auspices of the American School of Classical Studies at Athens.* — Princeton : American School of Classical Studies, 1977-1986. ... c. : res. ; 31 cm. ISBN 0876617011 (B.I/2684).
- KERSAUDY, FRANÇOIS: *Churchill contre Hitler : Norvège 1940 la victoire fatale* / François Kersaudy. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 367 s. ; 23 cm. ISBN 2702879047 (A.VI/6796).
- KERSAUDY, FRANÇOIS: *De Gaulle et Churchill : la mésentente cordiale* / François Kersaudy. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2001. 496 s. ; 25 cm. ISBN 2702869041 (A.VI/6867).
- KERSAUDY, FRANÇOIS: *Winston Churchill : le pouvoir de l'imagination* / François Kersaudy. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 612 s. ; 22 cm. (A.VI/6876).
- Keşşaf ihsai zemeni li sicillati'l-mahakimi'ş-şeriyye ve'l-evkafi'l-islamiyye fi biladi'ş-Şam* / i' dad Muhammed Adnan el-Bahit... [et al.]. — Amman : El-Camia el-Ürdüniyye, 1984. 292 s. ; 24 cm. (A.VI/6955).
- KHALAILY, HAMOUDI: *The neolithic site of Abu Ghosh : the 1995 excavations* / Hamoudi Khalaily, Ofer Marder. — Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2003. vi, 146 s. : res. ; 27 cm. — (IAA Reports ; 19) ISBN 9654061546 (B.I/3133).
- KHATIB, HISHAM: *Palestine and Egypt under the Ottomans : paintings, books, photographs, maps and manuscripts* / Hisham Khatib. — London : Tauris Parke Books, 2003. 272 s. : rnk. res. ; 34 cm. ISBN 1860648886 (B.I/3108).
- KHOURY, DINA RIZK: *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve taşra toplumu : Musul, 1540-1834* / Dina Rizk Houry ; çev. Ülkün Tansel ; yay. haz. Mehmet Beşikçi. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003, c1999. xi, 283 s. ; 21 cm. — (Tarih Vakfı Yurt yayınları ; 137) ISBN 9753331738 (A.VI/6670).
- Kıbrıs anayasası ve Kıbrıs'la ilgili antlaşmalar.* — İstanbul : Harp Akademileri Komutanlığı, 1969. iii, 60 s. ; 13 cm. (A.VI/7243).

- Kıbrıs : bildiriler, demeçler ve basın konferansları.* — Ankara : [yayl.y.], 1974. 93 s. ; 24 cm. (A.VI/6947).
- KIDWAİ, MÜŞİR HÜSEYİN: *Osmanlı'nın son dostları : Hint alt kıtasında Türk imajı / Müşir Hüseyin Kıdwai* ; haz. Ahmet Zeki İzgöer. — İstanbul : Nehir, 2004. xxxii, 391 s. ; 21 cm. — (Nehir yayınları ; 214. Haturalarla Yakın Tarih dizisi ; 26) ISBN 9756711485 (A.VI/7278).
- Kırgızdardın cana Kırgızstandın tarihıy bulaktarı.* — Bişkek : KTMÜ, 2002. 370 s. ; 24 cm. — (Kırgız-Türk Manas Üniversitesinin Çıkmaları ; 31. Türk Tsivilizatsiyasın İzildöö Cana Cuzögö Aşırıuu Borborunun Basılmaları ; 1. Türk El Tarihı Boyunça Bulaktar seriyası ; 1) ISBN 9967213393 (A.VI/6737).
- KIRZIOĞLU, MEHMET FAHRETTİN: *Rize ve dolaylarında bilinmeyen tarih gerçekleri / Mehmet Fahrettin Kırzioğlu.* — [Rize] : Rize Hoytur Derneği, 1992. [8] s. ; 24 cm. — (Rize Hoytur Derneği yayını ; 2) (A.V/7481).
- KİLİ, SUNA: *Atatürk devrimi : bir çağdaşlaşma modeli / Suna Kili.* — 2. bsk. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 1981. xiv, 333 s. ; 20 cm. — (Türkiye İş Bankası Kültür yayınları. Genel yayın no ; 221. Atatürk'ün Doğumununun 100. Yılı dizisi no ; 1) (A.VI/6903).
- KIRAKOSSIAN, ARMAN J.: *British diplomacy and the Armenian question, from the 1830s to 1914 / Arman J. Kirakossian.* — Princeton : Gomidas Institute, 2003. xiii, 365 s. ; 23 cm. ISBN 1884630073 (A.VI/7266).
- KLARSFELD, SERGE: *Le mémorial des enfants juifs déportés de France / Serge Klarsfeld.* — Paris : Les Fils et Filles des Déportés Juifs de France ; The Beate Klarsfeld Foundation, 1995. 1736 s. ; 25 cm. (A.VI/6808).
- Kleinere Griechische sammlungen : supplementum 3, 1 : neufunde aus Griechenland und der Westlichen Türkei / bearbeitet von Ingo Pini.* — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2004. 2 c. : res. ; 26 cm. — (Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel ; bd. V. Supplementum ; 3,1-3,2) ISBN 3805333544 (B.I/3085).
- Klithi : palaeolithic settlement and quaternary landscapes in northwest Greece / ed. by Geoff Bailey.* — Cambridge : McDonald Institute for Archaeological Research, 1997. 2 c. : res. ; 29 cm. — (McDonald Institute Monographs, ISSN 1363-1349) ISBN 0951942026 (B.I/3042).

- KNAPP, GRACE H.: *The tragedy of Bitlis* / Grace H. Knapp ; being mainly the narratives of Grisell M. McLaren, Myrtle O. Shane. — London : Sterndale Classics, 2002. 109 s. ; 23 cm. — (History/Near East/WWI) ISBN 1903656141 (A.VI/7251).
- KOCA, FERHAT: *Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine ait hilâfet tartışmalarıyla ilgili yayınlar* / Ferhat Koca. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 457-493 ss. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayırbasım. (A.VI/7573).
- KOCA, FERHAT: *Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi'nin hayatı ve fetvâları* / Ferhat Koca. — İstanbul : Rağbet, 2002. 280, [20] s. ; 21 cm. — (Rağbet yayınları ; 77. İnceleme-Araştırma ; 22) ISBN 9756835737 (A.VI/7051).
- KOCABAŞ, SÜLEYMAN: *İngiliz tuzağı* : Osmanlı'nın yaşatılması ve yıkılışında İngiltere'nin rolü : 1783-1923 / Süleyman Kocabaş. — 1. bsk. — Kayseri : Vatan, 2003. 300 s. ; 20 cm. — (Vatan yayınları ; 31. Türkiye Üzerine Emeller serisi ; 10) ISBN 9757526304 (A.VI/6634).
- KOCABAŞ, SÜLEYMAN: *Türkiye Cumhuriyeti tarihi I : Mütareke dönemi ve Milli Mücadele : 1918-1923* / Süleyman Kocabaş. — 1. bsk. — İstanbul : Vatan, 2003. 402 s. ; 20 cm. — (Vatan yayınları ; 32. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihi ; 1) ISBN 9757526290 (A.VI/6639).
- Kocatepe albümü* / haz. Sami Sarıbay ; fotoğraflar Seyhun Tunaşar. — Ankara : Köy İşleri Bakanlığı Yol-Su-Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü YSE 7. Bölge Müdürlüğü, 1972. 38 s. : res. ; 17 cm. (A.VI/6906).
- KOCH, HEIDEMARIE: *Persepolis : glänzende Hauptstadt des Perserreichs* / Heidemarie Koch. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2001. 106 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Sonderbände der Antiken Welt. Zaberns Bildbände zur Archäologie) ISBN 3805328133 (B.I/3152).
- KOLCU, HASAN: *Ziya Paşa'nın zafername'sine reddiye ve tekziyye* / Hasan Kolcu. — 1. bs. — İstanbul : Can, 1998. 92 s. ; 19 cm. — (Can yayınları ; 90) ISBN 9757812854 (A.VI/6929).
- Komintern i vtoraya mirovaya voyna. çastı 1 : do 22 iyunya 1941 g.* — Moskva : Pamyatniki İstoriçeskoy Mıslı, 1994. 554 s. ; 20 cm. ISBN 5884510101 (A.VI/6596).
- KONAGAYA, YUKI: *Chinghai mongoru minzoku bunka ni okeru shiryoto sono kaishaku* / Yuki Konagaya. — Osaka : National Museum of Ethno-

logy, 2002. 222 s. ; 26 cm. — (Kokuritsu Minzoku Gaku Hakubutsukan Chousa Houkoku, ISSN 1340-6787 ; 30) ISBN 4901906003 (B.I/3177).

KONRAD, MICHAELA: *Der spätrömische limes in Syrien : archäologische untersuchungen an den grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium, Cholle und in Resafa* / Michaela Konrad ; mit beiträgen von H. R. Baldus, T. Ulbert. — Mainz : Philipp von Zabern, 2001. xiv, 158, 117 s. : res. ; 36 cm. + 10 beilage. — (Resafa ; 5) ISBN 3805326009 (C/660).

KONYALI, İBRAHİM HAKKI: *Mimar Koca Sinan : vakfiyeleri - hayır eserleri - hayatı - padişaha vekâleti - azadlık kâğıdı - alım, satım hüccetleri* / İbrahim Hakkı Konyalı ; yay. Nihat Topçubaşı. — İstanbul : [yayl.y.], 1948. 161 s. ; 23 cm. — (Örnek sayı ; 2) (A.II/2702).

KORKUTİ, MUZAFER: *Neolithikum und chalkolithikum in Albanien* / Muzafer Korkuti ; hrsg. Harald Hauptmann ; redaktion Waldtraut Schrickel. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 1995. 281, lxxxii, 121 s. : tafel, 4 beilage ; 30 cm. — (Heidelberger Akademie der Wissenschaften Internationale Interakademische Kommission für die Erforschung der Vorgeschichte des Balkans. Monographien ; 4) ISBN 3805317980 (B.I/3139).

Die kosten der mehrsprachigkeit : globalisierung und sprachliche vielfalt = The cost of multilingualism : globalisation and linguistic diversity / hrsg. von Rudolf de Cillia, Hans-Jürgen Krumm, Ruth Wodak. — Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003. 196 s. ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse) ISBN 3700131836 (B.I/3173).

KOSTYUŞKO, İ. İ.: *Agrarnaya reforma 1848 g. v. Avstrii* / İ. İ. Kostyuşko. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İstitut Slavyanovedeniya i Balkanistiki, 1993. 238 s. ; 20 cm. ISBN 5201007562 (A.VI/6584).

KOTELENETS, E. A.: *V. İ. Lenin : kak predmet istoričeskogo issledovaniya novejšaya istoriografiya* / E. A. Kotelenets. — Moskva : İzdatelstvo Rossiyskogo Universiteta Drujbi Narodov, 1999. 223 s. ; 21 cm. ISBN 5209009882 (A.VI/6583).

KÖROĞLU, KEMALETTİN: *Urartu Krallığı'nın kuzey yayılımı ve Qulha Ülkesinin tarihi coğrafyası* / Kemalettin Köroğlu. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 717-747, [10] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayrıbasım. (A.VI/6767).

- KÖYMEN, MEHMET ALTAY: *Alp Arslan ve zamanı* / Mehmet Altay Köymen. — 1. bs. — [Ankara] : Millî Eğitim Bakanlığı, 1972. v, 123 s. ; 20 cm. — (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür yayınları) (A.VI/7393).
- KRİVOVA, N. A.: *Vlast i tserkov v 1922-1925 gg. : politbyuro i gpi v borbe za tserkovnie tsennosti i političeskoe podčinenie duhovenstva* / N. A. Krivova. — Moskva : Airo-HH, 1997. 248 s. ; 20 cm. — (Seriya Pervaya Monografiya) ISBN 5887350369 (A.VI/6588).
- KUDRYAKOVA, E. B.: *Rossiyskaya emigratsiya v velikobritanii v period mejdu dvumiya voynami* / E. B. Kudryakova. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk. İnstitut Nauçnoy İnformatsii Po Obtçestvennim Naukam, 1995. 66 s. ; 20 cm. (A.VI/5509).
- KUENY, KATHRYN: *The rhetoric of sobriety : wine in early islam* / Kathryn Kueny. — Albany : State University of New York Press, 2001. xix, 179 s. ; 24 cm. ISBN 0791450538 (A.VI/7008).
- KUMRULAR, ÖZLEM: *Las relaciones entre el Imperio Otomano y la monarquía católica entre los años 1520-1535 y el papel de los estados satélites* / Özlem Kumrular. — İstanbul : Isis, 2003. 179 s. ; 24 cm. — (Quadernos del Bosforo ; 2) ISBN 9754282609 (A.VI/6626).
- Kupeçestvo v Rossii : XV-pervaya polovina XIX veka* / sbornik statey v çest professora A. A. Predbrajenskogo ; redkollefiya A. V. Semenova (otv. red.), A. V. Demkin, V. B. Perhavko. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Rossiyskoy İstorii, 1997. 330 s. ; 20 cm. ISBN 520114750X (A.VI/6589).
- KURAT, YULUĞ TEKİN: *Henry Layard'ın İstanbul elçiliği : 1877-1880* / Yuluğ Tekin Kurat. — Ankara : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1968. 239 s. ; 24 cm. — (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları ; 181) (A.III/2777).
- KURT, MEHMET: *Tarih boyunca Mut* / Mehmet Kurt. — Ankara : Murat Kitabevi, 2003. 191 s. : res. ; 20 cm. ISBN 9757734098 (A.VI/7211).
- KURT, YILMAZ: *Çukurova tarihinin kaynakları 1 : 1525 tarihli Adana Sancağı mufassal tahrir defteri* / Yılmaz Kurt. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. lviii, 745 s. ; 29 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXVII. Dizi-Sa. 2. Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihini Sondaj Metoduyla Araştırma Grubu Kaynak yayın dizisi ; II-1) ISBN 975161256X (B.I/3154).

- KÜÇÜK, SEZAI: *Mevlevîliğin son yüzyılı* / Sezai Küçük. — 1. bsk. — İstanbul : Simurg, 2003. 495, [24] s. : res. ; 23 cm. + 1 katl. hrt. — (Simurg yayınları ; 58. Tasavvuf dizisi ; 3) ISBN 9757172596 (A.VI/6658).
- KÜÇÜKAŞCI, MUSTAFA S.: *Cahiliye'den Emevîlerin sonuna kadar Haremeyn* / Mustafa S. Küçükaşçı ; takdim Ekmeleddin İhsanoğlu. — İstanbul : İSAR ; Yıldız Yayıncılık, 2003. xxx, 365 s. : res. ; 24 cm. — (İSAR Vakfı yayınları ; 15. Yıldız Yayıncılık, Reklamcılık yayınları ; 3) ISBN 9757874116 (İSAR Vakfı) ; ISBN 9756855096 (Yıldız Yayıncılık) (A.VI/6679).
- KÜRKMAN, GARO: *Anadolu ağırlık ve ölçüleri* / Garo Kürkman ; yay. haz. Selmin Kangal. — [Antalya] : Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2003. 439 s. : rnk. res. ; 32 cm. ISBN 9757078166 (B.I/3099).
- KÜTÜKOĞLU, MÜBAHAT S.: *İzmir temettü sayımları ve yabancı tebaa* / Mübahat S. Kütükoğlu. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 755-773, [8] ss. : şek. ; 24 cm. Belleten, LXIII, Aralık 1999, sayı 238'den ayrışım. (A.VI/7149).
- LALANI, ARZINA R.: *Early shi'i thought : the teachings of Imam Muhammad al-Baqir* / Arzina R. Lalani. — London : I. B. Tauris, 2000. xiii, 192 s. ; 22 cm. ISBN 1860644341 (A.VI/7375).
- LANDAU, JACOB M.: *Politics of language in the ex-Soviet muslim states : Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Tajikistan* / Jacob M. Landau, Barbara Kellner-Heinkele. — London : Hurst and Company, 2001. xiv, 260 s. ; 23 cm. ISBN 1850654425 (A.VI/6614).
- LANDRY, ADOLPHE: *Demografi ; Demografik inkilâp ; Nüfus inkılâbı* / Adolphe Landry ; çev. Selim Sabit Aykut, Sadi Karsel. — [y.y.] : [yayl.y.], 1949, 1938, 1937. 1 CD-ROM. (CD/42).
- LANDRY, ADOLPHE: *Traité de démographie* / Adolphe Landry ; composé avec la collaboration de Henri Bunle... [et al.]. — Paris : Payot, 1949. 658, xxxi s. ; 23 cm. — (Bibliothèque Scientifique) (A.VI/6998).
- DE LANGE, NICHOLAS: *An introduction to judaism* / Nicholas De Lange. — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002, c2000. xxii, 247 s. ; 23 cm. ISBN 0521466245 (A.VI/7464).

- The legacy of Genghis Khan : courtly art and culture in Western Asia, 1256-1353* / ed. by Linda Komaroff, Stefano Carboni. — New York : The Metropolitan Museum of Art, 2002. xiv, 322 s. : rnk. res. ; 31 cm. ISBN 1588390713 (hc:The Metropolitan Museum of Art) ; ISBN 1588390721 (pbk:The Metropolitan Museum of Art) ; ISBN 0300096917 (Yale University Press) (B.I/3163).
- Leben und sterben in der Steinzeit* / hrsg. Birgit Heide. — Mainz : Philipp von Zabern, 2003. 216 s. : res. (çoğu rnk.) ; 24 cm. ISBN 3805329490 ; ISBN 3805329466 (Museumsausgabe) (A.VI/7434).
- LEGUAY, JEAN-PIERRE: *L'Europe des états barbares : Ve-VIIIe siècles* / Jean-Pierre Leguay. — [y.y.] : Belin, 2002. 384 s. ; 24 cm. — (Europe & Histoire, ISSN 1281-6140) ISBN 2701132541 (A.VI/6881).
- LENTZ, THIERRY: *Napoléon et la conquête de l'Europe : 1804-1810 : nouvelle histoire du premier empire* / Thierry Lentz. — [Paris] : Fayard, 2002. 607 s. ; 24 cm. ISBN 2213613877 (A.VI/6816).
- LEVALLOIS, MICHEL: *Ismayl Urbain (1812-1884) une autre conquête de l'Algérie* / Michel Levallois ; préface de Charles-Robert Ageron. — Paris : Maisonneuve et Larose, 2001. 672 s. ; 24 cm. — (Civilisations Arabe et Islamique) ISBN 2706815337 (A.VI/6782).
- LEWIS, GEOFFREY: *Trajik başarı : Türk dil reformu* / Geoffrey Lewis ; çev. Mehmet Fatih Uslu ; ed. Mustafa Turgut. — 1. bs. — İstanbul : Gelenek, 2004. 222 s. ; 23 cm. — (Gelenek yayıncılık ; 86. Sosyal Bilimler ; 12. Türk Modernleşmesi ; 3) ISBN 9758861409 (A.VI/7208).
- The Library of Alexandria : centre of learning in the ancient world* / ed. by Roy Macleod. — London : I. B. Tauris, 2004. xii, 196 s. ; 24 cm. ISBN 1850435944 (A.VI/7414).
- LIDDLE, PETER H.: *The 1916 battle of the somme : a reappraisal* / Peter H. Liddle. — Hertfordshire : Wordsworth Editions, 2001. 192 s. : res. ; 21 cm. — (Wordsworth Military Library) ISBN 1840222409 (A.VI/7006).
- Liechtenhan, Francine-Dominique: Les trois christianismes et la Russie : les voyageurs occidentaux face à l'église orthodoxe Russe (XVe-XVIIIe siècle)* / Francine-Dominique Liechtenhan. — Paris : CNRS Editions, 2002. 208 s. ; 24 cm. — (Mondes Russes. États Sociétés Nations) ISBN 2271060184 (A.VI/6863).

- LIKHAÇEV, D. S.: *Nikolay Pavloviç Antsiferov kommentarii k faksimilnoy çasti spisok pereimenovannih toponimov Peterburga* / D. S. Likhaçev. — Moskva : Kniga, 1991. 102 s. ; 21 cm. ISBN 521200134X (A.VI/7373).
- LINDHOLM, CHARLES: *İslami Ortadoğu : tarihsel antropoloji* / Charles Lindholm ; çev. Balkı Şafak ; yay. yönetmeni Şebnem Çiler Tabakçı. — 1. bsk. — Ankara : İmge Kitabevi, 2004. 508 s. ; 20 cm. — (Dün Bugün Yarın) ISBN 9755334068 (A.VI/7226).
- LİSİÇKİN, GENNADİY: *Karl Marks - zleyşih vrag Rossiyskih bolşevikov : razmişleniya o priçinah krizisa v Rossii* / Gennadiy Lisiçkin. — Moskva : KonkordLtd, 1993. 112 s. ; 20 cm. — (Seriya Vstreçnaya Mysl) ISBN 5781518711 (A.VI/6600).
- Litsa : biografiçeskiy almanah 6.* — Moskva ; Sankt-Peterburg : Feniks ; Atheneum, 1995. 494 s. ; 21 cm. ISBN 5850420460 (A.VI/6601).
- LOEWE, MICHAEL: *The men who governed Han China : companion to a biographical dictionary of the Qin, Former Han and Xin periods* / Michael Loewe. — Leiden : Brill, 2004. xv, 666 s. ; 24 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 4. China = Handbuch der Orientalistik, ISSN 0169-9520 ; 17) ISBN 9004138455 (A.VI/7450).
- LONDRES, ALBERT: *Les comitadjis : le terrorisme dans les Balkans* / Albert Londres. — Paris : Le Serpent a Plumes, 2002. 192 s. ; 17 cm. ISBN 2842613414 (A.VI/7519).
- LOUPAN, VICTOR: *Nicolas II : le saint tsar* / Victor Loupan ; préface d'Alexis II. — Paris : Presses de la Renaissance ; Éditions des Syrtes, 2001. 252 s. ; 23 cm. ISBN 2856168043 (A.VI/6783).
- LOWRY, HEATH W.: *The nature of the early Ottoman State* / Heath W. Lowry. — Albany : State University of New York Press, 2003. ix, 197 s. ; 23 cm. — (SUNY series in the Social and Economic History of the Middle East) ISBN 0791456366 (A.VI/7297).
- LUBSEN-ADMIRAAL, STELLA M.: *Ancient Cypriote art in the T. N. Zintilis collection* / Stella M. Lubsen-Admiraal. — Sävedalen : Paul Åströms, 2003. vi, 92, xciii, 2 s. : res. ; 30 cm. + 1 Cd-Rom. — (Studies in Mediterranean Archaeology ; XX:25. Corpus of Cypriote Antiquities ; 25) ISBN 9170811172 (B.I/3068).
- LUBSEN-ADMIRAAL, STELLA M.: *Ancient Cypriote art in the T. N. Zintilis collection* / Stella M. Lubsen-Admiraal. — Sävedalen : Paul Åströms,

2003. 1 CD-ROM. — (Studies in Mediterranean Archaeology ; XX:25. Corpus of Cypriote Antiquities ; 25) ISBN 9170811172 (CD/41).
- LUSIGNAN, LIVIO MISSIR DE: *Familles Latines de l'Empire Ottoman* / Livio Missir de Lusignan. — 1. éd. — İstanbul : Isis, 2004. 161 s. ; 23 cm. — (Analecta Isisiana ; 72) ISBN 9754282625 (A.VI/7181).
- LUSIGNAN, LIVIO MISSIR DE: *Vie Latine de l'Empire Ottoman : les Latins d'orient* / Livio Missir de Lusignan. — 1. éd. — İstanbul : Isis, 2004. 161 s. ; 23 cm. — (Analecta Isisiana ; 74) ISBN 975428265X (A.VI/7182).
- LUTŞENKO, E. A.: *Stroiteli imperiy portretı kolonialnıh deyateley* / E. A. Lutşenko. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Afriki, 2000. 379 s. ; 19 cm. (A.VI/6575).
- LYBYER, ALBERT HOWE: *Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi* / Albert Howe Lybyer ; Türkçesi Seçkin Cılızoğlu. — 1. bsk. — İstanbul : Sarmal, 2000. 344 s. ; 20 cm. ISBN 9758304580 (A.VI/2301).
- LYUKS, LEONID: *Rossiya mejdu zapadom i vostokom : sbornik statey* / Leonid Lyuks. — Moskva : Moskovskiy Filozofskiy Fond, 1993. 158, [2] s. ; 20 cm. — (Seriya Rossiya i Zapad) ISBN 5851330260 (A.VI/6727).
- M. NASRULLAH: *Osmanlı atlası : XX. yüzyıl başları* / M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref. — İstanbul : Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2003. 147 s. : hrt. ; 33 cm. ISBN 9757268348 (B.I/3088).
- al-MAHDİ, MUHAMMA'D SALİH: *Music in muslim civilisation = Mekanetu'l-musîkî fi'l-hadaratil-islamiyye* / Muhamma'd Salih al-Mahdi. — Londra : Al-Furqan Islamic Heritage Foundation = Muessesetu'l-Furkan, 2002. 1 CD-ROM. ISBN 1873992653 (CD/40).
- MAHİR, BANU: *Türk minyatürlerinde hil'at merasimleri* / Banu Mahir. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 745-754, [12] ss. : res. ; 24 cm. Belle-ten, LXIII, Aralık 1999, sayı 238'den ayırabım. (A.VI/7148).
- MAHMUD NEDİM: *Gazi Paşa Hazretleri Amasya'da ve İslamda müftülük* / Mahmud Nedim. — İstanbul : Amedi Matbaası, 1924. 16 s. ; 21 cm. (A.VI/7388).
- MAHMUT ŞEVKET: *Osmanlı teşkilat ve kıyafet-i askeriyesi* / Mahmut Şevket. — İstanbul : Mekteb-i Hayriyye Matbaası, 1325. 1 CD-ROM. (CD/43).

- MAIER, CHRISTOPH T.: *Crusade propaganda and ideology : model sermons for the preaching of the cross* / Christoph T. Maier. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. viii, 280 s. ; 24 cm. ISBN 0521590612 (A.VI/7473).
- MAKDİSİ, GEORGE: *Ortaçağ'da yüksek öğretim : islam dünyası ve hristiyan batı* / George Makdisi ; çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, Hasan Tuncay Başoğlu. — 1. bs. — İstanbul : Gelenek, 2004. 480 s. ; 23 cm. — (Gelenek Yayıncılık ; 82. Tarih ; 7. İslam Medeniyeti ; 1) ISBN 9758861344 (A.VI/7276).
- Makedonia kai thraki 1941-1944 : katokhi-antistasi-apeleutherosi diethnes sunedria (9-11 Dekembrioy 1994, Thessaloniki) = Macedonia and thrace 1941-1944 : occupation-resistance-liberation international conference (9-11 December 1994, Thessaloniki).* — Thessaloniki : İdruma Meleton Hersonisou Tou Aimou = Institute for Balkan Studies, 1998. 390 s. ; 24 cm. — (İdruma Meleton Hersonisou Tou Aimou ; 269 = Institute for Balkan Studies ; 269) ISBN 9607387139 (A.VI/7016).
- MAKOROV, N. A.: *Haselenie Russkogo severa v XI-XIII vv. : po materialam mogilnikov vostochnogo prionejya* / N. A. Makorov ; otvetstvennyy redaktor V. V. Sedov. — Moskva : Nauka, 1990. 216 s. ; 21 cm. ISBN 5020095060 (A.VI/6599).
- MALET, [ALBERT]: *Histoire* / [Albert] Malet, [Jules] Isaac. — Paris : Hachette Littératures, 1958-1961. 4 c. ; 18 cm. — (Pluriel. Histoire) ISBN 201279064X (A.VI/7521).
- Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "vilâyet-nâme"* / haz. Abdülbâki Gölpınarlı. — İstanbul : İnkılâp Kitabevi, 1958. xxxvi, 164, yak. 100 s. ; 23 cm. (A.VI/7402).
- MARAŞLIYAN, LEVON: *Ermeni sorunu ve Türk-Amerikan ilişkileri : 1919-1923* / Levon Maraşlyan ; Türkçesi Şen Süer. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2000. 119 s. ; 20 cm. ISBN 9753442297 (A.VI/6638).
- MAREK, CHRISTIAN: *Pontus et Bithynia : die Römischen provinzen im Norden Kleinasiens* / Christian Marek. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2003. 199 s. : rnk. res. ; 30 cm. — (Sonderbände der Antiken Welt. Zaberns Bildbände zur Archäologie) ISBN 3805329253 (B.I/3150).

- MARUFOĞLU, SİNAN: *Osmanlı döneminde Kuzey Irak (1831-1914)* / Sinan Marufoğlu. — İstanbul : Eren, 1998. 246 s. ; 24 cm. ISBN 9757622702 (A.VI/6656).
- MARX, KARL: *Du colonialisme en Asie : Inde, Perse, Afghanistan* / Karl Marx, Friedrich Engels. — [y.y.] : Éditions Mille et Une Nuits, 2002. 111 s. ; 15 cm. — (Karl Marx / Friedrich Engels ; 372) ISBN 2842056345 (A.VI/7517).
- Matériaux, productions, circulations du néolithique à l'âge du bronze* / sous la direction de Jean Guilaine. — Paris : Editions Errance, 2002. 245 s. ; 24 cm. — (Collection des Hesperides) ISBN 2877722325 (A.VI/6882).
- MATTHEWS, ROGER: *Secrets of the dark mound : Jemdet Nasr 1926-1928* / Roger Matthews. — [London] : British School of Archaeology in Iraq, 2002. xiii, 166, [27] s. : res. ; 30 cm. — (Iraq Archaeological Reports ; 6) ISBN 0856687359 (B.I/3040).
- MAXIM, MIHAI: *On the right to strike currency of the reigning princes of Moldavia and Wallachia during the period of Ottoman suzerainty* / Mihai Maxim. — [y.y.] : [yayl.y.], [19?]. 69-88 ss. ; 23 cm. Osmanlı Araştırmaları XVIII'den ayırbasım. (A.VI/6157).
- MAXIM, MIHAI: *Un tezaur Otoman din secolul al XVII-lea descoperit la Nalbant, jud. Tulcea* / Mihai Maxim. — Bucureşti : Muzeul National de Istorie a României, 1996. 199-208, [7] ss. : res. ; 28 cm. Cercetari numismatice VII'den ayırbasım. (B.I/3008).
- MAZUROV, A. B.: *Srednevekovaya Kolonna v XIV-pervoy treti XVI vv. kompleksnoe issledovanie regionalnih aspektov stanovleniya edinogo Russkogo gosudarstva* / A. B. Mazurov. — Moskva : Aleksandriya, 2001. 542, [52] s. : res. ; 21 cm. ISBN 5944600012 (A.VI/6718).
- MCCARTHY, JUSTIN: *Kim başlatu = The first shot : an approach to the Armenian question* / Justin McCarthy ; çev. Sedat İşçi ; yay. haz. Mustafa Öner, Özkan Öztekten. — 1. bsk. — İzmir : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Grubu, 2003. 42 s. ; 22 cm. (A.VI/6893).
- el-Me'alimu'l-eseriyeti'l-Osmaniye es-siyâne ve't-termim = Actes du IIIème congrès international du corpus d'archéologie Ottomane dans le monde sur : monuments Ottomans : restauration & conservation* / préface Abdeljelil Temimi. — Zagvân = Zaghouan : Müessesetü't-Temimi

li'l-Bahsi'l-İlmî ve'l-Ma'lumat = Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information, 2000. 103, 165 s. ; 24 cm. — (Archéologie Ottomane ; 3) ISBN 9973719956 (A.VI/7335).

Medeniyet Hayvansever Ekonomi ve Tarım Partisi : tüzük ve programı. — Ankara : Medeniyet Hayvansever Ekonomi ve Tarım Partisi, [19??]. 26 s. ; 21 cm. (A.VI/7318).

La Méditerranée, carrefour de civilisations / ed. Centre d'Études et de Rencontres Méditerranéennes. — [y.y.] : [yayl.y.], 2001. 72 s. ; 24 cm. — (Les Cahiers du CERM, ISSN 1290-7030 ; 3) ISBN 2951270321 (A.VI/7527).

Mehmed Emin Resulzâde'yi anıyoruz. — Ankara : Türk Ocakları Ankara Şubesi, 2004. 39 s. ; 20 cm. — (Türk Ocakları Ankara Şubesi yayınları ; 7) (A.VI/7176).

MEHMET FUAT: *Şinasi : yaşamı sanatçı kişiliği yapıtları / Mehmet Fuat.* — 1. bsk. — [y.y.] : De Yaynevi, 1977. 142 s. ; 16 cm. (A.VI/6917).

Mélanges : Prof. Machiel Kiel = Tahiyet-ü takdir li'l-Üstâz Mihail Kiel / etudes réunies et présentées par Abdeljelil Temimi. — Zaghouan = Zagvan : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmî ve'l-Ma'lumat, 1999. 634, 110 s. : res. ; 24 cm. — (Archéologie Ottomane ; 4) ISBN 9973719913 (A.VI/7330).

Memalik-i Osmaniye'nin 1330 senesi nüfus istatistikî. — Dersaadet : Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Müdüriyeti, 1336. 36 s. (F/429).

MERÇİL, ERDOĞAN: *Birinci Romen-Türk sempozyumu : 6-8 Kasım 2000 / Erdoğan Merçil.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 375-386 ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7116).

MERÇİL, ERDOĞAN: *Türkiye Selçukluları devrinde Türkçe'nin resmî dil olmasını kim kabul etti? / Erdoğan Merçil.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 51-57 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Nisan 2000, sayı 239'dan ayrışım. (A.VI/7131).

MERMUTLU, BEDRİ: *Sosyal düşünce tarihimizde Şinasi / Bedri Mermutlu.* — 1. bs. — İstanbul : Kaknüs, 2003. 575 s. ; 22 cm. — (Kaknüs yayınları ; 183. İnceleme-Araştırma serisi ; 24) ISBN 9756698772 (A.VI/6549).

- Mérovingiens et Carolingiens en île-de-France : découvertes archéologiques.*
— Paris : Somogy Éditions d'Art, 2002. 95 s. : res. ; 29 cm. ISBN 2850565911 (B.I/3062).
- MERTER, ENDER: *80. Yılında Cumhuriyet'i afişleyen adam : İhap Hulusi Görey / Ender Merter.* — 1. bs. — İstanbul : Literatür, 2003. 135 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9750402545 (A.VI/6752).
- Mesopotamian magic : textual, historical and interpretative perspectives /*
ed. Tzvi Abusch, Karel van der Toorn. — Groningen : STYX, 1999. xvii, 299 s. ; 25 cm. — (Ancient Magic and Divination ; 1) ISBN 9056930338 (A.VI/7275).
- MESROBIAN, ARPENA SACHAKLIAN: *"Like one family" : the Armenians of Syracuse / Arpena Sachaklian Mesrobian.* — Princeton : Gomidas Institute, 2000. xviii, 257 s. ; 23 cm. — (U.S. History/Immigration) ISBN 0953519112 (A.VI/7248).
- Mestnoe samoupravlenie v Rossii. Oteçestvennyy istoričeskiy opıt : sbornik dokumentov (1861-1917 gg.).* — Moskva : Moskovskiy Obštstvennyy Nauçnyy Fond, 1998. 300 s. ; 20 cm. — (Biblioteka Munitsipalnogo Služatsego vıšusk ; 4) ISBN 5895540392 (A.VI/6607).
- El-meşrebiyyat ve'z-zücacü'l el-muaşşak fi'l-alemi'l-islami / yay. haz. Nezih Talib Ma'rûf.* — İstanbul : IRCICA, 2000. [38], 430 s. : res. ; 30 cm. ISBN 9290631236 (B.I/3074).
- MICHALOPOULOS, DIMITRIS: *Quelques considérations sur la seconde guerre mondiale / Dimitris Michalopoulos.* — Bucarest : Editura Academiei Române, 2000. 203-213 ss. ; 24 cm. Revue Roumaine d'Histoire XXXIX 1-4 (2000)'den ayrışım. (A.VI/7239).
- MICHEL, ANGE: *Les frères des écoles chrétiennes en Turquie (1841-2003) / Ange Michel.* — 1. éd. — İstanbul : Isis, 2004. 195 s. ; 24 cm. — (Les Cahiers du Bosphore ; 29) ISBN 9754282668 (A.VI/7180).
- MİLLAS, AKİLAS: *Oğlunuz Er Yorgos savaşırken öldü : 12 Ağustos 1921, Kızıl Tepe, Sakarya / Akilas Millas ; çev. Herkül Millas ; yay. yönetmeni Çağatay Anadol.* — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2004. 126 s. : res. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 52. Anı ve Yaşam dizisi ; 6) ISBN 9758704664 (A.VI/7074).

- Millet Partisi meclis grubunun 5 yıllık kalkınma plânının tümü hakkında görüş, teklif ve tenkitleri.* — Ankara : Millet Partisi, 1962. 24 s. ; 20 cm. — (Millet Partisi yayınları ; 2) (A.VI/7111).
- Millet Partisi tüzüğü.* — 6. bsk. — Ankara : Millet Partisi, 1968. 93 s. ; 13 cm. — (Millet Partisi yayınları sayı ; 12) (A.VI/6984).
- Millet Partisi'nin Kıbrıs mes'elesi ve Adalet Partisi hükûmeti programı hakkındaki görüşü : 1965-1966.* — Ankara : Millet Partisi, [19??]. 28 s. ; 19 cm. — (Millet Partisi yayınları ; 11) (A.VI/7112).
- Milliyetçi Hareket Partisi programı.* — Ankara : Milliyetçi Hareket Partisi, 2000. 98 s. ; 19 cm. (A.VI/7096).
- Milliyetçi Hareket Partisi tüzüğü.* — Ankara : Milliyetçi Hareket Partisi, 2000. 114 s. ; 19 cm. (A.VI/7095).
- MINASSIAN, GAÏDZ: *Guerre et terrorisme Arméniens 1972-1998 / Gaïdz Minassian ; préface de Jean-Marie Demaldent.* — 1. éd. — Paris : Presses Universitaires de France, 2002. xix, 291 s. ; 22 cm. — (Politique d'Aujourd'hui) ISBN 2130526578 (A.VI/6716).
- Minoisch - mykenische glyptik stil, ikonographie, funktion : V. internationales Siegel-Symposium Marburg, 23.-25. September 1999 / redaktion Walter Müller.* — Berlin : Gebr. Mann, 2000. xv, 368 s. : res. ; 26 cm. — (Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel ; 6) ISBN 378612406X (B.I/1932).
- MİRSEPASSİ, ALİ: *Intellectual discourse and the politics of modernization : negotiating modernity in Iran / Ali Mirsepassi.* — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. xiv, 227 s. ; 23 cm. — (Cambridge Cultural Social Studies) ISBN 0521659973 (A.VI/7457).
- MOALLA, ESMA: *The regency of Tunis and the Ottoman porte, 1777-1814 : army and government of a North-African Ottoman eyalet at the end of the eighteenth century / Esmâ Moalla.* — 1. published. — London : Routledge Curzon, 2004. xxiii, 175 s. ; 22 cm. ISBN 0415297818 (A.VI/7419).
- Modern Japanese society / ed. by Josef Kreiner, Ulrich Möhwald, Hans Dieter Ölschleger.* — Leiden : Brill, 2004. viii, 574 s. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 5. Japan = Handbuch der Orientalistik, ISSN 0921-5239 ; 9) ISBN 9004105166 (A.VI/6610).

- Modernlik ve modernleşme sürecinde Türkiye* / ed. Güngör Erdumlu. — 1. bsk. — Ankara : Babil, 2004. 245 s. ; 20 cm. — (Babil ; 7. Güncel ; 4) ISBN 9756360054 (A.VI/7210).
- MOLETTE, CHARLES: *Fratres Martyrum sumus : dossiers personnels de cinquante candidats à la béatification replacés dans le contexte de leur apostolat et de la persécution qu'ils ont subie jusqu'à la mort en vertu du décret nazi du 3 Décembre 1943 porté contre l'apostolat catholique Français* / Charles Molette. — Paris : François-Xavier de Guibert, 1999. 2 c. ; 24 cm. ISBN 2868395996 (A.VI/6795).
- Mongoru koku ni okeru 20 seiki shakai-shugi o ikita hitobito noshogen* / ed. Yuki Konagaya. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2003. 230 s. ; 26 cm. — (Kokuritsu Minzoku Gaku Hakubutsukan Chousa Houkoku, ISSN 1340-6787 ; 41) ISBN 4901906151 (B.I/3179).
- MONTERO, MURIEL: *La France de 1914 à 1945* / Muriel Montero ; ouvrage publié sous la direction de Jean Garrigues. — [y.y.] : Armand Colin, 2001. 187 s. ; 22 cm. — (Campus. Histoire) ISBN 2200252692 (A.VI/7525).
- Montreux Antlaşması.* — İstanbul : Harp Akademileri Komutanlığı, 1969. iv, 53 s. ; 13 cm. (A.VI/7242).
- Monuments of Minos : rethinking the Minoan palaces : proceedings of the international workshop "Crete of the hundred palaces?" held at the Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve, 14-15 December 2001* / ed. by Jan Driessen, Ilse Schoep, Robert Laffineur. — Liege ; Austin : Université de Liège ; University of Texas at Austin, 2002. x, 248, [2] s. : şek. ; 24 cm. — (Aegaeum ; 23. Annales d'Archéologie Égéenne de l'Université de Liège et UT-PASP) (A.VI/7446).
- MORGENTHAU, HENRY: *Ambassador Morgenthau's story* / Henry Morgenthau. — London : Sterndale Classics, 2003. v, 345 s. ; 23 cm. — (History/Near East/WWI) ISBN 1903656168 (A.VI/7255).
- MORLEY, BERTHA B.: *Marsovan 1915 : the diaries of Bertha B. Morley* / Bertha B. Morley ; ed. by Hilmar Kaiser. — Princeton : Gomidas Institute, 2000. xiii, 89 s. ; 26 cm. — (World War I/Middle East) ISBN 0953519139 (B.I/3119).
- MORTEL, RICHARD T.: *Memlûkler devrinde Mekke'de fiyatlar* / Richard T. Mortel ; çev. Süleyman Kızıltoprak. — Ankara : Türk Tarih Kurumu,

2001. 599-646 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7141).
- MOS SYMPOSIUM (3 : 1999 : LEIDEN): *Rainfall and agriculture in Northern Mesopotamia : Mos studies 3* : proceedings of the third Mos symposium : Leiden 1999 / ed. by R. M. Jas. — [İstanbul] : Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 2000. xii, 299 s. ; 27 cm. — (Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul ; 88) ISBN 9062580890 (B.I/3080).
- MOS SYMPOSIUM (1 : 1997 : LEIDEN): *Trade and finance in ancient Mesopotamia : Mos studies 1 : proceedings of the first Mos symposium : Leiden 1997* / ed. by J. G. Dercksen. — [İstanbul] : Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1999. 204, [1] s. ; 27 cm. — (Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul ; 84) ISBN 9062580858 (B.I/3079).
- MOTTAHEDEH, ROY: *Peygamberin hırkası : İran'da din ve politika bilgi ve güç* / Roy MottahedeH ; çev. Ruşen Sezer. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003. xxxi, 406 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 37. Tarih ; 3) ISBN 9756857382 (A.VI/6532).
- MUMCU, AHMET: *Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük : lise ve dengi okullar için* / Ahmet Mumcu, Mükerrrem K. Su. — 4. bsk. — [Ankara] : Millî Eğitim Bakanlığı, 2003. 334, [2] s. : res., hrt. ; 24 cm. — (Millî Eğitim Bakanlığı yayınları ; 3461. Ders Kitapları dizisi ; 674) ISBN 9751120233 (A.VI/7376).
- MURACCIOLE, JEAN-FRANÇOIS: *Histoire de la résistance en France* / Jean-François Muracciole. — 3. éd. — Paris : Presses Universitaires de France, 2001, c1993. 128 s. ; 18 cm. — (Que sais-je? ; 429) ISBN 2130521851 (A.VI/6819).
- Murtaza-Abad'dan Kazan'a : Kazan 2003* / haz. Numan Göktaş. — Ankara : Kazan Belediyesi, 2003. 225 s. : rnk. res. ; 29 cm. — (Kazan Belediyesi Kültür yayınları ; 1) ISBN 9759210207 (B.I/3136).
- MUSA, İSMAYIL: *Azerbaycan-Osmanlı siyasi-askeri ilişkileri (1917-1918)* / İsmayıl Musa. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 509-521 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7137).
- Musées Royaux d'Art et d'Histoire = Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis : aperçu des activités overzicht van de activiteiten 10.2002-*

- 10.2003. — Bruxelles : Musées Royaux d'Art et d'Histoire, 2004. 112 s. : rnk. res. ; 30 cm. (B.I/3112).
- Museo Nazionale Romano : la collezione Gorga / a cura di Mariarosaria Barbera.* — Milano : Electa, 1999. 295 s. : res. ; 28 cm. (B.I/3126).
- MUSEUM FÜR ISLAMISCHE KUNST: *Museum für Islamische Kunst : staatliche Museen zu Berlin preussischer Kulturbestz / Museum für Islamische Kunst ; autoren Wolkmar Enderlein... [et al.].* — Mainz : Philipp von Zabern, 2001. vii, 196 s. : rnk. res. ; 24 cm. ISBN 3805326815 ; ISBN 380532734X (Museumsausgabe) (A.VI/7433).
- MUSEUM OF FINE ARTS: *A table of offerings : 17 years of acquisitions of Egyptian and ancient near eastern art by William Kelly Simpson for the Museum of Fine Arts, Boston / Museum of Fine Arts.* — Boston : Museum of Fine Arts, 1987. viii, 110 s. : res. ; 26 cm. (B.I/3158).
- The museums of Muğla and antique settlements / prepared by Hikmet Öz... [et al.].* — [Muğla] : Governor-Ship of Muğla Directory of Culture of Muğla, [199?]. 160 s. : rnk. res. ; 20 cm. (A.VI/7237).
- MUSTAFA NURİ PAŞA: *Netayicü'l-vukat / Mustafa Nuri Paşa.* — İstanbul : Matbaa-i Amire, 1879, 1881. 3 c. 1 c.'te. ; 23 cm. (A.III/1321).
- MUSTAFA SÂFÎ: *Mustafa Sâfi'nin zübdetü't-tevârih'i / Mustafa Sâfi ; [haz.] İbrahim Hakkı Çuhadar.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2003. 2 c. ; 24 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; III. Dizi-Sa. 30, 30a) ISBN 975161662X (tk.) (A.VI/6968).
- Mustakıl Türk Sosyalist Partisi : program : nizamnâme : kuruluş tarihi 18 Eylül 1948.* — İstanbul : [yayl.y.], 1948. 30 s. ; 21 cm. (A.VI/6703).
- MÛLAYİM, SELÇUK: *Anadolu Türk mimarisinde geometrik süslemeler : Selçuklu çağı / Selçuk Mülayim.* — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982. 405 s. : res. ; 27 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları ; 503. Sanat Eserleri dizisi ; 1) (B.I/2646).
- MÛNİM MUSTAFA: *Cepheden cepheye : 1914-1918 ihtiyat zabiti bulunduğum sırada Cihan Harbinde Kanal ve Çanakkale Cephelerine ait hatıralarım / Münim Mustafa.* — İstanbul : Arma, 2002. 150, [7] s. : res. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 21. Tarih/Anı ; 9) ISBN 9757336084 (A.VI/6647).

- MÜSEYİBLİ N. E. KEDİM: *Gedim Sederek* / Müseyibli N. E. Kedim. — Bakı : Nafta Press Neşriyyatı, 2003. 103 s. : res. ; 20 cm. (A.VI/6895).
- Müslüman coğrafyacıların gözüyle Ortaçağda Türkler : Türklerin yaşadığı ve Türklere komşu bölgeler / derleyen ve Türkçeye çev. Yusuf Ziya Yörükân ; notlarla yay. haz. Mehmet Şeker... [ve başk.]. — 1. bs. — İstanbul : Gelenek, 2004. 448 s. ; 23 cm. — (Gelenek Yayıncılık ; 83. Tarih ; 8. Dünya Tarihi ; 1) ISBN 9758861336 (A.VI/7277).
- MÜTERCİMLER, EROL: *Düşler ve entrikalar : Demokrat Parti dönemi Türk dış politikası* / Erol Mütercimler, Mim Kemal Öke ; yay. koordinatörü ve ed. Cahit Akın. — 1. bs. — İstanbul : Alfa, 2004. ix, 445 s. ; 21 cm. — (Alfa yayınları ; 1485. Siyaset-Sosyoloji ; 12) ISBN 9752975070 (A.VI/7499).
- MÜTERCİMLER, EROL: *Kurtuluş Savaşı'na denizden gelen destek ve Kuvayı Milliye Donanması* / Erol Mütercimler ; yay. ve genel yay. yönetmeni M. Faruk Bayrak ; yay. koordinatörü ve ed. Cahit Akın. — 3. bs. — İstanbul : Alfa, 2004. xii, 444 s. ; 24 cm. — (Alfa yayınları ; 1438. Siyaset-Sosyoloji dizisi ; 61) ISBN 9752974600 (A.VI/7071).
- NAHUM, HENRI: *La grande guerre et la guerre Greco-Turque vues par les instituteurs de l'alliance Israelite Universelle d'Izmir* / Henri Nahum. — 1. éd. — İstanbul : Isis, 2003. 127 s. : res. ; 16 cm. — (Les Cahiers du Bosphore ; 26) ISBN 9754282579 (A.VI/6623).
- Nakazanniy narod : po materialam konferentsii "repressii protiv Rossiyskih nemtsev v sovetskom soyuze v kontekste sovetskoy natsionalnoy politiki" provedennoy nemetskim kulturnim tsentrom im. Gete v Moskve sovместно s obtşestvom memorial 18-20 Noyabrya 1998 goda.* — Moskva : Zvena, 1999. 287 s. ; 20 cm. ISBN 5787000358 (A.VI/6719).
- NAKHAI, BETH ALPERT: *Archaeology and the religions of Canaan and Israel* / Beth Alpert Nakhai. — Boston : American Schools of Oriental Research, 2001. xii, 262 s. ; 23 cm. — (ASOR Books ; 7) ISBN 0897570553 (A.VI/6618).
- NAMIK KEMAL: *Renan müdafaanamesi : islâmiyet ve maârif* / Namık Kemal ; yay. M. Fuad Köprülü. — Ankara : Millî Kültür, 1962. 78 s. ; 20 cm. — (Dinî Kültür serisi ; 01) (A.IV/5219).
- NAMIK KEMAL : *hayatı-sanatı-eserleri* / haz. Hikmet Dizdaroğlu. — İstanbul : Varlık, 1995. 127 s. ; 18 cm. — (Türk ve Dünya Klasikleri) (A.VI/6920).

- Napoleon les Bonaparte et l'Italie : 11/04-30/09 2001 : Musée Fesch Ajaccio.* — [y.y.] : Musée Fesch, [200?]. 176 s. : rnk. res. ; 25 cm. (A.VI/6892).
- Naqshbandis in western and Central Asia : change and continuity : papers read at conference held at the Swedish Research Institute in Istanbul June 9-11, 1997 / ed. by Elisabeth Özdalga.* — İstanbul : Swedish Research Institute in Istanbul, 1999. 187 s. ; 28 cm. — (Swedish Research Institute in Istanbul. Transactions ; 9) ISBN 0700711473 (B.I/3050).
- NARZAKİAN, SARKİS: *Memoirs of Sarkis Narzakian / Sarkis Narzakian ; translated by Garine Narzakian.* — 1. ed. — Ann Arbor : Gomidas Institute, 1995. viii, 247 s. ; 26 cm. ISBN 1884630006 (B.I/3124).
- Natsionalnie istorii v sovetskom i postsovetskih godudarstvah / pod redakt-siey K. Aymermahera, G. Bordyugova.* — Moskva : ANRO-XX, 1999. 445 s. : res. ; 23 cm. ISBN 5887350601 (A.VI/6738).
- Nauka i rınak v sovremennih ekonomicheskih usloviyah : bibliografiçeskiy ukozatel.* — Almatı : Tsentralnaya Nauçnaya Biblioteka, 2001. 158 s. ; 20 cm. ISBN 9965473196 (A.VI/6734).
- NERVAL, GÉRARD DE: *Doğru'da seyahat / Gérard de Nerval ; çev. Selahattin Hilav ; kitap ed. Orçun Türkay.* — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2004. 796 s. ; 21 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2023. Kâzım Taşkent Klasik Yayınlar dizisi ; 54) ISBN 9750807782 (A.VI/7161).
- NETZER, EHUD: *Die Paläste der Hasmonäer und Herodes' des Grossen / EHUD Netzer.* — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 1999. 131 s. : res. (çoğu rnk.) ; 30 cm. — (Sonderhefte der Antiken Welt. Zaberns Bildbände zur Archäologie) ISBN 3805320116 ; ISBN 380532569X (Sonderhefte der Antiken Welt) (B.I/3149).
- New archaeological discoveries in Asiatic Russia and Central Asia / ed. council A. G. Kozintsev... [et al.].* — Sankt-Petersburg : Institut of History of Material Culture Russian Academy of Sciences World Archaeological Congress, 1994. 95 s. ; 26 cm. — (Archaeological Studies ; 16) ISBN 5201011594 (B.I/3157).
- NICHOLSON, REYNOLD A.: *İslâm sûfileri / Reynold A. Nicholson ; tercüme edenler Mehmet Dağ... [ve başk.].* — Ankara : Çağlar, 2004. 143 s. ; 21 cm. — (Çağlar yayınları ; 3. Tasavvuf ; 1) ISBN 9759899426 (A.VI/7481).

- The Nimrud letters, 1952* / ed. by Henry W. F. Saggs. — [London] : British School of Archaeology in Iraq, 2001. xii, 327, 62, ii s. : res. ; 29 cm. — (Cuneiform Texts from Nimrud ; 5) ISBN 0903472201 (B.I/3037).
- NIRENBERG, DAVID: *Violence et minorités au Moyen Âge* / David Nirenberg ; traduit de l'Anglais par Nicole Genet ; préface de Claude Gauvard. — 1. éd. — Paris : Presses Universitaires de France, 2001. xx, 351 s. ; 22 cm. ISBN 2130515428 (A.VI/6858).
- NOGALES, RAFAEL DE: *Four years beneath the crescent* / Rafael de Nogales ; translated from the spanish by Muna Lee. — London : Sterndale Classics, 2003. 348 s. ; 23 cm. — (History/WWI) ISBN 1903656192 (A.VI/7254).
- NOLTE, ERNST: *La guerre civile Européenne 1917-1945 : national-socialisme et bolchevisme* / Ernst Nolte ; traduit de l'allemand par Jean-Marie Argelès ; préface de Stéphane Courtois. — Paris : Éditions des Syrtes, 2000. 665 s. ; 23 cm. ISBN 2845450133 (A.VI/6870).
- OATES, JOAN: *Nimrud : an Assyrian imperial city revealed* / Joan Oates, David Oates. — 1. published. — London : British School of Archaeology in Iraq, 2001. ix, 309 s. : res. ; 24 cm. ISBN 0903472252 (A.VI/6620).
- OCAK, BAŞAK: *Bir yayıncının portresi : tüccarzâde İbrahim Hilmi Çiğiraçan* / Başak Ocağ ; yay .haz. İ. Lütfü Seymen. — İstanbul : Müteferrika, 2003. 324, yak. 20 s. ; 24 cm. — (Müteferrika yayınları ; 2) ISBN 9758341022 (A.VI/6546).
- Oğuz geleneği çerçevesinde tarihten günümüze Karakeçiliğler* / ed. İsmail Özçelik. — [Kırıkkale] : [Karakeçili Kaymakamlığı], [2003?]. viii, 197, yak. 30 s. : rnk. res. ; 24 cm. ISBN 9755853839 (A.VI/7509).
- OĞUZ, MEVLÛT: *Anadolu'nun fethi Türk Ermeni ilişkileri ve kilise (1018-1923)* / Mevlüt Oğuz. — 1. bs. — İstanbul : [yayl.y.], 2004. 536 s. ; 21 cm. ISBN 9752700365 (A.VI/7441).
- OHANDJANIAN, ARTEM: *Armenien : der verschwiegene völkermord* / Artem Ohandjanian. — Köln : Böhlau Verlag Wien, 1989. 252 s. ; 24 cm. ISBN 3205052137 (A.VI/7077).
- OKER, AHMET FEVZİ: *Cumhuriyeti kuranların sessizliği : Hilmi Oker* / Ahmet Fevzi Oker. — 1. bs. — İstanbul : Chiviyazları, 2004. 134, [1] s. ; 21 cm. ISBN 9758887017 (A.VI/7442).

- OKIHIRO, GARY Y.: *Storied lives : Japanese American students and World War II* / Gary Y. Okihiro ; with a contribution by Leslie A. Ito. — Seattle : University of Washington Press, 1999. xiv, 182 s. ; 22 cm. — (The Scott and Laurie Oki series in Asian American Studies) ISBN 0295977647 (A.VI/7012).
- OLAMI, YA'AQOV: *Archaeological survey of Israel : map of Shefar'am (24)* / Ya'aqov Olami, Zvi Gal. — Jerusalem : Israel Antiquities Authority, 2003. 52, 68 s. : res. ; 24 cm. + 1 katl. hrt. ISBN 9654061570 (A.VI/7366).
- On opium, pots, people and places : selected papers : an honorary volume for Robert S. Merrillees.* — Sävedalen : Paul Åströms, 2003. xvii, 368 s. ; 25 cm. — (Studies in Mediterranean Archaeology and Literature. Pocket-Book, ISSN 0283-8494 ; 167) ISBN 9170811334 (A.VI/6962).
- ONAT, AYŞE: *Çin kaynaklarında Türkler : Han Hanedanlığı tarihi bölüm 94 A/B : Hsiung-nu (Hun) monografisi : açıklamalı metin neşri* / Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. xviii, 152, yak. 75 s. ; 25 cm. — (AKD TYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXVIII. Dizi-Sa. 5) ISBN 9751617073 (A.VI/7173).
19. *Asırda İstanbul haritası* / haz. Ekrem Hakkı Ayverdi. — İstanbul : İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1958. 27 s. ; 30 cm. + 21 pl. (B.I/3117).
- O'REILLY, WILLIAM: *Turks and Indians on the margins of Europe* / William O'Reilly. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 243-256 ss. ; 24 cm. Belleten, LXV, Nisan 2001, sayı 242'den ayrışım. (A.VI/7121).
- ORTA DOĞU SEMİNERİ (1 : 2003 : ELAZIĞ): *Birinci Orta Doğu semineri : bildiriler : Elazığ, 29-31 Mayıs 2003* / ed. Mustafa Öztürk, Orhan Kılıç, Enver Çakar. — Elazığ : Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, 2004. vi, 420 s. ; 24 cm. — (Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi yayınları ; 5) ISBN 9753940394 (A.VI/7159).
- Osmanlı askerlik literatürü tarihi* / haz. Ekmeleddin İhsanoğlu... [ve başk.]. — İstanbul : İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2004. 2 c. ; 25 cm. — (İlim Tarihi Kaynakları ve Araştırmaları serisi ; 12. Osmanlı Bilim Tarihi Literatürü serisi ; 5) ISBN 9290631341 (tk.) (A.VI/7432).
- Osmanlı Devleti'nde bilgi ve istatistik* / derleyenler Halil İnalçık, Şevket Pamuk. — Ankara : Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000. x, 179 s. ; 29 cm. — (Yayın numarası ; 2396) ISBN 9751925940 (B.I/3096).

- Osmanlı döneminde askerî okullarda eğitim.* — Ankara : Millî Savunma Bakanlığı, 2000. viii, 367 s. : res. ; 31 cm. (B.I/3089).
- Osmanlı uygarlığı* / yay. haz. Halil İnalçık, Günsel Renda. — [Ankara] : Kültür Bakanlığı, 2003, c2002. 2 c. : rnk. res. ; 29 cm. ISBN 9751730740 (tk.) (B.I/3026).
- Osmanlı'da hoşgörü : birlikte yaşama sanatı* / yay. haz. Mustafa Armağan. — İstanbul : Gazeteciler ve yazarlar Vakfı, 2000. 191 s. ; 21 cm. — (Gazeteciler ve yazarlar Vakfı yayınları ; 8) ISBN 9759432684 (A.VI/7066).
- Osmanlı'nın kuruluşunun 700. yıldönümü paneli.* — [Ankara] : [Aydınlık Türkiye Partisi], [199?]. 77 s. ; 19 cm. — (Aydınlık Türkiye Partisi Eğitim ve Kültür Faaliyetleri ; 1) (A.VI/6972).
- Osmanlıca tp terimleri sözlüğü* / haz. Ekrem Kadri Unat, Ekmeleddin İhsanoğlu, Suat Vural. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. xxix, 560 s. ; 24 cm. — (AKDİTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 210) ISBN 9751616492 (A.VI/6964).
- OSMONOVA, CÜZÖKAN: *Kırgız dilinin frazeologiyalık cözduğu : cözduk 7980 frazeologizmdi kamtyt* / Cüzökan Osmonova, Kadıralı Konkobayev, Şeralı Caparov. — Bişkek : KTMÜ, 2001. 518 s. ; 24 cm. — (Kırgız-Türk Manas Üniversitesinin Çıgarmaları ; 4. İlimiy İzildöölör seriyası ; 1) ISBN 9967207663 (A.VI/6732).
- OTTE, HEINRICH: *Archäologisches wörterbuch* / Heinrich Otte. — Leipzig : Reprint-Verlag, [19?]. viii, 488 s. ; 23 cm. ISBN 3826215133 (A.VI/7408).
- OTTEN, HEINRICH: *Texte aus stadtplanquadrat L/18* / Heinrich Otten. — Berlin : Verlag Gebr. Mann, 1963. 3 c. ; 35 cm. — (Keilschrifttexte aus Boghazköi ; 12) (B.I/3103).
- OTTEN, HEINRICH: *Textfunde von Büyükkale aus den grabungen 1952-1959 mit nachträgen aus den dreissiger jahren* / Heinrich Otten, Christel Rüster. — Berlin : Gebr. Mann Verlag, 2003. xv, 54 s. : res. ; 35 cm. — (Akademie der Wissenschaften und der Literatur Kommission für den Alten Orient. Keilschrifttexte aus Boghazköi ; 44) ISBN 3786116504 (B.I/3102).
- OTTEN, HEINRICH: *Textfunde von Büyükkale aus den jahren 1955-1959* / Heinrich Otten, Christel Rüster, Gernot Wilhelm. — Berlin : Gebr.

- Mann Verlag, 2004. xvii, 50 s. ; 35 cm. — (Akademie der Wissenschaften und der Literatur Kommission für den Alten Orient. Keilschrifttexte aus Boghazköi ; 46) ISBN 378612485X (B.I/3106).
- OTTEN, HEINRICH: *Textfunde von Büyükkale aus den Jahren 1934-1939* / Heinrich Otten, Christel Rüster. — Berlin : Gebr. Mann Verlag, 2002. xviii, 50 s. ; 35 cm. — (Akademie der Wissenschaften und der Literatur Kommission für den Alten Orient. Keilschrifttexte aus Boghazköi ; 43) ISBN 3786124213 (B.I/3035).
- OTTO, ADELHEID: *Die entstehung und entwicklung der klassisch-Syrischen glyptik* / Adelheid Otto. — Berlin : Walter de Gruyter, 2000. xv, 313, 40, 7 s. : tafel, hrt. ; 30 cm. — (Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie. Ergänzungsbände zur Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie ; 8) ISBN 3110163594 (B.I/3140).
- Ottoman civilization* / ed. Halil İnalçık, Günsel Renda. — [Ankara] : Ministry of Culture, 2003, c2002. 2 c. : rnk. res. ; 29 cm. ISBN 9751730716 (tk.) (B.I/3025).
- Ottoman diplomacy : conventional or unconventional?* / ed. by A. Nuri Yurdusev. — 1. published. — Hampshire : Palgrave Macmillan, 2004. ix, 202 s. ; 23 cm. — (Studies in Diplomacy) ISBN 0333713648 (A.VI/6526).
- ÖDEN, ZERRİN GÜNAL: *Kadı Burhaneddin karşısında bir Selçuklu şehzadesi Kılıç Arslan* / Zerrin Günal Öden. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 847-862 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayrıbasım. (A.VI/6762).
- ÖĞRETEN, AHMET: *Türk kültüründe "Yada Taşı" ve XVIII. yüzyıl sonu Osmanlı-Rus Savaşlarında kullanılması* / Ahmet Öğreten. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 863-900 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayrıbasım. (A.VI/6766).
- ÖLÇER, CÜNEYT: *Nakışlı Osmanlı mangırları* / Cüneyt Ölçer. — İstanbul : [yayl.y.], 1975. 188, [19] s. : res. ; 24 cm. (A.III/9757).
- ÖLÇER, CÜNEYT: *Sultan Mahmud II zamanında darp edilen Osmanlı madeni paraları H. 1223 - 1255, M. 1808 - 1839* / Cüneyt Ölçer. — İstanbul : [yayl.y.], 1970. 150 s. : res., lev. ; 24 cm. (A.VI/1347).

- ÖNDER, MEHMET: *Şaheser camilerimiz* / Mehmet Önder. — Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı, 2000. 77 s. : rnk. res. ; 23 cm. — (Diyanet İşleri Başkanlığı ; 474. Sanat Eserleri ; 5) ISBN 9751925088 (A.VI/6989).
- ÖNDEŞ, OSMAN: *Son levantenler* / Osman Öndeş. — 1. bsk. — İstanbul : Denizler Kitabevi, 2003. ... c. : res. ; 27 cm. ISBN 9759268663 (B.I/3086).
- ÖNDİN, NİLÜFER: *Cumhuriyet'in kültür politikası ve sanat : 1923-1950* / Nilüfer Öndin. — 1. bs. — İstanbul : İnsancıl, 2003. 312 s. ; 20 cm. — (İnsancıl yayınları ; 75. Araştırma-İnceleme ; 35) ISBN 9757446823 (A.VI/7064).
- ÖYMEN, ONUR: *Silahsız savaş : bir mücadele sanatı olarak diplomasi* / Onur Öymen. — 1. bs. — İstanbul : Remzi Kitabevi, 2002. 520 s. ; 20 cm. ISBN 9751408628 (A.VI/6939).
- ÖZ, HİKMET: *Atatürk Tarsus'ta* / Hikmet Öz. — 2. bsk. — Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 1999. x, 46 s. ; 20 cm. — (Kültür Bakanlığı yayınları ; 1986. Yayınlar Dairesi Başkanlığı. Atatürk dizisi ; 52) ISBN 9751723035 (A.VI/7236).
- ÖZBARAN, SALİH: *Yemen'den Basra'ya sınırdaki Osmanlı* / Salih Özbaran ; yay. haz. Ayşen Anadol ; yay. yönetmeni Çağatay Anadol. — 1. bs. — İstanbul : Kitap, 2004. 350 s. ; 21 cm. — (Kitap Yayınevi ; 55. Tarih ve Coğrafya dizisi ; 22) ISBN 9758704532 (A.VI/7489).
- ÖZBEK, METİN: *Değirmen-tepe (Kalkolitik Çağ) bebeklerinde ilginç bir adet : baş dağlaması* / Metin Özbek. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 369-381, [3] ss. : res. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayırabasıım. (A.VI/7568).
- ÖZCAN, TAHSİN: *Fetvalar ışığında Osmanlı esnafı* / Tahsin Özcan. — İstanbul : Kitabevi, 2003. xvi, 519 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 218) ISBN 9756403047 (A.VI/7001).
- ÖZCAN, UFUK: *Ahmet Ağaoğlu ve rol değişikliği : yüzyıl dönümünde batıcı bir aydın* / Ufuk Özcan. — 1. bs. — İstanbul : Donkişot, 2002. vii, 280 s. ; 21 cm. — (Donkişot yayınları. Akademi ; 02) ISBN 9758627643 (A.VI/6655).
- ÖZDEK, YASEMİN: *Avrupa insan hakları hukuku ve Türkiye : AİHS sistemi : AİHM kararlarında Türkiye* / Yasemin Özdek. — 1. bsk. — Ankara : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2004. xiv, 358 s. ; 24 cm.

- (TODAİE yayın no ; 321. İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi yayın no ; 20) ISBN 9758918001 (A.VI/7367).
- ÖZDEMİR, HİKMET: *Amasya belgelerini yeniden okumak / Hikmet Özdemir*. — Amasya : Amasya Valiliği, 2004. 303 s. ; 21 cm. — (Amasya Valiliği Kültür yayınları ; 7) ISBN 975585410X (A.VI/7507).
- ÖZDEMİR, KEMAL: *Piri Reis / Kemal Özdemir*. — İstanbul : Başkent Ofset, 1994. xxii, [1], yak. 100 s. : hrt. ; 33 cm. — (Başkent Ofset Kültür yayınları) ISBN 9757970239 (B.I/3087).
- ÖZEMRE, AHMED YÜKSEL: *Üsküdar'ın üç "sırlı"sı / Ahmed Yüksel Özemre*. — 1. bsk. — İstanbul : Kubbealtı, 2004. 112 s. ; 20 cm. — (Kubbealtı Neşriyatı ; 112) ISBN 9756444096 (A.VI/7221).
- ÖZFIRAT, AYNUR: *Van-Urmiye kültürüne (M.Ö. II. Binyıl) ait ayakkabı biçimli kaplar / Aynur Özfırat*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 35-48, [3] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrışım. (A.VI/6773).
- ÖZGEN, İHSAN FUAT: *Millî Mücadele'de Gâlip Hoca Celâl Bayar / İhsan Fuat Özgen*. — İstanbul : İnsanlık Vakfı, 2003. viii, 216 s. ; 20 cm. — (İnsanlık Vakfı yayınları ; 2) ISBN 975944481X (A.VI/6746).
- ÖZGÜDENLİ, OSMAN G.: *İlhanlı devrine ait anonim bir münşe'at mecmû'ası : risala al-sahibiyya / Osman G. Özgüdenli*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 725-743, [9] ss. ; 24 cm. Belleten, LXIII, Aralık 1999, sayı 238'den ayrışım. (A.VI/7150).
- Özgür Toplum Partisi program ve tüzüğü*. — [Ankara] : [Özgür Toplum Partisi], 2003. 231 s. ; 15 cm. (A.VI/6982).
- ÖZÖNDER, HASAN: *Ansiklopedik hat, tezhip sanatları deyim ve terimleri sözlüğü / Hasan Özönder*. — 1. bs. — Konya : [yayl.y.], 2003. vi, 230 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9759434121 (A.VI/7056).
- ÖZÖNDER, HASAN: *Selçuklu Emîri Beşare Bey ve Başarakavak : tarih, kültür, sanat / Hasan Özönder*. — 1. bsk. — Konya : [yayl.y.], 2001. xvi, 302 s. : rnk. res. ; 28 cm. ISBN 9759434113 (B.I/3166).
- ÖZTOPRAK, İZZET: *Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve dış yanında karşılanışı ve yorumu / İzzet Öztoprak*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 523-540, [7] ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7145).

- ÖZTUNA, YILMAZ: *Cumhuriyet Dönemi öncesinde Türkler* / Yılmaz Öztuna. — 1. bsk. — İstanbul : Babıali Kültür Yayıncılığı, 2004. 259 s. ; 21 cm. — (Babıali Kültür Yayıncılığı ; 59. Tarih ; 3) ISBN 9758486659 (A.VI/7281).
- ÖZTÜRK, İBRAHİM SÂDİ: *Merhaba köyüm merhaba Türkiyem : bir idarecinin yaşam öyküsü* / İbrahim Sâdi Öztürk. — Ankara : Türk İdareciler Derneği, [200?]. x, 214 s. ; 20 cm. (A.VI/7021).
- PACHYMÉRÈS, GEORGES: *La version brève des relations historiques de Georges Pachymérès* / Georges Pachymérès ; éd. du texte Grec et commentaire Albert Failler. — Paris : Institut Français d'Études Byzantines, 2002. ... c. ; 25 cm. — (Archives de l'Orient Chrétien ; 18) ISBN 2901049184 (A.VI/7424).
- PANARİN, A. S.: *Rossiyskaya intelligentsiya : vı mirovıkh voynah i revolyutsiyah XX veka* / A. S. Panarin. — Moskva : Editorial URSS, 1998. 348 s. ; 21 cm. ISBN 5901006291 (A.VI/6604).
- PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, CORNELIA: *Convergences culturelles Gréco-Roumaines (1774-1859)* / Cornelia Papacostea-Danielopolu. — Thessaloniki : Institute for Balkan Studies, 1998. 383 s. ; 24 cm. — (Institute for Balkan Studies ; 266) ISBN 9607387325 (A.VI/6992).
- Parliament, politics and elections 1604-1648* / ed. by Chris R. Kyle. — Cambridge : Cambridge University Press, 2001. xi, 355 s. ; 22 cm. — (Camden Fifth series ; 17) ISBN 0521802148 (A.VI/7014).
- PARRY, V. J.: *Richard Knolles' history of the Turks* / V. J. Parry ; ed. by Salih Özbaran ; compiled by Pınar Kesen Gibbon. — İstanbul : The Economic and Social History Foundation of Turkey, 2003. xvi, 152 s. ; 23 cm. ISBN 9758813005 (A.VI/6671).
- PASTEUR, CALUDE: *La princesse palatine : une allemande à la cour de Louis XIV* / Calude Pasteur. — Paris : Tallandier, 2001. 184 s. ; 23 cm. ISBN 2235022901 (A.VI/6854).
- PERETTS, G. G.: *V tsitadeli Russkoy revolyutsii : zapiski komendanta tavriçeskogo dvortsa 27 Fevralya-23 Marta 1917 g. 1917 petrograd* / G. G. Peretts. — Sankt-Peterburg : VİPD, 1997. 112, [6] s. ; 21 cm. (A.VI/6590).
- PESCHLOW-BINDOKAT, ANNELIESE: *Frühe menschenbilder : die prähistorischen felsmalereien des Latmos-Gebirges (Westtürkei)* / Anneliese

- Peschlow-Bindokat. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2003. 108 s. : rnk. res. ; 31 cm. ISBN 3805330014 ; ISBN 3805331363 (Museumsausgabe) (B.I/2720).
- PETTIT, GEORGES: *Retour à langenstein : une expérience de la déportation / Georges Petit ; préface de Claude Lefort. — [y.y.] : Belin, 2001. 141 s. ; 22 cm. — (ISSN 0985-9632) ISBN 2701129427 (A.VI/6845).*
- PETTITFILS, JEAN-CHRISTIAN: *Louis XIV / Jean-Christian Petitfils. — Paris : Tallandier Historia, 2001. 2 c. : rnk. res. ; 26 cm. — (La France au Fil de Ses Rois) ISBN 2235022847 (B.I/3057).*
- Peuplement rural et aménagements hydroagricoles dans la moyenne vallée de l'euphrate fin VIIe-XIXe siècle : région de Deir ez Zor-Abu Kemal (Syrie) / sous la direction de Sophie Berthier. — Damas : Institut Français de Damas, 2001. xx, 586 s. ; 28 cm. ISBN 2901315676 (B.I/3064).*
- PINGEL, FALK: *Avrupa evi : ders kitaplarında 20. yüzyıl Avrupa'sı / Falk Pingel ; çev. Nurettin Elhüseyini ; yay. haz. Pınar Kesen. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 142 s. ; 21 cm. ISBN 9757306975 (A.VI/6665).*
- PINGEL, FALK: *Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi : UNESCO / Falk Pingel ; çev. Nurettin Elhüseyini ; yay. haz. Özgür Sevgi Göral. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 62 s. ; 21 cm. ISBN 9758813072 (A.VI/6664).*
- PINTO, BARUH B.: *The Sephardic onomasticon : an etymological research on Sephardic family names of the Jews living in Turkey / Baruh B. Pinto. — İstanbul : Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2004. vi, 330 s. ; 22 cm. ISBN 9757304786 (A.VI/7069).*
- PITTIONI, MANFRED: *Das Osmanische heerwesen im 15. und 16. jahrhundert organisation, taktik und ausrüstung / Manfred Pittioni. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 103 s. ; 25 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 213) ISBN 9751617006 (A.VI/7421).*
- Place, culture and identity : essays in historical geography in honour of Alan R. H. Baker / ed. by Iain S. Black, Robin A. Butlin. — Québec : Les Presses de l'Université Laval, 2001. xiv, 360 s. ; 23 cm. — (Géographie Historique) ISBN 27637780707 (A.VI/7023).*

- Plânlı kalkınma serüveni : 1960'larda Türkiye'de plânlama deneyimi* / Necat Erder... [ve başk.] ; yay. haz. Fahri Aral. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003. xiii, 71 s. : res. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 40. Ekonomi ; 5) ISBN 9756857579 (A.VI/6535).
- PLOUX, FRANÇOIS: *Guerres paysannes en Quercy : violences, conciliations et répression pénale dans les campagnes du Lot (1810-1860)* / François Ploux. — Paris : Boutique de l'Histoire, 2002. 376 s. ; 24 cm. ISBN 2910828239 (A.VI/7538).
- POHLEBKIN, V. V.: *Vneşnyaya politika Rusi, Rossii i SSSR za 1000 let v ime-nah, datah, faktah vıpusk II, kniga 1 : voyrı i mirnie dogovori. Spravoç-nik* / V. V. Pohlebkın. — Moskva : Mejdunarodnie Otnoşeniya, 1995. 782 s. ; 21 cm. ISBN 5713308014 (A.VI/6576).
- POLAT, M. SAİD: *Türkiye'de ilk Beglik'ler ve kabilevî siyasî birlik'lerin ortaya çıkışı (1071-1175)* / M. Said Polat. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 61-86 ss. ; 24 cm. Belleten, LXVI, Nisan 2002, sayı 245'ten ayrıbasım. (A.VI/6770).
- Pontons et prisons : sous le premier empire.* — Paris : Librairie Historique F. Teissèdre, 1998. 141 s. ; 24 cm. — (Collection du Bicentenaire de l'Épopée Impériale) ISBN 2912259185 (A.VI/6866).
- Postindustrialny mir : tseñtr, periferiya, Rossiya.* — Moskva : Moskovskiy Obşestvennyy Nauçnyy Fond, 1999. 3 c. ; 20 cm. — (Nauçnie Dokladı ; 91, 92, 93) ISBN 589554133X (A.VI/6608).
- POTTS, D. T.: *Excavations at Tepe Yahya, Iran 1967-1975 : the third millennium* / D. T. Potts ; general ed. and project director C. C. Lamberg-Karlovsky ; with contributions by Holly Pittman, Philip L. Kohl. — Cambridge : Peabody Museum of Archaeology and Ethnology Harvard University, 2001. xlvii, 340 s. : res. ; 27 cm. — (American School of Prehistoric Research. Bulletin ; 45) ISBN 0873655494 (B.I/3123).
- PRICE, S. R. F.: *Ritüel ve iktidar : Küçük Asya'da Roma İmparatorluk kültürü* / S. R. F. Price ; çev. Taylan Esin ; yay. yönetmeni Şebnem Çiler Tabakçı. — 1. bsk. — Ankara : İmge Kitabevi, 2004. 472 s. ; 20 cm. — (Dün Bugün Yarın) ISBN 9755333517 (A.VI/7227).
- PRODAN, DAN: *Franz Babinger en Roumanie (1935-1943) : étude et sources historiques* / Dan Prodan ; préface par Mihai Maxim. — İstanbul : Isis,

2003. 337 s. ; 24 cm. — (Les Cahiers du Bosphore ; 28) ISBN 9754282617 (A.VI/6632).
- Program : Genç Parti.* — Ankara : [yayl.y.], [200?]. 24 s. ; 15 cm. (A.VI/6702).
- QOŞQARLI, Q.: *Borsunlu kurqanı / Q. Qoşqarlı, N. Müseyibli, S. Aşurov.* — Bakı : Elm Neşriyyatı, 2003. 81 s. : res. ; 21 cm. ISBN 580661591X (A.VI/6896).
- Le IVe congrès international du corpus d'archéologie Ottomane sur : influences Européennes sur l'architecture Ottomane conservation et restauration des monuments = et-Tesirâtu'l-Evrubiyye ala'l-amareti'l-Osmaniye ve âliyatu'l-hıfz ve't-termim / sous la direction du Abdeljelil Temimi.* — Zaghouan = Zagvân : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Malumât, 2001. 369, 93 s. : res. ; 24 cm. — (es-Silsiletu's-Sâniye : el-Âsâr-ıl Osmaniye ; rakam 4 = Archéologie Ottomane ; 4) ISBN 997332014X (A.VI/7342).
- RABELLO, ALFREDO MORDECHAI: *The Jews in the Roman Empire : legal problems, from Herod to Justinian / Alfredo Mordechai Rabello.* — reprinted. — Hampshire : Ashgate Variorum, 2004 c2000. x, 364 s. ; 23 cm. — (Variorum Collected Studies series ; CS645) ISBN 0860786625 (A.VI/7477).
- Raboçie i intelligentsiya Rossii v epohu reform i revolyutsiy 1861-Fevral 1917 g..* — Sankt-Peterburg : İnstıtut Rossiyskoy, 1997. 639 s. ; 21 cm. ISBN 5867890570 (A.VI/6582).
- RAHMANİYAN, DARYUŞ: *Tarih-i illetşinasi-yi inhitat ve akepmandegi-yi İraniyan ve müslimin : ez-ağaz-ı dovreyi kaçar ta payan-ı dovreyi pehlevi / Daryuş Rahmaniyan.* — Tebriz : Müessese-yi Tahkikat-i Ulum-i İslami-İnsani, 2003. [12], 453 s. ; 24 cm. ISBN 964062523X (A.VI/7025).
- REFİK ŞAKİR EN-NETŞE: *Sultan Abdülhamid ve Filistin / Refik Şakir en-Netşe ; tercüme Necmeddin Gevri.* — 1. bsk. — İstanbul : Semerkand, 2004. 216 s. ; 21 cm. — (Semerkand ; 51. Tarih serisi ; 1) ISBN 9756333057 (A.VI/7067).
- Regional security in the Balkans and the role of the Balkan political club : international conference : 29-31 March 2002 Skopje / ed. Rada Shar-*

landjjeva. — Sofia : Balkan Political Club Foundation, 2002. 173 s. ; 24 cm. — (Changing Balkans ; 1) (A.VI/7229).

Religion and culture in medieval islam / ed. by Richard G. Hovannisian, Georges Sabagh. — 1. published. — Cambridge : Cambridge University Press, 1999. viii, 119 s. ; 22 cm. — (Giorgio Levi Della Vida Conferences ; 14) ISBN 0521623502 (A.VI/7466).

Religion et culture : dans les sociétés et les états Européens de 1800 à 1914 : Allemagne, France, Italie, Royaume-Uni, dans leurs limites de 1914 / sous la direction de Jean-Paul Bled ; avec la collaboration de Yves Bruley... [et al.]. — [y.y.] : Cned-Sedes, 2001. 288 s. ; 24 cm. ISBN 2718193638 (A.VI/7558).

Religions et culture en Europe 1800-1914 : textes et documents / ouvrage coordonné par Philippe Chassaigne... [et al.]. — [y.y.] : Sedes, 2002. 223 s. ; 24 cm. — (Regard sur l'Histoire. Histoire Contemporaine) ISBN 2718193905 (A.VI/6780).

René Cassin (1887-1976) : une pensée ouverte sur le monde moderne : hommage au prix nobel de la paix 1968 : actes du colloque organisé par l'Association René-Cassin et le Collège de France, le 22 Octobre 1998, au Collège de France : suivi de René Cassin, Vice-Président du conseil d'état (1944-1960), par André Holleaux et lettres de René Cassin à sa sœur felice (1953-1974) / éd. par Marceau Long, François Monnier. — Paris : Honoré Champion, 2001. 271 s. ; 24 cm. — (Bibliothèque de l'École des Hautes Études Sciences Historiques et Philologiques. Hautes Études d'Histoire Contemporaine ; 3) ISBN 2745305395 (A.VI/7559).

Répertoire géographique des textes cunéiformes. — Wiesbaden : Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1978-1992. 2 c. : 1 katl hrt. ; 24 cm. — (Beihefte zum Tübingen Atlas des Vorderen Orients. Reihe B (Geisteswissenschaften) ; 7) ISBN 3882260378 (A.IV/2006).

"Republicanisme Anglais et idée de tolérance" : actes du colloque des 26 et 27 Mars 1999 / articles réunis par Elizabeth Tuttle ; [ed.] Centre de Recherches sur les Origines de la Modernité dans les Pays Anglophones. — Nanterre : Université Paris X, 2000. 233 s. ; 21 cm. — (Confluences ; 17) ISBN 2907335197 (A.VI/7528).

Rerum novarum : new conditions of life in a changing world : international colloquy Istanbul/Ankara, March 30-April 2, 1992 : Ankara University &

- Gregoriana University of Rome = Rerum novarum : nouvelles conditions dans un monde en changement : colloque international Istanbul/Ankara, 30 Mars-2 Avril 1992 : Université d'Ankara & Université Grégorienne de Rome.* — Ankara : Ankara University, 1993. 211 s. ; 24 cm. — (Ankara University publication ; 204. Human Rights Center publication ; 8) ISBN 9754821305 (A.VI/6898).
- Res maritimae : Cyprus and the Eastern Mediterranean from prehistory to late antiquity : proceedings of the second international symposium "cities on the sea" : Nicosia, Cyprus, October 18-22, 1994 / ed. by Stuart Swiny, Robert L. Hohlfelder, Helena Wylde Swiny.* — Atlanta, Georgia : Scholars Press, 1997. viii, 372 s. : res. ; 29 cm. — (American Schools of Oriental Research. Archaeological Reports ; 04. Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph series ; 1) ISBN 0788503936 (B.I/3043).
- Research writing in Japan : cultural, personal and practical perspectives / ed. by Peter J. Matthews, Jun Akamine.* — Osaka : National Museum of Ethnology, 2004. vi, 213 s. ; 26 cm. — (Senri Ethnological Reports, ISSN 1340-6787 ; 49) ISBN 4901906240 (B.I/3182).
- REŞETOVA, N. A.: *İntelligentsiya goda i revolyutsiya / N. A. Reşetova.* — Moskva : ROSSPEN, 1998. 239 s. ; 20 cm. ISBN 5860040989 (A.VI/6597).
- REVASANİ, ŞAPUR: *Camia-yi bozorg-i Şark / Şapur Revasani.* — Tahran : Neşr-i Şem', 2001. 469 s. ; 24 cm. + 1 Türkçe özet, 1 İngilizce özet. (A.VI/7030).
- REVASANİ, ŞAPUR: *Nadorosti-yi faraziyeha-yi nijadi-yi Arya, Sami ve Tork / Şapur Revasani.* — Tahran : İntişarat-ı İttılaat, 1380 (2001). 234 s. ; 21 cm. ISBN 9644234782 (A.VI/7029).
- REYES, A. T.: *The stamp-seals of ancient Cyprus / A. T. Reyes.* — Oxford : Oxford University School of Archaeology, 2001. xvi, 286 s. : res. ; 25 cm. — (Monograph ; 52) ISBN 0947816526 (A.VI/6622).
- REYHANLI, TÜLAY: *İngiliz gezginlerine göre XVI. yüzyılda İstanbul'da hayat (1582-1599) / Tülay Reyhanlı.* — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983. 162, yak 25 s. : res. (kimi rnk.) ; 28 cm. — (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları ; 554. Sanat Eserleri dizisi ; 4) (B.I/3137).

- RICHARDT, AIMÉ: *La régence (1715-1723)* / Aimé Richardt. — Paris : Talandier, 2003. 333 s. ; 22 cm. ISBN 2847340076 (A.VI/6843).
- ROBINS, PHILIP: *Suits and uniforms : Turkish foreign policy since the cold war* / Philip Robins. — London : Hurst & Company, 2003. xix, 404 s. ; 22 cm. ISBN 1850656762 (A.VI/7412).
- ROGAN, EUGENE L.: *1948 : la guerre de Palestine : derrière le mythe...* / Eugene L. Rogan, Avi Shlaim. — Paris : Éditions Autrement, 2002. 263 s. ; 23 cm. — (Éditions Autrement. Collection Mémoires, ISSN 1157-4488 ; 82) ISBN 2746702401 (A.VI/7557).
- Romano-Turcica I 2003.* — İstanbul : Isis, 2003. 331 s. ; 24 cm. ISBN 9754282552 (A.VI/6633).
- ROSENFELD, BORIS A.: *Mathematicians, astronomers and other scholars of islamic civilization and their works (7th-19th c.)* / Boris A. Rosenfeld, Ekmeleddin İhsanoğlu. — İstanbul : IRCICA, 2003. 833 s. ; 31 cm. ISBN 9290631279 (B.I/3049).
- ROSHWALD, AVIEL: *Ethnic nationalism and the fall of empires : Central Europe, Russia and the Middle East, 1914-1923* / Aviel Roshwald. — 1. published. — London : Routledge, 2001. xii, 273 s. ; 24 cm. ISBN 0415178932 (A.VI/7185).
- Rossiya i ee sosedi : problemi etniçeskih menşinstv : problemno tematiçeskiy sbornik* / otvetstvenniy redaktor Yu. A. Şerbakova. — Moskva : RAN İNİON, 2000. 103 s. ; 20 cm. — (Seriya Postkommunizm-Gosudarstvo i Obşestvo) ISBN 5248013372 (A.VI/7372).
- Rossiya i Frantsiya XVIII-XX veka vipusk 4* / otvetstvenniy redaktor Petr Çerkasov. — Moskva : Nauka, 2001. ... c. ; 22 cm. ISBN 5020087408 (A.VI/6598).
- Rossiya İspaniya : dokumenti i materialı 1667-1917.* — Moskva : Pamyatniki İstoriçeskoy Mıslı, 1997. ... c. : res. ; 22 cm. ISBN 5884510446 (A.VI/6725).
- ROSTOWZEW, M.: *Skythien und der Bosphorus* / M. Rostowzew ; auf der grundlage der Russischen ed. von V. Ju. Zuev ; mit kommentaren und beiträgen von G. W. Bowersock... [et al.] ; übersetzt und hrsg. von Heinz Heinen. — Stuttgart : Franz Steiner, 1993. viii, 263, 36 s. : tafel ; 24 cm. + 4 hrt. — (Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte Revue d'Histoire An-

- cienne Journal of Ancient History Rivista di Stori Antica. Einzelschriften ; 83) ISBN 3515063994 (A.VI/7409).
- ROY, JULES: *La bataille de Dien Bien Phu* / Jules Roy. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2001. 389 s. ; 25 cm. ISBN 270286533X (A.VI/7539).
- LE ROY LADURIE, EMMANUEL: *L'ancien régime : de Louis XIII à Louis XV (1610-1770)* / Emmanuel Le Roy Ladurie. — Paris : Hachette Littératures, 2000-2002, c1991. 2 c. ; 18 cm. — (Collection no ; 25. Édition no ; 02, 01) ISBN 2012790003 (A.VI/6810).
- ROZENBLUM, SERGE-ALLAIN: *Theodor Herzl : biographie* / Serge-Allain Rozenblum. — Paris : Éditions du Félin, 2001. 695 s. ; 24 cm. ISBN 2866453379 (A.VI/6886).
- RUMLU HASAN: *Şah İsmail tarihi = Ahsenü't tevârih* / Rumlu Hasan ; çev. Cevat Cevan. — Ankara : Ardiç, 2004. x, 256 s. ; 19 cm. ISBN 9757902594 (A.VI/7061).
- Russkaya filosofiya vo vtoroy polovine XX veka : çastı 2 : sbornik obzorov i referatov* / sostavitel İ. S. Andreeva. — Moskva : İNİON RAN, 1999-2000. 2 c. ; 20 cm. — (Seriya Filosofiya) ISBN 524801333X (A.VI/3275).
- Russkiy sever : etniçeskaya istoriya i narodnaya kultura XII-XX veka* / otvetstvennyy redaktor İ. V. Vlasova. — Moskva : Nauka, 2001. 848 s. : res., hrt. ; 24 cm. ISBN 5020087513 (A.VI/6730).
- Russko-Çeçenskie otnoşeniya vtoraya polovina XIV-XVII v. sbornik dokumentov*. — Moskva : İzdatelskaya Firma Vostoçnaya Literatura RAN, 1997. 416 s. ; 22 cm. ISBN 5020179558 (A.VI/6581).
- Russko-kitayskie otnoşeniya v XIX veke*. — Moskva : Pamyatniki İstoriçeskoj Mıslı, 1995. ... c. ; 27 cm. ISBN 5884510292 (B.I/3033).
- Russko-Mongolskie otnoşeniya 1685-1691 : sbornik dokumentov* / sostavitel G. İ. Slesarçuk ; otvetstvennyy redaktor N. F. Demidova. — Moskva : İzdatelskaya Firma Vostoçnaya Literatura RAN, 2000. 487 s. ; 24 cm. ISBN 5020179973 (A.VI/6603).
- RUTIÇ, N. N.: *Dumskaya monarhiya : statı raznih let* / N. N. Rutıç. — Sankt Peterburg : İzdatelstvo Logos, 1993. 182 s. ; 21 cm. — (İztoriçeskaya seriya XIX-XX vek.) ISBN 5872880553 (A.VI/6723).

- RÜŞTÜ PAŞA: *Ah o Yemen'dir : Yemen hatıratı / Rüştü Paşa* ; haz. Faruk Yılmaz ; genel koordinatör Cuma Ağca. — Ankara : Berikan, 2004. 152 s. ; 20 cm. ISBN 975873640X (A.VI/7219).
- Saadet Partisi programı.* — [Ankara] : [Saadet Partisi], [199?]. 219-257 ss. ; 21 cm. (A.VI/7260).
- Saadet Partisi : teşkilat modelimiz ve yeni raporlar.* — Ankara : Saadet Partisi, 2003. 81 s. ; 19 cm. (A.VI/7081).
- Saadet Partisi : tüzük.* — 2. bsk. — Ankara : [Saadet Partisi], 2002. iii, 66 s. ; 14 cm. (A.VI/7082).
- SAATÇİ, SUPHİ: *Altunköprü / Suphi Saatçi.* — İstanbul : Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi, 2004. 80 s. : rnk. res. ; 26 cm. — (Yayın no ; 6) ISBN 9759541858 (B.I/3122).
- SACHAR, HOWARD M.: *The emergence of the Middle East 1914-1924 / Howard M. Sachar.* — New York : Alfred A. Knopf, 1969. xiii, 518, xxix s. ; 25 cm. (A.VI/6530).
- SADOĞLU, HÜSEYİN: *Türkiye'de ulusçuluk ve dil politikaları / Hüseyin Sadoğlu.* — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003. xiii, 383 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 44. Edebiyat ve Dil ; 3) ISBN 9756857609 (A.VI/6533).
- SADOVSKAYA, L. M.: *Lideri senegala i Tunisa : pol v protsesse obtşestvennoy konsolidatsii. Uçenie zapiski. vıpusk 18 / L. M. Sadovskaya.* — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstıtut Afriki, 2000. 49 s. ; 20 cm. ISBN 5201050956 (A.VI/6602).
- SADR ZİYA', SHARİF JAN MAKHDUM: *The personal history of a Bukharan intellectual : the diary of Muhammad-Sharif-i Sadr-i Ziya / Sharif Jan Makhdum Sadr Ziya'* ; translated from the original manuscript by Rustam Shukurov ; with an introductory study and commentaries by Muhammadjon Shakuri (Shukurov) ; ed., English language ed. Edward A. Allworth. — Leiden : Brill, 2004. xxix, 407 s. ; 24 cm. — (Brill's Inner Asian Library, ISSN 1566-7162 ; 9) ISBN 9004131612 (A.VI/7451).
- es-SAFEDİ, SALAHUDDİN: *A'yanu'l-asr ve a'vanu'n-nasr / Salahuddin es-Safedi, Halil bin Aybek.* — Frankfurt : Mahed-ü Tarihi'l-Ulumi'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1990. 3 c. ; 24 cm. — (Silsile C Uyun-ut Turas el-Mücelled ; 50/1, 50/2, 50/3) (A.VI/6959).

- Sağduyu Partisi : parti tüzüğü ve programı.* — Ankara : Sağduyu Partisi, 2002. 49 s. ; 21 cm. (A.VI/7316).
- SAKAOĞLU, NECDET: *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi / Necdet Saka-oğlu ; yay. haz. Fahri Aral.* — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003. xiii, 402 s. : res. ; 27 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 33. Eğitim ; 2) ISBN 9756857129 (B.I/3023).
- SALZMANN, ARIEL: *Tacqueville in the Ottoman Empire : rival paths to the modern state / Ariel Salzmänn.* — Leiden : Brill, 2004. xiv, 240 s. ; 24 cm. — (The Ottoman Empire and Its Heritage. Politics, Society and Economy, ISSN 1380-6076 ; 28) ISBN 9004108874 (A.VI/6778).
- SANASARIAN, ELIZ: *Religious minorities in Iran / Eliz Sanasarian.* — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002, c2000. xix, 228 s. ; 24 cm. — (Cambridge Middle East Studies ; 13) ISBN 0521770734 (A.VI/7467).
- SARAY, MEHMET: *The Russian, British, Chinese and Ottoman rivalry in Tur-kestan : four studies on the history of Central Asia / Mehmet Saray.* — Ankara : Turkish Historical Society, 2003. xii, 435 s. ; 24 cm. — (Atatürk Supreme Council for Culture, Language. Publications Turkish Historical Society ; Serial VII-No. 212) ISBN 9751616654 (A.VI/6963).
- SARGIN, HALUK: *Antik Ankara / Haluk Sargin.* — 1. bs. — Ankara : [yayl.y.], 2004. 103 s. : rnk. res. ; 24 cm. ISBN 9752888860 (A.VI/7078).
- SARI, MEHMET: *Afyonkarahisar edebiyatı ve kültürü üzerine makaleler / Mehmet Sarı.* — Afyon : Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2003. viii, 221 s. ; 24 cm. — (Afyon Kocatepe Üniversitesi yayın no ; 47) ISBN 9757150592 (A.VI/6759).
- SARIASLAN, ÜMİT: *Demir ağlardan örümcek ağlarına : cumhuriyet demir-yolculuğu ve sonrası / Ümit Sariaslan.* — 1. bs. — İstanbul : Otopsi, 2004. 332, yak. 65 s. : res. ; 21 cm. ISBN 9758410490 (A.VI/7191).
- SARICAOĞLU, FİKRET: *Osmanlı muhalefet geleneğinde yeni bir dönem : ilk siyasî bildiriler / Fikret Sarıcaoğlu.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 901-920, [6] ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayrışım. (A.VI/6763).
- SARMIENTO DE GAMBOA, PEDRO: *Moi gouverneur du Détroit de Magellan : la première colonisation de la terre de feu : 1581-1584 / Pedro Sarmiento de Gamboa ; traduction et présentation de André Roussel.* —

Paris : Cosmopole, 2002, c2001. 217 s. ; 19 cm. ISBN 2846300038 (A.VI/6841).

SCHÖNIG, CLAUDIUS: *Mongolische Lehnwörter im westghusischen* / Claus Schönig. — Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2000. vi, 210 s. ; 24 cm. — (Turcologica, ISSN 0177-4743 ; 47) ISBN 3447043407 (A.VI/6615).

SCHREINER, GEORGE ABEL: *From Berlin to Bagdad : behind the scenes in the Near East* / George Abel Schreiner. — New York ; London : Harper & Brothers, 1918. 371 s. ; 21 cm. (A.VI/6528).

Script and seal use on Cyprus in the bronze and iron ages / ed. by Joanna S. Smith. — Boston : Archaeological Institute of America, 2002. xv, 248 s. : res. ; 23 cm. — (Colloquia and Conference Papers ; 4) ISBN 0960904271 (A.VI/6617).

The sea peoples and their world : a reassessment / ed. by Eliezer D. Oren. — Philadelphia : University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2000. xx, 360 s. : res. ; 29 cm. — (University Museum Monograph ; 108. University Museum Symposium series ; 11) ISBN 0924171804 (B.I/3121).

The secret history of the Mongols : a Mongolian epic chronicle of the thirteenth century / translated with a historical and philological commentary by Igor de Rachewitz. — Leiden : Brill, 2004. 2 c. ; 25 cm. — (Brill's Inner Asian Library, ISSN 1566-7162 ; 7/1, 7/2) ISBN 9004131590 (tk.) (A.VI/7453).

SEIGNOBOS, CH.: *Antiquité Romaine et pré-moyen âge* / Ch. Seignobos. — 3. éd. — Paris : Librairie Armand Colin, 1907. 486 s. ; 18 cm. — (Cours d'Histoire) (A.IV/4326).

SEIGNOBOS, CH.: *Histoire moderne : jusqu'en 1715* / Ch. Seignobos. — 2. éd. — Paris : Librairie Armand Colin, 1908. 605 s. : res. ; 18 cm. — (Cours d'Histoire) (A.IV/4312).

SEIGNOBOS, CH.: *Histoire narrative et descriptive de l'antiquité* / Ch. Seignobos. — 5. éd. — Paris : Librairie Armand Colin, 1907. 388 s. : res. ; 18 cm. — (Cours d'Histoire) (A.VI/7505).

SEIGNOBOS, CH.: *Les temps modernes* / Ch. Seignobos. — 3. éd. — Paris : Librairie Armand Colin, 1908. 437 s. ; 18 cm. — (Cours d'Histoire) (A.VI/7504).

- SENDESNI, WAJDA: *Regard de l'historiographie Ottomane sur la Révolution Française et l'expédition d'Égypte : tarih-i Cevdet / Wajda Sendesni. —* 1. éd. — İstanbul : Isis, 2003. 150 s. ; 24 cm. — (Les Cahiers du Bosphore ; 27) ISBN 9754282595 (A.VI/6628).
- SEVGİ, AHMET: *Beyitlerin gölgesinde / Ahmet Sevgi. —* Konya : [yayl.y.], 2004. 132 s. ; 20 cm. ISBN 9759282828 (A.VI/7379).
- SEVGİ, AHMET: *Türkçenin acı günleri / Ahmet Sevgi. —* Konya : [yayl.y.], 2003. 62 s. ; 20 cm. ISBN 975928281X (A.VI/7380).
- SEVİN, VELİ: *Urartu bahçeleri = Urartian gardens / Veli Sevin. —* Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 395-414, [4] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrışım. (A.VI/7138).
- SEVİN, VELİ: *Van-Karagündüz Höyüğü kazıları : 1997 yılı çalışmaları / Veli Sevin, Aynur Özfirat, Ersin Kavaklı. —* Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 847-867, [14] ss. : res. ; 24 cm. Belleten, LXIII, Aralık 1999, sayı 238'den ayrışım. (A.VI/7152).
- SHAW, STANFORD J.: *Halide Edip (Adivar)'s appeal to the American public for justice for the Turks / Stanford J. Shaw. —* Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 531-539 ss. ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayrışım. (A.VI/7569).
- SHAW, WENDY M. K.: *Possessors and possessed : museums, archaeology, and the visualization of history in the late Ottoman Empire / Wendy M. K. Shaw. —* Berkeley : University of California Press, 2003. xi, 269 s. : res. ; 24 cm. ISBN 0520233352 (A.VI/6613).
- SHAY, MICHAEL E.: *A grateful heart : the history of a world war I field hospital / Michael E. Shay. —* Westport : Greenwood Press, 2002. xvi, 237 s. ; 24 cm. — (Contributions in Military Studies, ISSN 0883-6884 ; 212) ISBN 0313319111 (A.VI/6997).
- Sınfa saldırı : parti özelleştirme politikalarıyla hesaplaşıyor. —* Ankara : Sosyalist Türkiye Partisi, [199?]. 192, [8] s. ; 20 cm. — (Parti Kitaplığı ; 1) (A.VI/7307).
- Sicill-i ahvâl defterlerine göre Osmanlı döneminde Tirebolulu memurlar (1879-1909) / haz. Ayhan Yüksel. —* İstanbul : Kitabevi, 2004. 96 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 225) ISBN 9756403268 (A.VI/7282).

- SİDİ ALİ BİN HÜSEYİN: *Kitabü'l-muhit* / Sidi Ali bin Hüseyin. — Frankfurt : Mahed-ü Tarihi'l-Ulumi'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1997. [4¹, 271, xıx s. ; 24 cm. — (Silsile C el-Mücellled ; 60) (A.VI/6961).
- SİMAVİ, LÜTFİ: *Son Osmanlı Sarayında gördüklerim : Sultan Mehmed Reşad Hanın ve halifenin sarayında gördüklerim* / Lütfi Simavi ; ed. Ö. Andaç Uğurlu ; günümüz Türkçesi Sami Kara, Nurer Uğurlu. — 2. bsk. — İstanbul : Örgün, 2004. 381, 271 s. ; 20 cm. — (Örgün Yayınevi Kültür dizisi) ISBN 9757651281 (A.VI/7359).
- Simpozion de numismatica : dedicat implinirii a 125 de ani de la proclamarea independentei României Chişinau, 24-26 Septembrie 2002 : comunicari studii şi note.* — Bucureşti : Editura Enciclopedica, 2003. 288 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9734504487 (A.VI/6756).
- SINGER, AMY: *Constructing Ottoman beneficence : an imperial soup kitchen in Jerusalem* / Amy Singer. — Albany : State University of New York Press, 2002. xv, 240 s. ; 23 cm. — (SUNY series in Near Eastern Studies) ISBN 0791453529 (A.VI/7415).
- SINGER, AMY: *Osmanlı'da hayırseverlik : Kudüs'te bir Haseki Sultan İmareti* / Amy Singer ; çev. Dilek Şendil ; yay. haz. Mehmet Beşikçi. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2004. xi, 225 s. ; 21 cm. — (Tarih Vakfı Yurt yayınları ; 139) ISBN 9753331762 (A.VI/6996).
- Siyaset felsefesi sözlüğü* / yay. haz. Philippe Raynaud, Stéphane Rials ; çev. İsmail Yerguz... [ve başk.] ; ed. Mustafa Bayka. — 1. bsk. — İstanbul : İletişim, 2003. 1024 s. ; 23 cm. — (İletişim yayınları ; 962. Sözlük dizisi ; 4) ISBN 9750501969 (A.VI/6547).
- SKINNER, QUENTIN: *Machiavel* / Quentin Skinner ; traduit de l'Anglais et postface par Michel Plon. — Paris : Éditions du Seuil, 2001. 166 s. ; 18 cm. ISBN 202048191X (A.VI/6821).
- Slovar Russkogo yazıka XVIII veka* / redaktsionnaya kollegiya E. Z. Birjakova... [et al.]. — Sankt-Peterburg : Nauka, 2000-2001. ... c. ; 27 cm. ISBN 502027920X (tk.) (B.I/3032).
- Slovar Russkogo yazıka XI-XVII vv.* — Moskva : Nauka, 1996-2000. ... c. ; 27 cm. ISBN 5020112666 (B.I/3034).
- The social context of technological change : Egypt and the Near East, 1650-1550 BC : proceedings of a conference held at St Edmund Hall, Oxford*

12-14 September 2000 / ed. by Andrew J. Shortland. — Oxford : Oxbow Books, 2001. x, 273 s. ; 24 cm. ISBN 1842170503 (A.VI/6621).

SOCIÉTÉ DES HISTORIENS MÉDIÉVISTES DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR PUBLIC: *Le règlement des conflits au Moyen Âge : XXXIe congrès de la S.H.M.E.S. (Angers, Juin 2000)* / Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public. — Paris : Publications de la Sorbonne, 2001. 396 s. ; 24 cm. — (Série Histoire Ancienne et Médiévale, ISSN 0290-4500 ; 62) ISBN 2859444386 (A.VI/6877).

Soixante-dix-septième session annuelle du comité : Lisbonne, du 3 au 8 Juin 2003 : compte rendu. — Bruxelles : Union Académique Internationale, [2003?]. 171 s. ; 24 cm. ISBN 9299000778 (A.VI/7019).

SOLER MAYOR, BEGOÑA: *Estudio de las estructuras de combustión prehistóricas : una propuesta experimental : Cova Negra (Xàtiva, Valencia), Ratlla del Bubo (Crevillent, Alicante) y Marolles-sur-Seine (Bassin Parisien, Francia)* / Begoña Soler Mayor. — Valencia : Servicio de Investigación Prehistórica. Diputación Provincial de Valencia, 2003. xii, 163 s. : res. (kimi rnk.) ; 29 cm. — (Servicio de Investigación Prehistórica. Diputación Provincial de Valencia. Serie de Trabajos Varios ; 102) ISBN 8477953503 (B.I/3092).

SOLNON, JEAN-FRANÇOIS: *Henri III : un désir de majesté* / Jean-François Solnon. — [y.y.] : Perrin, 2001. 438 s. ; 23 cm. ISBN 2262013179 (A.VI/6794).

Son dönem Bizans İmparatorluğu tarihi bibliyografyası (1261-1453) : İstanbul'un fethinin ve İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunun 550. yıldönümü armağanı / haz. Işın Demirkent... [ve başk.]. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2003. xi, 228 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü yayınları ; 4440. Edebiyat Fakültesi yayınları ; 3436) ISBN 9754046964 (A.VI/7358).

Sosyal Demokrat Parti tüzüğü ve programı. — Ankara : [yayl.y.], 1964. 32 s. ; 21 cm. (A.VI/6708).

Sosyalist Demokrasi Partisi : program ve tüzük. — Ankara : [Sosyalist Demokrasi Partisi], 2003. 60 s. ; 15 cm. (A.VI/7103).

Sosyalist Türkiye Partisi programı. — [Ankara] : [Sosyalist Türkiye Partisi], [199?]. 17-44 ss. ; 21 cm. (A.VI/7258).

- Sotira Kaminoudhia : an early bronze age site in Cyprus* / ed. by Stuart Swiny, George (Rip) Rapp, Ellen Herscher. — Boston : American Schools of Oriental Research, 2003. xxviii, 600 s. : res. ; 29 cm. — (American Schools of Oriental Research. Archaeological Reports ; 08. Cyprus American Archaeological Research Institute Monograph series ; 4) ISBN 0897570642 (B.I/3159).
- Sotsialno-ekonomiçeskaya adaptatsiya Rossiyskih emigrantov : sbornik statey / pod redaksiyey Yu. A. Polyakova, G. Ya. Tarle.* — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İstitut Rossiyskoy İstorii, 1999. 269 s. ; 20 cm. ISBN 5805500183 (A.VI/6731).
- SOUCEK, SVAT: *A history of Inner Asia* / Svat Soucek. — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003, c2000. xiii, 369 s. ; 23 cm. ISBN 0521657040 (A.VI/7465).
- SOWERBY, ROBIN: *The Greeks : an introduction to their culture* / Robin Sowerby. — reprinted. — London : Routledge, 1997. x, 216 s. ; 22 cm. ISBN 041512042X (A.VI/7271).
- SOY, H. BAYRAM: *Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde İngiltere ile nüfuz mücadelesi (1890-1914)* / H. Bayram Soy ; yay. haz. Mehmet Seyitdanlıoğlu. — 1. bsk. — Ankara : Phoenix, 2004. xi, 370 s. ; 24 cm. ISBN 9756565586 (A.VI/7043).
- SOYSAL, İBRAHİM: *Soykırımcıların gizli ittifakı : naziler, milyonlarca yahu-diyi, çingeneyi ve özürlüyü nasıl katletti? Nazizm ve siyonizm arasındaki gizli anlaşma neydi?* / İbrahim Soysal. — 1. bsk. — İstanbul : Sayfa, 2003. 200 s. ; 21 cm. — (Sayfa yayınları ; 2004.01. Araştırma ; 001.01) ISBN 9759681325 (A.VI/6645).
- SOYSAL, OĞUZ: *Hattischer wortschatz in Hethitischer textüberlieferung* / Oğuz Soysal. — Leiden : Brill, 2004. xxii, 1029 s. ; 25 cm. — (Handbook of Oriental Studies. Section 1. The Near and Middle East = Handbuch der Orientalistik, ISSN 0169-9423 ; 74) ISBN 9004137068 (A.VI/6609).
- SOYANMAZ, İ. HAKKI: *Destan-ı Edirne : destan tarzı Edirne halk tarihi* / İ. Hakkı Soyannmaz. — 1. bsk. — Edirne : [yayl.y.], 2003. v, 1224 s. : res. ; 29 cm. ISBN 9759252023 (B.I/3107).
- SOYANMAZ, İ. HAKKI: *Edirne'nin fetih günleri bayramlarının, çingene (kakavağ) şenliklerine dönüşümü* / İ. Hakkı Soyannmaz. — 1. bsk. —

- Edirne : [yayl.y.], 2003. iii, 50 s. : rnk. res. ; 21 cm. ISBN 9759252031 (A.VI/7177).
- Sözün, sazın, ateşin ülkesi Azerbaycan* / ed. Büşra Ersanlı, Hüsametdin Mehmedov. — 1. bsk. — İstanbul : Da Yayıncılık, 2004. 232 s. ; 21 cm. — (Da Yayıncılık ; 21. İnceleme dizisi ; 4) ISBN 9756571640 (A.VI/7216).
- Srebrenica 1995 : l'été d'une agonie* / traduit du Serbo-Croate par Mireille Robin. — Paris : L'Esprit des Péninsules, 2000. 345 s. ; 21 cm. — (Balkaniques) ISBN 291043575X (A.VI/7526).
- Srednyaya aziya i dalniy vostok v epohu srednevekovya, srednyaya aziya v rannem srednevekovye* / otvetstvennyy redaktor G. A. Brikina. — Moskva : Nauka, 1999. 378 s. : res. ; 29 cm. ISBN 5020086177 (B.I/3055).
- STEPHENSON, PAUL: *Byzantium's Balkan frontier : a political study of the Northern Balkans, 900-1204* / Paul Stephenson. — reprinted. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002, c2000. xii, 352 s. ; 24 cm. ISBN 0521770173 (A.VI/7456).
- STRADLING, ROBERT: *20. Yüzyıl Avrupa tarihi nasıl öğretilmeli* / Robert Stradling ; çev. Ayfer Ünal ; yay. haz. Pınar Kesen ; redaksiyon Nurettin Elhüseyni. — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. xiv, 272 s. ; 21 cm. ISBN 9757306967 (A.VI/6663).
- Studies in comparative genocide* / ed. by Levon Chorbajian, George Shirinian. — New York : Palgrave, 2001, c1999. xxxv, 270 s. ; 23 cm. ISBN 0333693027 (A.VI/7252).
- SUBAŞI, TEVFİK: *Bir arpa boyu : 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin gizli tarihi* / Tefik Subaşı ; genel yay. yönetmeni Nihat Vuran ; yay. koordinatörü Ahmet Güçlü ; ed. Z. Aybike Yılmaz. — 1. bsk. — İstanbul : Karakutu, 2004, c2002. 272 s. : res. ; 21 cm. — (Karakutu yayınları ; 51. Anı/Biyografi ; 05) ISBN 9758658689 (A.VI/7490).
- al-SULAMİ, 'ABD AL-'AZİZ: *Questions and answers for physicians : a medieval Arabic study manual by 'Abd al-'Aziz al-Sulami* / 'Abd al-'Aziz Al-Sulami ; translated, ed. and with an introduction by Gary Leiser, Noury Al-Khaledy. — Leiden : Brill, 2004. xii, 133, 117 s. ; 24 cm. — (Sir Henry Wellcome Asian Studies, ISSN 1570-1484 ; 3) ISBN 9004136711 (A.VI/7163).

- SUNAR, CAVİT: *Tasavvuf tarihi* / Cavit Sunar. — 2. bs. — İstanbul : Anadolu Aydınlanma Vakfı, 2003. vii, 228 s. ; 24 cm. — (Anadolu Aydınlanma Vakfı yayınları ; 12. İrfan dizisi ; 1) ISBN 9758586122 (A.VI/7040).
- SUNUCU, YILMAZ: *Yakın geçmişteki Uşak : bilgiler-belgeler-anılar-denemeler* / Yılmaz Sunucu. — İzmir : Sunucu, 2004. 114 s. : res. ; 28 cm. (B.I/3109).
- SUNY, RONALD GREGAR: *Baku komünü : Rus Devriminde sınıf ve ulusallık* / Ronald Gregar Suny ; Türkçesi Kudret Emiroğlu. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 1990. 374 s. ; 20 cm. — (Belge yayınları ; 98) (A.VI/6653).
- Surların öte yanı Zeytinburnu* / M. Rifat Akbulut... [ve başk.] ; haz. Burçak Evren ; ed. Alper Çeker ; proje koordinatörü Ali Çalışır. — İstanbul : Zeytinburnu Belediyesi, 2003. 255 s. : rnk. res. ; 28 cm. — (Zeytinburnu Belediyesi Kültür yayınları ; 1) ISBN 9759235609 (B.I/3146).
- SÜLEYMAN ŞEFİK PAŞA: *Haturatım : başıma gelenler ve gördüklerim : 31 Mart Vak'ası* / Süleyman Şefik Paşa ; yeni yazıya aktaran Hümeysra Zer-deci. — 1. bsk. — İstanbul : Arma, 2004. 235, [19] s. : res. ; 19 cm. — (Arma yayınları ; 52. Tarih/Anı ; 26) ISBN 9757336475 (A.VI/7487).
- SÜMER, FARUK: *Safevî Devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü : Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu Türkleri* / Faruk Sümer. — Ankara : Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, 1976. ix, 265 s. : 1 katl. hrt. ; 24 cm. — (Tarih dizisi ; 2) (A.IV/7117).
- The synchronisation of civilisations in the Eastern Mediterranean in the second millennium B.C. II : proceedings of the SCIEM 2000-Euro conference Haindorf, 2nd of May-7th of May 2001* / ed. by Manfred Bietak ; ed. assistance Ernst Czerny. — Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003. 550 s. ; 31 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Gesamtakademie ; 29. Contributions to the Chronology of the Eastern Mediterranean ; 4) ISBN 3700131763 (B.I/3176).
- Les syndicalismes en Europe : a l'épreuve de l'international* / sous la direction de Tania Régin, Serge Wolikow. — Paris : Éditions Syllepse, 2002. 202 s. ; 21 cm. ISBN 291316577X (A.VI/7523).
- ŞAHİN, KAMİL: *Osmanlı dönemi Bursa medreseleri defteri* / Kamil Şahin. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2002. 1513-1518 ss. ; 24 cm. XIII. Türk

- Tarih Kongresi : Ankara, 4-8 Ekim 1999 : Kongreye sunulan bildiriler' - den ayrışım. (A.VI/7240).
- ŞAŞMAZ, MUSA: *Kürt Musa Bey olayı : 1883-1890* / Musa Şaşmaz. — İstanbul : Kitabevi, 2004. xiv, 458 s. ; 21 cm. — (Kitabevi ; 220) ISBN 9756403233 (A.VI/7050).
- ŞEYH MEKKÎ EFENDİ: *İbn Arabî müdafaası* / Şeyh Mekkî Efendi ; mütercim Ahmed Neyli Efendi ; haz. Halil Baltacı. — 1. bs. — İstanbul : Gelenek, 2004. 191 s. ; 23 cm. — (Gelenek Yayıncılık ; 87. Tasavvuf ; 13. İbn Arabî Kitaplığı ; 3) ISBN 9758861441 (A.VI/7207).
- ŞEYHÜLİSLÂM CEMÂLEDDİN EFENDİ: *Siyâsi hâturalar : 1908-1913* / Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi ; sadeleştiren Ziyâeddin Engin. — İstanbul : Tercüman, 1978. 167 s. ; 19 cm. — (Tercüman 1001 Temel Eser) (A.VI/6921).
- ŞİHALİYEV, EMİN ARİF: *Kafkasya jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye rekabeti ve Ermeni faktörü* / Emin Arif Şihaliyev. — Ankara : Naturel, 2003. xvi, 378 s. ; 20 cm. — (Naturel yayınları ; 24) ISBN 9756422122 (A.VI/7428).
- ŞIRACIYAN, ARŞAVİR: *Bir Ermeni teröristin itirafları* / Arşavir Şıracıyan ; Türkçesi Kadri Mustafa Orağlı. — 1. bsk. — İstanbul : Kastaş, 1997. 340 s. ; 20 cm. — (Kastaş Tarihsel Araştırmalar dizisi) ISBN 975763966X (A.VI/7440).
- ŞİMŞİR, BİLÂL N.: *AB, AKP ve Kıbrıs : araştırma* / Bilâl N. Şimşir. — 2. bs. — Ankara : Bilgi, 2004. 590 s. ; 20 cm. ISBN 9752200680 (A.VI/6636).
- ŞİMŞİR, NAHİDE: *Ahkâm defterleri'nin tarihî kıymeti ve 107 no'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir ile ilgili hükümler* / Nahide Şimşir. — İzmir : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1994. 357-390 ss. ; 24 cm. Tarih İncelemeleri Dergisi IX'dan ayrışım. (A.VI/7109).
- ŞİMŞİR, NAHİDE: *Azmzâde Yusuf Paşa ve Trablus Şam'a tayini ile ilgili iki vesikâ* / Nahide Şimşir. — İzmir : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1996. 203-209 ss. ; 24 cm. Tarih İncelemeleri Dergisi XI'den ayrışım. (A.VI/7107).
- ŞİMŞİR, NAHİDE: *Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın İzmir'deki vakıflarına ait hicri 1141 tarihli bir muhasebe bilançosu* / Nahide Şimşir. — İzmir : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1997. 155-181 ss. ; 24 cm. Tarih İncelemeleri Dergisi XII'den ayrışım. (A.VI/7108).

- ŞİMŞİR, NAHİDE: *103 no'lu ahkâm defteri'ndeki İzmir ile ilgili hükümler / Nahide Şimşir.* — İzmir : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1995. 329-341 ss. ; 24 cm. Tarih İncelemeleri Dergisi X'dan ayrıbasım. (A.VI/7110).
- ŞİMŞİR, SEBAHATTİN: *Azerbaycan'ın istiklâl mücadelesi / Sebahattin Şimşir* ; genel yay. yönetmeni Gülden Sarıgöl ; yay. sorumlusu Adem Sarıgöl ; ed. Hakan Yılmaz Çebi. — 1. bs. — İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002. 272 s. ; 21 cm. — (IQ Kültür Sanat Yayıncılık ; 37. Araştırma-İnceleme dizisi ; 18) ISBN 9756618353 (A.VI/7498).
- ŞİŞMAN, ADNAN: *Tanzimat döneminde Fransa'ya gönderilen Osmanlı öğrencileri (1839-1876) / Adnan Şişman.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. xiii, 185, [4] s. ; 24 cm. — (AKDİTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 209) ISBN 9751616271 (A.VI/7154).
- ŞMİDT, S. O.: *Rossiya İvana Groznogo / S. O. Şmidt.* — Moskva : Nauka, 1999. 557 s. ; 22 cm. ISBN 5020086223 (A.VI/6579).
- Takuo Kato seramik sanatı sergisi : 24 Haziran-21 Temmuz, 1986 Topkapı Sarayı Müzesi / derleyenler İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı.* — İstanbul : [yayl.y.], [1986?]. 60 s. : rnk. res. ; 24 cm. (A.VI/7506).
- Talat Paşa'nın ölümünün 81. yıldönümünde uluslararası terörizme bir bakış sempozyumuna sunulan bildiriler : 15 Mart 2002, İstanbul = Proceedings of the international symposium : the 81. anniversary of Talat Pasha's assassination : a look on international terrorism : 15 March 2002, Istanbul / yay. = ed. by Arslan Terzioğlu, Ömer Lütem.* — İstanbul : [yayl.y.], 2002. ii, 183 s. ; 29 cm. (B.I/3052).
- TAMER, CAHİDE: *Rumeli Hisarı restorasyonu : Belgelerle-anılarla : 1955-1957 / Cahide Tamer.* — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2001. 112 s. : res. ; 24 cm. ISBN 9757641340 (A.VI/6563).
- TAN, NAIL: *Atatürk ve Türk halk kültürü (folkloru) / Nail Tan.* — Ankara : Folklor Araştırmaları Kurumu, 2000. 128 s. : res. ; 24 cm. — (Folklor Araştırmaları Kurumu yayınları no ; 28) ISBN 9759539063 (A.VI/1617).
- TAN, NAIL: *Folklor (halk bilimi) genel bilgiler / Nail Tan.* — geliştirilmiş 6. bsk. — İstanbul : [yayl.y.], 2003. 216 s. ; 23 cm. ISBN 975959580X (A.VI/6561).

- TAN, NAIL: *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. yılında Cumhuriyet dönemi kültür çalışmalarının dünü, bugünü, yarını : bir kültür politikası oluşumu / Nail Tan.* — Ankara : [yayl.y.], 2003. 72 s. ; 20 cm. ISBN 9759595893 (A.VI/6560).
- TANERİ, AYDIN: *Makaleler / Aydın Taneri ; yay. haz. E. Semih Yalçın, Saadet Lüleci ; genel koordinatör Cuma Ağca.* — Ankara : Berikan, 2004. 4 c. ; 20 cm. ISBN 9758736752 (tk.) (A.VI/7279).
- TANİLLİ, SERVER: *Nasıl bir demokrasi istiyoruz? / Server Tanilli.* — 1. bs. — İstanbul : Amaç, 1987. 219 s. ; 19 cm. — (Genel Sıra no ; 1. Siyasal Bilgiler dizisi ; 2) (A.VI/6904).
- TAPPER, RICHARD: *İran'ın sınır boylarında göçebeler : Şahsevenlerin toplumsal ve politik tarihi / Richard Tapper ; çev. F. Dilek Özdemir ; yay. yönetmeni Şebnem Çiler Tabakçı.* — 1. bsk. — Ankara : İmge Kitabevi, 2004. 699 s. ; 20 cm. ISBN 9755333541 (A.VI/7494).
- TARHAN, A. HALUK: *Türk devrim tarihi ve hukuku / A. Haluk Tarhan.* — 1. bsk. — İstanbul : [yayl.y.], 2001. 342 s. ; 24 cm. ISBN 9759973503 (A.VI/6934).
- Tarih öğretiminde çoğulcu ve hoşgörülü bir yaklaşıma doğru : sempozyum, 10-12 Aralık 1998 Brüksel, Belçika : "20. yüzyıl Avrupa tarihini öğrenmek ve öğretmek" projesi / yay. haz. Özgür Sevgi Göral ; genel rapor Henry Frenedo.* — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. xi, 108 s. ; 21 cm. ISBN 9758813048 (A.VI/6662).
- Tarih öncesinde insan : tarih öncesi eğitim programı / proje koordinasyon Ayfer Bartu Candan, Gülay Sert, İdil Eser ; yazan Gülay Sert.* — İstanbul : TEMPER ; Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 56 s. : rnk. res. ; 22 cm. (A.VI/6677).
- Tarihin kötüye kullanımı : "tarihi kötüye kullanma biçimleriyle yüzleşmek" sempozyumu : Oslo, Norveç/28-30 Haziran 1999 / genel rapor Laurent Wirth ; çev. Nurettin Elhüseyni ; yay. haz. Mehmet Beşikçi.* — İstanbul : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003. 141 s. ; 21 cm. ISBN 975881303X (A.VI/6667).
- Tarsus tarihi / haz. Hikmet Öz.* — 1. bsk. — Tarsus : Tarsus Rotary Kulübü ; TUSEV Vakfı, 1991. 72 s. : res. ; 23 cm. (A.VI/7235).
- TAŞAĞIL, AHMET: *Çin kaynaklarına göre eski Türk boyları : M.Ö. III-M.S. X. asır / Ahmet Taşağıl.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. xii, 187, 29

s. ; 24 cm. — (AKDYYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 206) ISBN 9751616301 (A.VI/7422).

TAŞAĞIL, AHMET: *Gök-Türkler / Ahmet Taşağıl*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1995-2004. ... c. ; 24 cm. — (AKDYYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 160, 160a) ISBN 975161113X (tk.) A.V/7626).

Tatarı / otvetstvennie redaktori R. K. Urazmanova, S. V. Çeşko. — Moskva : Nauka, 2001. 583 s. ; 24 cm. — (Seriya "Narodı i Kulturu" Osnovana v 1992 godu) ISBN 5020087246 (A.VI/3959).

TATREAN (DADRIAN), VAHRAM: *To the desert : pages from my diary / Vahram Tatrean (Dadrian) ; translated from the Armenian by Agop J. Hacıkyan ; ed. by Ara Sarafian*. — Princeton : Gomidas Institute, 2003. xv, 408 s. ; 24 cm. — (History/Biography) ISBN 1903656273 (A.VI/7253).

Tecaribu'l-umem fi ahbar-i muluku'l-arzb ve'l-acem / tashih Rıza Enzabi Nijad, Yahya Kelanteri. — Meşhed : İntişarat-i Danişgah-i Firdevsi, 1994. 412 s. ; 24 cm. — (İntişarat-i Danişgah-i Firdevsi (Meşhed) Şumare ; 142) (A.VI/7027).

TEKELİ, İLHAN: *Cumhuriyetin harcı / İlhan Tekeli, Selim İlkin*. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003. ... c. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 39. Siyaset Bilimi ; 4) ISBN 9756857560 (A.VI/6534).

TEMİMİ, ABDELJELİL: *Le Beylik de Constantine et Hadj 'Ahmed Bey (1830-1837) / Abdeljelil Temimi*. — Tunisie : Revue d'Histoire Maghrébine, 1978. 303 s. ; 24 cm. — (Revue d'Histoire Maghrébine ; vol 1) (A.VI/7348).

TEMİMİ, ABDELJELİL: *Recherches et documents d'histoire Maghrébine : l'Algérie, la Tunisie et la Tripolitaine (1816-1871) / Abdeljelil Temimi ; préface de Robert Mantran*. — 2. éd. remaniée. — Tunis : Revue d'Histoire Maghrébine, 1980. 206 s. ; 24 cm. — (Revue d'Histoire Maghrébine ; vol 3) (A.VI/7347).

et-TEMİMİ, ABDULCELİL: *Buhüs ve vesaik fi't-tarih'il-Mağribi : el-Cezair ve Tunis ve Libya : 1871-1816 / Abdulcelil et-Temimi*. — Zagvan : Menşurat Merkezi'd-Dirasat ve'l-Buhus ani'l-Vilayati'l-Arabiye fi'l-Ahdi'l-Osmani, 1985. 251 s. ; 24 cm. (A.VI/7328).

et-TEMİMİ, ABDULCELİL: *Dirasat fi't-tarih'il-Arabi el-İfriki = Etudes d'histoire Arabo-Africaine / Abdulcelil et-Temimi*. — Zagvan = Zaghouan :

- Merkezu'd-Dirasat ve'l-Buhusi'l-Osmaniye ve'l-Moriskiye ve't-Tevsik ve'l-Malumat = Centre d'Etudes et de Recherches Ottomanes, Morisques, de Documentation et d'Information, 1994. 67, 103 s. ; 24 cm. ISBN 9973719352 (A.VI/7325).
- et-TEMİMÎ, ABDÛ'L-CELİL: *Etudes sur les relations islamo-chretiennes = Dirâsât fi'l-alâkati'l-islâmiyye-el-mesîhiyye / AbdÛ'l-Celil et-Temimi. — Zaghouan = Zagvân : Fondation Temimi pour la Recherche Scientifique et l'Information = Müessesetü't-Temimi li'l-Bahsi'l-İlmi ve'l-Ma'lûmât, 1996. 160, 73 s. ; 24 cm. ISBN 9973719646 (A.VI/7337).*
- Les tendances actuelles de l'histoire du Moyen Âge en France et en Allemagne : actes des colloques de Sèvres (1997) et Göttingen (1998) : organisés par le Centre National de la Recherche Scientifique et le Max-Planck-Institut für Geschichte / sous la direction de Jean-Claude Schmitt, Otto Gerhard Oexle. — Paris : Publications de la Sorbonne, 2002. 654 s. ; 24 cm. — (Histoire Ancienne et Médiévale, ISSN 0290-4500 ; 66) ISBN 2859443886 (A.VI/7537).*
- TEPLY, KARL: *Türkische sagen und legenden um die Kaiserstadt Wien / Karl Teply. — Wien : Hermann Böhlau Nachf., 1980. 162 s. ; 25 cm. ISBN 3205071417 (A.IV/5232).*
- TERNON, YVES: *L'Empire Ottoman : le déclin, la chute, l'effacement / Yves Ternon. — [y.y.] : Éditions du Félin ; Éditions Michel de Maule, 2002. 575 s. ; 24 cm. ISBN 2866454251 (A.VI/7536).*
- TERRICABRAS, IGNASI FERNÁNDEZ: *Philippe II et la contre-réforme : l'église Espagnole à l'heure du concile de trente / Ignasi Fernández Terricabras. — Paris : Publisud, 2001. 762 s. ; 23 cm. — (L'Europe au fil des siècles, ISSN 0981-4825) ISBN 2866009037 (A.VI/6832).*
- TESTA, MARIE DE: *Drogmans et diplomates Européens auprès de la porte Ottomane / Marie de Testa, Antoine Gautier. — 1. éd. — İstanbul : Isis, 2003. 469 s. ; 24 cm. — (Analecta Isisiana ; 71) ISBN 9754282587 (A.VI/6630).*
- TEZCAN, ENİS: *Bir ortaçağ mafyası : tapınakçılar / Enis Tezcan. — 1. bsk. — İstanbul : Sayfa, 2003. 128 s. ; 21 cm. — (Sayfa yayınları ; 2004.03. Araştırma ; 001.03) ISBN 975869135X (A.VI/6644).*
- Théophile Gautier : İstanbul. — [y.y.] : [yayl.y.], [19??]. 319 s. ; 20 cm. (A.VI/7392).*

- THIERRY, NICOLE: *La Cappadoce de l'antiquité au Moyen Âge* / Nicole Thierry. — Turnhout : Brepols, 2002. 316, 96 s. : rnk. res. ; 28 cm. — (Bibliothèque de l'Antiquité Tardive ; 4) ISBN 2503509479 (B.I/3162).
- THOMAS, RENATE: *Eine postume statuette Ptolemaios' IV. und ihr historischer kontext : zur götterangleichung Hellenistischer herrscher* / Renate Thomas. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 2002. 108, 20 s. : tafel ; 32 cm. — (Trierer Winckelmannsprogramme ; 18) ISBN 3805330782 (B.I/3165).
- THOMPSON, E. P.: *İngiliz işçi sınıfının oluşumu* / E. P. Thompson ; çev. Uygur Kocabaşoğlu ; ed. Kerem Ünüvar. — 1. bsk. — İstanbul : Birikim, 2002. 992 s. ; 20 cm. — (Birikim yayınları ; 31) ISBN 9755160280 (A.VI/7351).
- THUKYDIDES: *Peloponnesos Savaşı* / Thukydides ; çev. Tanju Gökçöl. — 1. bsk. — İstanbul : Hürriyet, 1976. 553 s. ; 19 cm. — (Hürriyet yayınları ; 133. Büyük Klasikler ; 20. Yunan Klasikleri ; 9) (A.VI/7401).
- TIZLAK, FAHRETTİN: *Van Gölü'nde vapur işletme teşebbüsleri (1879-1907)* / Fahrettin Tızlak. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 467-486, [6] ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Ağustos 2000, sayı 240'dan ayrıbasım. (A.VI/7142).
- TİFTİKÇİ, OSMAN: *Osmanlı'dan Cumhuriyete burjuvazinin evrimi* / Osman Tiftikçi. — 1. bs. — İstanbul : El, 2003. 597 s. ; 20 cm. — (El Kitapları. Genel sıra ; 08. İnceleme/Tarih ; 02) ISBN 975867403X (A.VI/7048).
- TIHVINSKIY, S. L.: *Diplomatiya : issledovaniya i vospominaniya* / S. L. Tihvinskiy. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk Institut Rossiyskoy İstorii, 2001. 317 s. ; 20 cm. ISBN 5805500655 (A.VI/6587).
- TOGAN, ZEKİ VELİDİ: *1951 de İstanbulda toplanan milletlerarası XXII. müsteşrikler kongresi ve ona âit intibalar* / Zeki Velidi Togan. — İstanbul : [yayl.y.], 1953. vi, 59 s. ; 24 cm. (A.VI/7397).
- TOKATLI, ORHAN: *Kaybolan yıllar 1961-1973* / Orhan Tokatlı. — 1. bsk. — İstanbul : Doğan Kitapçılık, 2000. 531 s. ; 20 cm. ISBN 975671980X (A.VI/6941).
- TOKSÖZ, CEMİL: *Ephesus : legenden und tatsachen* / Cemil Toksöz. — [y.y.] : [yayl.y.], 1976. 104 s. : rnk. res. ; 20 cm. + 1 katl. pl. (A.VI/7391).

- Topkapı Sarayı Müzesi : yıllık 5.* — İstanbul : Topkapı Sarayı Müzesi, 1992. 5 c. : res. ; 23 cm. A.V/210-5).
- Topkapı Sarayı Müzesi : yıllık 4.* — İstanbul : Topkapı Sarayı Müzesi, 1990. 5 c. : res. ; 23 cm. ISBN 9757510017 A.V/210-4).
- TORRI, GIULIA: *Texte aus stadtplanquadrat L/18* / Giulia Torri. — Berlin : Gebr. Mann Verlag, 2003. 3 c. ; 35 cm. — (Akademie der Wissenschaften und der Literatur Kommission für den Alten Orient. Keilschrifttexte aus Boghazköi ; 45) ISBN 3786119023 (B.I/3103).
- TORUN, ETHEM: *Bilinen ve bilinmeyen yönleriyle Beypazarı* / Ethem Torun. — Ankara : [yayl.y.], 2004. 515 s. : res., hrt. ; 24 cm. ISBN 9752701140 (A.VI/7508).
- TOTMAN, CONRAD: *Pre-industrial Korea and Japan in environmental perspective* / Conrad Totman. — Leiden : Brill, 2004. xxi, 226, yak. 25 s. : rnk. res. ; 24 cm. — (Handbook of Oriental Studies = Handbuch der Orientalistik. Sect. 5. Japan, ISSN 0921-5239 ; 11) ISBN 9004136266 (A.VI/6567).
- Towards reflexive method in archaeology : the example at Çatalhöyük : by members of the Çatalhöyük teams* / ed. by Ian Hodder. — Cambridge : McDonald Institute for Archaeological Research, 2000. xvi, 238 s. : res. ; 29 cm. — (McDonald Institute Monographs. British Institute of Archaeology at Ankara Monograph, ISSN 1363-1349 ; 28) ISBN 1902937023 (B.I/3041).
- Trade, traders and the ancient city* / ed. by Helen Parkins, Christopher Smith. — 1. published. — London : Routledge, 1998. xiv, 268 s. ; 22 cm. ISBN 0415165172 (A.VI/7270).
- Tradición popular : arte y religión de los pueblos del norte del Perú* / ed. por Luis Millones, Hiroyasu Tomoeda, Tatsuhiko Fujii. — Osaka : National Museum of Ethnology, 2003. 179 s. ; 26 cm. — (Senri Ethnological Reports, ISSN 1340-6787 ; 43) ISBN 4901906143 (B.I/3091).
- TRANIÉ, JEAN, 1927-2001: *Napoléon et son entourage* / Jean Tranié [1927-2001]. — Paris : Pygmalion ; Gérard Watelet, 2001. 458 s. ; 24 cm. ISBN 2857047266 (A.VI/6887).
- The transformation of Nomadic society in the Arab East* / ed. by Martha Mundy, Basim Musallam. — 1. published. — Cambridge : Cambridge

University Press, 2000. xi, 249 s. ; 24 cm. — (University of Cambridge Oriental publications ; 58) ISBN 0521770572 (A.VI/7458).

Treasures from the royal tombs of Ur / ed. by Richard L. Zettler, Lee Horne ; with essays by Richard L. Zettler, Donald P. Hansen, Holly Pittman. — Philadelphia : University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, c1998. xv, 195 s. : rnk. res. ; 29 cm. ISBN 0924171545 (B.I/3120).

TRIPP, CHARLES: *A history of Iraq* / Charles Tripp. — 2. ed. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002, c2000. xviii, 324 s. ; 23 cm. ISBN 052152900X (A.VI/7459).

TRUKAN, G. A.: *Antibolşevistskie pravitelstva Rossii* / G. A. Trukan. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Rossiyskoy İstorii, 2000. 255 s. ; 21 cm. ISBN 5805500582 (A.VI/6569).

Tsar i tsarstvo v Russkom obtşestvennom soznanii / redaksiionnaya kollegiya A. A. Gorskii, A. İ. Kupriyanova, L. N. Puşkarev. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Rossiyskoy İstorii, 1999. 179 s. ; 20 cm. — (Mirovospriyatie i Samosoznanie Russkogo Obtşestva ; vip. 2) ISBN 5805500094 (A.VI/6726).

Tserkov v istorii Rossii / redkollefiya E. V. Belyakova. — Moskva : İnstitut Rossiyskoy İstorii RAN, 1999-2000. ... c. ; 20 cm. ISBN 5805500590 (A.VI/5779).

TULARD, JEAN: *Itinéraire de Napoléon au jour le jour 1769-1821* / Jean Tulard, Louis Garros. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2002. 666 s. ; 23 cm. ISBN 2702878954 (A.VI/6807).

TULARD, JEAN: *Napoléon et Rouget de l'Isle : marche consulaire contre marseillaise* / Jean Tulard. — Paris : Hermann Éditeurs des Sciences et des Arts, 2000. 104 s. ; 21 cm. — (Collection Savoir. Lettres) ISBN 2705664076 (A.VI/6786).

TULAY, A. SEMİH: *Commagene Nemrut* / A. Semih Tulay ; translation Nazife Mertoğlu. — İstanbul : Touring and Automobile Association of Turkey, 2000. 71 s. : rnk. res. ; 26 cm. ISBN 9757641332 (B.I/3028).

TULÇA, ENİS: *Atatürk, Venizelos ve bir diplomat Enis Bey* / Enis Tulça ; yay. yönetmeni Erhan Afyoncu. — 1. bsk. — İstanbul : Simurg, 2003. 156 s. : res. ; 21 cm. — (Simurg ; 68. Tarih ; 5) ISBN 9757172685 (A.VI/7032).

- TULUK, ÖMER İSKENDER: *İskilip Şeyh Yavsi Camii'nin orjinal planı üzerine bir restitüsyon denemesi* / Ömer İskender Tuluk. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2004. 447-456, [15] ss. : res. (kimi rnk.) ; 24 cm. Belleten LXVII, Ağustos 2003, sayı 249'dan ayrışım. (A.VI/7571).
- TUNAŞAR, SEYHUN: *Gizemli bir devrimci : Osmanlı'nın Dahiliye Vekili Cumhuriyetimizin İstanbul Milletvekili İsmail Canpolat (Janbulet) / Seyhun Tunaşar.* — 1. bsk. — Ankara : Piramit, 2004. 106 s. ; 21 cm. — (Piramit yayınları ; 35. Tarih-Araştırma dizisi ; 7) ISBN 9758854399 (A.VI/7427).
- TUNAŞAR, SEYHUN: *Osmanlı Devleti'nde son dönem mason sadrazamlar ve yönetime etkileri* / Seyhun Tunaşar. — 1. bsk. — Ankara : Piramit, 2003. 2 c. ; 21 cm. — (Piramit yayınları ; 6, 7. Tarih Araştırma dizisi ; 1, 2) ISBN 9758854054 (A.VI/6552).
- TUNAYA, TARIK ZAFER: *Hürriyetin ilanı : İkinci Meşrutiyet'in siyasi hayatına bakışlar* / Tarık Zafer Tunaya ; yay. haz. Erol Şadi Erdiñç. — 1. bsk. — İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004. xiii, 93 s. ; 23 cm. — (İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları ; 52. Siyaset Bilimi ; 6) ISBN 9756857781 (A.VI/7072).
- TURAN, ÖMER: *Bulgaristan'da prenslik döneminde Türklerin sosyal ve siyasal kurumlaşma çalışmaları* / Ömer Turan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 89-100 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Nisan 2000, sayı 239'dan ayrışım. (A.VI/7130).
- TURAN, ÖMER: *XIX. Yüzyılda Kırım, Kafkasya ve civarında misyonerlik faaliyetleri* / Ömer Turan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 921-947 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayrışım. (A.VI/6769).
- TURAN, ŞERAFETTİN: *Kendine özgü bir yaşam ve kişilik : Mustafa Kemal Atatürk* / Şerafettin Turan. — 1. bs. — Ankara : Bilgi, 2004. 718 s. ; 24 cm. ISBN 9752200761 (A.VI/7037).
- TURAN, ŞERAFETTİN: *Kökeni ulusal direniş dayanan bir devrim partisi : Cumhuriyet Halk Partisi* / Şerafettin Turan. — 1. bs. — İstanbul : Tüses, 2000. 64 s. ; 21 cm. — (Tüses yayınları ; 2000/1) (A.VI/6687).
- TURHAN, FİLİZ: *The other Empire : British romantic writings about the Ottoman Empire* / Filiz Turhan. — New York : Routledge, 2003. xiii, 202 s.

; 24 cm. — (Literary Criticism and Cultural Theory) ISBN 0415968054 (A.VI/7188).

Turkish-Japanese relations : prospects for development : 5th June 1986 : proceedings of a conference held in Istanbul on 5th June, 1986, organised by SISAV, the Political and Social Studies Foundation and the Japanese Consulate General. — İstanbul : SISAV, 1986. 59 s. ; 23 cm. — (Publication ; 12. Seminar ; 8) (A.VI/6948).

Turtsiya mejdu evropoy i aziy : itogi evropeizatsii na ishode XX veka / otvetstvennyy redaktor N. G. Kireev. — Moskva : Kraft ; İnstitut Vostokovedeniya RAN, 2001. 536 s. ; 22 cm. ISBN 5892821684 (A.VI/6720).

Türk Dil Kurumu Kütüphanesi yazma eserler kataloğu / haz. Müjgân Cunbur... [ve başk.]. — Ankara : Türk Dil Kurumu, 1999. viii, 468, v s. ; 24 cm. — (AKD'TYK Türk Dil Kurumu yayınları ; 724) ISBN 9751611458 (A.VI/7228).

Türk dünyası nevrız ansiklopedisi / ed. M. Öcal Oğuz. — Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2004. xiii, 492 s. : rnk. res. ; 31 cm. — (Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 298. Kaynak Eserler dizisi ; 5) ISBN 9751616964 (B.I/3098).

Türk dünyası nevrız şiirleri antolojisi / yay. haz. Nilgöl Aytuzlar... [ve başk.]. — Ankara : Atatürk Kültür Merkezi, 2004. x, 166 s. ; 24 cm. — (Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 299. Kaynak Eserler dizisi ; 6) ISBN 9751617030 (A.VI/7155).

TÜRK OCAKLARI OLAĞAN BÜYÜK KURULTAY (35 : 2004 : ANKARA): *Türk Ocakları 35. olağan büyük kurultay raporu / haz. Yücel Hacaloğlu, Meriç Coşkun.* — Ankara : Türk Yurdu, 2004. 438 s. ; 24 cm. — (Türk Yurdu yayınları ; 80. Kurultay Raporu dizisi ; 9) ISBN 9757841609 (A.VI/7174).

Türk Tarih Kurumu ana tüzüğü. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1967. 8 s. ; 17 cm. (A.VI/7302).

Türk Tarih Kurumu ana tüzüğü. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1952. 7 s. ; 17 cm. (A.VI/7303).

Türk Tarih Kurumu Atatürk ve Türk Devrimini Araştırma Merkezi yönetmeliği. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1975. 4 s. ; 17 cm. (A.VI/7298).

- Türk Tarih Kurumu Basımevi yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1975. 6 s. ; 17 cm. (A.VI/7286).
- Türk Tarih Kurumu görevli ve hizmetli yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1977. 16 s. ; 17 cm. (A.VI/7287).
- Türk Tarih Kurumu görevli ve hizmetli yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1975. 16 s. ; 17 cm. (A.VI/7288).
- Türk Tarih Kurumu içtüzüğü.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1975. 14 s. ; 17 cm. (A.VI/7300).
- Türk Tarih Kurumu ilmi araştırmalara yardım yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1964. 3 s. ; 16 cm. (A.VI/7299).
- Türk Tarih Kurumu Kitaplığı yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, [19??]. 3, 3 s. ; 16 cm. (A.VI/7305).
- Türk Tarih Kurumu kollarının çalışmaları hakkında yönetmelik.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1952. 7 s. ; 17 cm. (A.VI/7295).
- Türk Tarih Kurumu tüzüğü.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1982. 18 s. ; 17 cm. (A.VI/7301).
- Türk Tarih Kurumu üye seçim yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1975. 6 s. ; 17 cm. (A.VI/7294).
- Türk Tarih Kurumu üye seçim yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1967. 6 s. ; 17 cm. (A.VI/7306).
- Türk Tarih Kurumu yayın ve telif hakları yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1977. 7 s. ; 17 cm. (A.VI/7293).
- Türk Tarih Kurumu yayın ve telif hakları yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1975. 7 s. ; 17 cm. (A.VI/7292).
- Türk Tarih Kurumu yayın ve telif hakları yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1972. 7 s. ; 16 cm. (A.VI/7291).
- Türk Tarih Kurumu yayın ve telif hakları yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1968. 7 s. ; 16 cm. (A.VI/7290).
- Türk Tarih Kurumu yayın ve telif hakları yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1965. 4 s. ; 16 cm. (A.VI/7289).
- Türk Tarih Kurumu yönetmeliği.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1982. 62 s. ; 16 cm. (A.VI/7304).

- TÜRK TIP TARİHİ KONGRESİ (4 : 1996 : İSTANBUL): *IV. Türk tıp tarihi kongresi : İstanbul : 18-20 Eylül 1996 : kongreye sunulan bildirimler.* — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2003. xxi, 554, [2] s. ; 24 cm. — (AKDYYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sa. 131c) ISBN 9751616735 (A.VI/6965).
- TÜRKER, ORHAN: *Nihori'den Yeniköy'e : bir Boğaziçi Köyünün hikayesi /* Orhan Türker. — 1. bsk. — İstanbul : Sel, 2004. 86, [2] s. ; 24 cm. — (Sel Yayıncılık ; 209. Tarihe Tanıklık ; 08) ISBN 9755702121 (A.VI/7214).
- TBMM CHP Grubu 22. dönem 1. yasama yılı çalışmalarının sayısal değerlendirmesi (Ağustos 2003).* — [Ankara] : Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanlığı, 2003. 80 s. ; 20 cm. (A.VI/6690).
- Türkiye Cumhuriyeti Kurtuluş Huzur Partisi : tüzük ve programı.* — Ankara : Türkiye Cumhuriyeti Kurtuluş Huzur Partisi, 1999. 6 s. ; 21 cm. (A.VI/7320).
- Türkiye Cumhuriyeti 80'inci yıl kronolojisi.* — Ankara : Anadolu Ajansı, 2003. 683 s. : res. ; 24 cm. — (Anadolu Ajansı yayınları ; 3) (A.VI/7256).
- Türkiye İşçi Partisi'ni tanıyalım.* — İstanbul : Türkiye İşçi Partisi, 1965. 16 s. ; 21 cm. (A.VI/7262).
- Türkiye Komünist Partisi : tüzük ve programı.* — [Ankara] : Türkiye Komünist Partisi, [199?]. 11 s. ; 21 cm. (A.VI/7309).
- Türkiye Komünist Partisi : 7. kongresi "boşvermeyin".* — [Ankara] : [Türkiye Komünist Partisi], 2004. 12 s. ; 21 cm. (A.VI/7115).
- Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi : tüzük ve programı.* — [Ankara] : [Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi], [199?]. 4, 4 s. ; 21 cm. (A.VI/7100).
- Türkiye'de yönetim geleneği : kurumlar, sorunlar ve yeniden yapılanma arayışları /* ed. Davut Dursun, Hamza Al. — İstanbul : İlke Yayıncılık, 1998. 408 s. ; 24 cm. — (İlke Yayıncılık ; 24) ISBN 9757105090 (A.VI/7055).
- Türkiye'de Yunan fecâyı /* yay. haz. Mustafa Turan, Süleyman Özbek, Zahit Yıldırım ; genel koordinatör Cuma Ağca. — Ankara : Berikan, 2003. 2 c. 1 c.'te. : res. ; 20 cm. — (Dâhiliye Nezâreti Muhâceret Müdüriyeti-Umûmiyesi Neşriyatından ; 4-5) ISBN 975873637X (A.VI/6641).

- Türkiye'nin dış temsilcilikleri bulunan ülkeler hakkında el kitabı*. — Ankara : Dışişleri Bakanlığı, [1988?]. 3 c. ; 24 cm. (A.VI/6907).
- Türkiye'nin dönüşümü ve Amerikan politikası* / ed. Morton Abramowitz ; çev. Faruk Çakır, Nasuh Uslu. — 1. bs. — Ankara : Liberte, 2001. x, 405 s. ; 20 cm. — (Liberte yayınları ; 56) ISBN 9756877448 (A.VI/6944).
- TÜRKÜN DOSTOĞLU, NESLİHAN: *Osmanlı döneminde Bursa : 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıla Bursa fotoğrafları = Bursa a l'epoque Ottomane : photographies de Bursa du milieu du XIXème au XXème siecle = Bursa in the Ottoman period : photographs of Bursa from mid 19th to the 20th century* / Neslihan Türkün Dostoğlu ; derleyen ve yapımcı Ahmet Abut ; Fransızcaya çev. Gülsün Güvenli, Hülya Uğur Tanrıöver ; İngilizceye çev. Defne Gürsoy, Neslihan Türkün Dostoğlu. — Antalya : Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2001. 2 c. : res. ; 25 cm. ISBN 9757078123 (A.VI/7157).
- UÇAROL, RİFAT: *1878 Kıbrıs sorunu ve Osmanlı-İngiliz anlaşması : Ada'nın İngiltere'ye devri* / Rifat Uçarol. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978. 152 s. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları ; 2434) (A.IV/2810).
- ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ ULUSAL GENÇ BİLİM ADAMLARI SEMPOZYUMU (1 : 2004 : BURSA): *Uludağ Üniversitesi I. ulusal genç bilim adamları sempozyumu 6-7 Mayıs 2004 : değişen dünyada Türkiye'nin önemi*. — Bursa : Uludağ Üniversitesi, 2004. 2 c. ; 24 cm. — (Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu yayınları ; 7) ISBN 9756958898 (tk.) (A.VI/7563).
- ULUNAY, REFİ CEVAT: *Sürgün hatıraları : menfalar menfiler* / Refi Cevat Ulunay ; yay. haz. H. Hüsnü Kılıç. — 1. bsk. — İstanbul : Arma, 1999. 264 s. ; 20 cm. — (Arma yayınları ; 30. Tarih-Anı ; 13) ISBN 9757336068 (A.VI/6651).
- Ulusal Birlik Partisi : tüzük ve programı*. — Ankara : [Ulusal Birlik Partisi], 1998. 26, [2] s. ; 21 cm. (A.VI/7099).
- Ulusal ve uluslararası çalışmalar ışığında kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu*. — Ankara : Maliye Bakanlığı, 2004. vi, 465 s. ; 24 cm. — (Maliye Bakanlığı. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü sayı ; 2004/1) (A.VI/7160).

- Uluslararası Türk-Ermeni tarih ve kültür sempozyumu bildirileri : 27-28 Kasım 2001 : Ankara / yay. haz. Hayrettin İvgin, Oktay Sanan. — 1. bsk. — Ankara : Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı, 2003. ... c. ; 24 cm. — (Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı yayınları ; 3) ISBN 9759692325 (A.VI/7426).*
- UMBRAŞKO, K. B.: *M. P. Pogodin : çelovek, istorik, publitsist / K. B. Umbraško. — Moskva : Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Rossiyskoy İstori, 1999. 293 s. ; 20 cm. ISBN 5805500205 (A.VI/6592).*
- UMUNÇ, HİMMET: *"Decima Musarum" : Anna Komnena'nın Aleksias'ı üzerine bir değerlendirme / Himmet Umunç. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 43-49 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Nisan 2000, sayı 239'dan ayırbaşım. (A.VI/7132).*
- UMURTAK, GÜLSÜN: *A building type of the Burdur region from the neolithic period / Gülsün Umurtak. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2001. 683-706, [10] ss. : pl. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Aralık 2000, sayı 241'den ayırbaşım. (A.VI/6764).*
- UNAT, FAİK REŞİT: *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihî bir bakış / Faik Reşit Unat. — Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1964. xi, 200, yak. 25 s. : res. ; 24 cm. (A.II/7387).*
- UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE: *Corpus Vasorum Antiquorum. Deutschland : Dresden, staatliche kunstsammlungen, skulpturensammlung / Union Académique Internationale ; bearbeitet von Rolf Hirschmann ; mit einem beitrage von Kordelia Knoll. — München : Verlag C. H. Beck, 2003. 96, 54, 19 s. : res. ; 33 cm. — (Corpus Vasorum Antiquorum. Deutschland ; bd. 76. Dresden ; bd. 1) ISBN 3406517188 (B.I/3022).*
- USSHER, CLARENCE D.: *An American physician in Turkey : a narrative of adventures in peace and in war / Clarence D. Ussher ; collaborating Grace H. Knapp. — London : Sterndale Classics, 2002. 189 s. ; 23 cm. — (History/Near East/WWI) ISBN 1903656133 (A.VI/7246).*
- UYGUR, ERDOĞAN: *Hüseyin Cavid : edebî faaliyetleri ve Topal Teymur piyesi / Erdoğan Uygur. — 1. bsk. — Ankara : [yayl.y.], 2004. vi, 138 s. ; 20 cm. ISBN 9752888801 (A.VI/7033).*
- UZUNÇARŞILI, İSMAİL HAKKI: *Hürriyet kahramanı Resneli Niyazi hatıratı : hâtrat-ı Niyazi / İsmail Hakkı Uzunçarşılı ; ed. Ö. Andaç Uğurlu ; gü-*

- nümüz Türkçesi Sami Kara, Nurer Uğurlu. — 1. bsk. — İstanbul : Örgün, 2003. 386, 240 s. ; 20 cm. — (Örgün Yayınevi Kültür dizisi) ISBN 9757651257 (A.VI/6544).
- 3 *Kasım'dan bugüne...* : AB, Kıbrıs ve Irak üçgeninde Türkiye. — Ankara : BBP, 2003. 77 s. ; 17 cm. (A.VI/6701).
- ÜLKÜ, HAYATİ: *Muhtasar islâm tarihi* / Hayati Ülkü. — İstanbul : Şelâle Yayınevi, 1972-1973. 2 c. ; 24 cm. — (Şelâle yayınları ; 3) (A.VI/7399).
- ÜNAL, TAHSİN: *Türk siyasî tarihi : 1700den 1914e kadar* / Tahsin Ünal. — Ankara : [yayl.y.], 1955. 196 s. ; 24 cm. (A.VI/7018).
- ÜNAYDIN, RUŞEN EŞREF: *Ruşen Eşref Ünaydın : bütün eserleri* / Ruşen Eşref Ünaydın ; haz. Necat Birinci, Nuri Sağlam. — Ankara : Türk Dil Kurumu, 2002. 14 c. ; 21 cm. — (AKDYYK Türk Dil Kurumu yayınları ; 792/I, 792/II, 792/III, 792/IV, 792/V, 792/VI, 792/VII, 792/VIII, 792/IX, 792/X, 792/XI, 792/XII, 792/XIII, 792/XIV. Yeni Türk Edebiyatı Kaynak Metinleri dizisi ; 4) ISBN 9751615070 (tk.) (A.VI/7365).
- ÜNVER, A. SÜHEYL: *Tıb tarihi : tarihten önceki zamandan islâm tababetine ve islâm tababetinden XX inci asra kadar : I ve II inci kısımlar* / A. Süheyl Ünver. — İstanbul : İstanbul Üniversitesi, 1943. 308 s. : res. ; 24 cm. — (İstanbul Üniversitesi yayınları ; 190) (A.II/9143).
- ÜREKLİ, BAYRAM: *Selçuk Üniversitesi sosyal bilimler yayın kataloğu* / Bayram Ürekli, Doğan Yörük. — 1. bsk. — Konya : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003. 345 s. ; 23 cm. — (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınları ; 5) ISBN 9754481709 (A.VI/6991).
- ÜŞÜMEZSOY, ŞENER: *Avrasya'da devrim : Türk jeostratejisi* / Şener Üşümezsoy. — 1. bs. — İstanbul : İleri, 2004. 247 s. ; 22 cm. — (İleri yayınları ; 13) ISBN 97562880207 (A.VI/7353).
- VARLIK, ÜLKÜ: *Seçim sistemleri ve Türkiye'de seçimler* / Ülkü Varlık, Banu Ören. — İstanbul : Der, 2001. xiii, 194 s. ; 19 cm. — (Yayın no ; 313) ISBN 9753532423 (A.VI/6911).
- Vatandaş Partisi : program taslağı.* — İzmir : Vatandaş Partisi, 1985. 63 s. ; 21 cm. (A.VI/7321).
- El-vesaik el haşimiyye. Evrak Abdillâh bin el-Huseyn* / cem ve idad Muhammed Adnan el-Bahit, Renda Nasri Mukhar, Muhammed Yunus Marzuk.

— Amman : Menşurat Camia Ali'l-Beyt, 1993-2002. ... c. ; 24 cm. (A.VI/6951).

VIDAS, ALBERT DE: *Modern Greece and the Sephardim of Salonica an overview* / Albert de Vidas. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 161-185 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Nisan 2000, sayı 239'dan ayrışım. (A.VI/7128).

VIGIER, PHILIPPE: *La seconde république* / Philippe Vigier. — 8. éd. — Paris : Presses Universitaires de France, 2001. 127 s. ; 18 cm. — (Que Sais-Je?) ISBN 2130523595 (A.VI/7520).

Voir ne pas voir la guerre : histoire des représentations photographiques de la guerre. — Paris : Le Grand Livre du Mois, 2001. 351 s. : rnk. res. ; 28 cm. ISBN 2702845622 (B.I/3169).

VON HERBERT, [F. W.]: *Plevne Meydan Muharebesi : bir İngiliz Subayının anıları* / [F. W.] Von Herbert ; çev. Nurettin Artam ; redaksiyon Ülkü Okyay. — 1. bsk. — İstanbul : Kastaş, 2004. 295 s. ; 20 cm. ISBN 9752820239 (A.VI/7354).

Vorderasiatische Museen : gestern, heute, morgen : Berlin, Paris, London, New York : eine standortbestimmung : kolloquium aus anlass des einhundertjährigen bestehens des Vorderasiatischen Museums Berlin am 7. Mai 1999 / hrsg. von Beate Salje. — Mainz : Philipp von Zabern, 2001. 137 s. : res. ; 28 cm. ISBN 3805327781 (B.I/3148).

VORDERASIATISCHES MUSEUM: *Das Vorderasiatische Museum* / Vorderasiatisches Museum. — 3. auflage. — Berlin ; Mainz am Rhein : Staatliche Museen zu Berlin ; Philipp von Zabern, 2001. 256 s. : rnk. res. ; 24 cm. ISBN 380531325X (Museumsausgabe) (A.VI/7435).

VOSKPESENSKIY, A. D.: *Diplomatıçeskaya istoriya Russko-kıtayskogo Sankt-Peterburgskogo dogovora 1881 goda* / A. D. Voskpesenskiy. — Moskva : Pamyatniki İstoriçeskoy Mıslı, 1995. 442 s. ; 16 cm. ISBN 5884510284 (A.VI/6595).

Vspomogatelnie istoriçeskie distsiplini XXVIII. — Sankt-Peterburg : Arheografıçeskaya Komıssiya RAN, 2002. 443 s. ; 21 cm. ISBN 5860073119 (A.VI/7370).

Vspomogatelnie istoriçeskie distsiplini XXV. — Sankt-Peterburg : Arheografıçeskaya Komıssiya RAN, 1994. 318 s. ; 22 cm. ISBN 5860070195 (A.VI/7369).

- WACHÉ, BRIGITTE: *Religion et culture en Europe occidentale au XIXe siècle* / Brigitte Waché. — Paris : Belin, 2002. 256 s. ; 24 cm. ISBN 2701123797 (A.VI/6869).
- WAGNER, MORITZ: *"Kafkas-Rus Savaşında" Çerkesler, Çeçenler Kazaklar ve Gürcüler (1843)* / Moritz Wagner ; İngilizceden çev. Sedat Özden. — İstanbul : Kayıhan, 1999. 365 s. ; 20 cm. — (Kayıhan Yayınevi. Umumi Neşriyatı ; 59. Tarihi Gezi Notları serisi ; 2) ISBN 9757574414 (A.VI/7190).
- WALDER, DAVID: *Savaştan sonra Çanakkale olayı (1922)* / David Walder ; ed. Ö. Andaç Uğurlu ; çev. M. Ali Kayabal. — 1. bsk. — İstanbul : Örgün, 2004. 463 s. : res. ; 20 cm. — (Örgün Yayınevi Kültür dizisi) ISBN 9757651273 (A.VI/7222).
- WARESQUIEL, EMMANUEL DE: *Histoire de la restauration 1814-1830 : naissance de la France moderne* / Emmanuel de Waresquiel, Benoît Yvert. — [y.y.] : Perrin, 2002. 499 s. ; 18 cm. — (Collection Tempus) ISBN 2262019010 (A.VI/6849).
- WIJNGAARDEN, GERT JAN VAN: *Use and appreciation of mycenaean pottery in the Levant, Cyprus and Italy (1600-1200 BC)* / Gert Jan Van Wijngaarden. — [Amsterdam] : Amsterdam University Press, 2002. vii, 441 s. ; 30 cm. — (Amsterdam Archaeological Studies ; 8) ISBN 9053564829 (B.I/3141).
- WILHELM, ADOLF: *Kleine Schriften : abteilung II abhandlungen und beiträge zur griechischen inschriftenkunde teil V* / Adolf Wilhelm ; hrsg. von Gerhard Dobesch, Georg Rehrenböck ; unter mitwirkung von Andreas Hofeneder. — Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002-2003. ... c. ; 25 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte ; bd. 691, 707. Veröffentlichungen der Kleinasiatischen Kommission ; 11, 12) ISBN 3700132263 (A.VI/3737).
- WILKINSON, ENDYMION: *Chinese history : a manual* / Endymion Wilkinson. — rev. and enl. — Cambridge : Harvard University Asia Center for the Harvard-Yenching Institute, 2000. xxiv, 1181 s. ; 23 cm. — (Harvard-Yenching Institute Monograph series ; 52) ISBN 0674002490 (A.VI/7158).

- WINK, ANDRÉ: *Al-Hind : the making of the Indo-islamic world* / André Wink. — Leiden : Brill, 2004. ... c. ; 24 cm. ISBN 9004095098 (tk.) (A.VI/7452).
- WIRTH, EUGEN: *Die orientalische stadt im islamischen Vorderasien und Nordafrika : städtische bausubstanz und räumliche Ordnung, wirtschaftsleben und soziale organisation* / Eugen Wirth. — 3. überarbeitete auflage. — Mainz : Philipp von Zabern, 2002, c2000. 2 c. ; 30 cm. ISBN 3805327099 (B.I/3153).
- WOYTEK, BERNHARD: *Arma et nummi : forschungen zur Römischen finanzgeschichte und münzprägung der jahre 49 bis 42 v. Chr.* / Bernhard Woytek. — Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2003. xii, 631, 12 s. : tafel ; 30 cm. — (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften ; 312. Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission ; 40. Veröffentlichungen der Kleinasiatischen Kommission ; 14) ISBN 3700131593 (B.I/3172).
- YAKUBOVSKIY, A. Y.: *Altın Ordu ve inhitatı : Zolotaya Orda* / A. Y. Yakubovskiy ; çev. Hasan Eren. — İstanbul : Maarif Vekâleti, 1955. xi, 353, yak. 30 s. : res. ; 23 cm. — (Rus Bilim Eserleri serisi ; 2) (A.II/1750).
- YALÇINKAYA, EKREM: *Muhtasar Türkiye tarihi'ne zeyil : Tanzimat Devri ile ondan sonraki yirminci asırda Türkiye* / Ekrem Yalçinkaya. — İstanbul : [yayl.y.], 1946. 191 s. ; 26 cm. (B.I/3097).
- YALIMOV, İBRAHİM: *İstoriya na Turskata obtşnost v Bılgariya* / İbrahim Yalimov. — Sofiya : [yayl.y.], 2002. 528 s. ; 20 cm. ISBN 9547710241 (A.VI/7515).
- Yapı Kredi yayınları bir bibliyografya denemesi : 1. kitaptan 2000. kitaba* / haz. Kasım Çelik, Ali Kılıçarslan, Şükrü Aydın. — İstanbul : Yapı Kredi, 2004. 446 s. : rnk. res. ; 21 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 2000-b) (A.VI/7257).
- YAPICI, UTKU: *Küresel süreç ve Türk dış politikasında yeni açılımlar : Orta Asya ve Kafkasya* / Utku Yapıcı. — 1. bs. — İstanbul : Otopsi, 2004. 336 s. ; 20 cm. ISBN 9758410504 (A.VI/7352).
- Yaşayan Lozan* / yazarlar M. Murat Baskıcı... [ve başk.] ; ed. Çağrı Erhan. — 1. bsk. — Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003. 899 s. ; 24 cm. —

- (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayın no ; 2990) ISBN 975173097X (A.VI/5762).
- YAZICI, NESİMİ: *Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın'ın hayatı ve çalışmaları / Nesimi Yazıcı*. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000. 241-252 ss. ; 24 cm. Belleten, LXIV, Nisan 2000, sayı 239'dan ayırbaşım. (A.VI/7134).
- YAZICI, NUMAN: *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça atasözleri ve deyimler : meseller/atasözleri ile ilgili kavramlar ve tanımları, kelimelerin anlamları : mesellerin/atasözlerinin menşe'leri/hikayeleri, kullanıldıkları yerler, Türkçe karşılıkları/benzerleri / Numan Yazıcı*. — İstanbul : Rağbet, 2003. 400 s. ; 23 cm. ISBN 9756373024 (A.VI/6754).
- YAZICIOĞLU, YAŞAR: *Kuşatılan Türkiye / Yaşar Yazıcıoğlu*. — 1. bs. — Ankara : Algi, 2004. 478 s. ; 21 cm. — (Algi yayınları ; 1) ISBN 9759307715 (A.VI/6990).
- Yedikule. İstanbul Surları ve Yedikule / İzzet Kumbaracılar ; Yedikule-Altınkapı manzumesinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları 1958-1970 / Cahide Tamer*. — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, [200?]. 112 s. : res. ; 24 cm. + 2 katl. cetvel, 1 katl. pl. ISBN 9757641278 (A.VI/6562).
- YEDİYILDIZ, BAHAEDDİN: *Ordu tarihinden izler / Bahaeddin Yediyıldız*. — 1. bsk. — İstanbul : Fast, [200?]. 233 s. : res. ; 22 cm. — (Tarih. Türkiye dizisi ; 1) ISBN 975938311X (A.VI/6550).
- YELDA: *Hele bir gitsinler, diyalog sonra / Yelda*. — 1. bsk. — İstanbul : Belge, 2003. 157 s. ; 20 cm. — (Belge yayınları. Marenostrium dizisi) ISBN 9753442920 (A.VI/6741).
- YENAL, ENGİN: *Bir zamanlar Türkiye : Carl Gustaf Löwenhielm : bir İsveç Elçisinin 1820'lerdeki Türkiye albümü = Turkey, as it was : Carl Gustaf Löwenhielm : a Swedish Diplomat's Turkish portfolio in the 1820's / Engin Yenal ; proje koordinatörü = project coordinator R. Hikmet Konuralp ; kitap ed. = ed. Pınar Çelikel ; Türkçe çev. = Turkish translation Robert Bragner*. — 1. bsk. — İstanbul : Yapı Kredi, 2003, c2002. 239 s. : rnk. res. ; 33 cm. — (Yapı Kredi yayınları ; 1885) ISBN 9750806425 (B.I/3105).
- YENER, FARUK: *Müzik / Faruk Yener*. — İstanbul : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, [199?]. 200 s. : res. (kimi rnk.) ; 31 cm. — (Türkiye Tu-

ring ve Otomobil Kurumu Beyaz Köşk (Müzik Sarayı) yayınları ; 1) (B.I/3031).

Yeni bir dünya yeni bir Türkiye için büyük buluşma. — Ankara : MHP, 2003. 88 s. ; 21 cm. (A.VI/6979).

Yeni Demokrat Parti : tüzük ve programı. — Ankara : Yeni Demokrat Parti, 1961. 31 s. ; 21 cm. (A.VI/7317).

Yeni Parti : program. — Ankara : [yayl.y.], 1993. 30 s. ; 21 cm. (A.VI/6711).

Yeni Türkiye Partisi I. olağan büyük kongre çalışma raporu : 21 Eylül 2003. — Ankara : [yayl.y.], 2003. 32 s. ; 21 cm. (A.VI/6710).

Yeni Türkiye Partisi iktidar programı. — 1. bsk. — Ankara : Yeni Türkiye Partisi, 2002. 91 s. ; 16 cm. (A.VI/6712).

Yeni Türkiye (YTP) parti programı. — 2. bs. — [y.y.] : [yayl.y.], 2002. 24 s. ; 16 cm. (A.VI/6713).

Yeni Türkiye Partisi (YTP) tüzüğü. — 2. bs. — [y.y.] : [yayl.y.], [2002?]. 112 s. ; 16 cm. (A.VI/6696).

YTP : Yeni Türkiye Partisi tüzüğü ve programı. — [y.y.] : [yayl.y.], 1961. 50 s. ; 21 cm. (A.VI/6704).

Yeni Türkiye (YTP) : yönetmelikler. — [y.y.] : [yayl.y.], 2003. 64 s. ; 16 cm. (A.VI/6714).

Yeni Yüzler Partisi: tüzük ve programı. — Ankara: Yeni Yüzler Partisi, [2002?]. 26, 20 s. ; 21. cm. (A.VI/ 7311).

YERASIMOS, STÉPHANE: *A la table du grand Turc / Stéphane Yerasimos ; illustrations de Belkis Taskeser.* — [Paris] : Sindbad, 2001. 134 s. ; 29 cm. — (L'Orient Gourmand) ISBN 2742734430 (B.I/3054).

Yeşiller Partisi : program ve tüzüğü. — [Ankara] : [Yeşiller Partisi], 1989. 24 s. ; 21 cm. (A.VI/7514).

YETKİN, ÇETİN: *Atatürk'ün "vatana ihanet"le suçlanması : Türk demokrasi tarihinde "Serbest Cumhuriyet Fırkası" : S.C.F olayı / Çetin Yetkin.* — gözd. gçrl. 3. bs. — İstanbul : Otopsi, 2004. 400, [21] s. ; 20 cm. ISBN 9758410458 (A.VI/7059).

YILDIRIM, ALİ İHSAN: *Necip Paşa Kütüphanesi yazma eserler kataloğu : Necip Paşa yazmaları / Ali İhsan Yıldırım.* — Tire : [yayl.y.], 2003. 423 s. ; 29 cm. (B.I/3115).

- YILDIRIM, HÜSAMETTİN: *Ermeni iddiaları ve gerçekler* / Hüsamettin Yıldırım. — 2. bsk. — Ankara : [yayl.y.], 2000. iii, 181 s. ; 20 cm. ISBN 9759400014 (A.VI/6684).
- YILMAZ, FARUK: *İmparatorluk dönemi Türk-Alman ilişkileri : Goltz Paşa'nın hatıratı* / Faruk Yılmaz ; Almanca'dan çev. Zaimzâde Hasan Fehmi ; Osmanlıca'dan çev. ve sadeleştirme Faruk Yılmaz ; genel koordinatör Cuma Ağca. — Ankara : Berikan, 2004. 166 s. ; 19 cm. ISBN 9758736396 (A.VI/7168).
- YILMAZ, KEMAL: *Liberalizm insan ve siyasal islam* / Kemal Yılmaz. — Ankara : [yayl.y.], 1997. 170 s. ; 20 cm. (A.VI/6930).
- YILMAZ, KERİM: *Dindar Atatürk* / Kerim Yılmaz. — İstanbul : Düşünce, 2004. 96 s. ; 21 cm. — (Düşünce yayınları. Araştırma) ISBN 9759899833 (A.VI/7036).
- YILMAZ, LEVEND: *Barışın büyükelçisi : Mahmut Dikerdem* / Levend Yılmaz. — İstanbul : Bileşim, 2004. 234 s. : res. ; 21 cm. — (Bileşim yayınları ; 30. Biyografi ; 02) ISBN 9756410477 (A.VI/7031).
- YILMAZ, MEHMET SERHAT: *Kastamonu'da nevrüz* / Mehmet Serhat Yılmaz. — 1. bsk. — Ankara : Ajans Beril, 2004. 103 s. ; 20 cm. — (Araştırma ve İnceleme Eserleri serisi ; 1) ISBN 9758910000 (A.VI/7076).
- YI, EUNJEONG: *Guild dynamics in seventeenth-century Istanbul : fluidity and leverage* / Eunjeong Yi. — Leiden : Brill, 2004. xvii, 306 s. ; 24 cm. — (The Ottoman Empire and Its Heritage. Politics, Society and Economy, ISSN 1380-6076 ; 27) ISBN 9004129448 (A.VI/6683).
- Yozgat 1991 il yılığı*. — [Yozgat] : [yayl.y.], [199?]. xxi, 418 s. : rnk. res. ; 28 cm. ISBN 9757565229 (B.I/3053).
- YÖRÜKÂN, TURHAN: *Alfred Adler : bireysel psikolojisi sosyal roller ve kişilik* / Turhan Yörükân. — 1. bs. — Ankara : Türkiye İş Bankası, 2000. 206 s. ; 21 cm. — (Türkiye İş Bankası. Kültür yayınları. Genel yayın ; 486. Sosyal ve Felsefi Eserler dizisi ; 54) ISBN 9754582432 (A.VI/7381).
- YÖRÜKÂN, TURHAN: *Üniversitede ilim ve ahlâk : Cahit Tanyol ve sosyoloji* / Turhan Yörükân, Ayda Yörükân. — 1. bs. — Ankara : Vadi, 2003. 256 s. ; 22 cm. — (Vadi yayınları ; 185. Toplum dizisi ; 61) ISBN 9756768495 (A.VI/7224).
- Yunan mitolojisi lugâtçesi* / haz. A. Nurullah Barıman. — İstanbul : [yayl.y.], 1961. 193 s. ; 20 cm. (A.VI/7400).

- Yurt Partisi programı.* — Ankara : [Yurt Partisi], [200?]. 32 s. ; 21 cm. (A.VI/7091).
- Yurt Partisi seçim rehberi / haz. Yasemin Çiçek Yurtbaş.* — Ankara : [Yurt Partisi], [200?]. 40 s. ; 22 cm. (A.VI/7092).
- Yurt Partisi tüzüğü.* — Ankara : [Yurt Partisi], [200?]. iii, 57 s. ; 19 cm. (A.VI/7090).
- YURTLU, HAKKI: *Geçmişten günümüze Akdağmadeni / Hakkı Yurtlu.* — Ankara : [yayl.y.], 2001. 236 s. : rnk. res. ; 24 cm. ISBN 9759687615 (A.VI/6688).
- YUSUF CEMALİ, MUHAMMED KERİM: *Teşkilat-i Devlet-i Safevi ve ta'mim-i mezheb-i teşeyyü' devazde imami be ünvan-i tenha mezheb-i resmi / Muhammed Kerim Yusuf Cemali.* — [y.y.] : Muessese-yi İntişarat-i Emir-i Kebir, Şu'be-yi İsfahan, 1998. 168 s. ; 24 cm. (A.VI/7028).
- YUSUF CEMALİ, MUHAMMED KERİM: *Zindegani-yi Şah İsmail-i Evel / Muhammed Kerim Yusuf Cemali.* — Kum : İntişarat-ı Muhteşem, 1997. 360 s. ; 24 cm. ISBN 9649124421 (A.VI/7026).
- YÜRÜKEL, SEFA M.: *Batu tarihinde insanlık suçları / Sefa M. Yürükel.* — 2. bsk. — İstanbul : Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, [200?]. viii, 246 s. ; 23 cm. ISBN 9759200201 (A.VI/7073).
- 111 numaralı Kerkük Livâsı mufassal tahrîr defteri : Kanûnî Devri : dizin, transkripsiyon ve tıpkıbasım.* — Ankara : Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2003. ix, 128, 84 s. ; 35 cm. — (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayını ; 64. Defter-i Hâkânî dizisi ; VIII) ISBN 9751935326 (B.I/3073).
- ZAHAROV, V. N.: *Zapodnoevropeyskie kuptsi v Rossii : epoha Petra I. / V. N. Zaharov.* — Moskva : ROSSPEN, 1996. 345 s. ; 17 cm. ISBN 5860040563 (A.VI/6605).
- ZAKİEV, M. Z.: *Proishojdenie Tyurkov i Tatar / M. Z. Zakiev.* — Moskva : İNSAN, 2003. 396 s. ; 22 cm. ISBN 5858403174 (A.VI/6993).
- ZEBEK, MUAMMER HALÛK: *Pergamon wegweiser / Muammer Halûk Zebek.* — İzmir : [yayl.y.], 1972. 63 s. : res. ; 20 cm. (A.VI/7390).
- ZIEGLER, THERESA HUNTINGTON: *Great need over the water : the letters of Theresa Huntington Ziegler, missionary to Turkey, 1898-1905 / Theresa Huntington Ziegler ; ed. and with an introduction and commentary by*

- Stina Katchadourian. — Princeton : Gomidas Institute, 1999. xvi, 375 s. ; 23 cm. — (Middle East/Women's Studies) ISBN 0953519104 (A.VI/7247).
- ZİHNİOĞLU, YAPRAK: *Kadinsız inkılap : Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* / Yaprak Zihnioğlu ; yay. haz. Müge Gürsoy Sökmen. — 1. bs. — İstanbul : Metis, 2003. 335 s. ; 20 cm. — (Kadın Araştırmaları ; 16) ISBN 9753424211 (A.VI/6540).
- ZİROJEVIĆ, OLGA: *Islamizacija najuznoslovenskom prostoru : konvertiti-kako su se zvali* / Olga Zirojevic. — Podgorica : Almanah, 2001. 109 s. ; 24 cm. (A.VI/6678).
- Zwischen Tigris und Nil : 100 Jahre Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Vorderasien und Ägypten* / hrsg. Gernot Wilhelm. — Mainz am Rhein : Philipp von Zabern, 1998. 144 s. : res. ; 30 cm. — (Sonderbände der Antiken Welt. Zaberns Bildbände zur Archäologie) ISBN 3805324901 ISBN 380532491X (Sonderhefte der Antiken Welt) (B.I/3151).

B. DERGİLER

- Abstracta Iranica 24 (2001).
- Acta Antiqua. Academiae Scientiarum Hungaricae XLIII, 1-4 (2003).
- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae LIV, 3-4 (2003).
- Acta Asiatica 86 (2004).
- Acta Historique Artium XLIV, 1-4 (2003).
- Acta Orientalia. Academiae Scientiarum Hungaricae LVI, 2-4 (2003).
- Acta Poloniae Historica LXXXVII - LXXXVIII (2003).
- Adalya VII (2004).
- Ägypten und Levante = Egypt and the Levant XIII (2003).
- Akademik Araştırmalar Dergisi = Journal of Academic Studies V, 19-20 (2004).
- Akkadica 124, 2 (2003).
- Almanah 23-24 (2003).
- Alt-Orientalische Forschungen XXXI, 1 (2004).

- Amerasia Journal XXIX, 1-2 (2003).
- The American Historical Review CVIII, 5 (2003) ; CIX, 1-2 (2004).
- American Journal of Archaeology CVIII, 1 (2004).
- American Schools of Oriental Research. Bulletin 331-332 (2003) ; 333 (2004).
- Amme İdaresi Dergisi XXXVI, 4 (2003) ; XXXVII, 1 (2004).
- Ana Dili 32 (2004).
- Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri = News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas 2 (2004).
- Anadolu Sanat Dergisi (Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) 14 (2003).
- Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XIII, 2 (2003).
- Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi XIX, 1-2 (2003).
- Ancient Civilizations from Scythia to Siberia IX, 3-4 (2003).
- Ancient West and East II, 2 (2003).
- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi LVIII, 4 (2003).
- Anlayış 8-10,12-13 (2004).
- Annales : Histoire, Sciences Sociales LVIII, 6 (2003) ; LIX, 1-2 (2004).
- Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa serie IV, V ,2 (2000) ; serie IV, VI, 1 (2001) ; serie IV, quaderni 14 (2002).
- Anthropology Today XIX, 6 (2003) ; XX, 1-3 (2004).
- The Antiquaries Journal LXXXIII (2003).
- Anzeiger der Philosophisch- historische Klasse CXXXVII, 2 (2002) ; CXXXVIII (2003).
- The Arab World Geographer = Le Géographe du Monde Arabe VI, 2 (2003).
- Archeologia Classica LIV, 4 (2003).
- Archeologické Výskumy a Nálezy na Slovensku 1-2 (2001) ; 2002 ; register v rokoch 1984-1993.

- Archiv Orientální LXXII, 1 (2004).
- Archivo Storico Italiano CLIX, 598 (4) (2003) ; CLXII, 599(1) (2004).
- Armenian Review XLIV, 1-4 (1991) ; XLV, 1-4 (1992) ; XLVI, 1-4 (1993) ; XLVII, 3-4 (2001) ; XLVIII, 1-2 (2002).
- Ars Decorativa 21 (2002).
- Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi 3 (2004).
- Askerî Tarih Belgeleri Dergisi 114 (2002) ; 115-116 (2003) ; 117 (2004).
- Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 23 (2004).
- Atatürk Yolu VII, 25-26 (2000).
- Athenaeum XCII, 1 (2004).
- Atiqot XLIV (2003).
- Ayın Tarihi Ekim-Aralık (2003) ; Ocak-Mart (2004).
- Ayıntap Kültür Sanat Edebiyat Dergisi 1 (2004).
- Azerbaycan : Türk Kültür Dergisi 351-353 (2003).
- Baghdader Mitteilungen XXXIV (2003).
- Balkan Studies XXXIX, 1-2 (1998) ; XL, 1-2 (2001) ; XLI, 1-2 (2000).
- Belgelerle Türk Tarihi Dergisi : Dün/Bugün/Yarın 83 (2003) ; 84-87 (2004).
- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission LXXXIII (2002).
- Berytus Archaeological Studies XLV-LXVI (2001-2002).
- Biblica LXXXV, 1 (2004).
- Bibliotheca Orientalis LX, 5-6 (2003).
- Al-Bibliyocrafiya al-Vataniyya al-Suudiyya = Saudi National Bibliography XX (1999) ; XXI (2000).
- Bilig : Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 29 (2004).
- The Bodleian Library Record XVIII, 2 (2003).
- The British School at Athens. Annual Report of Council 2002-2003.
- Bulgarian Historical Review = Revue Bulgare d'Histoire 3-4 (2003).
- Le Bulletin (Association des Anciens Eleves) Avril (2004).
- Bulletin d'Information = Information Bulletin 29(2003).

- Bulletin of the Ancient Oriental Museum XXIII (2003).
- Bulletin of the National Museum of Ethnology XXVIII, 2 (2003).
- Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris XV, 3-4 (2003).
- Bülten (Bilim ve Sanat Vakfı) 53-54 (2004).
- Bülten (Türkiye Kültür Araştırmaları Grubu) 13-14 (2004).
- Byzantine and Modern Greek Studies XXVII (2003).
- Byzantinische Zeitschrift XCVI, 2 (2003).
- Byzantion LXXIII, 2 (2003).
- Cahiers de Civilisation Médiévale XLVI, 184 (2003) ; XLVII, 185 (2004).
- Central Asiatic Journal XLVII, 2 (2003).
- Communicationes Archaeologicae Hungariae 2003.
- Critique : Critical Middle Eastern Studies XII, 1-2(2003) ; XIII, 1 (2004).
- Crusades (Society for the Study of the Crusades and the Latin East) II (2003).
- Cultura Antiqua LV, 9-12 (2003) ; LVI, 1-4 (2004).
- Çağdaş Yerel Yönetimler XI, 4 (2002).
- Değerler Eğitimi Dergisi I, 3-4 (2003).
- Dîvân İlmi Araştırmalar 12-13 (2002) ; 14 (2003).
- Doğu Batı 26-27 (2004).
- Doğuş Üniversitesi Dergisi = Doğuş University Journal V, 1 (2003).
- Dönemeç 75-76 (2004).
4. Kat (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni) 13 (2003).
- Dumbarton Oaks Papers LVII (2003).
- Düşün (ODTÜ Atatürkçü Düşünce Topluluğu) 12 (2000) ; 13 (2001) ; 14-15 (2002) ; 16 (2003).
- Early Science and Medicine VIII, 4 (2003) ; IX, 1 (2004).
- East European Quarterly XXXVII, 4 (2003) ; XXXVIII, 1 (2004).
- Ege Coğrafya Dergisi = Aegean Geographical Journal XII, 1 (2003).

- Ege Eğitim Dergisi = Ege Journal of Education III, 2 (2003).
- Eğitim Bilimleri Dergisi (Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi) 12 (2000).
- Eğitim ve Bilim Dergisi (Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi) = Journal of Education and Science (Niğde University Faculty of Education) 2 (2003).
- EKEV Akademi Dergisi 18 (2004).
- Encyclopaedia of Islam suppl. 7-8 (2003).
- Enformasyon Bülteni 89-91 (2004).
- Ermeni Araştırmaları = Armenian Studies 11 (2003).
- Ethnology XLII, 4 (2003) ; XLIII, 1 (2004).
- Études Balkaniques XXXIX, 3-4 (2003) ; XL, 1 (2004).
- Expedition XLV, 3 (2003) ; XLVI, 1 (2004).
- Finskt Museum 102 (1995) ; 110 (2003).
- The Florida Anthropologist LVI, 4 (2003).
- Folia Orientalia XXXVIII (2002).
- Fondation Max van Berchem. Bulletin 17 (2003).
- Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research XCVIII, 1-4 (2003).
- Genava LI (2003).
- Germania LXXXI, 1-2 (2003).
- Godishnik na Sofiyskiya Universitet "Sv. Kliment Ohridski" İstoriçeski Fakultet 91-95 (2003).
- Godishnik na Sofiyskiya Universitet "Sv. Kliment Ohridski" İstoriçeski Fakultet. Spetsialnast Arkeologiya II (2003).
- Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu XLVI (2003).
- Gurbansoltan Eje 12 (2003).
- Günce : TÜBA Bülteni 28-29 (2004).
- Haberler (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) 17-18 (2004).
- Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi = Journal of Faculty of Letters XX, 2 (2003).

- Harvard Journal of Asiatic Studies LXIII, 2 (2003).
- Hesperia : Journal of the American School of Classical Studies at Athens LXXII, 3-4 (2003).
- Hethitisches Wörterbuch III, 16 (2004).
- Hindistan'a Bakış Temmuz-Aralık (2003) ; Ocak-Mart (2004).
- Historical Research LXXVII, 195-196 (2004).
- L'Homme : Revue Française d'Anthropologie 169-170 (2004).
- Hürriyet Tarih 7 Ocak (61) - 30 Haziran (86) (2004).
- İdol : Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi 17-19 (2003). İlgi 107 (2004).
- Index Islamicus 2-3 (2003).
- Indogermanische Forschungen 108(2003).
- Institute for the History of Arabic Science. Newsletter 75 (2004).
- International Bibliography of Historical Sciences LXVIII (1999).
- International Journal of Anthropology XVIII, 3-4 (2003).
- International Journal of Central Asian Studies VIII (2003) ; VIII, 1 (2003).
- International Journal of Middle East Studies XXXV, 4 (2003) ; XXXVI, 1-2 (2004).
- Intersections. The Near Eastern Center Newsletter XXII, 1 (2003) ; XXIV, 1 (2004).
- Iran. Journal of the British Institute of Persian Studies XLI (2003).
- Iran and the Caucasus VII, 1-2 (2003).
- Iraq LXV (2003).
- Der Islam LXXXI, 1 (2004).
- Islamic Law and Society XI, 1 (2004).
- Islamic Studies XLII, 4 (2003) ; XLIII, 1 (2004).
- Israel Exploration Journal LIII, 2 (2003).
- İstanbul 48 (2004).
- Istanbuler Mitteilungen LIII (2003).

- İstoričeski Pregled LVIII, 5-6 (2002) ; LIX, 1-2 (2003).
- İstoričeskie Zapiski 4 (122) (2001) ; 5 (123) (2002).
- Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik LIII (2003).
- Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts CXVII(2002).
- Jandarma Eğitim Dergisi 29-30 (2004).
- Journal of Ancient Near Eastern Religions III (2003).
- Journal of Archaeological Science XXXI, 1-7 (2004).
- Journal of Asian History XXXVII, 2 (2003).
- Journal of Islamic Studies XIV, 3 (2003) ; XV, 1-2 (2004).
- Journal of Near Eastern Studies LXIII, 1 (2004).
- Journal of Palestine Studies XXXII, 4 (2003) ; XXXIII, 1 (2003).
- Journal of the American Oriental Society CXXIII, 1-2 (2003).
- Journal of the Economic and Social History of the Orient XLVI, 4 (2003) ; XLVII, 1 (2004).
- Journal of the History of Biology XXXVI, 3 (2003).
- Journal of the Pakistan Historical Society LI, 4 (2003) ; LII, 1 (2004).
- The Journal of the Royal Anthropological Institute, Incorporating MAN IX, 4 (2003) ; X, 1 (2004).
- Kardaşlık : Kültür, Sanat, Edebiyat ve Folklor Dergisi 20 (2003) ; 21 (2003).
- Al-Kaşşaf al-Vataniyya li'l-Davriyat al-Suudiyya = National Index of Saudi Serials III (1993- 94) ; IV (1994-95) ; VI (1996-97) ; VII (1997-98) ; VIII (1998-99) ; IX (1999-2000).
- Keesing's Record of World Events XLIX, 10-12 (2003) ; L, 1-4 (2004).
- Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Haber Bülteni 14 (2003).
- Kiryat Sefer LXXIII, 4 (2003) ; index LXXIII (2004).
- Korea Focus XI, 5-6 (2003) ; XII, 1 (2004).
- Koreana : Korean Art and Culture XVII, 4 (2003) ; XVIII, 1 (2004).
- Kubbealtı Akademi Mecmuası 1-2 (2004).
- Kulturchronik 5-6 (2003).
- Kurgu : Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 20 (2003).

- Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları 5 (2004).
- Levant XXXVI (2004).
- Levètàri Kòzlemények LXXIV, 1-2 (2003).
- Makedonski Pregled = Macedonian Review XXVI, 3-4 (2003).
- Maliye Dergisi 144 (2003).
- Manuscripta Orientalia IX, 3-4 (2003) ; X, 1 (2004).
- Mecelletü Mektebetü'l-Melek Fehd el-Vataniyye = Journal of King Fahd National Library X, 1 (2004).
- Mélanges de l'Université Saint-Joseph LVI (1999-2003).
- Memoirs of the American Academy in Rome XLVIII (2003).
- Mésogeios 22-23 (2004).
- The Metropolitan Museum of Art. Annual Report for the Year 1999-2000 ; 2000-2001 ; 2001- 2002.
- The Metropolitan Museum of Art. Bulletin LXI, 3 (2004).
- The Middle East Journal LVIII, 1-2 (2004).
- Middle East Studies Association. Bulletin XXXVII, 2 (2003).
- Middle Eastern Literatures VI, 1-2 (2003) ; VII, 1 (2004).
- Middle Eastern Studies XL, 1-2 (2004).
- Mimarlık 315 (2004).
- Mimarlık : Haberler : TMMOB Mimarlar Odası Haber Bülteni 98 (2004).
- Mitteilungen (Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes) 165 - 166 (2004).
- Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien XXXIII (2003).
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Römische Abteilung CIX (2002).
- Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I, 1 (2004).
- Müteferrika 24 (2003).
- NIN. Journal of Gender Studies in Antiquity I (2000) ; III (2002).
- Name-i Aşina : Ortak Kültür Mirasının Arayışında 13-14 (2003).
- Near Eastern Archaeology LXV, 2-4 (2002).

- Neşretü'l-Mustahlasat = Foreign Periodical Abstracts 32 (2002).
New Perspectives on Turkey 28-29 (2003).
Nomadic Studies. Bulletin 3 (2001) ; 4-5 (2002) ; 6-7 (2003).
Numen : International Review for the History of Religions LI, 1-2 (2004).
OCIS News 36 (2003).
Opuscula Atheniensia XXVIII (2003).
Opuscula Romana XXVIII (2003).
Orient. Deutsche Zeitschrift für Politik und Wirtschaft des Orients XLIV, 2-4 (2003).
Orientalia LXXII, 3-4 (2003) ; LXXIII, 1 (2004).
Oriente Moderno XXII (LXXXIII), 2 (2003).
Origini (Preistoria e Protostoria delle Civiltà Antiche) XXV (Nuova Serie III) (2003).
Orkun 72-76 (2004).
Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi (Fırat Üniversitesi) I, 2 (2003).
Osmanlı Araştırmaları = The Journal of Ottoman Studies XXII (2003).
Ozan Ağacı. Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi 41-42 (2004).
Österreichische Osthefte XLV, 1-2 (2003).
Österreichische Zeitschrift für Volkskunde LVII (106), 4 (2003) ; LVIII (107), 1 (2004).
Perceptions. Journal of International Affairs VIII, 3-4 (2003-2004).
Polis Bilimleri Dergisi = Turkish Journal of Police Studies V, 2 (2003).
Popüler Tarih 41-46 (2004).
Praehistorische Zeitschrift LXXIX, 1 (2004).
Practica tes en Athenais Arkhaiologikes Etaireias 155 (2000).
Pyrenae 33-34 (2002-2003).
Reallexikon für Antike und Christentum XX, 158 (2003) ; XX, 159 (2004).
Review (Fernand Braudel Center) XXVI, 4 (2003) ; XXVII, 1 (2004).
Revue des Études Byzantines LXI (2003).

- Rumeli Kültürü. Üç Aylık Kültür Dergisi 1-3 (2002) ; 4-7 (2003).
Ruperto Carola 3 (2003) ; 1 (2004).
Russia and the Moslem World 11-12 (137-138) (2003) ; 1-4 (139-142) (2004).
SIHMED (Société Internationale des Historiens de la Méditerranée) 11 (2004).
Sanat Dünyamız 88 (2003) ; 89-90 (2004).
Sayıştay Dergisi 49 (2003).
School of Oriental and African Studies. Bulletin LXVII, 1 (2004).
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10 (2003).
Silahlı Kuvvetler Dergisi 379 (2004).
Slovenská Archeologia L, 2 (2002) ; LI, 1-2 (2003).
Sosyal Bilimler Dergisi = Journal of Social Sciences (Afyon Kocatepe Üniversitesi) IV, 2 (2002).
Sosyal Bilimler Dergisi = Journal of Social Sciences (Çukurova Üniversitesi) X, 10 (2002) ; XI, 11 (2003) ; XII, 12 (2003).
Sosyal Bilimler Dergisi = Journal of Social Sciences (Fırat Üniversitesi) XIV, 1 (2004).
Sosyal Bilimler Dergisi (Manas Üniversitesi) 10 (2004).
Sosyal Bilimler Dergisi = The Social Sciences Review (Uludağ Üniversitesi) V, 5 (2003).
Sosyal Tarih (Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü) 1 (2001) ; 2 (2002) ; 3 (2003).
Sosyoloji Dergisi (Ege Üniversitesi) 10-11 (2003).
Speculum : A Journal of Medieval Studies LXXIX, 1-2 (2004).
Stratejik Araştırmalar Dergisi 2 (2003) ; 3 (2004).
Studia Islamica 95 (2002).
Studia Orientalia 95 (2003) ; 99 (2004).
Studime Filologjike LVII (XL), 3-4 (2003).
Studime Historike LVII (XL), 3-4 (2003).
Südosteuropa Mitteilungen XLIII, 6 (2003) ; XLIV, 1-3 (2004).
Századok CXXXVII, 6 (2003) ; CXXXVIII, 1-2 (2004).

- TÜRKSOY : Türk Dünyası Kültür, Sanat, Bilim, Haber ve Araştırma Dergisi 11 (2004).
- Tarih İncelemeleri Dergisi XVIII, 2 (2004).
- Tarih ve Düşünce 45-48 (2004).
- Tel Aviv : Journal of Institute of Archaeology of Tel Aviv University XXX, 2 (2003).
- Thessaloniki VI (2002).
- Tıp Tarihi Araştırmaları = History of Medicine Studies XII (2004).
- Toplum ve Bilim 98 (2003).
- Toplumsal Tarih 119-120 (2003) ; 121-123 (2004).
- T'oung Pao LXXXIX, 1-5 (2003).
- The Toyo Gakuho : Journal of the Research Department of the Toyo Bunko LXXXV, 3 (2003).
- The Tōyōshi-Kenkyū : The Journal of Oriental Researches LXII, 2-3 (2003); LXII, 4 (2004).
- Törtanelmi Szemle XLIV, 1-2 (2002).
- Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi (Sosyal Bilimler) I, 2 (2001) ; II, 1 (2002).
- Turcica : Revue d'Études Turques XXXV (2003).
- Turkish Studies Association Journal XXVI, 2 (2002).
- Türk Dili 625-630 (2004).
- Türk Dünyası Araştırmaları 148-149 (2004).
- Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi 205-210 (2004).
- Türk Kültürü 489-492 (2004).
- Türk Kütüphaneciliği XVIII, 1 (2004).
- Türk Yurdu XXIV, 197-202 (2004).
- Türkeli. Aylık Siyaset, Fikir, Kültür ve Sanat Dergisi 102-104 (2003) ; 105-107 (2004).
- Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Selçuk Üniversitesi) 15 (2004).
- Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi I, 2 (2003) ; II, 1 (2004).
- Türkiye Diyanet Vakfı Haber Bülteni 80 (2004).

- Türkiye Günlüğü 74-75 (2003) ; 76 (2004).
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 87 (366) (2000) ; 88 (367) (2001).
- Türkmenistanda İlim ve Teknika 8-11 (2003).
- Ugarit Forschungen XXXIV (2002).
- Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi XVII, 1 (2003).
- Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XII, 2 (2003).
- Vakıf Kültür 1 (1999) ; 2-3 (2003).
- Vakıflar Dergisi XXVIII (2004).
- Valkanika Symmeikta 11 (1999-2000).
- Vestnik Drevney İstorii 4 (247) (2003) ; 1 (248) (2004).
- Vizantiyskiy Vremennik 62 (87) (2003).
- Voice of Atatürk 19-21 (2003) ; 22 (2004).
- Voprosi İstorii 11-12 (2003) ; 1-5 (2004).
- Die Welt des Islams XLIII, 3 (2003) ; XLIV, 1 (2004).
- Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes XCIII (2003).
- The Yale Review XCII, 1-2 (2004).
- Yakamoz 28 (2003).
- Yapı 266-270 (2004).
- Yeni Batı Trakya Dergisi 178-180 (2003).
- Yeni İpek Yolu 191-195 (2004).
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft CLIII, 2 (2003) ; CLIV, 1 (2004).
- Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie XCIII, 2 (2003).
- Zeitschrift für Balkanologie XXXIX, 2 (2003).
- Zeitschrift für Kulturaustausch LIII, 4 (2003) ; LIV, 1 (2004).
- Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 145 (2003) ; 146 (2004).
- Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kuntsgeschichte LX, 3 (2003).
- Zion LXIX, 1 (2004).

İngilizce Özetler:

TUBA ÖKSE : *A New Find Showing How "Syrian Flasks" were Carried*
(pp. 599-612)

On Ancient Near Eastern and Egyptian images, large vessels seem to be carried by means of a rope or a net, in spite of smaller bottle-shaped vessels, which were carried in the hand. Bottle-shaped vessels from the second half of the third millennium B.C. are called "syrian flasks" according to their intensity in Northern Syria. Such vessels are supposed to be used for salve or perfume and seem to be exported to Anatolia and Mesopotamia. On the surface of a bottle from Gre Virike at the Karkemish dam, traces of a net is visible, which proves, that such vessels were also carried in a net.

BİNNUR GÜRLER : *Oil Lamps from the 5TH and 7TH Centuries A.D. At the Tire Museum* (pp. 613-620)

During Byzantine times, the Orthodox denomination of the Christian religion in Tire was clearly dominant. It is significant that after the Turks' conquest of Ephesus, the Christians living there were resettled in Tire. Tire, which in certain sources is called "The Famous City of the *Rum* (Greeks)", is mentioned both in historical documentation provided by researchers and in Church lists, as one of the Bishoprics of the Asian districts. There is also documentation concerning villages with churches, in the environs of Tire that reflect Byzantine characteristics.

Anatolia in general and Ephesus, and its environs in particular, were important areas of oil lamp manufacturing, during the 5th and 7th centuries A.D. 6 oil lamps, from the 5th and 7th centuries A.D., at the Tire Museum, could be added to the group, mostly originating from Ephesus, which Miltner collectively named "Anatolian Oil Lamps", since they come from a contiguous area. The similarities with the artifacts found in Ephesus, which in the 5th and 6th centuries A.D. was a city with an export capacity, provide us with information concerning commerce, fashion and the manufacturing methods of that age. In addition to this, they also provide a little information complementing partially the holes in the data regarding Tire and its near environs, during the above mentioned centuries.

The moulds used in the 5th century A.D. to make oil lamps were obtained from prototypes of the 3rd century A.D., with the consequence that characteristics of the 3rd and 4th centuries A.D. resurfaced in items of the 5th and 6th centuries A.D. Moulds obtained from oil lamps exported from Northern Africa and Anatolia were being used. The reason for this was that commercial activities in the Aegean and Mediterranean areas had weakened greatly in the 5th and 6th centuries A.D. Northern Africa and Anatolia were the main sources of exports. In Anatolia it was especially Ephesus that continued to export to Athens. In the 5th and 6th centuries A.D., Athens exported oil lamps to Corinth, Delphi and to other Greek cities, but its foreign markets were mostly lost.

GÜMEÇ KARAMUK : *Traces of Roman civilisation within the area formerly occupied by the Roman Empire* (pp. 621-632)

The subject of this article is the series of traces left by the Roman Empire, throughout the area formerly occupied by it, even though many separate cultural identities have formed and even though time has passed. When the Roman Empire split into two, into a Greek East and a Latin West and the unity of the Mediterranean area was broken, two separate cultures appeared, but in reality this was just a reflection at the summit of society of differences that had always existed at the root or base levels. These two separate Eastern and Western worlds within the Mediterranean area, to which a Roman-Germanic area created by the movement of tribes should be added, can be compared by means of the elements shaping their political culture. These are the economic social characteristics, the economic-social and legal-political aspects of the government systems, the differing views of citizenship, the relations between individuals, families and the state, the relation between religion and state and the secularisation process at individual and social levels. The conclusions reached are that even though time passes the base characteristics are very change resistant and that choices related to the form of government like the choice between unitary or federal systems, are not very easy since the mentality that shapes a political culture does not change even though the governments and even the regimes do change.

Subjects to which this article is related: The break up of the Roman Empire, East-West differences, differences between the Roman and the

Germanic worlds, political culture, European regimes, secularity versus religiosity and unitary versus federal structure.

NURİ ÇEVİKEL : *The Vienna Version of Pîrî's Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs* (pp. 633-648)

One of the most important sources of the Turkish period of Cyprus history is *fetihnâmes* of Cyprus. These *fetihnâmes* tale in detail and generally exaggeratingly the Turkish conquest of Cyprus from the mouth of those who had experienced the event of capture in person. They have a notable value at least for the war taken place for the conquest of the island on the condition that they should be examined through the archival materials. It is a well-known fact that there are many *fetihnâmes* of Cyprus today in personal and public archives both in Turkey and outside. The *fetihnâmes* of Cyprus have attracted upon themselves the attention of researchers since 1956 and many works have been produced on them. At least for today we know that the oldest version of the *fetihnâmes* of Cyprus, which includes the Turkish conquest of Cyprus from the beginning to the end, is Pîrî's *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs* written in 978 of Hicrah (1570-1571 A.D.). The two known versions of this *fetihnâme* were edited by Harid Fedai in 1997. We, too, have found out its another version through our explorations in the National Library of Austria (Vienna). The introduction of the Vienna version of Pîrî's *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs* comparing with the versions published by Harid Fedai constitutes the subject of this paper. It is understood that the Vienna version of the Pîrî's *fetihnâme*, *Fethiyye-i Berây-ı Cezîre-i Kıbrûs*, reveals differences of great quantity and quality from Harid Fedai versions, which necessitates the reprint of the Pîrî's work.

MUSTAFA ŞANAL : *Women Administrators and Teachers Working in Ottoman Era Girls' Schools of Education and the Courses they Taught* (pp. 649-670)

This work is a study into identifying the women administrators and teachers who worked at a women's teacher training institution that was established on 26 April 1870 as part of the westernization of education that began in the Ottoman period and continued during a time frame that lasted for almost fifty-four years. Towards this end I have benefited from, in wide degree, the yearbooks published during that period, documents from

related archives, and other books and articles- both primary and secondary sources-that could shed light on this subject. I sorted the information derived from these documents and other elated resources into a classification. It is believed that this work is of additional importance due to the fact that it is an indication from that period of the approach taken to women working and holding administrative positions as women were assigned to positions as school principal or vice-principal at a school charged with training women teachers. Even if this was part of the movement towards the westernization of education, it is of some import, especially so if we consider the fact that even today the number of female administrators remains quite limited.

HİMMET UMUNÇ : *On the Edge of the Civilized World: Cyrus Hamlin and the American Missionary Work in Turkey* (pp. 671-685)

When the American Board of Commissioners for Foreign Missions appointed Cyrus Hamlin to Istanbul as a missionary, his immediate reaction was one of enthusiasm and joy but his rooted perception of the city was that it was a place "on the borders of civilization." However, the main concern of this paper is to decribe Hamlin's philanthropic achievements as a missionary educator both with reference to the modern theory of philanthropy and within the historical context of the American missionary work in Turkey in the nineteenth century.

KEMAL H. KARPAT : *The Entry of the Ottoman Empire into World War I* (pp. 687-733)

This article clarifies several points related to the Ottoman entry into the First World War. First, the Young Turk leaders mistrusted deeply Great Britain which had occupied Egypt in 1882, and appeared disposed to satisfy French and Italian ambitions at the Ottoman expense. Yet, most of the Unionists, not to speak of the public and Parliament, were opposed to war. Indeed, the British and French tacitly agreed to divide the Ottoman state. For this reason, Cemal paşa, a friend of the French, even tried to conclude an alliance with Paris but was unsuccessful. Second, the decision to enter the war came as the consequence of stiff German pressure upon the Unionists leadership and became immediately a fact after the fleet under admiral Souchon's command bombarded the Russian ports. Only four Unionist leaders at most were informed about the German plans to attack Russia.

Leading Ottoman officials such as Kazım Karabekir, Hafız Hakkı and many others were against early Ottoman entry into the war. Most of them wanted to wait until spring so as to have time to complete the necessary preparations for the battlefield. Probably, if the Ottoman entry into the war had been postponed for six months or so, Istanbul would have not entered the war at all since by then the hopes for a quick German victory would have vanished. Indeed, after the German offensive in France was stalled at Marne the Unionists seemed to develop second thoughts about the wisdom of fighting on Berlin's side. Consequently, the German diplomatic mission in İstanbul increased its pressures on Enver paşa, who acceded to Kaiser's war demands, still under the illusion that a German victory was imminent. In sum, the Ottoman entry into the war was not the consequence of careful preparation and long debate in the Parliament (which was recessed) and press. It was the result of a hasty decision by a handful of elitist leaders who disregarded democratic procedures and lacked long range political vision and fell easy victim to German machinations and their own utopian expectations of recovering the lost territories in the Balkans. The Ottoman entry into war prolonged it for two years and allowed the Bolshevik revolution to incubate and then explode in 1917 which in turn impacted profoundly the twentieth century world history and the Republican Turkey.

CONTENTS

Articles and Studies:	Page
ÖKSE, A. TUBA: A New Find Showing How "Syrian Flasks" were Carried (with 9 illustrations)	599
GÜRLER, BİNNUR: Oil Lamps from the 5 th and 7 th Centuries A.D. At the Tire Museum (with 8 illustrations)	613
KARAMUK, GÜMEÇ: Traces of Roman civilisation within the area formerly occupied by the Roman Empire	621
ÇEVİKEL, NURİ: The Vienna Version of Piri's Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs	633
ŞANAL, MUSTAFA: Women Administrators and Teachers Working in Ottoman Era Girls' Schools of Education and the Courses they Taught.....	649
UMUNÇ, HİMMET: On the Edge of the Civilized World: Cyrus Hamlin and the American Missionary Work in Turkey	671
KARPAT, KEMAL H.: The Entry of the Ottoman Empire into World War I.....	687
 Book Reviews:	
AKA, İSMAIL: Budak Münşi-yi Kazvinî: <i>Cevâhir'ül-Ahbar (Bahş-i Tarih-i İran ez Kara Koyunlu tâ sâl-i 984 h.k.)</i> , ...	735
KAYAPINAR, LEVENT: Kemal H. Karpat: <i>Studies on Ottoman Social and Political History</i> . Selected Articles and Essays	737
KAYAPINAR, AYŞE: Nicolas Vatin-Gilles Veinstein: <i>Le Sérail ébranlé, Essai sur les morts, dépositions et événements des sultans Ottomans, XIVe-XIXe siècle</i>	741
İLGÜREL, MÜCTEBA: Câbî Ömer Efendi: <i>Câbî Tarihi, (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni), Tahlil ve Tenkidli Metin</i>	747
KAHYA, ESİN: Gary Leiser-Noury Al-Khaledy: <i>Questions and Answers for Physicians</i>	749
ÇİÇEK, KEMAL: Eunjeong Yi: <i>Guild Dynamics In Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage</i>	751
The books and periodicals our library received during the first half of 2004	755
Abstracts	905

BELLE TEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume : LXVIII

No. 253

December 2004

ANKARA - 2005